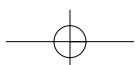
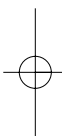
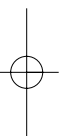
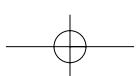
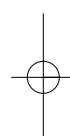
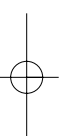

Vänstern och tyranniet

Per Ahlmark

Vänstern
och tyranniet
Det galna kvartsseklet

Timbro

Av Per Ahlmark har utgivits
på Timbro och Ratio
Vänsterns moraliska skuld (med andra), 1991
Sovjetmyten i Sverige (med andra), 1992
Herbert Tingsten: Tyranniet begär förtroende (red), 1992
Vänstern och tyranniet, 1994 och 2003
Det öppna såret, 1997

på andra förlag
Vår fattiga politik, 1964
Den svenska atomvapendebatten, 1965
Det hatade Israel (med T Hammarberg och E Klein), 1970
Sveket mot kusterna, 1971
Överleva (lyrik), 1982
Visum (lyrik), 1983
Frihet och fruktan (med Lars Gustafsson), 1985
Flykter (lyrik), 1985
Zonen (roman), 1989
Motståndet (med Georg Klein), 1991
Det eviga hatet (med andra), 1993
Motståndet – med mera (med Georg Klein), 2001

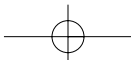
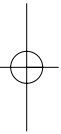
© 1994 och 2003 författaren och AB Timbro
Omslag: Claes Huber
Sättning: Melanders Fotosätterri
Tryck: ScandBook AB, Smedjebacken, 2003
Andra pocketupplagan
ISBN 91-7566-535-2

"Vi sysslar inte med antisovjetism"

Olof Palme

"antikommunismen . . . denna träsklära"

Olof Lagercrantz

INNEHÅLL

Förord 2003 *i*

Förord 1994 9

TINGSTEN – TYSTNAD OCH ÅTERKOMST 11

Undén-Palme-linjen 13

Dagens Nyheter som medlöpare 25

ATT SE DIKTATUREN 43

PÅ RESA MED SVEN LINDQVIST 63

JUDARNA OCH DERAS FIENDER 81

1. Man måste inte vara antisemit . . . 83
2. Gahrtons megafoner 84
3. Sten Andersson och terrorn 87
4. Tre definitioner 91
5. Vad är antisionism? 91
6. Är antisionism och antisemitism samma sak? 92
7. Sommaren 1982: judehatets renässans 94
8. Israeler = nazister 96
9. Förintelsen trivialiserad 98
10. Ramis ramsor 100
11. Att vägra se nazism 100
12. Två ursäkter 102
13. Jan Myrdal 103
14. Förintelsen förnekad 104
15. Jolin klär ut sig 105
16. Guillou blottar sig 107

- 17. Karlssons analyser 109
- 18. De kristna och judarna 111
- 19. Om fiendskap 116
- 20. Om vänskap 119

GULFKRIGET OCH VÄNSTERN 121

DET GALNA KVARTSSEKLET 137

- Om Raoul Wallenberg 139
- Om Sverige som särfall 145
- Om Myrdal och massmorden 149
- Om Palme, Castro och Honecker 157
- Om Palme och kärnvapnen 165
- Om Tingstens frånvaro 173
- Om Jämförelsen 177
- Om Tvivlet och en skvader 180
- Om det politiskt korrekta 186
- Om Vietnam och det förflutna 191
- Om Enquist och Pol Pot 201
- Om Ehnmark och en upptäckt 209
- Om Baltikum och en svensk trojka 219
- Om sveket mot Bosnien 226
- Om journalister och den antijudiska rockaden 233
- Om mina förebilder 240
- Om Ruth och mina "motiv" 245
- Om andra förebilder och motiv – vad driver en medlöpare? 252
- Om motstånd 263

Personregister 265

RÖSTER UR DEBATTEN OM VÄNSTERN OCH TYRANNIET 275

Författaren 293

Föror 2003

NÄR VÄNSTERN OCH TYRANNIET nu trycks om snart tio år efter första utgåvan gör jag inga ändringar. Texten står sig. Fakta och citat är korrekta. Den intensiva debatten 1994 tonade ut när de angripna och deras vänner inte längre kunde försvara sina knäfall för diktaturen.

Dock en varning: tigandet från före detta medlöpare garanterar varken sinnesändring eller någon avgörande förskjutning av det politiska klimatet. Kommunismen är visserligen ännu mer komprometterad idag som följd av ett stort antal nya böcker, vilka ytterligare dokumenterar dess mördande. Men det hindrar inte unga okunniga att börja kalla sig "kommunister" i tro att ordet antyder någon sorts trivsamt radikalism. Den socialistiska vänstern har en lång tradition att göra om gamla misstag.

Dessutom har Sovjetunionen och andra marxistiska regimer som fallit ihop ersatts av nya faror. De många i väst som söker politisk frälsning i antidemokratiska läror har fått delvis fräschare idoler och hatobjekt. "Det galna kvartssekklet" har förlängts med åtskilliga år.

Antiamerikanismen har skärpts i en rad länder, inte minst i Europa. Antisemitismen i arabvärlden, Europa och delar av FN har ännu tydligare än förr förenats med antisjonismen. Synen på den internationella terrorismen har blivit knutpunkten i en delvis ny idékamp som handlar om vår civilisation. Spridningen av vapen för massförstörelse har ökat hoten på ett katastrofalt sätt.

Framför allt: den tredje totalitära världsåskådningen under de senaste hundra åren har nu trätt fram med kraft och tydlighet. Efter kommunismen och nazismen ser vi hur den islamska fundamentalismen ställer liknande krav på oss. Vi ska anpassa oss till dess anspråk som inte medger invändningar, pluralism eller kompromisser.

Miljoner extrema islamister önskar inte debatt, men andras under-

kastelse. Våra länder ska stöpas efter deras egen tolkning av vissa religiösa trossatser. Den majoritet av muslimer, som vill ha fred med sina grannar, måste naturligtvis också besegras för att därefter tvingas leva under despotiskt styre.

Professor Yehuda Bauer har i flera analyser visat att de radikala islamisternas mål är erövring och utplåning av deras fiender. Liksom nationalsocialismen och kommunismen har de sina heliga texter som ska tolkas bokstavligt. De tre ideologierna har alla sina utopier, kräver alla att få styra världen och är alla inställda på folkmord. De föraktar frihet, avvisar demokrati och hatar judarna (men på delvis olika sätt).

Islamisternas metoder är alltså ohämmat våld. Det tvingar den fria världen att bland annat möta dem med lagstyrt våld. Ibland krig, men långt oftare utvidgad polismakt och naturligtvis miljontals obligatoriska kontroller för att hindra terrordåd.

Det gör inte idékampen mindre viktig, tvärtom. Om demokratier ska försvara sig effektivt mot den totalitära islamismen måste dess värdesystem bemötas överallt. Det blir en världsomfattande debatt, som kommer att föras både i "väst" och i de stater där agitation, religiösa auktoriteter och tiotusentals skolor predikar hatet mot väst.

Bauer har också varnat för att medlöperiet med islamsk fundamentalism kan komma att spela en minst lika destruktiv roll som medlöparna gjorde i kampen mot nazism och kommunism. För att inte underskatta de farorna bör vi lära oss något om vårt förflutna. Sverige och svensk debatt har en solkig historia vad gäller hållningen till Lenins, Stalins, Hitlers och Maos riken.

Den här boken vill belysa hur lätt också ledande debattörer faller för frestelsen att prisa antidemokratiska idéer och partier, hur groteska dessa än kan verka.

Stockholm i mars 2003

PER AHLMARK

Förord 1994

JAG ÄR SVENSK och således expert på opportunister. Därför påstår jag att den galenskap, som har varat i ungefär 25 år och fick så många inom vänstern att omfamna förtryck, inte enbart eller främst var ett sätt att fånga tidsandan. Flera drivkrafter låg nog djupare, gör så än idag.

De debatter, som fyra av den här bokens sex kapitel tar upp, har förts i Sverige på 1990-talet. De som deltog i dem hade alltså bevittnat Sovjetunionens upplösning och kommunismens fall i Europa. Ändå har idéstriderna om diktaturerna också under de senaste åren avspeglat den tidigare förvirringen och värderativismen, och ibland till och med fördjupat den.

De blir därför dubbelt intressanta. För det första ger de bilder av ett tänkande som godtog regimer vilka byggde på våld; eller som hyllade (eller ursäktade) politiska processer som rymde massdödande; eller som vägrade se de idéer som kan utlösa folkmord.

För det andra visar 90-talets debatter hur oförmågan att uppfatta tyranniets mekanismer och fasor leder till nya felbedömningar idag. Vänstern kan anpassa tonfall och polemisk metod, men den har inte lärt sig mycket.

Kapitlen i den här boken hör därmed samman. De ger konturen till något som kan kallas *kulturkamp*, det vill säga en strid om vår civilisations grundläggande värden.

Tingsten-fejden visar hur ett stort antal opinionsbildare hade avlägsnat sig från den idésfär, inom vilken motståndet mot totalitära läror och stater ses som en huvuduppgift. Den belyser också hur delar av ett par generationer kom att förgylla förtryck och aldrig lärde sig att avslöja diktaturer. Polemiken kring Tingstens återkomst hjälper oss att se vänsterns övermod och ovilja att lyssna på andra än sig själva.

Lindqvist-skandalen bekräftar att oförmågan till analys inte bara gäller olika slags kommunism utan också nazismens förbrytelser.

Den växande antisemitismen berättar om de risker ett samhälle tar när okunnighet förenas med likgiltighet inför en primitiv hets. Israel har dessutom ofta utsatts för våldsamma fördömanden, vilka *inte* är antisemitiska. Dessa brukar förenas med skönmålning av eller tystnad om arabiska diktaturer. Vi ser här de skilda måttstockar som vänsterdebattörer i regel nyttjar i sina utrikespolitiska funderingar.

Angreppen på FN-alliansens motstånd mot Irak 1991 avslöjar att den svenska vänstern inte förstår hur en terrorregim, som är på väg att skaffa egna kärnvapen, kan hota hela regioner med katastrof. Vänstern inser inte heller att kraftfullt motstånd mot militära aggreSSIONER är nödvändigt.

De här färska debatterna blir begripliga först när vi går tillbaka i tiden. Gång på gång upptäcker vi då hur demokratin och demokrater har hånåts och totalitära stater romantiserats. Med medlöperiets utbredning fick vi ett mönster, som växer fram i det sista och längsta kapitlet: *Det galna kvartsseklet*.

I mönstret ingår metoden att omtolka verkligheten och oviljan att lära. Med min syn på diktaturer är slutsatsen given: stora delar av svensk utrikesdebatt har varit, och delvis förblivit, en intellektuell och moralisk kollaps. Dess främsta bristvara: civilkurage.

Eller med de ord som Olle Hedberg givit oss i romanen *Bekänna färg* (1947): "Men för alla tyranner finns en ursäkt: Det är inte deras fel att omgivningen är feg."

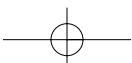
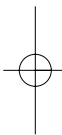
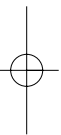
Två av de sex kapitlen (det fjärde och det sjätte) bär drag av mosaik, vilket speglar det fenomen som boken handlar om. Medlöperiet är inte en gemensam, sammanhållen och genomtänkt ideologi. Här handlar det mer om svek på skilda plan, där bilden växer fram först när bitarna läggs bredvid varandra.

I *Vänstern och tyranniet* stjal jag ofta från egna texter; en del är alltså tryckt tidigare. Det mesta är reviderat och utvecklat. Drygt hälften av boken är helt nyskriven.

Stockholm den 1 december 1993

PER AHLMARK

TINGSTEN – TYSTNAD OCH ÅTERKOMST

Undén-Palme-linjen

DEMOKRATINS PROBLEM OCH FIENDER kom tidigt att dominera Herbert Tingstens arbete. Under mer än fyra årtionden stod idékampen mellan folkstyre och totalitära läror i centrum för hans tänkande. Som statsvetare förenade Tingsten ofta den idéhistoriska analysen med aktuell opinionsbildning. Han visste mer än någon annan i Sverige om de ideologier och politiska system som kom att förslava större delen av Europa. Hans avsky för dem hade passionens styrka.

Som chefredaktör i Dagens Nyheter 1946–1959 lyfte Herbert Tingsten svensk politisk journalistik till nivåer där den aldrig tidigare hade befunnit sig, "den mest explosiva talangutveckling som någonsin skett i nordisk press" (Sigurd Hoel). Kombinationen av flera ytterst ovanliga egenskaper gjorde Tingstens insatser så märkliga:

Den djupa lärdomen: han var den främste statsvetaren och idékritikern i sin generation, kom till DN efter ett antal epokgörande arbeten om demokratins problem och om diktaturernas ideologier och framväxt.

Den logiska argumentationskonsten: förmågan att blottlägga invecklade tankebyggnader och visa deras bräcklighet, att med energi, lättchet och humor riva sönder pretentiösa vidskepelser.

Den stilistiska briljansen: tätheten i språket, disciplinen i argumenteringen, glädjen i polemiken, de målände metaforerna – och samtidigt vibrerar texten av en stor känslighet.

Lidelsen: inför diktaturerna fanns hos Tingsten en avsky som var ogrumlad; den handlade om medkänslan med offren, beslutsamheten att resa motstånd och föraktet för dem i de fria staterna som vägrade att göra det.

Och *arbetsamheten:* närmare ett femtiotal böcker och några tusen artiklar hann Tingsten skriva.

Tingstens DN-tid blev en ständigt pågående kampanj mot diktaturer av olika politisk färg, främst det sovjetiska imperiet. Det var till några av de externa som boken *Tyranniet begär förtroende* återvände i januari 1992.

Det borde ha varit onödigt. Ett antal av de artiklar, som då åter publicerades, är klassiker. Men för en stor del av svenska folket var de helt okända, främst för dem som idag är under 50 år. Varför har inte tidningen själv, Dagens Nyheter, med stolthet lyft fram dem inför nya generationer? I stället har DN under mer än ett kvartssekel förtigigt, förvrängt eller förlöjligat Tingstens insatser – fram till debatten på våren 1992.

Motvilligt har mina tankar gått till de bolsjevikledare som utrensades av Stalin. Plötsligt försvann de från fotografierna, bortretuscherade. När de nämdes i propagandan blev de symboler för det onda eller det förlegade, fiender till folket och historien.

I demokratier går det inte till på det viset. Hos oss: hur utrensar man ur nationens medvetande minnet av ett snille med otidsenliga åsikter? Visst fanns Tingstens böcker kvar – i tusentals hem och på bibliotek. Men nya upplagor kom inte ut förrän 1992. I arkiven låg hans artiklar begravda. Tystnaden lade sig som en dimma runt den som skulle glömmas.

Varför blev det så?

Svaret på de frågorna har att göra med den utgångspunkt som var Herbert Tingstens; den var och är starkt omstridd i Sverige. Han såg demokratin – styrelse genom allmän och lika rösträtt under politisk frihet – som en *överideologi*. Inom dess ramar kunde man sedan vara konservativ, liberal, socialist eller något annat. Också i utrikespolitiken och i bedömningen av internationella konflikter borde, och detta är det kontroversiella, stödet för demokratiska idéer och regimer vara avgörande inslag. Tingsten avskydde neutralitet inför eller tystnad om diktaturer. Politiker och skribenter, som uttalade förståelse eller sympati för totalitära stater, såg han som sina motståndare.

Tingstens tro på folkstyret blev inte övertro. Han var starkt kritisk mot det han betraktade som svagheter i demokratierna: de vulgära inslagen i debatten, valrörelsernas överdrifter och slagord, bristen på jämlikhet.

Hans försvar för demokratin byggde i stället på insikt om alterna-

tivens förfärlighet. Nazism, fascism, kommunism, apartheid, feodal- eller kolonialvälde, enpartisystem av annat slag och militärregering är styrelseformer som nästan alltid leder till förnekande av människans värdighet. Tingsten studerade dem systematiskt; om några av dessa läror hade han skrivit inträngande böcker under sin tid som först docent och sedan professor i statskunskap. Förtryck av människor med "fel" åsikt, religion, ras eller etnisk tillhörighet var Tingsten förhatligt; ett svagare ord vore att förfalska. Terror, hets, likriktad propaganda, politiska fångar, våld – så blir det när en grupp människor tror sig ha rätt att behärska andra.

Tingstens avsky för förtryck gällde därmed *alla* diktaturer, oberoende av deras ideologiska etikett, geografiska läge och eventuella alliansanknytning. De antinazister, som hade uppträtt med heder under kriget men sedan började buga mot Kreml, gjorde honom förvånad – såg de inte likheterna? Och han kände föga sympati för de konservativa antikommunisterna, som fällde domar över förföljelsen i Sovjet och dess satellitstater men var förstående eller likgiltiga inför Franco, Salazar och andra "högerdiktaturer".

*

Denna hållning förde Herbert Tingsten till permanent opposition mot den svenska utrikeslinjen. Hade han fått leva längre skulle hans motstånd mot den officiella politiken med säkerhet ha fullföljts och troligen skärpts under delar av 1970- och 80-talen.

Ty Sverige är landet där selektiv diktaturkritik varit dominerande. De två ledande utrikespolitikerna i vårt land efter andra världskriget är Östen Undén och Olof Palme. Hos båda finner vi visserligen klara avståndstaganden från kommunistregimerna, särskilt vid de öppna katastroferna, främst Ungernrevolten 1956 och invasionen av Tjeckoslovakien 1968. Ett par oväntat fräna uttalanden – till exempel "diktaturens kreatur" av Palme om Husákregimen i Prag – brukar citeras för att belägga upphovsmannens klarsyn.

Men långt vanligare än fördömanden har varit avmäta uttalanden, som genom sin så kallade balans bidragit till en djupgående svensk förljugenhet.

Som utrikesminister efter andra världskriget värnade Undén inte

bara om neutralitetspolitiken utan också om en exceptionell försiktighet i kritiken av de totalitära staterna i vår närhet. Han hade en romantisk syn på ryska revolutionen och vägrade medge att den blivit ett skräckvälde. Ambassadör Ingemar Hägglöf har kallat Undéns bild av Sovjet för "blögd, rosenröd, världsfrämmande".¹

Däremot kände Undén ovilja inför Förenta staterna och talade ofta om "den så kallade fria världen". Han visade stor förståelse för en ideologisk tredje ståndpunkt mellan stormakterna: vi står "främmande för borgerlig storkapitalism och för kommunism". Enligt Undén borde man i stället utgå från att Sovjet var ett "rättssamhälle". Han ansåg det löjväckande att "moralisera" över Sovjet och blev upprörd över Churchills berömda Fultontal 1946, som myntade uttrycket "järnridån". Undén gav sitt stöd åt den ryska ockupationen av de baltiska staterna. "Den politiska mogenheten hos dessa folk", förklarade utrikesministern i riksdagen, var inte "särskilt markerad".

Ofta angrep han politiker från folkpartiet och högern för deras "extrema" uttalanden om Sovjet. Undén fördömde deras "hatkänslor" och anklagade några av dem för "måttlösa angrepp" på Sovjet. Beryktad är också Undéns ilska fråga till Raoul Wallenbergs familj och vänner vid en uppvaktning något år efter att Wallenberg försvunnit: "Tror ni att Vysjinskij ljuger?" De svarade naturligtvis ja på den frågan och Undén utbrast: "Men det är ju oerhört." (Senare medgav till och med dåvarande utrikesministern Gromyko att Vysjinskij – åklagaren i Moskvarättegångarna på 1930-talet – hade ljugit för Sverige.)²

Undéns ställning i regeringen var mycket stark. Hans attityd till Sovjetimperiet kom att dominera det socialdemokratiska partiets och A-prensens syn på världspolitiken. Det var alltså under Stalins skräckvälde som Undén avvisade den hårda kritiken mot det kommunistiska systemet. Därmed grundlade han en tradition, som bestämde socialdemokratins hållning ännu 30–35 år efter den sovje-

¹ Se Yngve Möllers bok *Östen Undén: En biografi* (1986).

² Se Möllers bok ovan och Tingstens DN-ledare "Mannen utan nåd", som återfinns i *Tyranniet begär förtroende* (1992).

tiske envåldshärskarens död, ja ända fram till (eller till och med förbi) revolutionerna i Östeuropa 1989.

Östen Undén var utrikesminister 17 år av efterkrigstiden. Olof Palme var senare partiledare i 17 år. Palmes utrikespolitik skilde sig på åtskilliga punkter från Undéns. Den var mer aktivistisk och mindre legalistisk, mer inriktad på Tredje världen och tog ställning i fler internationella konflikter i fränare ordalag. Men vad gäller synen på de kommunistiska diktaturerna finns flera likheter.

Gång på gång angrep Palme de politiker – främst Carl Bildt – som uttryckte stark kritik mot det ryska systemet. Teckna inte "djävulsbilder", sade han, bedriv inte "hets mot Sovjet". "Vi sysslar inte med antisovjetism", sammanfattade statsministern inför sin partikongress 1984.³

När Palmes utrikespolitiska exposéer tog avstånd från kommunismen skedde det i regel ytterst kortfattat, medan samma tal utförligt fördömde ickekommunistiska länder. Palmeretoriken tycktes of-

³ Att misstänkliggöra borgerliga partiledare, som fördömde Sovjtdiktaturen, har varit tradition för socialdemokratiska regeringar. När dåvarande högerledaren Jarl Hjalmarson i slutet av 50-talet utslöts av Tage Erlander ur Sveriges FN-delegation var det ett försök att göra honom omöjlig som utrikespolitiker.

Knappt tio år senare prövade dåvarande utrikesministern Torsten Nilsson ett liknande grepp på dåvarande folkpartiledaren Sven Wedén, som hade uttryckt stark oro för Sovjets avsikter mot Dubcëekregimens "Pragvår". I den svenska valrörelsen 1968, efter Sovjets ockupation av Tjeckoslovakien, utsattes Wedén för en kampanj av misstänkliggöranden, som om han i någon mening varit delansvarig för den katastrof som han varnat för.

Innan Carl Bildt blev moderatledare försökte statsminister Olof Palme kompromettera honom i utrikespolitiska frågor. Riksdagsman Bildt, som varit ledamot av den svenska ubåtskommissionen, besökte Washington på våren 1983. I närvaro av företrädare för svenska ambassaden träffade han också amerikanska experter på säkerhetspolitik. Statsministern kunde inte redovisa några som helst tveksamma uttalanden av Bildt eller att hemliga uppgifter från u-båtskommissionen hade spritts. Ändå gick Palme i utrikesnämnden till angrepp mot Bildt för dennes USA-resa. Senare tvingade han regeringen att utfärda en kollektiv bannbulla mot Bildt genom ett formellt regeringsuttalande mot en enskild riksdagsman.

Något liknande har varken förr eller senare inträffat i svensk politik. Olof Palme utsattes för stark kritik för detta (lyckligtvis helt misslyckade) försök att tysta en framträdande oppositionspolitiker.

ta jämställa öst och väst. Vi vill varken ha "antiamerikanism eller antisovjetism", sade Palme. "Kommunism eller kapitalism representerar inte längre någon dröm om frihet för Europas folk", och så vidare. I Havanna prisade Palme diktatorn och blev irriterad när han fick frågor om de politiska fångarna på Kuba (se s 158-161).

Uttalanden från både folkpartiet och moderaterna har belyst sambandet mellan fred och folkstyre. Olof Palme tycktes däremot avvisa påståendet att freden i Europa på ett avgörande sätt skulle stärkas om Östeuropa demokratiserades; han angrep de borgerliga politiker som trodde det.

Moderaterna hemfaller åt "den korstågsanda i syfte att befria Östeuropa som härskade på konservativt håll i väst under det kalla kriget", sade han i riksdagen 1983. Vi skall inte "äntra något slags korsståg av den typ som reaktionens krafter alltid står redo att organisera". Sådana fraser återkom ständigt i Palmes anföranden.

Detta skapade ett speciellt klimat inom socialdemokratien och bland tjänstvilliga journalister och diplomater. De som inte böjde sig för liturgin skulle göras politiskt omöjliga. I januari 1986 konstaterade Bengt Westerberg att han inte kände till något enda fall då två demokratier gått i krig mot varandra och att det största bidraget till freden vore ett demokratiserat Sovjet.

Genast rycker då ambassadören och förre kabinetssekreteraren Sverker Åström ut för att återställa ordningen - "än en gång har visslingen från ovan fått honom att springa litet för ivrigt och litet för långt", för att låna Tingstens ord om Allan Vougt (se *Tyranniet begär förtroende*, s 196). Åström fördömer Westerbergs tal: det strider mot Helsingforsavtalet, påstår han. I den kontrovers som följer backas Åström naturligtvis upp av dåvarande kabinetssekreteraren Pierre Schori. Åströms misstag här belyser den anda som Undén och Palme skapade. Självklara påpekanden om samspelet mellan fred och frihet skulle jagas ut ur debatten.

Efter regeringsskiftet i Sverige 1982 lanserade den nye utrikesministern Lennart Bodström några principer, som han trodde skulle tillfredsställa statsministern. Den så kallade Bodström-doktrinen gjorde skillnad mellan ett lands "politiska konstruktion", som vi inte bör kritisera, och "enskilda händelser", som vi har rätt att fördöma. Att "enskilda händelser", till exempel skjutande mot oppositionen

på gator och torg, ofta följer på diktaturernas "politiska konstruktion" bortsåg utrikesministern från.

Bodström-doktrinen blev i stället en motivering för varför Sverige bör tåga om den ständigt pågående terrorn i totalitära stater. Upphovsmannen förklarade själv sin inställning i Svenska Dagbladet (7/11 1982):

"Sverige bör inte kritisera andra länder på grund av deras politiska konstruktion. Vi har att uppfatta staterna sådana som de är. Det måste vara deras sak att bestämma sina egna förhållanden. Någon allmän värdering av andra stater bör Sverige inte göra."

De "djävulsbilder" av det förflutna, som idag tecknas i Östeuropa och Ryssland, skulle ha lett till blodstörtning på UD och i statsrådsberedningen om någon svensk hade sagt så före revolutionerna. Herbert Tingsten gjorde något liknande under sina år på Dagens Nyheter och blev mer smutskastad än någon annan skribent under efterkrigstiden.⁴

*

Visst har Sverige konsekvent kritiserat diktaturer, nämligen fem stycken. Tjeckoslovakien ("diktaturens kreatur"), Franco-Spanien ("satans mördare"), grekjuntan, Sydafrika och Chile. Detta är (eller var) utmärkt och naturligt. Fyra av de länderna är nu fria. I Sydafrika pågår en politisk process, som troligen kan föra bort från rasförtrycket.

Men det intressanta är att det just varit dessa fem diktaturer som man fördömt, medan man varit tyst om länder med liknande system, eller med lika hårt förtryck. Det finns mängder av regeringar, som vilar (eller vilade) på sin förmåga att utöva våld eller skrämra folk och som Sverige nästan alltid har tigit om, eller hyllat.

⁴ Professor Ingemar Hedenius belyser i sin bok *Herbert Tingsten – människan och demokraten* (1974) nivån på inläggen från två flitiga Tingsten-kritiker: Karl Vennberg och Artur Lundkvist. En av Lundkvists specialiteter var att på 60-talet håna Tingsten för den blindhet, som då drabbade honom.

Logiken i att angripa vissa diktaturer och prisa andra har knappast varit uppenbar. De som fördömt Pinochet-regimen i Chile – varför har de samtidigt beundrat Castroväldet på Kuba? Många tog avstånd från Franco i Spanien men var desto mer diskreta om Sveriges Eftasamarverkan med Salazar i Portugal. Förtrycket i Tjeckoslovakien lyftes ofta fram av dem som var påtagligt undflyende när det gällde till exempel Östtyskland eller Sovjetimperiet självt.

Arabvärlden har ett tjugotal diktaturer. Har någon svensk socialdemokrat kallat Syriens ledare för "satans mördare", när Assadregimen till exempel under en vecka 1982 i Hama sköt ihjäl omkring 20 000 människor ur sitt eget folk för att slå ner ett uppror? Sten Andersson hade bara ljusa ord i Damaskus 1988 när han som svensk utrikesminister kom från ett möte med de syriska ledare, som förföljer sina egna medborgare och då länge utgjort ett stort och ibland till och med avgörande hinder för en fredlig utveckling i Mellersta Östern.

Tyrannierna i den muslimska världen utsätts sällan eller aldrig för kritiska analyser från ledande socialdemokrater. I Iran har man under vissa perioder avrättat och torterat ett stort antal människor, varje dag. Palme sade då om Khomeinis land att det "med pedantisk noggrannhet försöker bygga upp sina demokratiska institutioner".

Nationer där islam dominerar brukar alltså gå fria från svensk kritik trots att många av dem bygger på terror. Det enda land i Mellersta Östern, som man oavbrutet fördömer, råkar vara den enda demokratin i området, Israel. Olof Palme jämförde till och med Israel med Nazi-Tyskland: de judiska barnen i Hitlers koncentrationsläger och de palestinska barnen i Libanon är "precis på samma sätt förföljda. Men denna gång är det Israel som står bakom dåden" (TCO-kongressen 1/7 1982).

Detta oerhörda uttalande innebär både en demonisering av israelerna och en trivialisering av Förintelsen – se analys på s 96–98 – vid sidan av den förfälskning av historien som parallellen utgör. Att jämföra israeler och nazister hade då i många år varit en huvudlinje i den officiella sovjetiska, antisemitiska propagandan. Palmes ord belyser Sveriges besynnerliga ovana att diskret tassa förbi diktaturerna medan man angriper demokratin i kränkande ordalag.

Först Palmes och sedan Sten Anderssons fixering vid PLO (långt innan delar av denna paraplyorganisation sade sig beredd till fred

med Israel) bekräftar deras aversion mot den judiska staten, oberoende av om den styrs av Arbetarpartiet, Likud eller en samlingsregering. Att Arafat i årtal hade gett sitt stöd till världens värsta terror och tyranner hindrade inte den svenska utrikesledningen från att hylla honom i de mest devota former (se s 89–90).

I det svarta Afrika finns (eller har funnits) många länder med politiska fångar, ständiga avrättningar, systematisk tortyr, människor som bara försvinner. Läs Amnestys rapporter om Afrika! När kritiserades den rättslösheten av UD?

Och Kina: när Himmelska fridens torg dränktes i blod 1989 protesterade Sverige. Annars är våra diplomater och politiker tysta som möss om terrorn i världens största land. Det kylslagna mottagandet av Dalai Lama i Stockholm 1988, alltså *innan* han fick Nobels fredspris, visar rädslan att stöta sig med härskarna i Peking.

Det är som om de politiker, vilka har formats av Undén-Palme-linjen, anser att när svarta dödar svarta, när araber massmördar andra araber och när kineser skjuter kineser med nackskott så är det vad man kan vänta sig av sådant folk. Det här blir ett slags omvänd rasism. De rättigheter, som är självklara för oss, kräver vi inte för andra nationer och raser när de förtrycks av "sina egna". Förståelsen är granne med fördomen.

När Daniel Ortega hade avsatts av Nicaraguas väljare kan vi föreställa oss hur nervös Pierre Schori blev över Fidel Castros framtid. Denne regerar idag över en av de mest misslyckade diktaturerna i världen. Hur många gånger har inte Palme och Schori omfamnat Castro och betygat honom sin obrutna vänskap medan Kubas egna socialdemokrater ruttat bort i landets fängelser (se s 158–161 och 224)? Ännu 1986 beskrevs Castro av Pierre Schori som en sorts övermänniska (Sydsvenska Dagbladet 20/7 1986):

"Han är en av de största i samtidshistorien. Någon har sagt att han är för stor för sin ö. Castro ser allt i ett mycket långt perspektiv. Han är en encyklopedist och har närmast en renässansfurstes drag."

Språket här är extatiskt. Denna hänryckning inför Kubas diktator är intressant: Pierre Schori hade ju som kabinetssekreterare under nio år ett mycket stort inflytande över svensk utrikespolitik.

Andan i Undén-Palme-linjen dominerade i flera decennier svensk utrikespolitik. Sten Anderssons och Schoris variant av den präglades av slarv, arrogans och traditionsbevarande. Det var ingen slump att utrikesministern 1989 förnekade att Baltikum var okuperat och drog en parallell mellan Sovjets tryck på Litauen och USA:s ingripande i Panama. Naturligtvis var det förnedrande att Sverige, mitt i en tragisk konflikt mellan den starkaste diktaturen i mänsklighetens historia och tre små grannländer till oss, jämförde den demokratiskt valde presidenten Landsbergis med knarkdiktatorn Noriega.

Det senaste exemplet på vart ett sådant utrikespolitiskt arv kan föra en svensk regering var vårt lands hållning under Irakkonflikten 1990–1991. Formellt anslöt sig Sverige till säkerhetsrådets resolutioner mot Irak; reellt markerade statsminister Ingvar Carlsson ständigt sitt avstånd till USA och de FN-allierade. I ett insmickrande brev till Saddam Hussein i november 1990 underlät Carlsson att fördöma Iraks okupation av Kuwait. Han förklarade i stället att "den grundläggande konflikten i regionen är den palestinska frågan" – som om Saddam annekterade Kuwait och hotade övriga Golfstater för att hjälpa palestinierna!

Carlsson talade senare om "parterna" som vore de likvärdiga och vägrade envist att uttrycka stöd för de allierade under markkriget i februari 1991. Sverige var den europeiska demokrati, som framstod som mest kritisk mot alliansens insatser för att befria Kuwait, reducera den irakiska krigsmakten och försöka slå ut Saddamregimens möjligheter att skaffa kärnvapen.

Inte ens årtionden av svensk retorik om behovet av ett handlingsdugligt FN fick den svenska regeringen att uttrycka glädje när FN äntligen lyckades samla sig till ett gemensamt och effektivt motstånd mot en diktator, som startade anfallskrig mot sina grannar.⁵

Bara under vissa perioder har folkpartiet och/eller moderaterna bedrivit envis och effektiv opposition mot socialdemokratiens utrikessyn. Under de borgerliga regeringsåren 1976 till 1982 dämpades förnyelsen i utrikespolitiken främst av centerpartiet, som i stor utsträckning hade anpassat sig till socialdemokratiens värderingar.

⁵ För en mera utförlig analys av den svenska debatten om Irakkriget hänvisar jag till kapitlet "Gulfkriget och vänstern" på s 121–135.

Efter regeringsskiftet 1991 har debatten hämmats av att utrikesminister Margaretha af Ugglas haft så svårt att föra den. Det tycks också ha varit en del av regeringen Bildts EU-strategi att underlätta någon sorts samlingslinje med oppositionen genom att undvika att irritera socialdemokraterna i andra delar av utrikespolitiken, t ex med kritik av de värderingar som burit upp Undén-Palme-linjen och som Pierre Schori ofta fört vidare. Sedan mitten av 80-talet har dessutom folkpartiet präglats av en förbryllande passivitet i debatten om internationella frågor (utom EU och flyktingpolitiken).

*

Herbert Tingsten stod alltså för värden och bedömningar, som radikalt skilde sig från den svenska utrikeslinjen. När han hävdade solidariteten med demokratier utmanade han neutralismen. Genom att analysera och förbanna diktaturerna fick han den officiella linjen att framstå som likgiltig för faror som hotade också oss. Tingstens kunskaper och perspektiv kom hans motståndare att verka obildade; hans lidelse och moralism var motsatsen till deras ljumhet. Det bländande språket blev kontrast till den förnumstighet som i regel dominerat svensk utrikesdebatt, och hans humor avslöjade tomheten bakom de allvarsminer, som varit tjänstemask för UD-politiker i vårt land.

Den socialistiska vänsterns rutingrepp har länge varit att utmåla sina motståndare som "höger". Men Dagens Nyheters dåvarande chefredaktör hade tillhört socialdemokratin, som han övergivit på grund av sin ökade misstro mot förstatligande och planhushållning. Han var anhängare av välfärdsstat, sociala reformer och ökad jämlikhet. Monarki och statskyrka angrep han. Han lämnade Dagens Nyheter främst på grund av sin förståelse för socialdemokratins hållning i ATP-frågan. Tingsten avskydde alla former av rasism. Och han hade tidigt och med stor lärdom avslöjat den tomhet och gemenhet, som präglade fascismens och nationalsocialismens idéer.

Herbert Tingsten arbetade i en kulturradikal anda, där avskyn för förtryck smälte samman med upprördhet över fattigdom och överklasshögfärd. Vi som alltid ansett oss tillhöra det som man förr brukade kalla "den borgerliga vänstern" blir lika förbluffade varje gång

som socialister betecknar oss som delar av ett "högerblock". Sådana karikatyrer av det politiska landskapet avvisades av Tingsten och många andra i pressen, inte minst av Expressen. Och försöken att definiera bort socialliberalismen bekämpades i partipolitiken av Bertil Ohlin och dennes lärjungar.

Det är inte underligt att det utrikespolitiska etablissemanget kände lättnad när Herbert Tingsten lämnade chefskapet för Sveriges största morgontidning. Det är också begripligt att Tingstens motståndare, efter hans död, har förtigigt hans insatser eller avfärdat dem med några glåpord.

Ty Herbert Tingstens böcker och artiklar bekräftar att det finns ett *alternativ* till Undén-Palme-linjen. Det är inte nödvändigt för en alliansfri nation att lovorda diktatorer, och det är inte naturligt för en demokrati att låtsas ställa sig ideologiskt neutral mellan kommunism och västmakter. Och ingenting, annat än upphovsmännens karaktär och fördomar, kan förklara den extremt selektiva diktaturkritik som blivit en svensk specialitet.

Herbert Tingsten visade att det finns *ett annat Sverige*. Hans namn har förblivit symbolen för det konsekventa motståndet mot de idéer och regimer som förordar eller bygger på människornas underkastelse.

Dagens Nyheter som medlöpare

Uppseendeväckande är däremot den förträngning av Herbert Tingstens gärning, som hans egen tidning genomfört sedan mitten av 1960-talet. När Olof Lagercrantz blev en av Dagens Nyheter's chefredaktörer öste han lovord över Tingsten. I en artikel om Tingstens första memoarbok beskrev han företrädaren på detta sätt (20/8 1961):

”Han har under sin tid som chefredaktör i Dagens Nyheter höjt nivån på den intellektuella debatten i vårt land. Han har öppnat fönster ut mot världen och varit en helvetesugn för konventionalismen och det slappa vanetänkandet.”

Ännu i sin anmälan av den tredje memoarvolymen prisade Lagercrantz författaren under rubriken ”Herbert Tingsten – tidningsmannen” (19/8 1963):

”Tingsten skrev i tecknet av en vision: det egna förnuftets primat, en fri mans plikt att i varje ögonblick och av vem som helst kräva besked i detta förnufts namn. Enligt min mening nådde pressen i vårt land tack vare denna Tingstens egenskap för första gången en full mognad.”

Och Lagercrantz sammanfattade Tingstens insats på detta sätt:

”Genom att han aldrig kunde tiga i vilka uråldriga traditioner än dumheten draperade sig, i vilken purpur- och akademiglans än fåfängan uppträdde och hos vilka massuppstånd den falska andligheten än sökte stöd förändrade han det andliga klimatet i vårt land och gjorde en rad grumliga tankegångar och attityder för lång tid omöjliga.”

Men året efter, i recensionen av fjärde memoardelen, kastade Lagercrantz om och gick till våldsamt angrepp mot sin företrädare i uppbar avsikt att driva denne bort från Dagens Nyheter. Tingsten fann det också nödvändigt att då bryta kontakten med tidningen.

Tingsten var maktlysten och ytlig, skrev Lagercrantz, besatt av att vinna debatter men ointresserad av *saken*, han ägnade sig mer åt dueller på exercisplatsen än åt kamp på slagfältet, "han förde ingenting eller litet framåt", "han får så lätt att röra sig i tankens värld därför att han begagnar så få tankar", etc (24/8 1964).

Så lät det sedan i nästan tre decennier, år efter år. Senast i boken *Ett år på sextiotalet* (1990) fullföljde Lagercrantz nedvärderingen. Tingstens intellektuella och politiska intressen var "märkligt stationära", han skrev för "statistiken mer än för läsarna", hans "tankevärld var förankrad i det förgångna... Framtidstankar hade han inga ty han föreställde sig, tänkte jag ibland, att världen skulle dö med honom".

Vad Lagercrantz menade med "framtidstankar" framgick av hans egna inlägg i ideologiska frågor. 1970 besökte han historiens största totalitära stat och beskrev sina intryck i två långa artikelserier om Kina. Dagens Nyheter's chefredaktör kom till landet under kulturrevolutionen, en orgie i brutalitet och rättslöshet, som blev en katastrof för nationens utveckling och troligen ledde till många miljoner människors död. Låt oss se hur Lagercrantz, för att tala hans eget språk, då i sexton artiklar övergav exercisplatsen för slagfältet, hur han förde tankarna framåt och bröt med det stationära:

"Den avgörande skillnaden mellan Kina och vår värld är att människorna . . . betyder så ofantligt mycket mer än hos oss . . . I Kina kommer människorna först . . . Människorna är Kinas största tillgång och därför blir automatiskt en människas värde högt . . . I Kina är människans roll betydelsefullare än på andra håll, och medvetandet där- om smittar av sig och livar miljoner i deras vardagliga gärning" (10/11 1970).

Detta sägs således om en väldig stat byggd på terror och under en period, då beväpnade ligister som skrek Maocitat drev miljontals människor bort från deras hem, familj och yrken, förnedrade dem, förstörde deras hälsa och liv. Utbildning, forskning och kultur för-

aktades av de kulturrevolutionärer, som lamslog stora delar av landet.

Men Dagens Nyheters chefredaktör ville ingenting se. I sina artiklar sitter han vid rödgardisternas fötter, antecknar ivrigt deras barnsliga slagord och lögnaktiga siffror, gör ibland små blyga invändningar, som han sen skamset tar avstånd från.

De människor som tvingas ut på landsbygden drivs av sin glädje, får vi veta: "Unga människor är lyckliga att få flytta ut och leva i folkhavet och där göra sin samhällliga insats." I den kinesiska optimismen ligger "en fredsgaranti, ty Kinas väldiga kraft är vänd inåt, mot den förvandling som förestår" (15/11 1970).

Lagercrantz möter de "barfotajournalister", som sprider Maohetsen över landet, och citerar dem. Men jag gör det inte "för att förlöjliga", tillägger resenären snabbt, och man tror honom (12/11 1970):

"Vi i vår kulturfär har länge levat i ett tillstånd av falsk oskuld. Vi betraktar alla möjliga sysselsättningar – att odla blommor, att samla konst, att putsa vår bil, att skriva artiklar om romantiska och avlägsna ämnen, att leka med våra barn – som älskvärt oskyldiga och opolitiska, fastän allt detta i själva verket betyder att vi tar ställning, att vi avstår från att arbeta för en bättre värld."

Efter ett besök på en skola, där partiets trupper håller ideologisk uppsikt, inser Lagercrantz det storartade i kulturrevolutionen (18/11 1970):

"Den växande klyftan mellan teori och praktik är ett av vår civilisations allvarligaste problem. I Kina försöker man på ett radikalt sätt att överbrygga denna klyfta och skapa en gemenskap mellan handens och tankens arbetare. Många har menat att detta är kulturrevolutionens viktigaste uppgift . . ."

Lagercrantz medger att han förr tyckte att detta lät abstrakt:

"Nu när jag på ett begränsat avsnitt kan studera vad som sker ter sig allt både naturligt, rimligt och vettigt."

Ibland antyder artiklarna att allt inte sker frivilligt (18/11 1970):

”Det experiment som pågår i Kina sker i hård regi, men det är, sådant jag kunnat studera det, inte ett dött laboratorieförsök, utan sker ute bland människor vilka själva får en chans att delta och förändra processen under dess utvecklings gång.”

Så rullar artiklarna vidare: med häpen entusiasm skildrar Lagercrantz det Kina, som hans guider tolkar och förgyller. Han tror på allt utom sina egna invändningar som han ständigt avvisar såsom ”västerländskt högmod”. ”Ödmjukt lyssnande synes mig mera på sin plats” (25/11 1970). Idrotten i Kina är ridderlig; människor har nära till leendet; maten är riklig, god och billig; systemet med ideologiskt motiverade ”barfotaläkare” som har tre (!) månaders utbildning är en ”både klok och riktig” metod; kulturrevolutionen har ökat chanserna till fred, och de kinesiska ledarna betygar sin fredsvilja; ”världen kommer säkerligen inom kort att få se häpnadsväckande resultat av den nuvarande kinesiska ekonomin . . .” (15/12 1970).

Ännu 1992 vågade en av Dagens Nyheters dåvarande chefredaktörer, Arne Ruth, försäkra att Lagercrantz ”gjorde inget knäfall för Maokulten” (15/2 1992). Detta är vad DN:s läsare 1971 fick veta om Kinas diktator:

Mao får sin legitimation ”i kraft av sin visdom” (24/1 1971); han är både ”stor skribent och beslutsam handlingsmänniska . . . den ojämförlige garanten för Kinas nationella oberoende” (31/1 1971). Kommunisterna utövar demokrati inåt och riktar diktaturen enbart mot ”folkets fiender”; ”det är en väldig tillgång för ett land att ha Mao Tsetung som lärofader därför att han är praktisk, erfaren och fylld av levande medkänsla med det kinesiska folket” (7/2 1971); bara som fan läser Bibeln kan man nå kritiska slutsatser om Kinas ledare etc.⁶

*

⁶ På sommaren 1991 påstod Lars-Olof Franzén (DN 26/7) att kritiken på 70-talet mot Lagercrantz *inte* gällde dennes åsikter utan den ”kraglösa kavaj” som han bar. Franzén försäkrade också att Lagercrantz inte alls var maoist utan arbetade i en ”liberal tradition”, där nya idéer ”möts med intresse men från en frihetlig ståndpunkt: demokratin är inte förhandlingsbar”. Eftersom Franzén var anställd av DN:s kulturredaktion redan under chefens många hyllningsartiklar till Kinas kulturrevolution, och naturligtvis minns dem, antar jag att han driver med oss.

Samma år som Olof Lagercrantz lotsades omkring bland de kulisser, som Kina bjöd sina gäster, for han också till USA. Låt oss jämföra rapporterna från den största totalitära staten och den viktigaste demokratin. Medan Mao beskrivs som ett geni, full av omtanke om sitt folk, präglas USA av en "maktberusads galna drömmar", alltså presidenten (DN 31/5 1970). Kulturrevolutionen stärker freden, men Nixon inleder snart atomkriget i Sydostasien: "Kommer inte den i sin maktgalenskap isolerade att gripa till de totala vapnen? En katastrof ter sig oundviklig."

När Kinas kommunister, enligt Lagercrantz, vill praktisera demokrati "inom folket" leder i USA "oppositionens maktlöshet till den amerikanska demokratis undergång". Kinas ekonomi ger snart uppseendeväckande resultat, förklarade ju DN:s pilgrim, men i USA är "även i det ekonomiska systemet olyckan inbyggd, och här är det ännu svårare att tänka sig positiva förändringar".

Kina tonar alltså fram som ett storartat och eggande exempel, medan USA har blivit den djävul som för mänskligheten in i undergången.

Långt före Kinaresan, bara något år efter Tingstens avgång, började Lagercrantz romantisera villkoren för människor som länge levt under korrupt förtryck. I boken *Ensamheter i öst och väst* (1961) såg DN:s nye chefredaktör den gemenskap han mötte hos människor i Sovjet som en kontrast till ensamheten i USA och England. Att Sovjetmedborgarna mer än andra lever utanför historien är "förklaringen till att de verkar så oförstörda, så lite hatiska och till att man inte tycker sig märka några nevroser i Sovjet, medan just det nevrotiska faller så starkt i ögonen i länder som Tyskland och England".

Han angriper kritiska besökare från väst ("de ser lopporna i björnens päls men själva björnen ser de inte") och försäkrar: "Tro inte att människorna i Sovjet är mer likriktade än vi." "Vi hänger kvar vid en myckenhet förlegat kulturgods som man i Sovjet befriat sig från." Och så vidare.

Men vid sidan av många liknande uttalanden var Lagercrantz då också kritisk till den totalitära statens likriktning – Tingsten var ju fortfarande kvar som medarbetare i Dagens Nyheter. Det skulle dröja några år innan Lagercrantz hade skakat av sig både föregångaren och klivenheten för att till slut, i Peking, bli en hängiven propagand

dist för en regim byggd på förföljelse av oliktankande.

Att jag någorlunda utförligt redovisar Lagercrantz Kinaserier beror på att de bättre än något annat förklarar Dagens Nyheter's motvilja mot Herbert Tingsten under det senaste kvartsseklet. Medan Tingsten lustfyllt slet sönder diktaturernas propagandafraaser lyfte Lagercrantz fram dem som visdomsord som vi alla bör lära av. För Tingsten var de mänskliga rättigheter, som ofta kallas "västerländska värden", omistliga; för Lagercrantz är de skygglappar som hindrar oss att se Tredje världens kamp och behov.

Tingsten avskydde de Böök- och Hedinfligurer, som med betjäntens beundran beskrev vad de trott sig se i Tyskland på 30-talet. Lagercrantz förvandlade sig själv (och sin tidning) till språkrör för Maos Kina under några av detta lands mest förnedrande år.

Det är extra motbjudande att se en uppbyren västerländsk skribent, vars livsluft är det fria ordet, kröka rygg inför dem som förtrampar de intellektuellas liv och arbete. Infantila osanningar, som skulle gå direkt i papperskorgen om de insändes i artikelform till Dagens Nyheter, refereras med nyfiken vördnad av chefredaktören när han möter maktens stormtrupper i Kanton och Hunan.

Detta är åter den omvända rasismen: värden som är omistliga för oss i väst är inte till nytta eller glädje för massorna i världens största land, och efterfrågas inte heller av dem. Vi i de rika demokratierna betraktar visserligen friheten som given och skulle aldrig själva stå ut med att den begränsades av några politiska ledare. Men folk av andra raser i fattiga länder behöver inte medbestämmande utan marschorder, tycks Lagercrantz mena, de skall inte tänka själva utan skandera.⁷

En annan nuvarande chefredaktör i Dagens Nyheter, Svante Ny-

⁷ Lars-Olof Franzén har råkat belysa denna omvända rasism (DN:s kultursida 24/8 1991): "När Lagercrantz reser till Sovjetunionen och Kina i en kavaj från Götrich och skildrar de främmande kulturerna som motbilder till sin egen västerländska värld, betyder det att han vill införa dessa länders system i Sverige? Naturligtvis inte."

Lagercrantz lovordar (inte "skildrar") tyranniets kultur och menar att den pass kineserna. Han kan "naturligtvis inte" (som Franzén säger) tänka sig att systemet importeras till Sverige eller att han själv skulle kunna verka i det. Men varför skall då kineserna leva i terror?

cander, har manat mig: visa respekt för Lagercrantz Kinaartiklar även om ni har olika syn på kulturrevolutionen!

Vi diskuterar inte abstraktioner. När en storm av ideologiskt hat drar fram över ett land bör vi tänka på de hundratusentals liken i floder och diken, ångesten som förmörkar, en planet av fångar, den förtvivlade längtan efter försvunna barn eller föräldrar, flera hundra miljoner människors livschanser som krossas eller krymps. Jag ser denna fasa från *offrens* synpunkt. Lagercrantz ekade härskarnas fraser.

Arvet efter Tingsten: förskingrat. Varför skulle jag ha respekt för det?

Ingemar Hedenius har i sin insiktsfulla bok *Herbert Tingsten – människan och demokraten* (1974) visat vad som ligger bakom Lagercrantz glossor om Tingsten ("han förde ingenting eller mycket litet framåt" m m). "Så kan man se honom", svarar Hedenius, "men endast om man själv inte bryr sig om vad han kämpade för och ingenting känner för de mål som var hans ledstjärnor . . . Hans insatser gjordes inte på exercisplatsen utan på det slagfält, där striden om några av vår tids viktigaste idéer utkämpas."⁸

*

Avståndet mellan chefredaktörerna Tingsten och Lagercrantz kan inte enbart förklaras av att den enes artiklar bars upp av en djup historisk bildning medan den andre var demonstrativt okunnig i nästan

⁸ Också Ingemar Hedenius har numera utsatts för en rad nedsättande omdömen på den kultursida, som han i årtal lyste upp. När hans postuma skrift om barndomen (*Varför blev jag den jag är?* 1992) kom ut förklarade Per Jönsson i sin recension att Hedenius "aldrig lämnade bestående spår", att "hans livsgärning numera verkar ha blåst all världens väg" och att "få legendariska 1900-talsprofiler lär ha så svårt att entusiasmera sin eftervärld som Ingemar Hedenius" (DN 28/10 1992).

Ungefär så lät det också om Tingsten, innan hans artiklar och böcker började tryckas om 1992. Naturligtvis kommer även Hedenius skrifter längre fram att glädja, lära och provocera nya generationer. Det är både underhållande och vemodigt att se hur Per Jönsson, som saknar alla förutsättningar att förstå vad Tingsten och Hedenius har att säga oss, myndigt uttalar sig på "eftervärdens" vägnar när han sätter sina underbetyg.

alla politiska frågor. Den känslighet och kunskapsörst som har gjort Lagercrantz till en av århundradets stora litterära kritiker i Sverige, blåser bort i samma ögonblick som han utsätter sig för den totalitära propagandan. För honom, liksom för till exempel Knut Hamsun och Pablo Neruda, eller Fredrik Böök och Artur Lundkvist, verkar skotten vara vattentäta mellan dikt och politik. Dessa snillrika författare eller introduktörer blir som jollrande barn när de möter maktens män och anspråk (se också s 180–185 och 254–262).

Nog är det gåtfullt. När Lagercrantz skriver om Dante, Joyce och Nelly Sachs, eller om flera av de svenska diktarna, trollbinder han oss med sin förmåga att blottlägga det sammansatta, att skilja mellan djup och yta samt att både systematiskt och intuitivt fånga det viktiga och gripande i en bild, en tanke, en gestalt eller ett författarskap. Hur kan han ställa sig med mössan i hand när gangsters, hetsade av direktiv uppifrån, rabblar slagorden om varför samhället ska likrik-tas?

Hos Tingsten finns inte denna klyfta. Den kritiska oro, som ofta möter oss i hans artiklar om litteratur – till exempel om Proust, Dos-tojevskij, Bernanos och Simenon, eller om Joyce Cary, André Gide, Julien Green och Thomas Mann – liknar inte sällan den inlevelse som gör hans analyser av ideologier och statsledare så fångslande. Just det nakna och lyhörda i reflexionerna om existensen, litteraturen och den politiska idédebatten genomlyser inte minst hans sista verk, "tanke-böckerna".

På 60- och 70-talen förvandlades Tingsten för åtskilliga DN-skr-i-benter till en obehaglig påminnelse om en helt annan livshållning än den då gängse; konflikten var minst av allt något missförstånd. Och för dem som hade frigjort sig från den legendariske chefredaktörens motstånd mot diktaturer blev det viktigt att marginalisera hans per-son och insatser. Dagens Nyheter gav till exempel ut en stor bok om den egna tidningens historia 1946–63: *Tingstens tid* (1989). Där för-vandlades huvudpersonen till en kolerisk kuf – korridorgrimtar, gruff om kontrakt och kåseriska bagateller fick ge bilden av den störste publicisten i svensk historia. Ingen enda av de många artik-larna försökte seriöst beskriva eller analysera Herbert Tingstens håll-ning till de totalitära staterna.

I ett kvartssekel målade DN en clown för att slippa se geniet.

Svante Nycander sammanfattade i mitten av 70-talet Tingstenåren i form av ett totalt fördömande (ur Nycanders recension 11/10 1976 av Ulf Brandells bok *Dagbok med DN*):

Dagens Nyheter var 1960 "politiskt sett ett konkursbo. Tingstens alla misslyckade kampanjer och personföljelser, alla hans övergivna eller in absurda vidhållna ståndpunkter, alla schismer inför öppen ridå med medarbetare, ägare och politiska bundsförvanter hade berövat ledarsidan dess trovärdighet bland politiskt intresserade."

Det verkade som om detta omdöme också gällde Tingstens kampanjer mot diktaturerna. "Det viktiga var stilen, stridbarheten, entydigheten, skärpan, inte budskapet", ekade Nycander – ett populärt tema hos dem som försökt begrava minnet.⁹

Och när Arne Ruth 1991 skulle motivera sitt avståndstagande från USA:s och FN-alliansens militära motstånd mot Saddam Hussein förordade han en tredje ståndpunkt i konflikten genom att hänvisa till debatten fyrtio år tidigare (20/1 1991):

"Den tredje ståndpunkten var ett försök att hävda att den rätlinjiga politiska logiken var en chimär. De som förfäktade den blev inte älskade. Herbert Tingsten och hans eftersägare kväste dem i Sverige."

Så nonchalant har man alltså ännu på 90-talet kunnat hänvisa till Tingstens lysande inlägg om tredje ståndpunkten. Han "kväste" sina motståndare – en originell omskrivning för Dagens Nyheters idéstrid med Morgon-Tidningen (s), som då var regeringsorgan.

Men långt viktigare är att hundratusentals människor nu har trätt fram i Sovjetunionen och tidigare härta länd er i Östeuropa och gett oss ungefär samma bild av Stalins samhälle som Tingsten gjorde på 40- och 50-talen. Att Herbert Tingsten "fått rätt" om tredje ståndpunkten är lika uppenbart som att han *hade rätt*: fakta och kunskaper var redan då tillräckliga för att bedöma Sovjettiktaturen.

⁹ Svante Nycander har senare (DN 31/1 1992) hävd at t hans fördömande av arvet efter Tingsten inte avsåg att gälla dennes kritik av de totalitära staterna. Detta förtydligande bör välkomnas, även om det är beklagligt att det skulle dröja drygt femton år innan det gjordes.

Idag är det lätt också för nya läsare att själva undersöka Tingstens värderingar och bilder av verkligheten. Antologin *Tyranniet begär förtroende* gavs alltså ut i januari 1992. Under året som följde trycktes på nytt åtta av Herbert Tingstens böcker: de fyra memoardelarna från 1961–64, *Mitt liv* (1992); de tre "tankeböckerna" *Notiser om liv och död* (1967), *När skymningen faller på* (1970) och *Flyktförsök* (1972) i samlingsvolymen *Tankebok* (1992); samt *Den nationella diktaturen* (1936) under titeln *Nazismens och fascismens idéer* (1993). Tingsten-fejden på våren 1992 blev årets troligen mest intensiva idédebatt. Herbert Tingsten som forskare, idébärare, debattör, moralist och temperament är nu åter del av det offentliga samtalet.¹⁰

Tidigare avfärdades alltså Tingsten av DN:s chefer med några nedsättande adjektiv. Det ger inte hela bilden, har Arne Ruth svarat (DN 15/2 1992) och hänvisat till några positiva omdömen i en artikel av Olof Lagercrantz (25/10 1971). Det är en ledare som föraktfullt avfärdar Tingstens "apor, eftersägare och försvarare". Om det avgörande, innehållet i Tingstens kampanjer, skrev Lagercrantz:

Efter "Tingstens avgång har samtliga grundstenar i Tingstens ideologiska bygge legat under beskytning, många av dem har avförts som otjänliga för en meningsfull debatt . . . När det gällde begrepp som demokrati, det fria ordet, tryckfrihet, den fria världen, mångpartivälde, socialism kontra fri företagsamhet levde Tingsten i en paradisisk föreställningsvärld. Gud i form av ett upplyst förnuft var alltså närvarande och gav klara och precisa besked om var exakt gränsen mellan ont och gott gick. De ekonomiska realiteterna föll mestadels utanför debatten."

Detta sades alltså om den man som i bok efter bok och i hundratals artiklar ständigt sysslade med demokratins problem och komplikationer. Vart och ett av de begrepp som Lagercrantz här nämner har

¹⁰ Två doktorsavhandlingar om Herbert Tingsten har också utkommit på 1990-talet: Johan Lundborgs *Ideologiernas och religionens död: en analys av Herbert Tingstens, ideologi- och religionskritik* (1991) och Bernt Skovdahls *Tingsten, totalitarismen och ideologierna* (1992). Jag hänvisar också till mitt eget efterord i *Tankebok* (1992), där jag bl a skisserar en tänkbar indelning i fem perioder av Herbert Tingstens författarskap.

Tingsten granskat mer utförligt och skarpsinnigt än någon annan svensk. I flera av hans många verk om demokratis seger och kris har "de ekonomiska realiteterna" spelat en viktig roll.

Just därför fördes Tingsten ut ur diskussionsrummet. Ty Lagercrantz kom i sitt skrivande att urholka alla begreppen ovan samtidigt som han dömde ut Tingstens bestående analyser såsom "otjänliga".

Och för att dölja lovprisandet av Kina, medan detta land slog sönder de intellektuellas liv och arbete, har Arne Ruth replikerat att Lagercrantz försvarat fångna författare i *Sovjet*. Ingen har förnekat det, och det vore oerhört om DN inte hade stått upp för Solzjenitsyn. Men i artiklar som fördömer Gulag uttalar Lagercrantz samtidigt "respekt" för kommunistpartiet "under vars ledning ett fantastiskt uppbyggnadsarbete gjorts" (8/2 1974). Antikommunismen är en "träsklära" och "den aktivaste religionen i väst":

"Det kommunistiska partiet (i Sovjet) har skapat ofantligt mycket som är värdefullt och framtidsdugligt. Det har bland annat – och det är en stor sak – befriat det ryska folket från påträngande materiell nöd, medan samtidigt miljoner svälter i Förenta Staterna" (DN 11/7 1968).

Varför teg man då om Tingstens klarsyn i kritiken av diktaturerna? Att överge Tingsten var en "befrielsekamp", antyder sentida motståndsmän på Dagens Nyheter. Tingsten skrev ju så oerhört väl, han kunde så mycket, han dominerade. Sedan blev det liksom föräldrafritt på festen, tycks vara tanken.

I detta ständigt pågående fadermord har Dagens Nyheter utrikesredaktör Olof Santesson varit outhärlig för att hindra ledarsidan att bli en motvikt till Lagercrantz och dennes lärjungar på kultursidan. Rädhågade och förnumstiga påminner Santessons inlägg mest om uttalanden från UD:s pressbyrå. Oförmågan att skilja mellan viktigt och oviktigt är deras främsta egenskap; tonfallet är den bekymrade neutralismens.

När till exempel Israel på sommaren 1976 lyckades frita gisslan på Entebbes flygplats i Uganda gjorde Dagens Nyheter denna kommentar i huvudledaren (5/7 1976, signaturen "OS"):

”Men Israel har begått en ren krigshandling mot ett annat land. Palestinskt våld har lett till israeliskt. En skamlig handling har utlöst en annan.”

Att befria oskyldiga och tillfångatagna flygpasagerare är alltså lika skamligt som att kapa flygplanet och hota döda gisslan. I en enda idiotisk mening bekräftade Santesson vad de flesta redan hade sett: det är rivet, huset som Herbert byggde.

*

Under Östen Undéns tid som utrikesminister skapade Dagens Nyheter motstånd en sorts balans i debatten. Men när Olof Palme var statsminister och partiledare blev Dagens Nyheter i stället en ideologiskt allierad i utrikes ärenden, och Lagercrantz brukade berömma Palme i högstämnda pekorall (DN 4/4 1974):

”Bakom honom tecknar sig alla dessa förnuftiga karlar – Gustav Vasa, Axel Oxenstierna, Arvid Horn, Gripenstedt, Hjalmar Branting – vilka lett bygget Sverige eller återställt det efter perioder av vanvård eller galenskap. Olof Palme är på gott och ont och i viss mån mot sin egen natur den landsfader vi själva skapat och röstat fram genom århundraden. Han är den i grunden alla vill ha.”

Det var i internationella frågor som Lagercrantz kände närhet till Palme. Denna gemenskap i utrikessyn mellan socialdemokratins ledning och den största morgontidningen (främst dess kultursida) rubbade den tidigare balansen.

Anta att Torgny Segerstedt i början av andra världskriget hade ändrat mening om hotet från Nazi-Tyskland, och hans tidning där-
efter börjat försvara samlingsregeringen i stället för att angripa den! Det skulle ha lett till en djupgående demoralisering av utrikesdebatten i landet under dessa svåra år. När Dagens Nyheter snabbt närmade sig Palmelinjen, fick det dramatiska följder för Sverige. Det gällde för många, med Lagercrantz egna ord, ”att inte komma på efterkälken”. USA:s förfärande krig i Vietnam blev bekräftelsen på att ett helt nytt ideologiskt klimat måste etableras. Allt detta påverkade även andra massmedier, inte minst radio och TV.

Det destruktiva i kombinationen Palme-Lagercrantz blev just känslan bland hundratusentals människor att den liberala synen på demokrati var hopplöst föråldrad. Olof Palme dominerade helt utrikespolitiken inom det största partiet. Han var statsminister under elva av sina sju ton partiledarår. Det blev mycket svårt för socialdemokrater med en annan syn på t ex Sovjet, Israel och västerländska värden att komma till tals. I ett parti, där det redan var lågt i tak, blev likriktningen i synen på internationella konflikter ännu mer förlamande.

Genom att Lagercrantz var en av chefredaktörerna på en "liberal" tidning lyckades han (och en del socialister på främst kultursidan) att förgrova den utrikespolitiska debatten också utanför socialdemokratin. En grotesk "förståelse" för kommuniststater kunde nu prägla till och med den tidning i landet, som tidigare varit den mest kraftfullt antikommunistiska! Då var det tydligt att ett epokskifte inträffat. Jag såg på nära håll hur detta kunde undergräva det ideologiska självförtroendet i åtskilliga borgerliga kretsar.

Det var den oerhörda oturen för Sverige: att Palme och Lagercrantz delvis samtidigt kom att behärska socialdemokratin respektive Dagens Nyheter. Då fick vi lära oss hur snabbt det kan gå att gröpa ur övertygelsen att demokratins framtid i världen är den största frågan av alla. Det är omöjligt att förstå det senaste kvartsseklek utan att se den erodering av liberala värden i vid mening som följde med dessa båda debattörers maktställning.

Dominansen för "vänstern" kom att prägla viktiga delar av utrikesdebatten i mer än 20 år. Den förde till ensidig kritik av "väst" och "kapitalismen", till romantisering av många diktaturer och enpartistater samt till mer förståelse för än kritisk granskning av åtskilliga marxistiska/socialistiska regimer och rörelser.¹¹

¹¹ En del exempel på den tidens politiska klimat, främst i DN, ges av Mårten Nilsson i "De intellektuella och socialismen – en antiintellektuell historia" (Marknads-ekonomisk tidskrift nr 3 1991).

Arne Ruth har däremot (DN 28/2 1992) helt rätt i att Bengt Alexandersson på DN:s kultursida i mitten av 70-talet ställde kloka och kritiska frågor om Kinas rättsväsende. Men jämför man dem med Herbert Tingstens fördömande av just Kinas rättslöshet 19 år tidigare verkar de närmast kraftlösa.

Att långt ifrån alla viktiga medarbetare i Dagens Nyheter var lika enögda eller likgiltiga för fakta som chefredaktören är uppenbart. Flera av dem ogillade säkert hans värderingar. Men Lagercrantz angav tonen, också åratals efter sin avgång som DN-chef. Det blev andra tidningar och deras skribenter, samt en del politiker, som här fick försöka utgöra en motvikt.¹²

Under Tingsten-debatten i Dagens Nyheter besvarade Olof Lagercrantz aldrig min kritiska genomgång av t ex hans hyllningar av Kinas kulturrevolution. Vänner till honom försökte göra det i stället, i många artiklar. Alla DN-inlägg samlades i *Arvet efter Tingsten* (DN Eftertryck, 1992), som tidningen gav ut på Svante Nycanders initiativ, vilket hedrar honom.

När den skriften förelåg protesterade Lagercrantz mot utgivningen av den. Han kallade kritiken för "grova smädelser" och "hatiska infamier", vilka byggd på "illvilja och hämndlystnad" (DN 8/10 och 17/10 1992). Men Lagercrantz vägrade att bemöta artiklarna i sak, eftersom författarna (d v s Torgny Segerstedt) är "människor som jag inte aktar utan räknar som noll".

Olof Lagercrantz språk, ofta bedövande och befriande vackert, är också här avslöjande. Personer som angriper honom i debatten ges värdet "noll" – det är en tanke och ett ordval som knappast är demokratins. Bara i de totalitära staterna räknar man människor med andra åsikter som "noll" och säger så offentligt.

Tingsten-striden i Sverige 1992 gav ett antal perspektiv på hur vänstern tänkt under ett stort antal år. För att ytterligare belysa den tiden återkommer den här boken till tankar som förts fram vid Tingstens återkomst och som kan förklara vad som hänt. I nästa kapitel ("Att se diktaturen") utvecklas analysen av tre fenomen hos DN:s nuvarande chefredaktörer Arne Ruth och Svante Nycander: anti-an-

¹² Av intresse är Arne Ruths replik (DN 15/9 1993) till Karl Erik Lagerlöf, som dagen innan bisarrt nog hade beskyllt DN:s kultursida för inställsamhet mot borgerliga åsikter. Ruth skrev: "När den retoriska utskåpningen av vänstern pågår för fullt ska kultursidorna stå öppna för allt det som har motvind."

Det intressanta är att när "den retoriska utskåpningen" av liberalismen pågick för fullt på DN:s kultursida fanns föga intresse för värderingar "i motvind". Då gällde det i stället att konsolidera paradigmskiftet. Pluralism tycks bli ett honnörssord för vänsterns debattörer bara när de själva är rädda att hamna i trångmål.

tikommunismen, doktrinen om sällskapet och den omvända rasismen.

I det sista och sammanfattande kapitlet ("Det galna kvartsseklet") tolkar jag bl a de motsatta ståndpunkter om Tingstens tidigare frånvaro som Karl Vennberg och Anders Ehnmark intagit, den irriterade syn på Jämförelsen (mellan Tingsten och Lagercrantz) som flera skribenter har gett, den teori om "tvivlet och en skvader" som Leif Zern fört fram och Håkan Arvidssons föreställning att ett stort politiskt författarskap, som spände över fem världsdelar förutom Europa, egentligen var "eurocentrism".

Eftersom socialisternas syn på demokrati-diktatur varit så uppseendeväckande är det viktigt att ta fasta på de förklaringar och bortförklaringar som ges. De belyser också det sammanbrott för vänsterns utrikessyn, som varit så uppenbart under 1990-talet, även om många av aktörerna är kvar på insuttna stolar.

Längre fram, när historiker av skilda slag har hunnit sammanfatta utrikesdebatten under denna period, kommer många att förbluffas. Bilden är visserligen inte alls entydig. Ett envist försvar för demokrati och pluralism, avsky för alla slags diktaturer och en stark känsla för västmakterna – visst framhårdade många viktiga opinionsbildare i sina övertygelser. De fick ibland ett starkt gensvar, inte minst i allmänna val. Men det sensationella var hur starka de andra krafterna hann bli. En stor del av en generation fick då sin utrikessyn förvriden. Tusentals människor i Sverige skäms nu i efterhand för de slagord, som fördummade deras ungdom.

Jan Myrdal representerar naturligtvis inte någonting med sina pompösa hyllningar till flera av nittonhundralets värsta förtryckare och massmördare. Men han har varit sin tids skrattpiegel, som visat oss epokens uslaste egenskaper i parodisk förstoring (se s 103–104 och 149–156). När Olof Lagercrantz i *Ett år på sextiotalet* böjer knä för denne skojare och samtidigt viftar undan Tingsten hjälper han oss att se förfallet.

Sådan har andan varit bland dem som bestämt vilka politiska artiklar som Dagens Nyheter ska trycka. Den socialistiska propaganda, som sköljt över kultursidorna, har ofta gjort dess hållning främmande för människor med en liberal åskådning. Jag talar naturligtvis inte i partipolitiska termer utan om de tiotusentals medborgare

ur många läger, för vilka demokratin är den enda styrelseform som är människan värdig.

En enda gång gick Olof Lagercrantz så långt att också en efterträdare fann sig tvingad att reagera. Lagercrantz hade i en intervju 1986 talat om våra "så kallade demokratiska samhällen". Tredje världskriget är "snart över oss" som följd av kapitalismens sammanbrott. "Den enda levande religionen" i väst är antikommunismen ("en räntabel industri"), och "kulten av Raoul Wallenberg . . . har till enda syfte att hålla rysshattet vid liv" (Tiden nr 3 1986).

Detta är "en radikal förnekelse av demokratis möjligheter och värde", svarade Svante Nycander i DN (13/6 1986). Samma inställning fick en gång delar av arbetarklassen att "eftersträva proletariats diktatur varur stalinismen föddes". Här "suddas distinktionerna ut så att motstånd mot kommunismen framstår som någonting i sig tivelaktigt", etc.

Men det var först revolutionerna i Europa 1989 som började ändra den snedbalans som Pierre Schori och andra skrytsamt har kallat för socialdemokratis "hegemoni" i utrikesfrågor. Snabbt har debatt och opinion i Sverige fört många till ny närhet till demokratierna, till ökad insikt om att också Tredje världens folk behöver fri debatt och fria val, till sympati för både marknadsekonomin och den europeiska integrationen och till vrede och sorg inför det oändliga lidande för flera hundra miljoner människor, som varit Sovjetunionens följd.

Under Palme-Lagercrantz-perioden blev alltså Herbert Tingsten förtigen. Många såg honom som en skugga från det kalla kriget. Vi som fortsatte att lära av Tingsten och öppet beundra honom avfärdades ofta som fossiler av dem som hade tidsandan till riktkarl.

Herbert Tingsten gav ut ungefär femtio böcker och skrev några tusen artiklar. När jag på senare år har omläst nästan alla hans ledare och kulturartiklar i Dagens Nyheter, och hälften av böckerna, är det rikedom i dem som åter slagit mig. Man behöver sannerligen inte dela alla Tingstens åsikter – min egen argumentering för till exempel Israels rätt är delvis en annan än hans – för att gripas av denna vilja till klarhet, strävan att föra kunskaper vidare, oron inför hoten, moralen, det glada ursinnet i polemiken, civilkuraget.

Artiklarna förenar lätthet med energi. I många av dem är författaren så intensivt närvarande i språket att jag gång på gång hör hans

röst och tilltal. Att läsa Tingsten är upptäcktsfärd, fest och moralisk uppfordran.

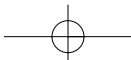
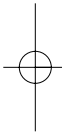
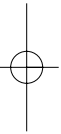
Lyckan att läsa Tingsten påminner om glädjen att vara hans vän, vilket Jan Olof Olsson (Jolo) har beskrivit som "idel minnen av trevnad, skoj, festliga saker, glansfulla utläggningar av historiska karaktärer, infernaliskt roliga definitioner av sig själv och andra, promenader, vardagsgemyt och mycket omtänksamhet och vanlig snällhet" (Röster i Radio-TV nr 35 1964).

Sådan är också min egen bild av honom. "Det var en epok som gick i graven" när han dog, skrev Ingemar Hedenius i sin bok om Tingsten, "så stort är det tomrum som han lämnade efter sig."

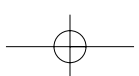
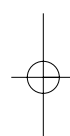
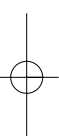
För mig är det tomrummet en förblivande sorg. De sista tio åren av Herbert Tingstens liv stod jag honom nära. Under tre vårmånader 1965, när Tingsten var gästprofessor i Wien, var jag hans assistent. På somrarna bodde jag ofta någon vecka hos Gerd och Herbert i Roquebrune Cap Martin. Troligen har jag aldrig kommit över den där eländiga annandag jul 1973 när han försvann. Jag medger alltså att vad jag här har skrivit om Tingstens gärning och förtälet av honom är laddat med en saknad som står smärtan nära.

Herbert Tingsten lär oss åtskilligt om oss själva. Ett land kan inte förstås utan att man känner dess intellektuella klimat under skilda perioder. Efter den ryska augustirevolutionen 1991 har några bataljoner skribenter förevisat sin nyväckta antikommunism som vore den en livslång ideologisk följeslagare.

Tingstens polemik och kampanjer ger en annan och sannare bild av svensk debatt efter andra världskriget. Inför den historieförfalskning, som redan har påbörjats, är det viktigt att gå tillbaka till texterna i *Tyranniet begär förtroende*: när de trycktes i Dagens Nyheter utlöste de mer ilska än några andra under de senaste 50 åren i Sverige. Hos oss, som delar Tingstens fruktan och avsky för diktaturerna, har de ingett mer förtrostan än nästan allt som då blev skrivet om politik.

ATT SE DIKTATUREN

1932 AVSLUTADE Herbert Tingsten sitt stora verk *Demokratins seger och kris*. Där analyserade han utförligt diktaturerna i Mussolinis Italien och Stalins Ryssland och förklarade att likheterna är "påfallande":

"I båda staterna har ett parti monopoliserat statsmakten och genom undertryckning av all opposition tryggat sitt kvarstannande vid styret; representationen har undanskjutits till förmån för regeringen; med maktkoncentrationen inom staten har följt en väldig expansion av statens makt över samhällslivet och de enskilda medborgarna. Väsentliga skiljaktigheter föreligger likväl i fråga om diktaturens utformning. I Ryssland har utvidgningen av statsverksamheten varit långt större och ägt en långt mera systematisk karaktär än i Italien; den kollektivistiska principen har här varit den primära och dominerande under det att den i Italien framstått som ett medel att stärka staten, icke som ett gott i och för sig."

Tidigare i boken hade Tingsten utan illusioner beskrivit de ideologiska grunderna för kommunismen, fascismen och den framväxande nationalsocialismen. "Gemensam (för de tre idésystemen) är känslan av legitimation genom ett högre mål än den fredliga utvecklingens, ett mål, som ger de aktiva minoriteterna, eliten, rätt att bryta sönder de demokratiska konventionerna och att härska över majoriteten." Vad Tingsten här sammanfattar är Katastrofen: på demokratins seger kring första världskriget följde demokratins sammanbrott.

Detta väldiga verk på ungefär 700 sidor skrev Tingsten med en förbluffande snabbhet och säkerhet. Under drygt två år hann han läsa in ett halvsekel av politisk, konstitutionell och ideologisk utveckling i en rad länder. Hans tidigare undersökningar av fascismen – de ledde till boken *Från parlamentarism till diktatur* (1930) – hade

breddat och vitaliserat hans vetenskapliga gärning.

Studierna av både demokratins idéer och av de tanke-system, som krävde demokratins försvinnande, gav honom kraften att anlägga det stora perspektivet. Och när *Demokratins seger och kris* kom ut 1933 hade Adolf Hitler blivit tysk rikskansler.

I sina memoarer beskriver Tingsten hur den "behagliga illusionen" om Sovjet revs sönder dels när kommunisterna i stället för att samverka med andra mot nazismen hånade socialdemokraterna som "socialfascister", dels av den ryska författningens "uppenbara be- dräglighet" och främst genom Moskvaprocesserna och de väldiga utrensningarna 1936-37. Efter den tiden hade han inte längre någon tro på "en snar förändring av den ryska regimen". Under 30-talet höll han i nordiska länder flera föredrag, som jämförde diktaturerna i söder och öster. Han lämnade föreningar, som inte såg likheterna.

30-talet var dock främst antinazismens år för Tingsten. I ett förord till boken *Den gula fläcken* förbannade han i januari 1936 Hitlerväldet. "Man blir ej övertygad av diktatorn", skrev Tingsten,

"vilken idag förhållig freden med samma lidelse som i går syntes göra hans hyllning till kriget förlätlig; av propagandachefen, vars välformade, koketta, liksom sminkade fraser ständigt synas överbringa ett hemligt budskap av överlägsenhet och ironi; av professorerna som sedan våren 1933 tillkämpat sig den nya världsåskådningen. Ej heller övertygas man av åhörarna, de utkommenderade, väldisciplinerade massorna, som i varje paus se en order till applåd."

Samma år gav han ut en egen bok om nazismens och fascismens idéer, *Den nationella diktaturen* (1936); en skarpsinnig analys av de dåvarande regimerna i Tyskland, Italien och Österrike.¹

Efter andra världskrigets utbrott malde ständigt frågan: hur skall friheten överleva i världen när de två starkaste totalitära staterna i världen gått samman? Med Stalins och Hitlers allians från augusti 1939 till juni 1941 var, skrev Tingsten, "från min ideologiska synpunkt läget helt i sin ordning, men i praktiken syntes följden kunna bli demokratins undergång i hela Europa". När Tyskland angrep

¹ 1992 utgavs åter denna bok, nu under namnet *Nazismens och fascismens idéer* (Ratio). Denna volym innehåller också Herbert Tingstens förord till *Den gula fläcken*.

Sovjet hoppades Tingsten som andra demokrater på det han kallade för den "ryska segheten".

Hans antikommunism rubbades inte av att han gladdes över sovjetiska krigsframgångar; dessa var ju nödvändiga för att besegra nazismen. Men när kriget svängde "uppstod ängslan för att ryssarna skulle lyckas alltför bra, att den allierade invasionen skulle komma för sent och att Ryssland skulle bli den dominerande makten på kontinenten", en ängslan som, förklarade Tingsten i memoarerna på 60-talet, ännu kvarstår. 1941 utgav Tingsten dessutom de två volymerna *Den svenska socialdemokratins idéutveckling*, som innehöll en mycket uppmärksam och kritisk analys av marxismen.

I slutet av andra världskriget intog därför Tingsten en alltigenom fördömande hållning gentemot Sovjet. Medan kommunismen hade blivit *mera* populär under krigsåren kom Tingsten att alltmera frukta den. Han blev övertygad om att Ryssland skulle bevara sina erövringar och söka göra nya, att kommunismen nu trädde i nazismens ställe som fara för folkstyrelsen. På våren 1945 angrep Tingsten dem som nu motiverade undfallenhet mot Ryssland med nästan samma formuleringar som de fem år tidigare nyttjat för att motivera eftergifter för nazismen.

*

Troligen spelade Tingstens anseende som *både* glödande antinazist när Hitler var som mäktigast och nu beslutsam antikommunist, när det var mindre vanligt, en viktig roll när han i oktober 1945 utsågs till chefredaktör i Dagens Nyheter. Ett av de första besluten han fattade vid tillträdet var att förbjuda användningen av ordet "östdemokrati" för de kommunistiska staterna. Nu skulle de kallas för vad de var: diktaturer.

Det som följde är tidningshistoria, och jag skisserade dess betydelse i förra kapitlet. I artiklar, månad efter månad, år efter år, varnade alltså Tingsten för politik och idéer i Sovjet, dess satellitstater i Östeuropa och dess lakepartier i Västeuropa.

I Tingstens DN-kampanj spelade jämförelsen mellan nazismen och kommunismen en stor roll. Att *jämföra* två stats- och idésystem betyder naturligtvis inte att man *jämställer* dem, värderar dem lika.

Men Tingsten förstod att man ur erfarenheterna av nazismen kunde dra slutsatser om kommunismen: hur regimen och dess propaganda borde värderas och att motstånd måste göras. Han kunde dra dessa ständiga paralleller mellan Hitlers och Stalins riken i vetskap om att åtskilligt i den ursprungliga ideologin skilde dem åt men också att så mycket i den terror som de byggde på gjorde dem till släktingar. Flera av de artiklarna finns med i Tingsten-antologin *Tyranniet begär förtroende* (1992), därför att de är briljanta analyser av det som följde på de två största katastroferna under nittonhundratalet: bolsjevikernas statskupp i november 1917 och Hitlers maktövertagande i januari 1933.

Ett huvudtema hos Tingsten var alltså att kommunismens och nazismens konkreta handlingar påminde om varandra, trots skillnaderna i ideologiska utgångspunkter – "det är likheterna dessa båda rörelser emellan, icke olikheterna som blivit avgörande". Han skrev om lögnerna hos Lenin, Mussolini och Hitler, hur de nådde makten genom en agitation, vars innehåll i viktiga punkter stred mot de grundsatser som tillämpades efter segern. Medlen blev desamma: det fullständiga undertryckandet av människornas frihet, den genom brutalitet säkrade lydningen, hur drömmen om statens avskaffande tonade bort ur kommunismens ideologi, att diktaturen "rättfärdigats som permanent statsform".

Han beskrev också hur nazister och kommunister försökte vinna makt i demokratiska stater på likartat sätt genom att nyttja alla anledningar till missnöje, genom att smidigt ändra programmen för att vinna röster, genom att utlova oförenliga fördelar åt skilda folkgrupper. "Man kan lova vad som helst, ty om segern väl vinnes, kommer polisen att tillse att ingen begär uppfyllelse av löftena."

När Tingsten kallade kommunismen för "en röd nazism" menade han alltså att "medlen helt kommit att ställa målen i skuggan". Det går inte att med terror "förverkliga mildhetens, människovärdets och frihetens ideal. Det handlingssätt, som ursprungligen uppfattas som tillfällig taktik, blir vana och karaktär." 1948 avslutade Tingsten en ledare med dessa ord: "Så har kommunismen blivit en fallen ängel bland de politiska riktningarna; åskådningen bär ännu spår efter det himmelska ursprunget, men handlingen och sinnelaget präglas av mörker och reaktion." (*Tyranniet begär förtroende*, sid 91.)

För att sammanfatta sin hållning gjorde Tingsten parallellen nazism-kommunism till temat för sin sista ledare i Dagens Nyheter, nyårsaftonen 1959, under rubriken "Tyranniet begär förtroende". Det finns en typ av bedragare som engelskan kallar för "confidence man", en person som systematiskt lurar andra genom att försöka inge förtroende. Just den tekniken har präglat både Hitler-Tysklands och Sovjets fredspropaganda. Men ord och åtaganden av tyranner är inte att lita på, skrev Tingsten, "då folket inte står bakom givna löften är de utan värde". Avspänningsoffensiver från diktaturen är farliga om de får

"oss att glömma, att bortse från, att inte ständigt tala om tyranniets realitet. Den verkliga avspänningen kan komma först genom tyranniets avveckling, och till dess måste freden tryggas av demokratiernas styrka, fasthet och samverkan. Styrkans politik ger inte säkerhet, men den ger oss det mått av säkerhet vi kan nå; svagheters politik leder till säker undergång."

De meningarna är uppfordrande i sin klarsyn. Genom att demokratierna höll samman och bevarade sin styrka har vi som överlevt Tingsten fått se Sovjetimperiet falla sönder.

*

Varför delade inte en överväldigande majoritet i Sverige – bland politiker, författare, journalister och andra – Tingstens syn på Sovjetunionen? Förklaringarna är sammansatta, de handlar om cynism, idealitet, okunnighet, okänslighet och mycket annat; de berör vårt sekels kanske tydligaste svek och tragedi.

Åtskilliga svar tar jag inte upp här: de skilda motiven hos politiska pilgrimer från väst som kom till Stalins Sovjet och hänfördes, det ideologiska självhat eller åtminstone den känsla av främlingskap inför västerlandets politik och kultur som präglat många av medlöparna, fascinationen inför det främmande och auktoritära, okunnigheten om vad en militariserad planhushållning innebär i en totalitär stat och vilka drivkrafter ett land avstår från när det avvisar mark-

nadsekonomi, oron för kärnvapnen och tron att kritik av Sovjet kunde föra världen närmare atomkrig, föreställningen i Sverige att alliansfrihet borde leda till *ideologisk* neutralitet. (Jag diskuterar några av dessa "förklaringar" på s 254-262.)

Inte heller tar jag upp de kommunistiska *partiernas* knäfall inför direktiv utfärdade i Kreml; deras elände är så uppenbart att det nästan blir ointressant. Jag är mer intresserad av varför människor som var demokrater, eller ansåg sig vara det, eller åtminstone verkade i en demokratisk miljö, kunde bli förstående inför Sovjetunionen. Därför vill jag belysa varför en viktig del av svensk opinion ansåg det felaktigt eller rentav demagogiskt att, som Tingsten, på viktiga punkter jämföra nazismen med kommunismen.

I det syftet utvecklar jag tre tankar, som förblir sprängpunkter i debatten: 1) motviljan mot antikommunismen, alltså anti-antikommunismen, 2) rädslan att hamna i dåligt sällskap, och 3) den omvända rasismen.

Min utgångspunkt är att man i Sverige *hade* tillräckligt med fakta om Sovjetunionen för att åtminstone från 30-talet och framåt begripa att denna statsbildning stod för massförtryck och terror. Moskvarättegångarna avslöjade den totala rättslösheten. Underkuvandet av tio tidigare självständiga nationer i Östeuropa markerade Moskvas imperialistiska ambitioner.

Under årtiondena efter andra världskriget fick vi alltmer detaljerade beskrivningar av det katastrofala ekonomiska system som härskade i Sovjet, klassklyftorna och misären, lögnaktigheten i den offentliga propagandan och indoktrineringen i skolorna, den rigorösa kontrollen av massmedierna och det system av fängelser och koncentrationsläger som miljoner Sovjetmedborgare passerade eller dog i. Vi kände till de massmord på misshagliga personer och folkgrupper som i vågor kom att förlama landet, den hämningslösa miljöförstöringen som förgiftade de stater som kommunisterna fick kontroll över, den hemliga polis som övervakade medborgarna och de väldiga arméer som både utgjorde hot mot grannstater och skydd för de quislingregimer som Sovjet satte upp, de militära excesser som följde om något land ville bygga en framtid i frihet, etc.

Allt det här kunde inhämtas genom böcker, intervjuer och tidningsreportage. Dessa fakta var delar av vårt dagliga tänkande. Det

duger inte att idag surt säga att "nu kan vi titta i facit". Facit har funnits där sedan 1930-talet. Varför var det då så utmanande att, som Tingsten, ständigt varna för Sovjet?

Talet om att det här handlade om den traditionella "rysskräcken" är ren undanflykt. Det var ju inte Ryssland som symbol eller historiskt begrepp som Tingsten och andra varnade för; det var den totalitära regim som förslavade Ryssland som han fruktade. Lika litet var det Tyskland i största allmänhet utan de brottslingar, som under 30- och 40-talet behärskade Tyskland, vilka ingav miljoner människor avsky och fasa.

Några svar kan vi få i en berömd bok – *The God That Failed* som på svenska kallades *Vi trodde på kommunismen* (1950) – där före detta kommunister beskrev sin tid i eller nära Partiet. Arthur Koestlers uppsats visar hur massarbetslösheten, Weimarrepublikens sammanbrott och nazismens framväxt kom att ställas mot den marxistiska världsåskådning, som både tycktes förklara förfallet och anvisa en väg ut ur det. Han hypnotiserades av den dialektik som förgyllde bolsjevismens snabba omvandling från eggande idé till mord- och förtrycksmaskin.

Men Koestler visar också hur hans egen intensiva vilja att underkasta sig Partiet inte räckte när han hade sett alltför många svek mot dem som kämpade mot nazismen och till slut Sovjets allians med Hitler. "Den tidens lidelser", skrev Koestler efteråt, "tycks mig ha förvandlats till perversiteter; den inre visshet jag då kände ter sig nu som en morfinists slutna värld; skuggan av taggtråd faller över minnets dömda lekplats."

Arthur Koestlers, Ignazio Silones, Stephen Spenders och andras bilder av egna villfarelser kan belysa en del av den blindhet som många resenärer från väst slogs av under 30-talet. Men de förklarar knappast varför mycket av illusionismen om Sovjet kunde leva vidare efter andra världskriget när Stalins ockupationer ryckte närmare, när nazismen inte längre fanns som ett hot som förmörkade också omdömet och när Västeuropa i stället för sammanbrott kom att präglas av demokrati, uppbyggnad och välfärd.

Det är sant att Sovjet efter att ha krossat Ungernrevolten 1956 och Tjeckoslovakien 1968 förlorade det mesta av sin attraktionskraft på de flesta av dem som känt sig dragna till så kallade "vänsterdiktatu-

rer". De politiska pilgrimerna under de senaste 30–35 åren har i regel valt andra länder att romantisera, främst Kina och Kuba. Men om Sovjetkommunismen också för många lättlurade började framstå som petrifierad och komprometterad så tyckte de ofta ungefär det samma om "antikommunismen". Och här, menar jag, vilar både en del av gåtan och dess förklaring.

I Sverige efter andra världskriget har en beslutsam antikommunistisk hållning i utrikesfrågor framstått som betänklig. I motsats till "antinazismen", som åtminstone i efterhand har setts som en nödvändig slutsats av en demokratisk övertygelse, har "antikommunismen" ofta avvisats som något konservativt eller reaktionärt; som en anslutning till oförsonlighet och till och med krigshets; som en anslutning till Förenta staternas utrikespolitik eller rentav McCarthyism.

En av de författare, som tillsammans gav ut skriften *Tredje ståndpunkten* (1951), genomskådade trettio år senare något av ensidigheten i den propaganda, som han varit del av. Folke Isaksson gav exempel på den moraliska ihålligheten i det motstånd mot antikommunismen, som burit upp vänsterns utrikessyn:

"Men också hos progressiva människor som inte tvingat in sitt tänkande i ett partipolitiskt schema fanns det falska lojaliteter, förbehåll och låsningar. Det fanns den begränsning i kritiken av förtrycket som berodde på det pinsamma fakum att en del förtryck kom från 'fel' håll. Så existerade det nationer som berövats sin oavhängighet men ansågs ha för liten befolkning eller för kort historia (de baltiska republikerna) för att vara värda medkänsla eller indignation. Det fanns övergrepp som betraktades som oväsentliga, därför att de t ex berörde en enda person, dessutom med fel efternamn (Wallenberg). Att engagera sig i sådana fall var inte progressivt eller ens humanitärt: det var högerpolitik.

I den moraliska fällan var vi många som sprattlade genom åren" (SvD 11/2 1981).

Sådan självvranssakan ägnade sig inte många åt. Anti-antikommunismen präglade inte minst den socialdemokratiska pressen i årtionden. Åtskilliga debattörer där tycktes fram till 1989 tolka Gulag som en tragisk avvikelse från de ideal som Sovjetunionen "egentligen" bekände sig till.

Denna typ av fördomar varierades i många tidningar. Aftonbla-

dets dåvarande chefredaktör Yrsa Stenius förklarade t ex under rubriken "Kritisera Sovjet utan hatbilder" att

"det allvarliga inträffar när tidningarna – förmodligen i något diffust inrikespolitiskt syfte – sätter igång att på helt emotionella grunder demonisera Sovjetmakten. Här handlar det om en politisk maktutövning som inte har något med sanningskärlek, fri debatt eller öppenhet att göra. Det handlar bara om politiskt maktmissbruk i journalistikens namn" (Aftonbladet 15/7 1983).

Det obehagliga med Yrsa Stenius artikel var hur hon här kombinerade en lakejartad syn på pressens roll med sin okunnighet om Sovjetunionen. Tidningarna i Sverige borde uppträda som politikerna i det land som en gång gav oss termen "finlandisering". Vi ska ha "korrekta förbindelser med båda stormakterna", förklarade Stenius. Från denna riktiga utgångspunkt drog hon den absurda slutsatsen att journalisterna borde uppträda med inbyggd självcensur, alltså återhållsamt, kanske diplomatiskt.

Tredje statsmakten skulle inte verka självständigt och öppet uttala egna övertygelser. Tidningsfolket borde i stället ålägga sig den disciplin som är motsatsen till "politiskt maktmissbruk i journalistikens namn".

När Yrsa Stenius avvisade varje försök att "demonisera Sovjetmakten" syftade hon på den avsky inför historiens starkaste totalitära stat, som borde ha varit självklar för *alla* demokrater. Hon tyckte inte veta att vi, som alltid varit antikommunister, utförligt och offentligt hade redovisat skälen för denna hållning. Hundratal böcker från många länder med fakta om terrorn, förfallet och korrruptionen i Sovjetväldet var ju tillgängliga när Stenius skrev sitt inlägg. Ändå låtsades hon att vår kritik mot förtrycket vilade på helt "emotionella grunder", med vilket hon menade att den var osann.

Kärnan i 1992 års debatt gällde den saken. Vid sidan av det stora antal inlägg, som med glädje hälsat Tingstens återkomst, så har där också funnits flera som mött antologin med en ytterst illa dold irritation. Skribenter som inte kan skilja mellan viktigt och oviktigt har alltid ogillat Tingsten; de känner olust när de får veta att vissa idéklyftor är så djupa att de inte kan överbryggas.

Lika ofta har det rört sig om debattörer som själva visat stor förståelse för icke-demokratiska rörelser. Vi såg i förra kapitlet hur dominansen för vänstern förde till en ensidig kritik av västmakterna och till idyllisering av många diktaturer, enpartistater och marxistiska rörelser. Även om de "gamla" kommunistdiktaturerna, främst Sovjet, kom att framstå som mindre fräscha än de nya, så var det ändå nödvändigt att avvisa en antikommunism av Tingstens kompromisslöshet.

Tingstens samhällssyn – om demokratin som både en överideologi och en utgångspunkt vid bedömningen av regimer och internationella konflikter – är än idag starkt omstridd i Sverige. Visst är dess motståndare rejält tilltufsade av Sovjetväldets fall och alla avslöjanden om det lidande för hundratals miljoner människor som varit kommunismens bidrag till vårt sekel. Men någon omvändelse på djupet är det nog inte. Dagens Nyheters egen våldsamma reaktion på *Tyranniet begär förtroende* belyser något centralt.

Svante Nycander kallade kritiken av Lagercrantz för "vulgariteter" och "smädelser". Han menade att kunskapen då om Kina var "fragmentarisk och ytlig" och att Lagercrantz *inte* skrev om kommunismen och valde att *inte* jämföra med demokratiska länder. Apropå Mao fick jag frågan av Nycander: "Är det i förväg uteslutet att ledaren för en kommunistisk diktatur är klok och respektabel?"

Och Arne Ruth menade att man såg "kulturrevolutionens mänskliga kostnader" först flera år efteråt. Men många svenska och utländska tidningar fördömde terrorn *medan den pågick!* Ruth låtsades att DN inledde den omvärderingen 1978. *Seglar sin egen sjö* hette en bok om DN:s historia. Ruth tycks ha tolkat uttrycket som att DN är den *enda* sjön, att bara inlägg i den tidningen är värda att nämnas.

Ruth ansåg att mina anklagelser mot Lagercrantz är "avskryvbara" och "medveten historieförfalskning". Lagercrantz ville ge en motbild av västs syn på Kina, skrev han. Det som efterträdarna här försvarade är en syn på diktaturen som Lagercrantz själv sammanfattat på följande sätt: "De värderingar den kommunistiska regimen (i Kina) är grundad på är desamma som våra" (DN 20/2 1971). Förföljelserna i Kina, folkhemmet i Sverige – samma värderingar!

Varken Nycander eller Ruth var *ansvariga* för dessa galenskaper. Men i stället för att distansera sig från Kinaserien så solidariserade

de sig nu till stor del med den. Så stark är oviljan mot antikommunismen att Dagens Nyheter ännu på 90-talet vägrade godta kritik mot den mest uppseendeväckande omfamning av en regim, byggd på terror, som förekommit i tidningens historia.

*

Just här vandrar de båda chefredaktörerna över till det andra rummet i sin tankevärld: *doktrinen om sällskapet*. Genom att ställa Tingsten mot Lagercrantz, skrev Nycander, har Ahlmark gjort sig "till verktyg för en politisk kamp från höger". Eftersom det idag inte finns något "socialistiskt alternativ, endast ett val mellan en högerlinje och en vänsterlinje" bidrar min kritik av DN till att "försvaga den enda vänster som hotar den doktrinära högerliberalismen". Därmed angriper jag vänsterlinjen, som Nycander definierar som jämställdhet mellan kvinnor och män, generell välfärdspolitik, lika chanser i skolan, en social alkoholpolitik och så vidare.

Nycander ligger här snubblande nära en rent kommunistisk dialektik: även om Ahlmark "subjektivt sett" är socialliberal är han "objektivt sett" en reaktionär eftersom han angriper DN och därmed stärker högerkrafterna. Ruth formulerar en liknande anklagelse. Jag skulle "slå an grundackorden i dagens politiska epokskifte" och göra så "med den nya högerns rättfärdiga gravallvar", dessutom "livligt understödd av bokens utgivare, SAF-förlaget Ratio och av tongivande röster i Svenska Dagbladet".

Den tanken belyser varför många under lång tid vände sig mot vad de kallade en "ensidig" kritik av Sovjetunionen. Att fördöma kommuniststaterna och deras medlöpare i väst liknar högerpropaganda, menade de. För radikala debattörer blev det ofta något misstänkt med en Sovjetsyn som fick stöd i den konservativa pressen.

De många barnsligheterna i det här perspektivet går jag förbi: att det inte är möjligt att kämpa *både* mot diktatur och för jämställdhet mellan könen; att den socialliberalism som vill *före*na social omsorg, marknadsekonomi och motstånd mot förtryck är utrensad ur DN:s ideologiska schema; att de som kritiserar Maobeundran skulle hota den generella välfärdspolitiken i Sverige; eller att en bok blir sämre eller bättre genom ägarskapet till det förlag som gett ut den.

Skulle Tingsten ha läst en artikel, som hävdar att det inte går att kombinera arbete för kvinnors rättigheter med kamp mot diktaturer, hade han undrat om författaren varit berusad; den ursäkten kan Nycander knappast anföra. Det är också en vågad tanke att, som Nycander, antyda att ett fördömande av den kinesiska kulturrevolutionens massmord undergräver Systembolaget i Sverige.

Jag avstår också från att här utveckla riskerna med en hållningslöshet, som låter sällskapet och inte argumenten avgöra de ståndpunkter man intar. Detta leder ju i praktiken till att politiska motståndare avgör var man hamnar, eftersom de redan har bestämt var man *inte* får hamna.

Det underliggande budskapet från Nycander och Ruth är att hårdta angrepp på kommunistisk diktatur – och på svenskar som förtrollats av kommunistisk diktatur – förblir något tvivelaktigt genom det sällskap som man då hamnar i.² I den här bokens sista kapitel tar jag upp en annan fara i "den som är mot oss är höger"-tanken (se s 186–190).

Med liknande insinuationer försökte man ständigt undergräva förtroendet för Tingstens antikommunism. Ingenting var honom mer likgiltigt. Hans kunskaper om politisk idéhistoria och idékritik var störst i landet. Skulle *han* tiga om det avskyvärda i Sovjetsystemet därför att demokratiska tidningar, som han i *andra* frågor polemiserade mot, tyckte ungefär likadant? Hans medkänsla med diktaturernas offer var rotad i värderingar, som gjorde varje anpassning otänkbar.

Och varför kränka majoriteten av jordens befolkning genom att hävda att mänskliga fri- och rättigheter, som var omistliga i Sverige,

² När Svante Nycander kommenterade min kritik av hans doktrin om sällskapet prövade han åter det grepp, vars orimlighet jag just hade beskrivit. "Stackars Per Ahlmark", skrev Nycander (DN 24/5 1992), "han märker inte hur durkdrivna propagandister utnyttjar hans privata känslor för ändamål som borde vara främmande för honom."

Privata känslor? Kommunismen i Europa och Asien förslavade under årtionden ungefär en och en halv miljard människor. Min avsky för dess terror – och för dem i väst som ursäktat den – delas självfallet av många miljoner av de förtryckta. Sällan har en politisk känsla varit mer utbredd och mindre "privat".

Västeuropa och Nordamerika, inte var särskilt viktiga för ryssar, balter, kineser, sydafrikaner, araber, latinamerikaner och andra?

För Tingsten var en sådan dubbel bokföring en skam, och här har vi nått den tredje sprängpunkten i debatten. I Dagens Nyheter på Tingstens tid var det självklart att fördöma Stalin, Verwoerd, Mao, Peron, McCarthy, Franco och andra därför att de alla hade krossat, avvisat eller hetsat mot demokratins institutioner. Dagens Nyheter efter Tingsten har haft en annan utgångspunkt. På 60- och 70-talen fanns det inget alternativ till diktaturen i de nya staterna, påstod Svante Nycander. DN-medarbetare "som hade hjärtat till vänster" föredrog Castro framför Batista, skrev han, "i den meningen tog de ställning för diktaturer" (DN 31/1 1992). Och Kina under Mao bör man jämföra med förtrycket i Kina under tidigare epoker, etc.

Också här bortser jag från faktiska misstag i historieskrivningen. Varför skulle till exempel Castros förtryck av Kuba vara enda alternativet till Batista? Var det av historien givet att Kubas socialdemokrater skulle kastas i fängelse eller drivas i landsflykt sedan de deltagit i revolutionen? Varför var Kuba dömt till diktatur medan Costa Rica i årtionden har praktiserat folkstyre? Och kulturrevolutionen i Kina var ju också med kinesiska mått en katastrof utan motstycke. Skulle nackskott som en av metoderna att behärska ett land vara mer godtagbart för att tidigare regimer avrättat politiska motståndare?

Svante Nycanders värderativism tycks sakna gränser, hans syn på diktaturer är närmast förströdd; sällan har så blodlösa inlägg ursäktat så bloddrypande regimer. Men under cynismerna vilar en icke uttalad värdering, som liknar förakt för de folk man talar om. Nycander och många i Sverige tycks inte bara säga det självklara: att demokratin har svårt att få fäste i länder som saknar demokratiska traditioner. De påstår något mycket mer: yttrandefriheten är inte lika viktig för andra nationer som för vår – därför är det inte självklart att fördöma tyranner som slår ner "sitt eget folk".

*

Just detta har jag kallat *den omvända rasismen*. Man låtsas förstå främmande kulturer medan man i själva verket sprider vidskepliga föreställningar om dem.

En nästan programmatisk, ideologisk trolöshet har gjort det lättare att godta kommunistiskt förtryck, i Sovjet och på andra håll. Ett lärorikt exempel är just Dagens Nyheters många ledare 1974-75, som förklarade att Portugal saknade "folkstyrets infrastruktur" och hade för många analfabeter. Därför borde man förstå kommunisterna och de marxistiska officerare som sökte upprätta en ny diktatur. DN:s ledare kritiserade Soares och hans socialistparti för dess motstånd mot kommunisterna. Socialisternas "häftiga kampanj har . . . bidragit till att underblåsa den sociala oron", klagade DN.

Portugiserna själva hade dock en annan mening än DN om vikten av fria val och en fri press. Idag vet vi att EU-medlemmen Portugal är en stabil demokrati, som under åtskilliga år haft en hygglig ekonomisk utveckling.

När alltså socialisterna genomförde sitt storartade och framgångsrika försvar för Portugals nyvunna frihet meddelade DN att denna kamp var olämplig. Så går det för en tidning som tappat sin inre kompass.³ Sedan vi sett sådan tolerans mot kommunistiskt maktövertagande av ett land i *Västeuropa* kan vi ana bristen på inlevelse i det lidande som kommuniststyret i *Östeuropa* innebär för ländernas medborgare.

För något år sedan försökte jag förklara den svenska Kinadebatten för Chai Ling, den unga kvinna som ledde studenternas motstånd på Himmelska fridens torg i Peking och senare lyckades fly till väst. Hon förstod inte vad jag pratade om. "Gör det mindre ont för en kinesisk familj att splittras upp med våld än för en familj i Europa, som slås av samma öde?" var hennes motfråga. "Varför skall inte kineserna skyddas av den frihet som är självklar för er själva?"

Att för Chai Ling utreda psykologin hos de diktare, debattörer och journalister i väst som hyllat Mao var omöjligt. Hon skulle också ha förbluffats över till exempel nuvarande biskopen i Strängnäs, Jonas Jonson. Han har från kristen synpunkt intygat att Kina redan är ett gott samhälle, som nog inte bör liberaliseras. Kina är ett land "som har löst sina grundläggande problem och därför har något att lära

³ För rättvisans skull bör noteras att Svante Nycander under denna tid var tjänstledig från DN:s ledarsida. Och tidningens kultursida tryckte flera artiklar, som kritiserade Portugals marxistiska officerare.

ut", berättade Jonson för Svenska kyrkans medlemmar 1980.⁴

Lika svårt är det idag att inför före detta dissidenter i Ryssland förklara varför så många opinionsbildare hos oss vägrade att fördöma det sovjetiska systemet. Föreställningen att kineserna inte har samma demokratiska behov som vi speglar liknande fördomar, gångbara i årtionden, om ryssarna. "Varför Ryssland styrs av förrädare", hette däremot en av Tingstens ledare 1957. För honom var det självklart att det var systemet och härskarna, inte folket och nationen, som var fördärvade.

Att Sovjet- och Kinapropagandan har lyckats lura så många beror naturligtvis på att dessa funnit det angenämt att bli lurade. En kvardröjande nostalgi kring marxismen har urholkat motståndet. Även om kommunismen är en fallen ängel skall man inte trampa på den, har man menat, den är ändå född ur en stor tanke och dröm. På sam-

⁴ Det var i studieboken *Kina – kyrka, samhälle, kultur*, utgiven 1980 i samarbete mellan Sveriges Kyrkliga Studieförbund och Kyrkans Internationella Studieavdelning, som nuvarande biskop Jonas Jonson hyllade Maos samhälle: "Medan utslagningen fortsätter i västvärlden, missbruksproblemen tilltar och den ekonomiska och övriga brottsligheten ökar, bygger Kina lugnt vidare på en social organisation som hitills på ett häpnadsväckande sätt kunnat begränsa dessa problem." Som medlöpare är biskop Jonson intressant, eftersom han är så tydlig:

"Kina har blivit sekulariserat. Men det är detta Kina som har rest sig. Landet utan Gud har skapat rättvisare levnadsförhållanden än vad vi sett i många kristna länder. Det finns så mycket omsorg och godhet, så mycket hederlighet och respekt för människor i Kina att en kristen västerlänning ofta skäms. Revolutionens syfte är att skapa goda livsvillkor för alla och förhindra att de starka trampar ner de svagare. Många kristna som varit i Kina har frågat sig om inte det kinesiska samhället i praktiken är långt mer 'kristet' är det västerländska."

Jonsons entusiasm inför kommunismen i Kina är så stor att han i praktiken meddelar att landets medborgare knappast behöver västerlandets friheter:

"Kina ställer frågan om vilka friheter som är viktigast. Ett fattigt land måste ibland välja. Kina har valt ofrihet för de rika och för de välutbildade för att ge frihet från hunger, okunnighet, maktlöshet och ohälsa åt de fattiga. Kina har valt ofrihet för missbrukarna för att ge landet frihet från missbruk. Kina har valt att kontrollera alla massmedia själv hellre än att låta kommersiella intressen av olika slag göra det. När grunden nu är lagd för det nya samhället ökar också de individuella friheterna. Men vägen är lång innan Kina är ett 'fritt' land i vår mening, om det ens är önskvärt" (min kursivering).

ma gång finns känslan av skuld inför kapitalismens baksida: penningens makt, miljöförstöringen, trivialiseringen i masskulturen och en del annat.

Tillsammans har de här båda känslorna fört till ett behov att hellre förstå diktaturerna än avvisa dem, eller att inta en "tredje ståndpunkt". Det har gjort det möjligt för Sovjets och Kinas kommissarier att blanda utlänningar genom att forsla omkring dem i en skenvärld, uppbyggd för att bedra. Eller har behovet utlöst misstro mot anti-kommunistiska vittnesbörd och en törst efter USA-fientliga rapporter.

Därför är det poänglöst att fråga om illusionerna om kommunismen berodde på kunskapsbrist eller på värderingar, som förnekade att demokratin som styrelseform är vår civilisations största triumf. Driften *att inte se* leder både till ytlighet och opportunism. Ivern att göra modeåsikterna till sina egna underlättar ofta en anpassning också till vissa diktaturer. Medlöperiets utbredning kan bara förstås av dem som har kraft att medge det: civillurage är ingen överskottsvara i vårt samhälle.

De här mekanismerna har inte försvunnit för att Sovjetväldet gjort det. Under kommande år får vi säkert bevittna nya omfamningar av antidemokratiska idéer och regimer. Pratet om "historiens slut" – nu är vi alla goda demokrater och liberaler – är naivt. Nittonhundratalet fortsätter att vara både demokratin och den totalitära statens århundrade.

Min gissning är att fanatismen i stora delar av den muslimska världen kommer att få ännu fler ursäktare och skönmålare i Sverige än hittills. Angreppen på FN-alliansen för dess militära motstånd mot Irak 1991 kommer att följas av fler krav på eftergifter mot självhärskare, som begår aggressioner i islams namn.⁵

⁵ Ett förebud om kommande medlöperi fick vi bevittna den 26 oktober 1993 i ett TV 2-program om islam och demokrati ("Dokument utifrån"). I samtalet efter en amerikansk dokumentärfilm om islamsk fundamentalism lyckades tre svenska kvinnor förneka eller förringa nästan alla hot och risker.

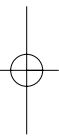
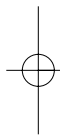
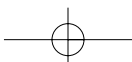
Inga Brandell menade att den oro för islamsk fundamentalism, som speglades i filmen, är "missvisande och förrädisk"; den är en "amerikansk problematik som vi borde kunna avfärda".

Marina Stagh (Jan Guillous medförfattare till en bok som hyllade Saddam Hus-

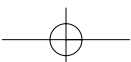
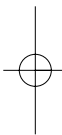
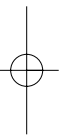
Deras ideologiska motpol i Sverige är Herbert Tingstens texter och den lärdom, oräddhet och orubbliga känsla för friheten, som bär upp dem. Att se diktaturerna och visa varför vi måste resa motstånd förblir vår tids viktigaste uppdrag.

seins Irak, se s 107–109) visade än en gång att hon inte kan skilja mellan demokrati och diktatur. Egypten var demokrati för 40 år sedan, berättade hon, landet har "en gedigen demokratisk tradition". Kvinnornas situation i muslimska länder lovordades av Stagh: "I hela medelhavsregionen så är kvinnornas position i samhället mycket, mycket framskjuten".

Sigrid Kahle påstod att "det finns demokratiska former även i Iran". I Irak "fanns det demokrati före 1958". Fundamentalisterna "vill ha ett modernt samhälle . . . fundamentalism är inte bara social rättvisa utan också modernism". På Claes Elfsbergs oroliga och upprepade fråga om islam med fundamentalistiska inslag verkligen går att förena med demokrati utropade Kahle: "Ett hundra procentigt ja!"

PÅ RESA MED SVEN LINDQVIST

LÄTT PERVERST, förvisso, men jag reste 1992 med den då nyutkomna boken *Utrota varenda jävel* både till Israel och till Unesco-konferensen i Paris om den nya antisemitismen. Vad säger några av experterna på Förintelsen om Sven Lindqvists teser?

Professor Shlomo Avineri är Israels mest kände statsvetare, expert på Hegel, marxismen och sionismens historia. Han besöker ständigt Östeuropa och före detta Sovjet. Avineri är aktiv i Arbetarpartiet och var på 70-talet, när Labour ledde landet förra gången, kabinetssekreterare i utrikesdepartementet i Jerusalem.

Första kvällen under min första resa i Israel (1968) var Avineri min middagsvärd: älskvärd, pedagogisk, briljant, otålig och mycket snabb. Under ett par timmar redde han ut ett antal begrepp, redovisade paradoxer och analyserade skilda handlingsvägar för den judiska staten. Under de drygt femtio besök som följt har jag gjort det till en vana att ladda upp med frågor inför mötena med Avineri; han har lärt mig mer om Israel än någon annan av detta lands medborgare.

Alltså belyser jag sommaren 1992 vad Lindqvists bok handlar om och översätter författarens egna sammanfattningar på sidan 224:

”Avsikten med erövringen (Nazi-Tysklands angrepp på Sovjetunionen) var inte att mörda judar . . . Avsikten var att utvidga det egna livsrummet. De ryska judarna råkade bo i just de områden Hitler var ute efter . . . De tyska administratörerna hade order att drastiskt minska livsmedelsförbrukningen och göra plats för kommande tysk bosättning. Ett praktiskt sätt att uppnå dessa ekonomiska mål var att minska den befintliga befolkningen, bland annat genom att döda judar.”

Den som skriver så, kommenterar Avineri, begriper inte att Hitlers

avsikt gentemot judarna var självständig eller dominerande i förhållande till andra krigsmål. Wehrmacht, den tyska armén, behövde desperat den transportkapacitet som järnvägarna i Östeuropa utgjorde. Ändå lät man deportationen av judar från hela Europa gå före de militära kraven.

Nazismen var en "irrationell" ideologi, säger Avineri. Den som tror att Tredje Riket främst hade ekonomiska mål måste nå slutsatsen att dödandet av Europas judar var ett "misstag". Ty hade SS i stället tvingat judarna att arbeta för Tyskland hade landet fått ut mycket mer av dem. Att utplåna judarna stod alltså i strid med Tysklands ekonomiska intressen.

– Man kan därför omöjligt förstå något om Förintelsen om man inte inser att ett av Hitlers krigsmål var just den fysiska förintelsen av det judiska folket. Så sammanfattar professor Avineri sin kommentar till *Utrota varenda jävel*.

Lindqvists bok rymmer ett antal noter, som hänvisar till de verk som han läst och fäst vikt vid. Inget av de stora arbetena om Förintelsen återfinns där. Trots alla hänvisningar i otaliga intervjuer om hur intensivt han studerat sitt ämne och hur länge han slitit på skilda bibliotek världen över, har Lindqvist inte brytt sig om att ta del av något enda av standardverken. Namn som Hilberg, Poliakov, Browning, Bauer, Dawidowicz, Wistrich, Gilbert, Friedlander, Laqueur och andra är följaktligen inte nämnda.

Den bok, som tycks ha spelat en avgörande roll för honom, är Arno Mayers *Why Did the Heavens Not Darken?* (1988). Ingen har beskrivit de nazistiska judemordens historiska sammanhang "med större lärdom och skarpsinne" än just Mayers verk, säger Lindqvist.¹

Mayer påstår att nazismen först och främst var antimarxistisk, inte

1 En annan bok som Lindqvist stöder sig på är de tyska journalisterna Götz Aly och Susanne Heims *Vordenker der Vernichtung* (1991). Deras tes säger att judeutrotningen var ett sätt att minska den överbefolkning, som hämmade Tredje Rikets ekonomiska modernisering. Denna bok blev helt sönderskjuten av forskare som Christopher Browning, Ulrich Herbert och Hermann Graml, vilket både Kay Glans och Henrik Bachner har visat i sina artiklar.

Innan Lindqvist hade gett ut sin egen skrift meddelade han (i DN 25/3 1992) att med Aly/Heims bok "börjar en ny syn tränga fram"; den visar att Förintelsen var en följd av rationella ekonomiska kalkyler. Men när den svenska debatten pågått ett

antisemitisk. Han hävdar också att Tredje Riket *inte* hade målet att utrota judarna, som enbart råkade bo i fel regioner vid en oturlig tidpunkt och blev offer för tyska reaktioner när kriget mot Sovjetunionen gick dåligt.

Få böcker om Förintelsen har blivit mer sönderkritiserade än Mayers. En rad framstående forskare har diskuterat den utförligt och energiskt. Jag har läst sju artiklar om den: Lucy Dawidowicz i *Commentary* (nr 4 1989), Christopher Browning i *Dissent* (sommaren 1989, omtryckt i något förändrad version i boken *The Path To Genocide*, 1992), Daniel Goldhagen i *The New Republic* (17/4 1989), Istvan Deak i *The New York Review of Books* (28/9 1989), Stephen Vizinczey i *Observer* (24/6 1990), Richard Evans i *Sunday Correspondent* (6/5 1990) och Dan Michmans ytterst noggranna uppsats i *Holocaust and Genocide Studies* (vol 6, nr 3, 1992).

Det är inte mycket som återstår efter denna hårdhänta granskning. Siffror, fakta, tidtabeller, citat, perspektiv, tolkningar, utelämnanden, källhänvisningar, nyckeldokument – på varje punkt har Mayers arbete analyserats, avslöjats och avisats. Därmed faller också de flesta av Lindqvists påståenden.²

– Ja, Mayers bok är en fullständig katastrof (*disaster*), sammanfattar professor Yehuda Bauer, som är chef för världens kanske främsta centrum för akademiska studier av antisemitismen och Förintelsen (vid Hebreiska universitetet i Jerusalem).

Jag har mött Bauer många gånger förr, också utanför detta universitet: vid den internationella tribunalen om antisemitismen i Oslo 1983, i Bukarest och norra Transsylvanien när vi fyrtio år efter deporteringarna av judarna där 1944 reste runt i Rumänien för att träffa överlevande, vid en konferens om Förintelsen på Yad Vashem, min-

par veckor övergav Lindqvist snabbt sina inspiratörer – jag har "inte stött mig på Aly/Heims, vars i och för sig intressanta bok hos mig bara förekommer i en fotnot" (SvD 20/5 1992).

² Sven Lindqvist skrev alltså att ingen har skildrat nazismens dödande av judar med större lärdom och skarpsinne än just Mayer i *Why Did The Heavens Not Darken?* Men när de svenska kritikerna på våren 1992 hade visat att forskarna på punkt efter punkt vederlagt Mayers teser övergav Lindqvist snabbt sin förebild. "Jag stöder mig . . . inte i något avseende på Mayer, utan nämner honom enbart för att polemisera mot honom" (DN 7/5 1992).

nesplatsen i Jerusalem över de sex miljoner mördade. Bauer är extremt noggrann med fakta, skeptisk, nyanserad och anspråkslös. Det är högtidsstunder att tala med denne medlem av kibbutzen Shoal i Negevöknen i södra Israel.

– Jo, fortsätter Bauer när vi ses i Tel Aviv i juni 1992, Mayers tes är ju att nazismens judehat var en följd av dess antikommunism. Men det är precis tvärtom: Hitler såg bolsjevismen som en del av den judiska sammansvärjningen. Huvudproblemet, enligt Hitler, var hela tiden judarna. Han trodde alltså att marxismen var ännu ett utflöde av judendomen. Detta är fullkomligt uppenbart för var och en som på allvar studerar nazismen.

Bauer ser lidande ut när jag översätter Lindqvist för honom. Trivialiseringen av Förntelsen leder till att man minimerar judarnas roll för Tredje Riket, säger han, "detta är ännu en form av revisionism".

På Unesco-mötet om antisemitismen (den 23 och 24 juni 1992) träffar jag åter Robert Wistrich, som är professor i historia i London och Jerusalem. Han har skrivit några av de senaste årens mest lästa översikter om judehatet, både om antisemitismens historia (*The Longest Hatred*, 1991) och om bl a antisemitiska stereotyper i den antisemitiska propagandan (*Hitler's Apocalypse*, 1985). För första gången i FN:s historia hölls i Unescos högkvarter i Paris en konferens, som bland mycket annat också blev en uppgörelse med den FN-era, som präglades av den famösa och nu upphävda resolutionen "sionism är rasism".

På mötet i Paris föreläste Wistrich denna gång om den antisemitiska traditionen i Frankrike. När de högerextrema numera förnekar Förntelsen har de förskjutit sina slagord från "död åt judarna!" till "judarna är inte döda", sade Wistrich. Judarna har lyckats *uppfinna* Förntelsen – det är tanken – judarnas styrka och förslagenhet känner inga gränser.

Samtidigt har den antisemitiska kampanjen på vänsterkanten ytterligare förgiftat det politiska klimatet för judarna. Extremerna tangerar som vanligt varandra. I Frankrike är problemen mer akuta än på andra håll, eftersom där finns fler judar än någon annanstans i Västeuropa.

Det är som att sätta igång från början, menar Wistrich och ser

plötsligt mycket trött ut när jag redogör för innehållet i Lindqvists skrift. Efter alla dessa viktiga böcker, efter årtionden av forskning – vissa människor vill alltid fly undan det specifika i Förintelsen för att komma tillbaka till sin egen politiska dagordning, säger han.

– Det finns en påtaglig enighet bland seriösa forskare om judarnas roll för Tredje Riket, inskräper Wistrich. Denna konsensus säger: nazisterna såg judarna som sina dödsfiender. Vetenskapen har röjt undan det där lösa pratet från 60- och 70-talen om att ekonomin var den enda eller främsta drivkraften för Nazi-Tyskland.

– Wehrmacht bad att få använda judisk arbetskraft som behövdes för den tyska krigsekonomin. Militärerna förvägrades det stödet, judarna skulle ju dö. Men fortfarande vill åtskilliga skribenter inte se det unika i Förintelsen.

*

Ett par av mina nära vänner i Stockholm har en ovana: de brukar i all välmening faxa särskilt läskiga artiklar ur den svenska pressen till mig när jag är på resa. Sålunda anlände plötsligt till Israel P O Enquists inlägg "Insikter beläggs inte med fotnötter" (Expressen 13/6 1992).

Lindqvists bok är "lysande och skakande", står det där, kritikerna har tyvärr läst den "efter en lineär metod", medan Enquist "uppfattat en komplementär bild" enligt kvantfysikens visioner. *Utrota varenda jävel* skapar "en ny sanning"; också hans texter om Förintelsen utgör ett "tankeväckande spänningsfält".

Även detta är forskning, påstår Enquist, den ger honom ingen akademisk karriär men utgår från en "moralisk vision". Som Niels Bohr revolutionerade fysiken förnyar Lindqvist synen på Förintelsen; ungefär detta meddelar oss Enquist.

När jag nu läste Enquist i Jerusalem, omgiven av tusentals överlevande vittnen till Förintelsen och åtskilliga framstående forskare på området, kändes detta prat om "komplementär bild", kvantfysik och "moralisk vision" som en chosig middagskonversation av en ignorant, som inför uttråkade medgäster vill visa vad han kan hitta på. Om antisemitismen drev Hitler att utrota varenda jude som SS kom åt i västra, östra, norra, södra och centrala Europa – på vilket

sätt ger då Lindqvists prat om ekonomin som motor i massmorden "en ny sanning"?

Efter flera hundra viktiga verk som visat hur tyskarna till det yttersta ansträngde sig att fånga in alla judar i norska kuststäder, i belgiska bondbyar, på grekiska småöar och på polska vindar – hur förnyar då Lindqvist vårt sätt att se på historien med tanken att nazisterna ville utrota "övertaliga ätare" i Östeuropa? Antinazisten Niels Bohr skulle ha protesterat högljutt om han hade sett sitt namn förknippas med sådana fångheter.

Men plötsligt begriper jag att P O Enquist driver med oss. Han har naturligtvis skrivit en parodi på vänsterns drift att skydda sina egna.

När han säger att Lindqvist "med lätthet, om än på sexhundra sidor . . . och några hundra fotnotter" hade kunnat skriva en oangräplig, lineär bok om Förintelsen är det ett ganska grovt angrepp på en författare, vars okunnighet om nazismen är så massiv att han inte kan åstadkomma en enda kompetent sida i ämnet. När Enquist hånar "fotnotterna" vill han självfallet belysa den antiintellektualism, som ofta präglar vänsterns inlägg. En not i en bok handlar ju om dokumentation av fakta, om precision och överblick, om läsarens kontrollmöjligheter och, inte minst, om författarens respekt för tidigare forskning också när han avvisar dess resultat.

När Enquist jämför med kvantfysiken är detta ett effektivt polemiskt grepp: Lindqvists slarv ställs mot några av den moderna fysikens hårt arbetande genier för att få oss att se skillnaden mellan snillen och bysnillen.

Ingen bör tro att Sven Lindqvists redan citerade påståenden (på s 224 i *Utrota varenda jävel*) kom plötsligt eller är isolerade. "De ryska judarna råkade bo i just de områden Hitler var ute efter . . . Ett praktiskt sätt att uppnå dessa ekonomiska mål (kommande tysk bosättning) var att minska den befintliga befolkningen, bl a genom att döda judar" är hans tes; den återkommer flera gånger.

"Vad Hitler ville skapa när han sökte 'livsrum' i öster var en kontinental motsvarighet till det brittiska imperiet. Det var hos briter och andra västeuropeiska folk han fann de föredömen, av vilka judeutrotningen är 'en förvrängd kopia' (s 21)."

"Hitler började krig för att skaffa mer jordbruksmark ett par de-

cennier innan alla Europas stater började ge sina bönder betalt för att lägga ned jordbruken" (s 220).

"'Avjudningen' (*Entjudung*) var ett sätt att undanröja 'övertaliga ätare' (*Überzähligen Essern*) och därigenom 'skapa balans mellan befolkning och näringsutrymme'³ (s 222).

Därför är det värt att notera att Lindqvist i flera senare inlägg vägrar se vad han själv har skrivit. Detta är "legender", påstår han, "jag har givetvis aldrig tänkt, sagt eller skrivit något sådant" som att nazisterna dödade judar för att uppnå vissa ekonomiska mål (replik till Ricki Neuman i SvD 2/2 1993).

I stället för att beklaga sina misstag förnekar alltså Sven Lindqvist sina egna ord. Den andra delen i hans försvar är att ifrågasätta kritikerens motiv. De som angripit boken är "människor som vill svärta ned mig därför att de ogillar mina politiska åsikter" (SvD 2/2 1993). Han beskriver dem som deltagare i en Timbrokampanj mot "den intellektuella vänstern" (SvD 25/5 1992).

Några av Lindqvists tidigare böcker har jag läst med spänning och beundran. Jag kan inte minnas att jag förr har polemiserat mot honom (kanske har jag glömt någon debatt). Naturligtvis vet jag att Lindqvist är socialist – det var givetvis inte därför som jag granskade hans förfalskning av Förintelsen. Jag angrep honom *just därför att han förfalskade Förintelsen*. Så hade självfallet skett också om han varit högerextremist, moderat, folkpartist eller KDS-are.

Detta kan tyckas självklart: det är sakfrågan som debatten gäller, inte den politiska hemvisten. Men Lindqvists reaktion – "de angriper mina åsikter för att jag är vänster" etc – återkommer så ofta och hos så många att den ingår i ett mönster. Säger den möjligen något

³ I en av sina repliker återkommer Lindqvist till tanken att judarna dödades för att de "åt" för mycket. "Blir Förintelsen mindre ondskefull när man har insett dess sammanhang med den tyska fläskransonen?" (DN 7/5 1992).

När Lindqvist knyter ihop judarna med "fläskransonen" försöker han antingen skämta (troende äter ju aldrig fläsk) eller är helt okunnig också i denna sak (vilken alla som haft kontakt med det judiska känner till). I den första tolkningen framstår Lindqvist som hånfull och vulgär; i den andra avslöjar han en så massiv likgiltighet för sitt ämne att den borde döma honom till brottslig tystnad i alla frågor som rör judiskt liv.

om hur de själva tänker? Är det så att socialisterna på ett antal kultursidor har nyttjat sin dominans till att angripa människor för att de är "borgerliga", eller något annat förgripligt, och inte för vad dessa har sagt eller skrivit?

Är det av samma skäl som socialister påtagligt ofta försöker tiga om eller skydda andra socialister också när dessa uttryckt åsikter som verkar vanvettiga eller åtminstone ohållbara?

I de recensioner av *Utrota varenda jävel*, som vi kunde läsa den 24 april 1992 i den svenska dagspressen, var det bara Leif Zern i Expressen som såg hur falsk Lindqvists bild av Tredje Riket var. Han belyste Lindqvists försåtliga sätt att argumentera och visade att Hitlers besatthet i att döda judar var drivkraften bakom Förintelsen. Zern avvisade helt Lindqvists slutsats och försökte förklara den som "en mild men envis form av marxism. Historien är en raksträcka med ekonomin bakom ratten".

Sant är också att Tomas Forser i Göteborgs-Posten och Ingrid Elam i Idag upptäckte att Lindqvist inte ser Förintelsens "irrationalitet" utan tror att folkmordet kan förklaras i ekonomiska termer. Men ingen av de båda tycktes förstå att de därmed riktade ett grundskott mot *Utrota varenda jävel*.

Gunnar Broberg i Upsala Nya Tidning ansåg att Lindqvist "gräver djupt". Engelsmännen hade lagt den "ideologiska grunden" till nazismens folkmord, trodde Ivo Holmkvist i Östgöta-Correspondenten. I flera tidningar, bl a Sundsvalls Tidning, menade Michael Nordvall att boken "borde ge eko i varje berörd stat i hela västvärlden".

I Svenska Dagbladet påstod Steve Sem-Sandberg att boken är "bitvis oerhört väldokumenterad" men hade inget att säga om Förintelsen. Sverker Sörlin i Dagens Nyheter, som gjorde invändningar mot andra avsnitt, upptäckte inte att synen på nazismen är grundfalsk. Och i tidningen Vi berättade Berit Åberg (nr 17 1992) att Lindqvist kan "lotsa läsaren från insikt till insikt, beskriva skeenden och samband så att allt blir klart som korvspad".

Suzanne Unell i Nerikes Allehanda trodde att Lindqvist "uppenbarligen studerat ett imponerande källmaterial", trots att inget av de viktiga verken om Förintelsen finns i källorna. Inte heller Håkan Arvidsson, som dock skrev en allmänt kritisk recension (Sydsvenska Dagbladet 24/4 1992), hade ett enda ord att säga om bokens bild av

nazismen. Och Rolf Nilzen i Norrbottens-Kuriren var extatisk över att Lindqvist, "vår klokaste karl", är så noggrann att "det aldrig går att beskylla honom för slarv", etc.

Först veckorna efter de i huvudsak panegyriska recensionerna trädde kompetenta granskare fram, vilket blev förödande för *Ultrota varenda jävel*. Henrik Bachner, som 1999 utgav sin doktorsavhandling *Återkomsten*, om svensk antisemitism efter andra världskriget, visade i *Dagens Nyheter* (2/5 1992) att Lindqvists teser inte får stöd i några seriösa studier av Förintelsen. Han föregrep därmed den kritik, som utländska forskare uttalade när jag träffade dem månaden därefter (Avineri, Bauer, Wistrich) och som jag redan redovisat.

Vetenskapen har visat, skrev Bachner, att Förintelsen är unik i den meningen att Nazi-Tyskland dömde varje jude, varhelst han eller hon bodde, till döden. Alla judar överallt var skyldiga till det avgörande brottet – att vara jude – och måste därför förintas. Något sådant har aldrig hänt tidigare eller senare. "Detta påpekande förringar på intet sätt andra folkord eller det lidande dessa har orsakat", påpekar Bachner. "Men för den historiska skärpan är det oerhört viktigt att dessa distinktioner görs."

Det här kan formuleras också på annat sätt. I det troligen viktigaste verket som finns om Förintelsen, *The Destruction of the European Jews*, sammanfattar Raul Hilberg den antijudiska upptrappningen:

"Nazisternas utrotningsprocess kom inte som en blix från himmel; den utgjorde kulmen i en cyklisk utveckling . . . Först kom de kristna missionärerna och sade: ni har ingen rätt att leva bland oss som judar. De senare världsliga ledarna förklarade: ni har ingen rätt att leva bland oss. Slutligen slog de tyska nazisterna fast: ni har ingen rätt att leva."

Peter Englund kritiserade de ekonomiska förenklingar som präglar Lindqvists bok (*Expressen* 15/5 1992). "Alla forskare är ense om att Förintelsen var ekonomiskt vansinne och militär idioti. Livsrummet var ingen ekonomisk kategori utan en ideologisk dito . . ."

Kay Glans visade (*SvD* 14/5 och 22/5 1992) att Hitler förde två krig: ett om makten i Europa och ett om judarna. "Den ekonomiska reduktionism som Lindqvist företräder gör det omöjligt att förstå rasismens attraktion och motiv."

Glans påpekade också hur förvånad Lindqvist måste ha blivit över motståndet mot boken. Han och andra har tidigare alltid kunna räkna med välvilligt mottagande om de "haft goda avsikter och rätta åsikter". Bristen på pluralism har gett vänstern chansen att "släppa ifrån sig undermåliga alster", som inte utsatts för kritisk granskning. En skrift som *Utrota varenda jävel* "klarar sig inte utanför den konstlade miljö som detta vänstersamförstånd skapat".

Svenska Dagbladets dåvarande kulturchef Lars Lönnroth varnade i sin tidning (8/5 1992) för risken att "inflytelserika författare av Sven Lindqvists typ uppfattas som auktoriteter också på områden där de i själva verket är fuskare och amatörer". Visst, men varför var det så, också på Lönnroths egen sida? Varför faller just svenska skribenter på knä inför fördomarna?

I många länder har tidsavståndet till Förintelsen gett utrymme för charlataner, som på olika sätt söker revidera forskarnas bild av Förintelsen. För Sverige tillkommer att vårt land stod utanför andra världskriget och därför inte tagit studier av nazismen på tillräckligt allvar. Svenska universitet har få experter på Nazi-Tyskland. Den forskning om Förintelsen, som pågår i flera andra nationer, existerar knappast här.

Europas största katastrof i vårt sekel blir därmed i Sverige avlägsen som en hörsägen; då är det lättare att fantisera.

Lika otrevligt var att inte ens följande replik av Sven Lindqvist ledde till protester från vänsterns vanligaste debattörer, eller från den tidning där angreppet trycktes:

"Men jag tror att det vore mycket oklokt av judarna att inte tillåta även icke-judar att tala och skriva om Förintelsen, utan att bli misstänkliggjorda om de ser den i ett något annat ljus än judarna själva gör" (DN 7/5 1992).

För det *första* görs naturligtvis ingen skillnad mellan judiska och icke-judiska forskare och skribenter. Deras verk bedöms efter de fakta och argument som de lägger fram, det sätt på vilket teser dokumenteras, hur källorna granskas, etc.

För det *andra* har den förödande kritiken mot Lindqvists teori om Förintelsen – den kom alltså (med Zern som undantag) *efter* recen-

sionerna – främst utvecklats av icke-judar, till exempel Henrik Bachner, Peter Englund, Kay Glans, Svante Hansson och mig.

För det *tredje* kan insinuationen att "judarna" vill hindra Lindqvist att skriva vad han vill bara glädja kretsen runt Radio Islam. "Judarna" – observera den bestämda formen: de tycker alltså alla lika (plötsligt glömmer Lindqvist bort att också Arno Mayer är jude!). Och beskyllningen att de som kritiserar Lindqvist därmed också önskar censurera honom belyser hur bedrövt hans försvar för boken har varit.

Även den viktiga frågan om hur massmorden på judar utvecklades vid skilda tidpunkter har Lindqvist missuppfattat. Från mitten av mars 1942 till mitten av februari 1943 dödades mer än hälften av Förintelsens offer. Under dessa elva månader arbetade den tyska mordmaskinen med ursinnig effektivitet.

Före 1942 *sköt* man sig fram i judiska byar och stadsdelar; då utrotades bl a majoriteten av judarna i Baltikum. Därefter var de stora dödslägren upprättade, liksom transporterarna dit. En rad nya gaskammare togs i bruk. Då var det främst de polska judarna som utplånades. Denna judiska värld, med de flesta och största församlingarna i Europa, fanns inte längre.

Efter de här elva månaderna minskade tempot i dödandet. Det tog längre tid att spåra upp och samla in återstoden av Europas judar och forsla dem från ofta avlägsna orter till Polen för avlivning. Man kan säga att *före* den här perioden hade nazisterna inte modern teknik nog att döda industriellt. *Efter* den här perioden hade man inte tillräckligt många judar för att utnyttja sin fulla kapacitet att utrota människor.

De elva månaderna kan också sammanfattas i en enda siffra. Före mars 1942 var närmare 80 procent av Förintelsens offer fortfarande i livet. Efter februari 1943 var närmare 80 procent av Förintelsens offer redan döda. Detta var den mest intensiva förbrytartiden i den mänskliga historien. (Se Christopher Brownings analys i boken *The Path to Genocide*, 1992.)

Hur beskrev då Lindqvist detta skeende? Just innan *Utrota varenda jävel* kom ut sökte Lindqvist skildra förloppet i artikeln "Att förklara folkmord" (Moderna Tider nr 18 1992). Som vanligt var det två böcker, som han hela tiden hänvisade till, alltså Arno Mayers och Aly/

Heims (det här var några veckor innan han började förneka att dessa böcker påverkat hans eget skrivande). Lindqvist anslöt sig uttryckligt till deras påståenden: Förintelsen "var resultat av kallt ekonomiska kalkyler", "resultat av ett kalkylerande förnuft som kastat alla moraliska hämningar".

När det gällde "första delen av kriget är Aly/Heims framställning enligt min mening mycket övertygande", skrev Lindqvist. Att forskningen om Förintelsen visat att folkmordet också från ekonomisk synpunkt var vanvett, att det alltså genomfördes *trots* de ofantliga kostnaderna, bekymrade honom inte.

Men 1943–44 hade "krigshändelserna radikalt förändrat situationen", fortsatte han. När Tyskland kom nära det slutliga nederlaget tappade man sina ekonomiska planer och ersatte dem med "patologiskt judehat och ursinnig hämndlystnad"; här ansluter sig Lindqvist till Mayers teser.

Vad han alltså påstår är att inte förrän kanske 80–90 procent av judarna hade utrotats förvandlades antisemitismen till folkmordets avgörande drivkraft (vid sidan av hämnden för de militära nederlagen). 8 eller 9 judar av 10 skulle alltså ha mördats av ekonomiska skäl. Först därefter kom judehatet att spela en roll.

Utrota varenda jävel diskuterar inte den nazistiska antisemitismen, antyder inte ens hur tron på och den massiva propagandan om judarna som undermänniskor, bakterier och en böld i samhällskroppen drev fram folkmordet. Hatet mot judarna genomsyrade Hitlers föreställningsvärld från hans första offentliga tal 1919 till testamentets slutord, skrivna i Berlinbunkern i april 1945.

Inte heller nämner Lindqvist de fakta och argument som anförts i den omfattande debatten mellan skilda skolor av forskare – till exempel "intentionalister" respektive "funktionalister" – i deras diskussion om hur Hitlers och nazismens antisemitism förde fram till beslutet (eller besluten) om att utrota alla judar. Ingenting av de viktiga meningsbrytningarna inom den historiska vetenskapen ens snuddar han vid, känner naturligtvis inte till dem. Han nöjer sig alltså med att blåsa upp några grundligt sönderskjutna teorier för att kunna placera in Auschwitz i det ekonomistiska schema, som är Lindqvists dogm och världsbild.

1990-talet är en viktig period när insikter om och analyser av detta

folkmord förs vidare. Förintelsen förvandlas under de här åren från Minne till Historia. De överlevande blir allt färre; förnekarna eller förvrängarna av Förintelsen blir däremot allt fler. Medvetandet om vad Förintelsen innebar urholkas av historieförfälskning, som påverkar och banaliserar den bild som unga människor får av judehatets kraft och fasa.

Den som inte ens *anar* avgörande drivkrafter i förintandet av Europas judar saknar idag förmåga att möta den typ av fördomar, som för ett halvsekel sedan förvandlade vår världsdel till ett slakthus. Massmördare kan ha olika motiv, och de kan inte alltid bekämpas på samma sätt. Både tyfus och cancer är dödliga sjukdomar, sade Yehuda Bauer en gång, men vi använder inte samma medicin och behandling för att skydda oss mot deras härjningar. Vi blir hjälplösa inför antisemiterna, om vi inte erkänner det specifika i deras vidskepelse och ursinne.

Just därför ser jag *Utrota varenda jävel* som en av de mest destruktiva böcker som utgivits i Sverige på senare år. När en uppburen författare som Sven Lindqvist förfälskar Förintelsen kommer kanske aningslösa skolböcker längre fram att hänvisa till hans skrift och "tolkning". Detta innebär i praktiken ett sabotage mot den upplysning om judehatets historia och mekanismer som blir allt mer angelägen när antisemitismen i Europa åter börjar pina vår världsdel.

Motståndet mot Sven Lindqvists bok ingår därför i en långsiktig strävan att föra kunskaper vidare. Också nya generationer bör förstå något om den katastrof för vår civilisation, som Hitlerriket utlöste.

PS

Utrota varenda jävel, som kom ut 1992, bortsåg alltså helt från att antisemitismen utlöste Förintelsen. Nazisternas judehat nämndes aldrig. Ordet "antisemitism" återfinns inte i boken.

I pocketupplagan 1993 har Sven Lindqvist gjort några ändringar. Den viktigaste är att han nu medger att "Hitler själv drevs under hela

sin politiska bana av ett fanatiskt judehat. Hans antisemitism har rötter i en mer än tusenårig tradition, som ofta hade lett till mord och massmord på judar.”

Men Lindqvist vägrar fortfarande att medge att hans eget perspektiv på Förintelsen (att tyskarna ville minska livsmedelsförbrukningen m m) är helt falskt. Därför tvingas han i den nya upplagan att kombinera det verkliga motivet bakom folkmordet (judehatet) med sina egna dogmer (Tysklands ”ekonomiska mål”). Hur går det till?

Jo, Lindqvist lanserar ännu en konstruktion, som saknar varje stöd i forskningen om nazismen. Han påstår: ”För troende nazister var judemorden ett sätt att förverkliga partiets mest centrala programpunkt. För mindre troende var morderna ett praktiskt sätt att minska livsmedelsförbrukningen och göra plats för kommande tysk bosättning.”

För det *första* är det uppenbart att Förintelsen beslutades och planerades av ”troende nazister”, som också på fältet drev på och kontrollerade genomförandet av massakrerna. Utan nazismens antisemitism hade det alltså inte blivit något folkmord.

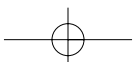
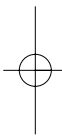
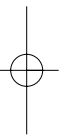
För det *andra* finns inga belägg för att ”mindre troende” i stället drevs av omsorg om matläget, när de förbrukade stora resurser för att jaga fram, transportera och döda judar över hela det ockuperade Europa. Också tyskar, som inte var antisemiter, hade order att mörda judar och kände till att Tredje Rikets ideologi vilade på föreställningen om judarnas ondska. Totalt miljoner tyskar hade indoktrinerats i detta hat mot judarna.

För det *tredje* är det oviktigt om några ”mindre troende” inför sig själva försökte rationalisera Hitlerrikets antisemitiska orgier. Anta att några av mördarna inbillade sig att de utrotade ”övertaliga ätare” när de sköt eller gasade judarna! Det belyser i så fall ingenting av Förintelsen, eftersom drivkrafterna hos dem som fattade avgörande beslut var helt andra.

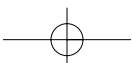
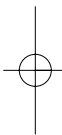
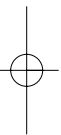
Sven Lindqvists långa rad av glidningar och omtolkningar av Förintelsen visar bara att han struntar i den seriösa forskningen. Nu tycks hans målsättning enbart vara att rädsla så mycket som möjligt av den ursprungliga tesen: att Europas judar dödades av ekonomiska skäl.

I övrigt beträffande pocketupplagan hänvisar jag till Henrik Bach-

ners analys (Judisk Krönika nr 3 1993). Hans rubrik är en god sammanfattning av Sven Lindqvists uppträdande i denna sak: *Att lura varenda jävel*.

JUDARNA OCH DERAS FIENDER

1. Man måste inte vara antisemit . . .

MAN MÅSTE INTE VARA ANTISEMIT för att fördöma Israel, men det hjälper.

Vad jag menar är något nästan banalt. Människor som är fientliga mot judar har i regel lätt att överföra den oviljan på Israel. Avskyr man det judiska folket är det svårt att *inte* tycka illa om den judiska staten.

Men det är också möjligt att vara starkt kritisk mot det mesta i Israel utan att därför ha fördomar mot enskilda judar, eller mot judar som grupp. Drivkraften kan vara en så intensiv känsla för palestinierna att den leder till avsky för allt som tycks stå detta folk emot. En ovilja som gränsar till Israelhat kan också bygga på okunnighet: man tror på brutala propagandabilder av Israel och vägrar kontrollera uppgifterna, vilka i stället ständigt "bekräftas" av proarabiska vänner.

Israels fiender i västerländsk debatt är oftast (men långt ifrån alltid) obildade. De undviker böcker, samtal eller essäer, som kan rubba deras föreställningar. Därför har de svårt att se när kritik mot Israel börjar nyttja formuleringar och perspektiv, som brukar användas i angreppen på judar.

De känner helt enkelt inte igen den antisemitiska propagandan, vilket vi såg under åren av hets från Radio Islam. Också därför hamnar de lätt i dåligt sällskap och har svårt att ta avstånd från andra Israelkritiker, som uppenbart drivs av antisemitiska böjelser.

I september 1993 såg vi miraklet: början på fred mellan Israel och PLO. Då är tid att glädjas men också att sammanfatta vad som sagts i Sverige det senaste kvartsseklet. Den mosaik jag här skall lägga handlar om "fiendskap" till judarna i vid mening.

En del av de debattörer jag lyfter fram nyttjar klassiskt antisemitiska fraser och stereotyper, några försvarar dem som gör så. Andra bedriver en hätsk eller kränkande kampanj mot Israel och har ofta hyllat dem som sökt utplåna landet. En del hoppas uttryckligt att den judiska staten skall försvinna; andra vill det säkert inte. Vissa likställer israeler med nazister, flera trivialiserar Förintelsen på andra sätt, några förnekar den.

Långtifrån alla här är antisemiter, men åtskilliga är det. Gemensamt är att de sökt urholka omistliga inslag i judisk historia och judisk överlevnad: rätten att definiera sig som ett folk, rätten att mätas med samma måttstockar som andra, försvaret av den egna staten. Vissa angrepp handlar således om Israel, annan propaganda har ingenting med den judiska staten att göra.

Låt oss först jämföra två välkända svenskar. Båda är demagoger. De har verkat närmast besatta av att förolämpa Israel och omfamna landets fiender. Den ene har i ord och handling bekräftat att han är antisemit (även om han naturligtvis aggressivt förnekar det).

Den andre är definitivt ingen judehatare.

2. Gahrtons megafoner

Per Gahrton: sen slutet av 1960-talet har han i böcker, tal och artiklar ägnat sig åt att småda Israel. Hans tonfall är uppskruvat, ofta hysteriskt. Redan i sin bok *Kampen om Palestina* (1970) manade han läsarna att "smula sönder" talet om att Israel är hotat med utplåning. Först när "den bilden ligger krossad" kan man driva israeliska politiker till reträtt.

Men "de etablerade Israelvännerna" deltar aldrig i analys, klagade Gahrton, de försvarar i stället allt som Israel gör. Därmed sviker de människorna i Mellersta Östern – "de blir medskyldiga till lidande, blod, död, förintelse" (kursiveringen är Gahrtons). Han avslutade boken med att uttala förståelse för den terror som bedrevs av Nayef Hawatmeh, ledare för Popular Democratic Front for the Liberation of Palestine (DFLP). Denna organisation, som ingår i PLO, har en marxistisk-leninistisk åskådning och hade nära kontakter med kom-

munistiska partier. "1970 finns inte längre någon utväg, inte något alternativ för de drabbade till den väpnade kampen", sammanfattade Gahrton.

Detta skrevs alltså något år efter att PLO hade antagit sin stadga, som förklarar att fred med den judiska staten är otänkbar. Bara de judar, som kommit till Mellersta Östern före 1917, kunde få medborgarskap i det framtida Palestina, som skulle ligga på ruinerna av Israel. PLO:s program ansåg att terroraktioner var kärnan i den kampen.

Arabstaterna själva hade i Khartoum gemensamt just förklarat: ingen fred, inga förhandlingar och inget erkännande av Israel. Den israeliska arbetarregeringen var samtidigt beredd att överlämna nästan allt av Västbanken, Gaza och Golan för att nå ett fredsavtal med grannarna. Den terrorgrupp, som Gahrton hyllade, hade som huvudmål att sabotera sådan dialog mellan Israel och arabvärlden.

Vad Gahrton senare skrivit är en studie i förklädnader. Ibland kräver han fred och menar att de palestinska organisationerna också önskar det. Ibland uttalar han sin förståelse för militär konfrontation som medel att tvinga Israel på knä.

I stunder när han söker någon sorts respektabilitet i politiken utfärdar han alibi-försäkringar om Israels rätt att leva. När han däremot hamnar i mer militanta sällskap är det inte tal om att en judisk stat skall få finnas kvar.

När Gahrton sitter med Rami i Radio Islam finns följaktligen ingen framtid för en judisk nation. "Den judiska hebreisktalande befolkningen i Palestina, i dagens Israel, måste integreras i området på ett sätt som accepteras av den palestinska och arabiska befolkningen." Han beskriver hur andra folkgrupper kunnat "integreras utan större problem" i arabstater. Och Gahrtons slutsats: ". . . hur länge det ska finnas en israelisk stat vid sidan av en palestinsk stat, det får de förhandla om, det finns ingen annan lösning" (29 och 30/1 1988).

Det var klara besked 1988. Samma år utlöste kritiken mot Radio Islam en intensiv Gahrtonkampanj till försvar för denna nazistiska radiostation. I Svenska Dagbladet och Kyrkans Tidning angrep han dem som tog avstånd från Rami. De som stödde Svenska Kommittén Mot Antisemitism manades i brev från Gahrton att ta avstånd från oss.

I radiostationens egna program öste han smädelser över dess motståndare. Vi var ute för att strypa debatten, påstod han, avsikten var att "vända uppmärksamheten från israeliska grymheter". JK:s förundersökning (som ledde till 1989 års rättegång) var "ett illavarslande tecken på undfallenhet inför en resursstark lobbyverksamhet" (SvD 2/3 1988). Notera ordvalet ("resursstark lobbyverksamhet"), det är klassiskt. Också när motståndare till antisemitism agerar handlar det alltså, liksom när judarna gör det, om konspirationer, penningstarka påtryckningar, nätverk för maktutövning, mycket naturligtvis i det fördolda. De som kritiserar Radio Islam bedriver "försmutsning av debatten", påstod Gahrton i Ramis sändning.

Först långt senare – eller just den dag 1989 då JK åtalade Radio Islam – blev Gahrton nervös och avbröt sin kampanj för Rami. Den förståelse som åtskilliga inom vänstern har visat den nya antisemitismen kan jämföras med vänsterns historiska kamp för Dreyfus runt sekelskiftet (se också s 235–239). Från Zola till Gahrton – från en passionerad och skarpsinnig fransk demokrat till en skrikig svensk populist, som trodde att tidsandan nu gav tillstånd att åter ge sig på judarna.

Men Gahrton underskattade svensk demokrati i slutet av 80-talet och tog därmed miste: en starkare opinion mot judehatet har nu byggts upp i vårt land. Och Gahrton står där med skammen.¹

Att en debattör är antisemit är inte så konstigt; såna finns, de skall avslöjas. Oroande däremot har varit att Per Gahrton har kunnat uppträda både i Aftonbladet och på Dagens Nyheters kultursida som någon sorts expert på Mellersta Östern, att radio och TV ofta lånar honom sina megafoner och att miljöpartiet placerade honom i riksdagens utrikesutskott sedan han gått i god för Radio Islam.

Denna generositet mot en extremist ger intressanta bilder av hur svagt motståndet mot demokratins fiender kan vara i vårt land.

¹ När Per Gahrton möts av fakta om sitt stöd för Radio Islam blir han i regel ursinnig. I boken *Låt mormor bestämma 2000-talet* (1993) avslutar han ett angrepp på Jackie Jakubowski och mig med följande mening: "I själva verket är Ahlmark och Jakubowski inget annat än företrädare för den sorts lögnaktiga, hatiska och ursäktande revanschism som i tysk tappning förorsakat två världskrig."

Så skulle mormor aldrig ha skrivit.

3. Sten Andersson och terrorn

Hos Sten Andersson kan man däremot inte upptäcka några antisemitiska reflexer. Inget enda uttalande som han gjort har (mig veterligt) varit ens i närheten av antijudiska perspektiv eller formuleringar. Han har aldrig försvarat nazistisk agitation. Den förre utrikesministern har heller aldrig antytt att Israel borde försvinna, eller att det var en olycka att den judiska staten bildades.

Ingenting säger alltså att hans ständiga kritik av Israel skulle växa ur den typ av fördomar, som får allt judiskt att framstå som miss tänkt eller skadligt.

Ändå har Sten Andersson med en energi, som liknar besatthet, fördömt Israel under en följd av år. Hans inställning började jag ana 1982 och beskrev den i brevboken med Lars Gustafsson (*Frihet och fruktan*). Inför den 1 maj det året (*före Libanonkriget*) återkallade han sin tidigare inbjudan till Israels arbetarparti att närvara vid demonstrationerna i Stockholm. Motviljan mot Begins regering var då stor och delvis begriplig – men det var Begins *motsståndare* som han kränkte (och i någon mån försvagade) med sitt återbud.

Skälet till skandalen var enkelt och tarvligt. Olof Palme ville inte marschera bredvid israeler. Han fruktade irritation mellan dem och Sergio Ramirez Mercado (en av medlemmarna av den dåvarande juntan i Nicaragua), som skulle gå vid partiledarens sida. Palme skyllde lite vagt på sin "medling" mellan Irak och Iran – den skulle naturligtvis inte alls påverkas av 1 maj-tåget i Stockholm. Men han trodde att varje närhet till Israel skulle kompromettera honom inför diktaturerna i det FN, där han hoppades på en framtid.

Den svenska socialdemokratins ordförande vandrade därför hellre sida vid sida med en ickedemokrat från Nicaragua än med demokratiska socialister från den enda fria nationen i Mellersta Östern. Och med sedvanlig finess telegraferade Sten Andersson återbud till partivännerna i Israel.

Den israeliska fackföreningsrörelsen sände däremot en delegation till Stockholm. LO hade också bjudit in och begrep inte alls varför israelerna skulle stängas ute.

Sen mer än tio år kände jag då Björn Dworsky, som ledde Histadrutgruppen. Han är jude från Norge och flydde 1942 undan tyskar-

na. Dworsky bodde i Sverige under andra världskriget. 1982 arbetade han i Histadruts internationella avdelning.

Med Ironi och vrede berättade Dworsky för mig om sitt möte med Sten Andersson. Hur partisekretären kritiserade honom för att "splittra det svenska partiet" inför valet på hösten, hur han begärde att israelerna skulle undvika Stockholm och i stället åka till Göteborg etc. Dworsky, som förr var välkommen till svensk socialdemokrati, fann att partiet nu frös ut honom.

*

Åren gick och Sten Andersson blev utrikesminister. Vad drev honom när han då ständigt vänslades med PLO och angrep Israel?

Uppenbart är att han inte läser böcker om Mellersta Östern. Anderssons uttalanden i ämnet är enkelspåriga eller rent barnsliga. Ingenting tyder heller på att han inser konfliktens djup och komplikation. Alla visste under UD-åren att Andersson måste briefas av sina rådgivare också i de enklaste frågor. Annars blev det fadäser, som när han förnekade att Baltikum var ockuperat av Sovjet.

Susanne Palme är journalist på riksradiion. Hennes bok *Tyst diplomati* (1993) är ett pekoral, som samtidigt blivit upplysande. Skriften är en panegyrik över Sten Andersson och PLO. I praktiken är den dikterad av utrikesministern och hans medhjälpare och visar därmed hur de tänker eller vill framställa sig.

Allting gick ut på att utmåla PLO som en demokratisk och fredsriktad befrielseorganisation, vilken tog avstånd från terror och hade erkänt Israels rätt att existera. Problemet var att locka också PLO att *säga så* – och få Sverige att framstå som det land som fick Arafat att uttala "de magiska orden".

Det viktiga då blev inte att i sak övertyga PLO att ändra politik utan att tvinga Arafat att *påstå* att han gjort det. När PLO-ledaren på presskonferensen i Genève gjorde sin freudianska felsägning – "I announce (tillkännager) terrorism" i stället för "I renounce (eller reject, tar avstånd från) terrorism" – jublade ändå Andersson, ty då var hans springpojksuppdrag för USA verkställt. Därmed kunde han en stund sola sig i amerikansk välvilja och internationell TV samt låtsas att han bidragit till fredsprocessen.

Sveriges hållning till PLO hade då länge präglats av kryperi. I stället för att göra viktiga ändringar av PLO:s strategi till villkor för den reklam, som Olof Palme gav organisationen, fick Arafat all den strålgans han kunde önska sig utan motprestation. Vid besök i Stockholm togs PLO-ledaren emot som en bejublade statschef för en stormakt. Det var motbudande att bevittna hur ministrar och journalister 1983 förtrollades av denne terroristledare, vars organisation i årtal hade förgiftat förhållandet mellan israeler och palestinier.

Sten Andersson fullföljde samma politik men i ett mer intressant skede. PLO:s Algermöte i november 1988 rymde för första gången vissa öppningar till förhandlingar genom att bli anknuten till FN-resolutionerna 242 och 338. I det läget borde, enligt min mening, Israel självt ha agerat genom direkta samtal med PLO. Det var ju israelernas liv och säkerhet saken gällde. De borde ha ställt de avgörande frågorna till PLO:s ledning och inte överlåtut förhandlingarna till några amatörer.

Israels nej till alla öppna kontakter beredde vägen för Andersson. Han trodde sig hjälpa saken genom att gå på gång förörlämpa israelerna. Medan fördömandena haglade över den judiska staten regnade Stockholms välsignelser över PLO. Utrikesministerns återbud till Blå hallen-mötet i maj 1988, då Israels vänner firade 40-årsdagen av statens bildande, gav en typisk bild av Andersson.

Några dagar innan hade Abu Jihad, som var befälhavare för PLO:s terroraktioner, blivit dödad i Tunis. De flesta misstänkte att Israel låg bakom. Andersson blev ursinnig. Med sitt återbud kränkte han medvetet Israel för att än en gång ställa sig in hos PLO.

Vad Andersson aldrig begrep var att PLO i årtal hade befunnit sig i krig med Israel. Genom uttalanden och handlingar hade PLO bekräftat att angrepp på israeler och judar, varhelst de befann sig, var led i striderna. Abu Jihad personifierade och ledde den kampen.

Folkkrätten gav Israel allt stöd att försvara sig både mot terrorgrupper, som sänds in över landets gränser, och mot befälhavaren som satt i Tunisien.

Anderssons fixa idé var att PLO inte bedrev terror. När palestinier i mars 1988 angrep en buss och dödade civila israeler några få mil från den plats nära Beersheba, där Andersson just då befann sig på officiellt besök i Israel, trodde han inte alls att PLO kunde ligga bak-

om. Keliga privatlöften från Arafat vägde som vanligt tyngre för honom än faktiska PLO-attacker.

*

USA avbröt senare sina officiella kontakter med PLO för att organisationen obestriddigt fortsatte med terrorism. Det visar både hur ihålliga Arafats frampressade "magiska ord" var och ytligheten i Anderssons diplomati.

När därefter Irak ockuperade Kuwait gjorde sig Arafat till Saddam Husseins ledande advokat i arabvärlden. Senare landade Scud-raketterna i israeliska städer, och de palestinska ledarna jublade.

Detta kom säkert som en kalldusch för Andersson och hans biträden. Men de har troligen ingenting lärt.

Ty de svenska politiker, som i årtal gick i god för Arafats avsikter, brydde sig aldrig om att PLO-ledaren i nästan varje konflikt i världen hade tagit tyrannernas parti. Arafat prisade Ceausescus styre, gav stöd till Honecker och DDR, hyllade Husák, försvarade massakern på Himmelska fridens torg i Peking, och så vidare.

Sten Andersson kommer aldrig att förstå att sådana ord avslöjar något om den man som uttalar dem.

Men just PLO:s misstag under Irakkriget gjorde det möjligt att inleda fredssamtalen i slutet av 1991. Arafats position var då undergrävd, inte minst i arabvärlden. Han fick inte längre pengar från oljeländerna. PLO hade troligen närmast sig konkurs om Arafat inte kastat om i september 1993 och i stället satsat på fred.

Framför allt hade befrielsen av Östeuropa och Sovjets sönderfall berövat både PLO och vägrarstaterna (främst Syrien) ett avgörande politiskt och militärt stöd. Det gav USA chansen att (med Rysslands godkännande) inleda en *verklig* fredsprocess.

Rabin, Peres och deras medarbetare satte fart på den dialogen med beundransvärd och envis fantasi. Arafats fiasko under Kuwaitkrisen, Sovjets försvinnande och Israels militära styrka och politiska framgångar var tre förutsättningar för ett gott resultat. När Norges utrikesminister Johan Jørgen Holst fick chansen att 1993 konstruktivt bidra till processen gjorde han det på ett radikalt annorlunda sätt än Sten Andersson.

Holst och hans medarbetare byggde goda kontakter med *båda* sidorna. Norrmännen fick förtroende genom att dels lära sig sakfrågorna, dels uppträda diskret och med värdighet. Tanken att Norge (i svensk stil) skulle börja förolämpa Israel föresvävade ingen makt-havare i Oslo.

4. Tre definitioner

Antisemitism. "Fientlighet gentemot judar alltifrån mild antipati till ett våldsamt uttryckt hat" (*Encyclopedia Britannica*).

Sionism. "Sionismen är den judiska nationella rörelsen, vilken definierar judarna som ett folk spritt över jorden men med ett gemensamt arv och med ett politiskt centrum i Israel, som de judar vilka så önskar kan identifiera sig med" (Yehuda Bauer).

Antisionism. "Förnekandet av judarnas rätt att vara del av en världsomspännande folkgrupp eller att utgöra en självständig politisk enhet i Israel" (Yehuda Bauer).

5. Vad är antisionism?

Nazismen komprometterade ordet "antisemitism". Därför har antisemiterna ofta döpt om sin hållning till "antisionism".

Denna förnyelse liknar ordbytet på 1870-talet. Då var det inte längre passande att kalla sig "judehatare". Det lät brutalt och lite vulgärt. Så började man i stället beteckna sin åskådning som "antisemitism". Det lät vetenskapligt och nästan kliniskt rent. Men alla visste att det var judarna – och *enbart* judarna – som det handlade om.

Inte behöver kritik av Israel vara "antisionism". Själv har jag hela tiden ogillat de flesta judiska bosättningar på Västbanken och i Gaza. Det gör mig inte till antisionist. Att däremot motarbeta de bosättningar, som finns inom själva Israel, är antisionism, ty då önskar man den judiska statens upplösning.

Att fördöma Israels belägring av Beirut sommaren 1982 är inte an-

tionism. Kriget i Libanon kunde kritiseras såsom oklokt och brutalt. Hundratusentals israeler gjorde det. Att däremot anse att Israel över huvud taget inte bör försvara sig mot sina fiender, som bestämt sig för att utplåna landet, är antisionism.

Självklart har vi samma rätt att granska Israel som vi har att bedöma alla andra länder i världen. Att öppet ogilla någon av (eller alla) regeringarna Eshkol, Golda Meir, Rabin, Begin, Shamir, Peres eller Rabin igen är inte antisionism. Att ogilla att staten Israel finns där, hoppas att den försvinner och bygga sin politik på den värderingen är antisionism.

För att sammanfatta: *Sionismen är idén om den judiska staten; antisionismen är idén om att denna stat skall upphävas.*

Att vara antisionist idag är detsamma som att förorda en politik, som antingen öppet går ut på att Israel skall upphöra att finnas; eller som underförstått utgår från att Israel är en icke önskvärd statsbildning, vars försvagande är ett viktigt mål i världspolitiken; eller som i sin bedömning alltid utgår från att Israel har fel oavsett vilken fråga det gäller.

6. Är antisionism och antisemitism samma sak?

Är då antisionismen idag en del av antisemitismen? I både teorin och praktiken: naturligtvis.

Negativ särbehandling av judar är uttryck för ovilja eller avsky, vilket är antisemitism enligt definitionen. Om man förnekar judars nationella övertygelse medan man godtar *andra* folks nationella känslor är man följaktligen antisemit. Om man säger att svenskar har rätt till en svensk nationalkänsla och en svensk nation medan judar *inte* har rätt till en nationell känsla och en judisk nation är man antisemit. Om man kräver att palestinierna skall få ett eget land medan judarna inte har rätt till det land som de haft i mer än 45 år, är man antisemit.

Om man säger att Danmark har, eller hade, en regering som var inkompetent eller osympatisk men därav *inte* drar slutsatsen att Danmark skall utplånas, medan man påstår att Israel har en regering

som är inkompetent och osympatisk och att Israel därför bör utplånas, är det antisemitism. Man behandlar ju då den judiska staten på ett radikalt annat sätt än Danmark.

Om man hävdar att sionism är rasism utan att samtidigt påstå att amerikansk eller rysk nationalkänsla är rasism, är man antisemit. Diktaturerna i FN:s generalförsamling 1975 antog alltså en antisemitisk resolution (den upphävdes 1991 efter Sovjetblockets upplösning). *Avsikten* med att välja rasisttemat för kampanjen mot Israel var just att därmed undergräva statens legitimitet.

Antisionisterna hävdar ibland att de inte är mot judar men "bara" mot den judiska staten. Anta att någon sade: "Jag är *bara* mot Storbritanniens existens men jag är inte antibrittisk!" Eller om någon säger till oss: "Jag älskar svenskar, men Sverige måste naturligtvis avskaffas." Ingen skulle ta sådana påståenden på allvar. Man kan inte älska eller respektera ett folk och samtidigt hata deras stat så mycket att man vill se den utplånad.

Vi har varken rätt att angripa Israel med ord eller insinuationer, som är hämtade från antijudiska pamfletter, eller förneka den judiska statens rätt att existera. Antisionisterna har ofta gjort det ena eller det andra, eller båda sakerna. Deras propaganda har kommit att likna antisemitiska föreställningar:

- Antisemitism är diskriminering eller fiendtlighet mot judarna. Antisionism är diskriminering eller fiendtlighet mot den judiska staten.
- Traditionella antisemiter i sin mest extrema form påstod att judarna inte hade rätt att finnas till. Antisionisterna påstår att den judiska staten inte har rätt att leva.
- Antisemiterna avvisar det judiska folkets rätt att uttrycka sina åsikter, sin kultur och religion. Antisionisterna avvisar det judiska folkets rätt att uttrycka sina nationella drömmar och övertygelser i staten Israel.
- Gammaldags antisemitism berättade för oss att judarna var ett hot mot andra folk och därför måste bekämpas. Den nya antisemitismen påstår att sionism är rasism och därför måste motarbetas och försvinna.

Den nygamla antisemitismen angriper följaktligen lika ofta den kol-

lektiva juden – staten själv – som enskilda judar. Vi har också sett hur frestande det är för frestionister att börja nyttja traditionellt antisemitiska perspektiv och formuleringar.

En korrekt slutsats drog den internationella tribunalen i Oslo i juni 1983, organiserad av Nansenkommittén, ledd av Elie Wiesel. Konferensen avslutades med (ungefär) följande iakttagelse:

Förr var de farligaste antisemiterna de som försökte göra Europa *Judenrein*, fritt från judar. Idag är ofta de farligaste antisemiterna de som försöker göra Mellersta Östern *Judenstaatrein*, fritt från en judisk stat.

7. Sommaren 1982: judehatets renässans

Den kom tillbaka i svensk press på sommaren 1982: den öppret uttryckta motviljan mot judar. Kriget i Libanon *skapade* naturligtvis inte judehat men utlöste det. Antisemitism orsakas inte av judar; den är en sorts sjukdom bland många icke-judar.

Men reaktionerna på kriget 1982 gav antisemiterna en känsla av att det nu åter var fritt fram för den gamla vidskepelsen. Den nya antisemitismen dök upp i både insändare och artiklar av tidningarnas egna medarbetare.

”Dessutom dödade judarna Jesus, vilket för vissa fanatiker här hemma är en så helig sak att det ger Israel absolution för alla illdåd intill tidens ände”, stod det i Östersunds-Posten (9/8 1982). Här kombinerade man alltså fördömandet av Israels militära aktioner med huvudtemat i den kristna antisemitismen.

En av Arbetarbladets (Gävle) egna journalister upprepade en traditionell, antisemitisk vantolkning av Bibeln: ”Allt levande ska dödas. Judarnas fiender måste utrotas, dessa är ett andra klassens folk som Jahve inte har något förbarmande med. – En sak är under alla omständigheter klar: judarna har definitivt förverkat sitt avlatsbrev” (25/9 1982).

Som vanligt på den tiden försökte Aftonbladets innerspalt, kulturredaktionens egen kommentar, gå i spetsen. ”Att påpeka sådant (om kriget) har länge varit ungefär som att pissa mot Klagomuren: det

har blivit ett oherrans liv, eller om det nu varit herrans" (29/7 1982).

Pissa mot Klagomuren! Under Hitlertiden låt det på liknande sätt i den tidningen. Det är något konstigt med Aftonbladet: oavsett ägare och ledning har den så lätt att hemfalla åt antijudiska smädelser.

Den antiisraeliska hetsen i Aftonbladet kunde till och med anknyta till uråldriga påståenden om hur judar dödar och dricker blod från kristna barn. Så här skrev Staffan Heimerson om judiska nybyggare på Västbanken: ett arabiskt "barn försvann och hittades några dagar senare i en skreva, skjutet i huvudet, ritualmässigt avrättat" (AB 15/9 1982). Det var naturligtvis ingen slump att en antisionist som Heimerson utslungade den uråldriga anklagelsen om judiska ritualmord.

Förr angreps judarna för "dubbla lojaliteter": deras närhet till *både* det egna folket och det land där de levde. Kvällsposten (Malmö) skrev följande på ledarplats: "Svenska judar, som blint sluter upp bakom regeringen Begins politik, ser uppenbarligen konflikten mer med judiska än med svenska ögon" (22/6 1982). Tidningen insinuerar alltså att judar är opålitliga när de känner lojalitet med staten Israel.

I Göteborgs-Tidningen kunde detta läsas: "Det nya herrefolket i Mellanöstern, Guds utvalda, tar sig rent häpnadsväckande friheter" (18/6 1982). Två månader senare i samma tidning: "Tror dom (USA) att dom får något gott av judarnas framtida världsherravälde?" (17/8 1982). I Kvällsposten: "Ett folk, som själva har varit förföljda och utrotningshotade, borde veta bättre . . . Efter detta har de väl i alla fall förverkat all rätt till medlidande" (20/6 1982).

Författaren Claes Engström skrev i Arbetet: "Barn mördas för att det judiska folket förföljdes genom århundraden av Europas kristna. Ondskan går igen. – Människor har ingen betydelse. Det är egendomsfolk det gäller" (17/6 1982).

Under digerdöden beskylldes judarna för att förgifta brunnarna. Antisionister, t ex Rädda Barnens tidskrift "Världen och vi" (nr 4 1982), hittade moderna exempel: "Israelerna släppte ner bomber som såg ut som leksaker. En del hade form av aptitretande plastäpplen. Andra var små leksaksflygplan, också de i plast. Barnen tog upp dem från marken och började leka med dem – tills de exploderade." En ny tids teknologi ger nya exempel på judarnas ondskor.

Före 1982 kunde sånt här inte tryckas i socialdemokratiska, konservativa eller liberala tidningar. Antisemitiska utfall slängdes i papperskorgarna. Libanonkriget ändrade klimatet: *toleransen* mot antisemitismen kom tillbaka till Sverige, finns här än.

8. Israeler = nazister

Den 1 juli 1982 gjorde Olof Palme ett sensationellt utspel på TCO-kongressen. Han var då oppositionsledare och återkom som statsminister tre månader senare:

”De som tillhör min generation och som när vi var väldigt unga såg bilderna av de judiska barnen i koncentrationslägren och gettona och insåg den oerhörda förbrytelse som begåtts mot dem och som därav liksom fick en smärta som följer oss genom livet – vi känner oss naturligtvis utom oss av samma smärta när vi ser bilderna av de palestinska barnen, *precis på samma sätt förföljda* (min kurs). Men denna gång är det Israel som står bakom dåden” (utskrivet efter bandupptagning).

Ett par dar senare i Jerusalem drack jag kaffe med Israels dåvarande oppositionsledare Shimon Peres. När jag nämnde Palmes namn mörknade han och såg på mig med en sorts ovilja, som om jag fortfarande företrädde Sverige. Peres dikterade sammanbitet in sin kommentar i den bandspelare, som jag hade lagt på bordet för en intervju i Expressen:

”Jag blev chockerad när jag läste att Palme jämfört vår behandling av palestinska barn med nazisternas slakt på judar. Hans påstående är idiotiskt, otroligt. Har Israel fört något enda barn till koncentrationsläger? Eller dödat dem för att de varit arabiska barn? Eller byggt gas-kamrar?”

Vi ser här språkets pervertering. Under kriget i Libanon exploaterade Israels kritiker just de termer, som alltid tidigare varit förknippa-

de med judiskt lidande. Sen kastade man dem mot den judiska staten.

Kriget var en "Förintelse" och kampen mot PLO "folk mord". Med sitt "Blitzkrieg" avsåg Israel att "utplåna" palestinierna, uppnå en "slutgiltig lösning" och utvidga landets "Lebensraum". Västra Beirut var "det nya Warszawagettot". Davidsstjärnan vred sig om till ett hak kors.

Parallellen mellan nazister och israeler var ett dominerande tema i Sovjets antisemitism under tre årtionden. Tidningar i Moskva tryckte karikatyrer som visade hur Hitler och Golda Meir, eller Hitler och Dayan, eller Hitler och Begin, tog varandra i hand stående på olika likhögar.

Med Libanonkriget spreds språkbruket till Västeuropas press och politiker. Den här jämförelsen innebär dels en *trivialisering* av nazisterna, dels en *demonisering* av israelerna.

Jämförelsen kan vara antydd eller uttalad, den avskjuts i ordvalet. "Naziisrael", var rubriken på en insändare i Svenska Dagbladet. "Jaffafrukterna börjar smaka tvål!" hette ett inlägg i Gotlands Tidningar – Israel visar "samma sataniska förtjusning som Hitler-Tysklands SS-kommandon" (23/1 1988). "Israel har gaskammare", var Marina Staghs rubrik i Aftonbladet (19/6 1984). "De israeliska stormtrupperna", skrev Staffan Heimerson (Z, december 1987).

Israelerna uppträder som "herrefolk" och ser araberna som "undermänniskor", meddelade Carl Lidbom (DN 25/2 1988). Carl Frick, riksdagsman för miljöpartiet, gick ännu längre:

"Gaza är för mig en kombination av koncentrationsläger och ett getto. Det är en skam att Israel på det sätt som det gör har utvecklat de metoder med vilka judar förföljdes och trakasserades i Europa för femtio år sedan. Det finns ett drag av sådan djävulskap (som i Hitler-Tyskland), sådan systematik, i förföljelsen av människor" (riksdagen 4/12 1989).

Och under överskriften "Historisk repris" i Dagens Nyheter (19/1 1988) slog Martin Ehrling upp ett stort bildmontage av Warszawagettot/Gaza ovanför Mats Nörklits dikt om Israelockuperade områden:

”Med samma förlamande fasa
som barnen vid Auschwitz station
han såg när de började gasa
och skjuta helt utan pardon”

Det här blir en semantisk aggression mot det judiska folket. Först hånar man judarna (genom att skända minnet av deras största katastrof), sen fördömer man Israel (för att de är sina mördares efterföljare).

Men när Syriens diktator Assad slaktar tusentals sunnimuslimer i sitt eget land jämför ingen med nazisterna, inte heller när han systematiskt torterar sina politiska motståndare. När ännu fler araber dödsdöts av andra araber i inbördeskriget i Libanon anknyter inget ordval till Hitlertyskland. Ungefär en miljon människor stupade i kriget Irak-Iran; aldrig gjordes parallellen med Förintelsen.

Det står därför helt klart, som Henrik Bachner visat (DN 2/2 1988), att ”det endast är om en judisk gevärskula eller judisk moral kan knytas till de aktuella händelserna” som Auschwitz kastas fram – just för att smutsa judar och den judiska staten.

Jag tror att denna parallell i regel föds i en skuld känsla, som ibland inte är medveten. Nu har ju judarna bevisat att de själva är lika bestialiska som sina forna förtryckare! Nu har offren, eller offrens barn, gjort mot andra vad som en gång gjordes mot dem!

På kontinenten vet man att många landsmän hjälpte tyskarna på olika sätt (som angivare, hjälppoliser och andra insatser av Quisling-natur). I några andra länder, som Sverige, bottenar skuld känsla i insikten om att vi inte alls deltog i kampen mot nazismen. Genom att likställa mördare och offer rentvår vi oss i efterhand. Vi befriar oss från banden till det förflutnas svek och tragedier.

9. Förintelsen trivialiserad

Några anser att trivialiseringen (eller relativiseringen) av Förintelsen är ett större hot än förnekandet av den. Andra menar att de ”revisio-nister”, som bl a påstår att gaskamrarna aldrig har existerat, kom-

mer att bli allt fler och därmed farligare, vilket *samtidigt* leder till att banaliseringen av nazismen får fäste.

Ulf Ekman i Livets ord har sagt att mammas mage blir som "Hitlers gasugnar" vid abort (Expressen 28/4 1991). "Treblinkaexpressen", hette en artikel av Karl-Gunnar Bäck i Svenska Dagbladet (29/1 1988) – den handlade om trängseln på pendeltågen i Storstockholm! "Böckernas Buchenwald" berättade Gunnar Ohrlander om (Aftonbladet 26/11 1989), när han i Hammarbyhamnen besökte den plats där osålda böcker går till "förintelse".

Nazisternas dödsläger blir alltså metaforer för vad som helst. Är det farligt? Att det är smaklöst är uppenbart; men urholkar det också våra insikter i modern historia och därmed, på lång sikt, motståndet mot judehatet?

Vi har knappast haft någon svensk "historikerstrid" à la Tyskland. När professor Ernst Nolte på 80-talet frågade "vad kom först: Gulag eller Auschwitz?" vet vi vad han ville uppnå. Utrotningen av judar var inte i första hand ett utslag av antisemitism, menade Nolte, utan föddes i den ångest som våldet efter ryska revolutionen skapade.

Några miljoner tyskar söker teorier, som kan radera ut det unika i nazismens brott. Genom att skylla Förintelsen på Sovjet omtolkar de den egna historien till någon sorts olycklig reaktion på kommunistiska grymheter.

Just det behovet finns inte i vårt land. Däremot brukar de flesta dumheter hitta hit till slut. Vem blir först i Sverige att hävda att Auschwitz var ett försök att kopiera Gulag?

Jean-Marie Le Pen-typer ser vi däremot här hemma. De flesta döda i andra världskriget var icke-judar, säger ledaren för Nationella Fronten i Frankrike, om det var en eller sex miljoner judar som försvann kan vi diskutera – det är "en detalj". När professor Jan Bergman släpper loss låter han på ungefär samma sätt.

Tredje världen-versionen har större möjlighet att bli populär i Sverige. Det som hände Europas judar liknar eller är identiskt med det som hänt många folk i befrielsekrig, t ex de grymheter som fransmännen begick mot algerierna på 1950-talet. Det menade försvararen i rättegången mot SS-officieren Klaus Barbie, Jacques Vergès.

Vår lokala Tredje världen-variant står naturligtvis Sven Lindqvist för. Mycket mer om honom på s 63–79.

10. Ramis ramsor

Radio Islam och nazismen (t ex Hitlers *Mein Kampf* och tidningen *Der Stürmer*) har haft samma syn på judarna. Här några teman som i stort sett är identiska:

Judarna är sexualbesatta. De begår sexualbrott och ritualmord. Judarna har enorm makt över media. Det finns en judisk världskonspiration – judarna vill förslava andra folk. *Sions vises protokoll* säger sanningen om judarna, vilka är illojala, femtekolonnare och utgör en stat i staten. Judarna förgiftar andra raser och har en ofattbar ekonomisk makt över världen. De är grymma och våldsfixerade, har varken heder eller blygsamhet. De är systematiska lögnare – också gaskamrarna är judiska legender. Vi måste frigöra oss från judisk makt och terror. (Detta dokumenteras i boken *Det eviga hatet*, 1993.)

Eller i några direkta citat: "Den judiska makten är som en cancer, en aids, som den svenska samhällskroppen" inte har någon immunitet mot. "Det ligger . . . i judendomens hela kynne att fräta sönder, inifrån uppluckra och förbränna." "Att vara jude, det är redan en provokation!" Judendomen "är ett sjukdomskomplex".

Inte konstigt att Ahmed Rami i en sändning utbrast: "Jag välkomnar, jag välkomnar en ny Hitler."

11. Att vägra se nazism

De flesta svenska journalister och politiker behövde alltså domstolsutslag på att nazism är nazism för att tro på saken. De teg om Radio Islam, fick sen utskrifter, uppmanades att ta ställning – men vägrade.

Först när tingsrätten (1989) och därefter hovrätten (1990) slagit fast att Ahmed Rami bedrev hets mot folkgrupp ändrades klimatet. Svenska Kommittén Mot Antisemitism hade haft rätt, medgav recensenterna när boken *Det eviga hatet* kom ut 1993. Men några var sura över att få det fastslaget.

Ingen radiostation i den fria världen har efter Hitler bedrivit en fränare nazistisk hets än Radio Islam; om detta är internationella ex-

perter överens. De som teg under flera år borde därför analysera sin tystnad. Varför var det bara tre dagstidningar i Sverige – Expressen, Upsala Nya Tidning och Dagen – som tryckte avslöjande artiklar om Radio Islam? Varför lyssnade ingen när Elie Wiesel offentligt varnade för denna närradiostation i Stockholm?

Claes-Adam Wachtmeister blir ursinnig på dem som citerar hans försäkran att Radio Islams ”propaganda skall ses som ett inslag i den pågående debatten om konflikten i Mellersta Östern” (Expressen 26/9 1989). Rami har *inte* bedrivit hets mot folkgrupp, menade han, utan enbart kritiserat en religion.

Och Sven Öste hittade en mängd förmildrande omständigheter: Rami kommer från en annan kulturkrets, vi i Sverige brännmärker Rami men inte Rushdie, vi bygger en järnridå till islam, etc (DN 23/9 1990). Detta är den omvända rasismen: förståelse så gränslös att den förvandlas till fördomar mot den som skall försvaras. Eller, med Göran Rosenbergs ord, ”skuld känsla omvandlad till förakt”.

Kretsen kring Jan Myrdal medger som vanligt ingenting. Det handlar om teologi, påstod Erik Göthe i FiB-Kulturfront, ”blir Rami straffad . . . kriminaliseras konfirmandundervisningen i Sverige” (7/9 1989). Radio Islam ”pläderar sakligt, rationellt och logiskt för rättvisan”, påstod Dennis Zachrisson i samma tidskrift (nr 16 1988).

Och Olof Lagercrantz ideologiska livgarde teg så att det knakade när hans brev till Kanal 1-chefen (20/9 1991) blev känt. Han protesterade mot dokumentärfilmen *Wahrheit macht frei*, som belyste den nazistiska internationalen. Programmet var en ”ofattbar förolämpning” mot Rami, skrev Lagercrantz, detta är att ”smäda och förnedra en man som redan straffats hårt och vars dom av många rättskaffens människor ifrågasatts”.

Följande fråga borde besvaras av dem som nu kvider över kritikernas envishet. Varför var och är det utmärkt att i detalj beskriva vad enskilda skribenter på 30- och 40-talen sade om nazismen men fel att redovisa vad debattörer på 80- och 90-talen sagt (eller inte sagt) om nynazismen?

12. Två ursäkter

Det händer ibland att en tidning ber om ursäkt efter att ha tryckt antisemitiska inlägg; det bör hedras.

I en recension av Göran Tunströms bok *Det sanna livet* skrev Lenart Grönlund följande:

”Man kan ju alltid fundera över varför judarna i alla tider förföljs. Är det för den inbyggda krämarmentaliteten hos judarna och viljan att roffa åt sig så mycket som möjligt . . . Att döma av hur judarna agerar på Västbanken och i Gaza-remsan verkar de inte ha lärt sig något av läxan (Förintelsen)” (Hälsinge-Kuriren 10/10 1991).

Efter att saken påtalats av Nils Schwartz i Expressen medgav Hälsinge-Kurirens (s) chefredaktör Sören Thunell att ”självklart borde recensionen aldrig publicerats. Som ansvarig utgivare beklagar jag djupt att vi tvärt emot vår uppfattning publicerat en artikel som innehåller antisemitiska fördomar.” Dessutom, sade Thunell, kommer Grönlund i fortsättningen inte att skriva recensioner i tidningen (Expressen 14/11 1991).

En insändare i Gefle Dagblad påstod att judarna är ”på god väg att bli världens herrefolk”; risk finns ”att Sverige blir ett litet lydrike under världsherraväldet judendomen vare sig vi är med i EG eller inte”, etc (20/2 1993).

När Stéphane Bruchfeld visade att sådant är hets mot folkgrupp instämde Gefle Dagblads (lib) politiska redaktion: ”De nämnda formuleringarna . . . borde inte ha publicerats. Vi beklagar det inträffade” (13/3 1993).

Så lätt är det för en chefredaktör att skapa klarhet genom att uttryckligt ta avstånd från det judehat, som krånglat sig in i den egna tidningen. Ändå tycks det vara omöjligt för de flesta att göra det. Från det senaste kvartsseket minns jag bara de här två exemplen.

13. Jan Myrdal

Jan Myrdals reflexer är konsekvent antisemitiska.

Är judarna ett folk? Nej, svarar Myrdal, de är "en sekt" (FiB/Kulturfront nr 19 1981) eller "en kast" (DN 30/3 1992). Genom att förvägra judarna rätten att definiera sig själva kan han också avvisa deras rätt till en egen stat.

Sionismen – är den judarnas nationella rörelse? Inte alls, den är en riktning av "rasistiskt slag", menar Myrdal (FiB/Kulturfront nr 9 1989). Israelerna praktiserar "blodsrasistiska föreställningar" och blodsmystik (Aftonbladet 13/1 1992).

Är Förintelsen antisemiternas största förbrytelse mot judarna? Myrdal hyllar Faurisson, som förnekar gaskamrarnas existens och 1981 påstod att Förintelsen är "en gigantisk politisk och finansiell bluff vilkens främsta förmånstagare är staten Israel och den internationella sionismen, och vilkens främsta offer är det tyska folket . . ." (Tidskrift för folkets rättigheter, nr 1 1982).

Denne flera gånger straffade franske historieförfalskare är "en forskartyp av ovanlig envishet", skriver Myrdal (SvD 5/3 1981). "Ingenting i det jag läst av Faurisson tyder på att han skulle vara antisemit eller nynazist" (Expressen 19/3 1981). Vad gäller Förintelsen, påstår han, är "mycket av det professor Faurisson skriver troligtvis riktigt (och vetenskapligt belagt sedan flera år)" (DN 3/5 1981).

Dödade nazisterna ungefär sex miljoner judar? Knappast, svarar Myrdal, detta folkmord har "mytiserats", det var "ett normalt skeende i en vanlig krigisk grå och begriplig vardagshistoria" (SvD 25/7 1990). Det "kommer att visa sig", skrev Myrdal, om Förintelsens offer var "kring sex miljoner eller fyra eller två eller någon annan siffra" (DN 30/3 1992).

Var Radio Islam en nynazistisk radiostation? Nej, Ahmed Rami frikändes av Myrdal: det är "bara fånigheter när de säger att ni är antisemiter", förklarade han i Radio Islams egna sändningar (29/8 1987). I en mängd artiklar har han jämfört Ramis hets mot folkgrupp med Rushdies *Satansverserna*.

Är begreppet "antisemitism" en ovilja eller avsky som riktas just mot judarna? Nej, Myrdal påstår att antisemitismen framför allt

drabbar araberna (FiB/Kulturfront nr 3 1989).

”Han är jude, med det är inget skäl varför jag avskyr honom”, skriver Myrdal i boken *Inför nedräkningen* (1993) om Göran Rosenberg, som hånas som en lismande hovjude. Rosenberg svarar, helt korrekt, att han känner igen den klassiska antisemitismen hos Streicher, Rami och Jan Myrdal (DN 8/5 1993).

14. Förintelsen förnekad

De kallar sig ”revisionister” men har ingenting alls med forskning att göra. De är nazister som vill förstöra Minnet för att urholka detta skydd för judarna.

Förnekarna av Förintelsen har skapat en industri i lögn. De återfinns i en rad västländer: Faurisson i Frankrike; Butz, Leuchter och det så kallade Institute for Historical Review i USA; David Irving i England; Zündel i Kanada; Bennett i Australien, och många fler. I Sverige finns, bland andra, Felderer och Rami, uppbackade (ofta) av Myrdalfolket och (delvis och när han vågar) av professor Jan Bergman.

Under de kommande 10–15 åren kommer Förintelsen att förvandlas från Minne till Historia. Och Förintelsen är historiens mest dokumenterade förbrytelse. Ändå vet vi att förnekandet av den är kärnan i den nynazistiska förkunnelsen. Det fanns inga gaskamrar, säger de, det var aldrig tal om någon systematisk utrotning av det judiska folket. Judarna har hittat på det här för att få medlidande, inflytande och pengar.

Perversionen är uppenbar. Först tar antisemiterna judarnas liv; några få årtionden senare tar de också döden från judarna. De påstår: de här judarna har aldrig dödats. Men de är uppenbarligen inte i livet. Slutsatsen blir: sex miljoner judar har aldrig funnits på vår jord – den yttersta utplåningen.

Avsikten är lika tydlig. Genom att förstöra minnet rehabiliterar man nazismen. Genom att påstå att judarna har hittat på Förintelsen för att lura icke-judarna förvandlar de brottet till en anklagelse mot offren.

Några kan tro att förnekandet av Förintelsen är så absurt att det inte utgör något allvarligt hot. Det menade jag själv när jag 1978 första gången mötte Elie Wiesel; han varnade mig för den växande faran. Det är ju som att påstå att Japans angrepp på Pearl Harbor aldrig inträffade eller att Norge inte blev ockuperat av tyska trupper, sade jag, det är *för* dumt!

Elie Wiesel hade rätt. Jag hade fel och vill idag kategoriskt avvisa optimismen. Revisionisternas propaganda ökar i styrka, har professor Yehuda Bauer skrivit, just därför att Förintelsen var en så förfärande verklighet att varje teori som förnekar den hittar psykologiska behov som gör att den blir trodd av många. Förnekarna syftar till att destabilisera demokratiska samhällen och återupprätta Tredje rikets anseende.

De som påstår att nazisterna *inte* begick massmord är alltså de mest villiga att upprepa dem. De förnekar Förintelsen just av den anledningen att de själva skulle vilja fullfölja det som Hitler inte fick tid att genomföra.

15. Jolin klär ut sig

Sigvard Casteberg var namnet, medlem av Grafiska förbundet. På en helsida beskrev han – eller rättare sagt: *hans namn* – judendomens ondska: den befäller sitt folk att "begå folkmord och är en utpräglad krigisk och mordisk lära . . . eftersträvar ett grymt världsherravälde", etc.

Artikeln var införd i Grafia, grafikernas förbundetstidning. Dess chefredaktör Hans Engman förnekade att inläggets antisemitiska hets var antisemitism. Detta var problem nr 1.

Problem nr 2 var att Casteberg påstod att han *inte* skrivit artikeln; han avskydde den. Men Grafia vägrade att rentvå sin egen medlem. Casteberg bad då mig att hjälpa honom. Jag ringde runt och nådde slutsatsen: Casteberg var en pålitlig antinazist och socialdemokrat, han var utsatt för en komplott.

På samma adress som Castebergs i Bandhagen i Stockholm bodde Christopher Jolin, rasist och författare till en McCarthy-liknande bok

om vänstervridningen i Sverige. Jag fick fram brev till Judisk Krönika, undertecknade Jolin, och manuset till Grafia, undertecknat Casteberg.

Kriminaltekniska experter såg genast att de var skrivna på *samma* maskin!

Jag fann också att tidigare inlägg av Jolin rymde fraser, som var identiska med Grafias. Saken var alltså klar. En högerextremist stal sin grannes namn för att sprida antijudisk hets i fackförbundspresen.

Casteberg var oerhört lättad över det stort uppslagna frikännandet i Expressen. Det märkvärdiga var att både Hans Engman (ansvarige utgivaren) och Stig Nilsson (dåvarande ordföranden i Grafiska förbundet) blev ursinniga – på *mig*, inte på Jolin. Jag hade återupprättat hedern hos en av deras medlemmar, och cheferna öste tillmälen över avslöjaren.

Så snabbt hade det politiska klimatet ändrats 1982, också i tidningar som förr var kompromisslösa motståndare till nazism. För den som vill lära mer om fallet Grafia – denna studie i hat, godtrogenhet och obildning – hänvisar jag till Expressens artiklar 12/12, 14/12 och 15/12 1982 samt 1/2 och 9/2 1983.

På hösten 1987 gjorde Jackie Jakubowski en liknande upptäckt (Expressen 19/10 1987). Genom att åter jämföra skrivmaskiner och annat kunde han visa att "Erik Nordlund", som skrev (och ibland läste upp) antijudiska tirader i Radio Islam, i själva verket var Christopher Jolin. Rami har senare bekräftat att Jolin medarbetade i hans radio.

Det intressanta är bristen på reaktion: trots att alla nu visste att en av Sveriges mest kända nazisympatisörer fått en ny megafon fortsatte en rad debattörer, som kallar sig "vänster", att försvara Radio Islam. Det hela handlar om "Palestina", påstod de, eller om "religionen".

16. Guillou blottar sig

För drygt 20 år sen hade jag ett antal debatter om Israel med Jan Guillou. Rubriken brukade lyda: "Fred – men hur?" För Guillous del borde den ha hetat: "Krig – men hur?"

I Lektyr hade Guillou nämligen tryckt ett stort uppslaget reportage från sitt eget gerillakrig mot den judiska staten (nr 38 1969). Ingressen sade: "Med licenstillverkad svensk kpist drog han under en månad runt i gränsbergen. Under ständigt bombhot var han med om att planera anfall mot israeliska posteringar." Artikelnen var prydd med många häftiga fotografier, som visar Guillou i aktion med olika vapen i händerna.

Det var Demokratiska Folkfronten (DFLP), en av de mest våldspräglade grupperna, som Guillou tjänade. Han skriver själv att dess marxistiskt-leninistiska program inte enbart gällde kampen mot Israel utan syftade till revolution i hela Västasien och ytterst "hela världen".

– Ser ni att ljusen från kibbutzerna redan börjat tändas? Dit ska vi i morgon natt, meddelade chefen för Guillous terrorgrupp någonstans i Jordandalen.

Guillou hyllar chefens mod inför risken att beskjutas, t ex den "natten då vi skulle över Jordanfloden och placera sprängbomber utefter vägen på den israeliska sidan". Nästa eftermiddag kunde Guillou se hur "en av tidbombarna på avsatstidpunkt exploderade där borta . . ."

Det var alltså inte bara flickor som klädde av sig i Lektyr; Guillou blottade sin ytlighet och extremism. Några år senare gav han (tillsammans med Marina Stagh) ut boken *Irak – det nya Arabien* (1976). Här ser vi en reporter, som skryter med att han misstror propaganda och samtidigt ständigt faller för den.

Att Irak skulle vara ett "särskilt våldsamt land" är bara "rasistiska fantasier". Boken blir i stället en panegyrik över det Irak, där Saddam Hussein redan var den mäktigaste. Landets ledare framstår hos Guillou som en progressiv statsman, inställd på välfärd, blandekonomi, fred och demokrati. Den Baathregim, som tog makten 1968, "etablerade den politiskt mest stabila och ekonomiskt mest framgångsrika" ledningen i det moderna Iraks historia. Före år 2000 har

Irak "börjat passera europeiska länder i levnadsstandard".

Med Saddam Hussein är "Baathregimen i Irak uppenbart populär". Saddam är en "pragmatiker", som "skalar bort det mesta av traditionell arabisk retorik när han håller sina offentliga tal". Detta har lett till "ett allmänt och stort förtroende för ledarskapet".

Visst saknar Irak moderna demokratiska traditioner, skriver Guillou. "Detta är på väg att bli första försöket." Under 70-talet är "det meningen att landet skall demokratiseras". Irak har "färre inskränkningar i pressfriheten" än de flesta länder och "är på väg att utvecklas i riktning mot större och inte mindre pressfrihet".

I irakiska fångelser lär man sig att skriva och läsa. Fångarna rymmer inte därifrån, trots att antalet vakter är påfallande lågt. Isoleringceller förekommer inte eftersom detta är "en barbarisk straffform". Cellerna har luftkonditionering, radio och TV. "Inget som helst tvivel" råder att förhållandena där är överlägsna t ex Österåker i Sverige. Guillou förnekar uppgifterna om tortyr och missförhållanden i irakiska fångelser.

Guillous omdömen om olika folkgrupper är lika överraskande. Motsättningen mellan sunni och shia saknar "numera helt politisk betydelse". Och troligen är konflikten med kurderna bilagd: "den irakiska regeringen är bergfast övertygad om att det inte finns någon militär lösning på problemet". Det finns "inget som helst tecken på att centralregeringen skulle ha börjat vackla i sin beslutsamhet att genomföra den kurdiska autonomi".

Den judiska katastrofen i Irak drevs fram av utlänningar, tror Guillou. Det var engelsmän och israeliska agenter, som lockade Irak till antijudiska aktioner och därmed judarnas flykt. När Irak avrättade ett antal judar 1969 och hängde dem på Bagdads största torg fanns "ingenting som tyder på att rättegången skulle ha varit en skådeprocess".

"De arabiska judarna i Israel (lever) sämre än de gjorde i sina hemländer . . . förmodligen kommer de tillbaka . . . efter den israeliska parentesens."

Detta är Guillous bild av den diktatur, som redan byggde sin makt på tortyr, dödande och ett polisvälde, som höll motståndarna i skräck. Jan Guillous inkompetens att bedöma diktatorns karaktär är lika påtaglig som fiaskot för hans politiska prognoser. Särskilt för-

bluffande är Guillaous skönmålning av Baathregimens hållning till de folkgrupper som den terroriserat – shia, kurder och judar. Allt detta prat om att Saddam ville demokratisera Irak vilar på en total oförmåga att skilja på frihet och förtryck, vilket också präglat hans ständiga angrepp på Israel.

Ty motpolen till Guillaous hyllning av den arabiska diktaturen är hans hat mot det demokratiska Israel. I ett kvarts sekel har han skrivit artiklar, som beklagar den judiska statens existens. Han jublade när de totalitära staterna i FN drev fram resolutionen "sionism är rasism". Sverige "tillhör den högljudda och extremistiska minoritet" som röstade mot – med de orden dömde han ut nästan samtliga världens fria nationer! (FiB/Kulturfront nr 1 1976)

Israel är en rasistisk stat, eftersom den vill bevara en judisk majoritet – det är Guillaous ständiga tema. Därav följer att Israel måste avskaffas. "Jag är optimist, jag tror att Israel kommer att upphöra att existera före Armageddon" (SvD 13/3 1977). Han kräver att "lagen om återvändande" skall upphävas "så att Israel upphör att existera. Först då blir det fred."

Eftersom Guillaou definierat sionism som en rasistisk åskådning kallar han alltid Israelvänner för "rasister", "arabhatare" m m. Det besynnerliga är att detta trams så länge har tagits på visst allvar i Sverige.

17. Karlssons analyser

Som andra utrikesdepartement har också svenska UD haft sina fanatiska Israelfiender. Gunnar Hägglöf, Sverker Åström, Carl Lidbom, Pierre Schori och Torsten Kälvmemark är namn ur skilda generationer.

Men den mest envetne förbannaren av den judiska staten har fått sin centrala position under regeringen Bildt. Ambassadör Ingmar Karlsson har blivit chef för UD:s "idé- och analysgrupp". Låt oss se hur han analyserat Israel.

Hans böcker *Gud med oss* (1984) och *De obotfärdigas förhinder* (1987) är fulla av vantolkningar och angrepp på Israel, som kallas för en ny "korsfararstat". Både sionister och korsfarare har "byggt på koloni-

sering och erövring". Landet vilar på "en krigaretik". Karlsson hånar glädjen i väst efter räddningsaktionen i Entebbe 1976 och bombningen av Iraks atomreaktor 1981.

Karlsson anser att sionismen har ett intresse av fortsatt eller ökad antisemitism. Hans teknik här (och i några andra fall) är att 1) kasta fram ett uttalande av en känd jude, 2) omtolka tanken och 3) rikta den som en anklagelse mot Israel. Det är sant att Herzl vid sekelskiftet noterade att antisemitismen gjorde fler judar till sionister. Karlsson förvränger iakttagelsen och utslungar den 80-90 år senare, efter att sex miljoner judar dödades i Förintelsen, mot staten Israel: sionismen kan "sägas ha ett egenintresse i antisemitiska strömningar"!

Som nästan alla antijudiska agitatorer förvränger han dessutom innebörden i ordet "antisemitism" och talar om "antisemitism mot araber". Karlsson påstår att massakern i Deir Yassin 1948 kan "sägas ha följt de gammaltestamentliga påbuden".

Ambassadör Karlsson angriper tanken att existera skulle vara ett relevant "kriterium" för Israels internationella relationer. Han låtsas att israeliskt jordbruk nedanför Golanhöjderna var upp-takten till sexdagarskriget 1967.

Till slut påstår han att Israel hyser rädsla för fred, eftersom "fred skulle få negativa effekter på det israeliska samhället", etc. Vi såg på hösten 1993 glädjen hos en överväldigande majoritet av israeler över principavtalet mellan Israel och PLO och den öppning till fred som överenskommelsen innebär.

Karlssons artiklar om Mellanöstern är ofta maniska. Nästan allt som kan tolkas negativt om Israel blir åberopat; nästan allt som kan förklara eller försvara landets handlande förtigs eller bagatelliseras. Karlsson drar fram vad skräp som helst om det kan smutsa bilden av den judiska staten.

Han har t ex hänvisat till Lennie Brenners bok *The Iron Wall* (1984). Brenner är en antisionistisk trotskist, som påstår att sionisterna samarbetade med nazisterna på ett sätt som ger dem ett delansvar för Förintelsen. En seriös forskare som professor Gill Seidel beskriver honom som vänsterantisemit. Brenners böcker har rekommenderats av The Institute for Historical Review, som är centrum för dem som förnekar Förintelsen. Naturligtvis passar det Karlsson att dra fram just Brenner som auktoritet på sionisters elände.

På omvänt sätt har han ofta framträtt som apologet för Assadregimen i Syrien, där han var stationerad i flera år. Karlsson har skönmatat skräckväldet där, vars förtryck och tortyrmetoder bl a sammanfattas i boken *Syria Unmasked* (Middle East Watch, 1991). Under 80-talet försvarade Karlsson energiskt Syriens behandling av landets judar, vilka hölls instängda i landet, som en sorts gisslan.

Ännu 1993 påstod Karlsson att judarna i Syrien hade "självstyre" som verkar "konfliktdämpande". I motsats till den syriska toleransen präglas däremot Sydafrika, serbernas politik i Kosovo och Israel (!) av "dominans eller tvångsmässig segregering" (Aftonbladet/Kultur mars 1993).

Liksom i fallet Guillou ser vi här en person, för vilken frågan om demokrati/diktatur i Mellersta Östern inte är viktig. Trots terrorn i Syrien hyser Karlsson sympati för regimen där; trots demokratin i Israel känner han ständig avsky för landet. Vi bör minnas det när denne ambassadör sänder ut sin nästa "analys".²

18. De kristna och judarna

Uppvuxen nära Einar Rimmerfors har jag svårt att begripa varför kristna ledare i Sverige idag *inte* höjer sin röst mot antisemitismen.

Rimmerfors var riksdagsman och en av de ledande i Missionsförbundet, skrev kärleksfulla böcker om Israel och höll massor av föredrag om den judiska staten. Han var ordförande i Samfundet Sverige-Israel i Stockholm; jag var hans vice ordförande. Rimmerfors visste att kristendomen hade burit judehatet över seklerna och cementerat fördomarna till stereotyper, som smittade också ickekristna.

² I ett replikskifte på hösten 1993 (i Svensk Tidskrift nr 3, 4 och 5 1993) blev Ingmar Karlsson vildsint när några av hans uttalanden hade citerats. Ahmed Rami och jag (Ahlmark) är "två sidor av samma mynt", skrev Karlsson. Rami är min "like". Vi är båda "en skam för svensk debatt".

Nazisten, fälld i svenska domstolar för hets mot folkgrupp, och antinazisten är alltså i moralisk mening jämställda. Så talar ordföranden i UD:s idé- och analysgrupp.

De kristna demoniserade judarna för att bekämpa religiösa konkurrenter och stärka kristendomens egen legitimitet. Man omtolkade judiska texter för att ge dem en antijudisk innebörd och missionerade bland judarna genom våld och hot.

För många kristna framstår än idag själva existensen av ett judiskt folk, som tror på judendomen, som en irritation eller provokation mot kristendomen. Ersättningsteologin skall lösa dilemmat: det gamla förbundet mellan Gud och det judiska folket har ersatts av ett nytt förbund, där de kristna är "det nya Gudsfolket".

I Jesu namn har alltså massmorden utlösts i närmare tvåtusen år. Det konstituerar ingen *skuld* för dagens kristna – bara mördarna och hetsarna är skyldiga – men ett *ansvar*: antisemitismen måste alltid motverkas.

Så inte hos de tongivande i dagens kyrkor i Sverige. I nya kristna generationer härskar i regel tystnaden eller förnekandet eller de illvilliga insinuationerna inför det judiska.

En nyckelperson i denna omsvängning är Sigbert Axelsson: docent i teologi vid Uppsala universitet, socialdemokrat i Broderskapsrörelsen, missionsförbundare. Redan i *Palestinafrågan och den kristna opinionen*, en bok som han och prästen Carl-Henrik Grenholm gav ut 1972, fick vi veta att den judiska staten bör försvinna. "Därför måste palestinierna 'krossa' denna sionistiska ideologi och motarbeta existensen av Israel – en stat för enbart judar."

Författarna ansluter sig till idéerna hos PFLP och DFLP, alltså Habashs och Hawatmehs terrorgrupper – "deras målsättning verkar rimlig". Den palestinska terrorismen skall vi inte ta avstånd från, menar Axelsson, "terrorn kan ingå i en medveten strategi – det behöver inte vara urskillningslöst dödande". Ibland måste man "tillgripa extraordinära metoder". PFLP och DFLP, vilka har ett "berättigat mål" som inte kan uppnås på annat sätt, är ännu under uppbyggnad innan de kan "hävda sig i en definitiv uppgörelse med sionismen".

Knappt tjugo år senare blev Sigbert Axelsson lika energisk i sitt försvar för Ahmed Rami. 1989 låtsades han att åtalet mot Radio Islam berodde på att Rami "läser lusen av judarna för Israels missgärningar mot palestinierna" (Tidskriften "Framtider" nr 2 1989). Att Radio Islam var en nynazistisk radiostation, som angrep det ju-

diska folket, vägrade han att medge.

Året därpå meddelade Axelsson (tillsammans med fyra andra anställda vid teologiska institutionen i Uppsala) att Ramis antisemitiska bok *Vad är Israel?* är "en stridsskrift inom ramen för samtida politisk debatt om Israel/Palestina" (Upsala Nya Tidning 31/1 1990). Ett gränslöst judehat ligger alltså "inom ramen" för den aktuella diskussionen om konflikten i Mellersta Östern.

Och i en rapport, utgiven av Uppsala universitet 1991 ("Annual report 1990 of Uppsala Studies of Mission"), bagatelliserade och försvarade Axelsson de förbannelser, som hade haglat över judarna i samband med att Rami förnekade Förintelsen och gaskamrarna. Att dessa angrepp hade fällt av svensk domstol för hets mot folkgrupp fick skriftens utländska läsekrets inte veta.

På senare tid har docent Axelsson främst ägnat sig åt att i tjocka luntor, som spritts över världen, skönmåla en av sina chefer, professor Jan Bergman. Detta är ett bisarrt intermezzo i det svenska judehatets historia: en antisemit frikänner en annan antisemit från varje misstanke om antisemitism!

Jan Bergman var Radio Islams vittne i rättegången 1989. Då påstod han att det är en helig förpliktelse (en *mitsva*) för judar att döda icke-judar; "judarna har en mitsva som går ut på att en jude får döda en icke-jude och att denna mitsva idag, i ganska stor utsträckning, tillämpas".

Bergman är alltså antisemit i en ovanligt farlig tradition: han påstår öppet att judarna är onda. Timme efter timme i Stockholms tingsrätt sökte han försvara eller bagatellisera Ramis hets. I tidningen Dagen (2/9 1989) beskrev Bergman Radio Islams verksamhet som "viktig" - "Gamla Testamentets berättelser innehåller så mycket grymhet att de också påverkar personligheten hos de judar som tror på dem".

Påståendet att sex miljoner judar dödades i Förintelsen är en siffra som "spreds av den judiska världssionismen" och därför bör ifrågasättas. Det verkliga antalet dödade ligger "någonstans mellan två och tre miljoner", menar professor Bergman. Han stöder också dem som påstår att Anne Franks dagbok är en förfalskning. "De 150 sidor i hans (Faurissons) arbete (om dagboken) ser jag som tillräckligt seriös forskning . . ." (intervju i Judisk Krönika nr 1 1990).

Denne charlatan *har undervisat vid Uppsala universitet om judendomen!* Forskare i andra länder har uttryckt bestörtning över Bergmans lögner och okunnighet. Några av hans elever har trätt fram offentligt och bekräftat att Bergmans judehat påverkar hans uppträdande och undervisning.

Rektor Stig Strömholm inser inte att Bergman drar skam över universitetet. I stället för att ta avstånd från denne antisemit har Strömholm, med förbluffande arrogans, flera gånger angripit Bergmans kritiker: det finns "drag av fanatism" i deras anklagelser (Uppsala Nya Tidning 23/3 1993).³

Inte heller statskyrkan har fördömt det judehat som Bergman sprider. När ärkebiskop Gunnar Weman intervjuas (Judisk Krönika juni 1993) kryper han undan. Bergman är ju präst i Svenska Kyrkan, menar Weman, och då är det "jobbigt" att kritisera honom.

Weman begriper alltså inte att *just därför* måste ärkebiskopen ta ställning. Efter Förintelsen och alla dessa århundraden av brutal, kristen antisemitism är det en moralisk plikt för biskoparna att bemöta judehatet.

Wemans främste konkurrent till posten som ärkebiskop, biskop Jonas Jonson, är långt värre. Han avskyr Israel på ett sätt som låter oss ana drivkraften. När han fördömde FN-alliansens motstånd mot Saddam Hussein (konflikten "samlar upp den fattiga världens smärta och vrede mot länder i norr, som hämningslöst fortsätter sin utslugning och sin kontroll") varnade han särskilt för risken att det "västerländskt kristna" förknippas med "*judisk* israeliska intressen" (min kursivering) (Nerikes Allehanda 4/1 1991).

Kyrkans Tidning har i årtal bedrivit kampanj både mot Israel och det judiska. Dess försvar för Radio Islam var att "för första gången sedan häxprocessernas tid skall en svensk domstol ta ställning till tolkning av testamentet" (nr 37 1989). Torsten Kälvmemark skriver i

³ Dokument och analys i den här frågan har lagts fram i skriften *Att urskilda antisemitism* (utgiven av Svenska Kommittén Mot Antisemitism hösten 1993). Den är skriven av Julian Ilicki, med förord av Georg Klein. Mycket tyder på att antisemitismen, eller försvaret för antisemitismen, på teologiska fakulteten vid Uppsala universitet håller på att utvecklas till 90-talets största akademiska skandal i Sverige.

samma anda. Han har likställt Israels utveckling med Tysklands under Hitler (SvD 1/7 1982) och försvarat Jan Bergman (AB 27/11 1992).

Antijudiska slängar tycks alltså åter godtas i kristna kretsar i Sverige. Evert Svensson har i årtal angripit Israel, i alla sorters tonfall. Han var länge riksdagsman och ordförande i Broderskapsrörelsen. Om Israel skriver han: "Men man lever likt Shamir kvar i Gamla Testamentet och har inte kommit över till den nya tid som inleddes med att Jesus Messias kom till vår värld" (Göteborgs-Posten 5/8 1991).

Och lyssna på syster Marianne, nunnan i Alsike kloster:

"Judarna har fått det här med Förintelsen på hjärnan. Det retar mig . . . jag ifrågasätter staten Israel, det finns inget skäl varför judarna ska ha en egen stat . . . Judarna kan inte räkna med sin guds beskydd . . . tyskarna hade ju gått in för en förintelse. När man då plötsligt får på halsen ett ytterligare antal miljoner judar, då måste man alltså försöka bli av med dom."

När detta var sagt fick syster Marianne 1988 miljöpartiets frihetspris.

I sin bok *Vems utlovade land?* (1983) avvisade Colin Chapman tanken att staten Israel är profetians fullbordan. Han förordade att judarna kristnas – "i stället för att hjälpa juden att komma närmare Jesus och till tro på honom som Messias, skulle det tänkande jag nyss nämnt (om profetian) kunna ha motsatt verkan och förhärda honom i hans otro".

Bokens översättare, biskop Åke Kastlund som avskyr Israel, intygade i ett förord att Chapmans "objektivitet skall måhända ifrågasättas av förblindade – för dem utan förutfattade meningar är den höjd över varje tvivel". Det som är höjt över varje tvivel, nu som förr, är att judarnas vägran att överge sin tro och godta Jesus som Messias ligger bakom det mesta av den kristna antisemitismen.

Visst finns det kristna debattörer som energiskt försvarar judarnas rätt till egen tro och stat. Göran Larsson och Åke Skoog (präster i Svenska Kyrkan och ledande vid Svenska Teologiska Institutet i Jerusalem) gör det, liksom Ben Benson och hans tidskrift Jabbok. Åtskilliga präster och lekmän i statskyrkan, och främst många äldre i frikyrkorna, känner obehag inför den nya andan, och säger så. Tid-

ningen Dagen, Stanley Sjöberg och Pingströrelsen reser motstånd.

Men varför tiger numera de ledande i Svenska kyrkan och flera andra kristna samfund? De som där protesterar mot antisemitismen hörs inte långt, och de som hörs långt protesterar inte. Vi börjar närma oss ett ideologiskt klimat som liknar 30-talets: en öppen aversion mot det judiska från åtskilliga kristna, vilka skyddas av tystnaden från de andra.

19. Om fiendskap

När Aftonbladets insändarsida hänvisar till *Sions vises protokoll* för att belysa Israels ondska (28/1 1988); och när samma sida under rubriken "Ohöljd judereklam" angriper TV-programmet "Läslustan" för dess omdömeslöshet att också ägna sig åt judiska författare trots att "israelerna har lärt av sina bödlar (nazisterna)" (AB 23/11 1989); och när Ma Oftedal meddelar att hon inte kan tillhöra ett politiskt parti som stöder sionismen, "som de flesta av världens länder anser" är rasism (Göteborgs-Tidningen 11/3 1988); och när Historiska Museet i Stockholm i en skrift med förord av chefen Olov Isaksson raderat ut Israel och på dess territorium placerat "Palestina" som en av Arabförbundets "medlemsländer" (se Expressen 23/7 1985); och när socialdemokraterna Kent Carlsson, Ulrica Messing och Martin Nilsson i en motion till riksdagen 1992 vill ge regeringen "i uppdrag att . . . i FN verka för att sanktioner vidtas mot Israel" om det *inte* blir en palestinsk stat som resultat av fredsförhandlingarna; och när Staffan Beckman menar att "en palestinsk stat bredvid Israel skulle . . . bara kunna vara en lydstat, på olika sätt i händerna på imperialismen, Israel och den arabiska reaktionen" (Proletären); och när Beckman 1969 påstår att det är "segregation" när israeler *inte* anställer araber och samma år definierar anställning av araber som "exploatering av ockuperad arbetskraft" (jämför böckerna *Palestina och Israel* och *Palestina och USA-imperialismen*); och när samme Beckman i en av dessa skrifter beskriver Israels bildande så här: "Det skramlade och prasslade i den vita världens insamlingsbössor; sionisterna hade efter alla sina ränker, våldsdåd och intriger till slut fått folk och medel

till sin stat"; och när Vanna Beckman i *Dagbok från en kris* (1967) generöst låter judarna bo kvar i Palestina, men "de måste assimilera andra grupper och själva assimileras"; och när Gunnar Fredriksson om Israel påstår att "palestinierna ska tydligt utrotas . . . Nog påminner detta om judeförföljelserna i Europa" (AB 3/6 1982); och när Sven Britton försöker håna Lars Gustafsson genom att kalla honom "den judiske författaren Lasarus Gustafsson" (DN 16/6 1984); och när Sture Karlsson i sin bok *Det förlorade landet* (1974) hävdar att "den vanlige svensken är ideologiskt och ekonomiskt integrerad i imperialismen i Israel"; och när professor Jan Hjärpe i sitt vittnesmål i rättegången mot Radio Islam 1989 försvarar Ramis påstående att perversioner och sexualbrott är "typiskt judiskt" med ursäkten att detta bör ses som ett inlägg om Israel: "det förklarar kärleken till jorden"; och när Per Gahrton i maj 1969 berättar att Nassers behov av fred är desperat för att klara "den inre utvecklingen" (broschyren *Egyptens arabiska socialism*) och i september samma år meddelar att kriget är bra för att klara just "Egyptens inre utveckling" (AB 13/9 1969); och när Gahrton kallar Nobels fredspristagare 1986 för "arabhataren Elie Wiesel" (Aftonbladet 18/9 1992); och när Åke Ringberg i boken *Blodet i Beirut* (1987) glömmet att arabstaterna startade kriget 1948 och i stället beskriver konflikten på detta sätt: "Judarna – med västvärldens goodwill efter Holocaust – tog det palestinska landet, med Bibeln som lagfart. Palestinska byar massakrerades, människorna kördes ut från sina hem" – "religiöst hymlande och skuldkänslor gentemot det judiska folket efter Hitlertiden ger i realiteten makthavarna i Israel *carte blanche* att fortsätta sin aggression mot de arabiska granarna"; och när Sigbert Axelsson och PeÅ Holmqvist 1979 fyller en TV-film (*Jerusalem – stad utan gräns*) om en skog i Latrun, planterad av de svenska Israelvänner som filmarna vill angripa, med så många faktafel att radionämnden måste konstatera att programmet bröt mot radiolagen, hade "redigerats på ett vilseledande sätt", gett tittarna en "felaktig uppfattning" och stred mot "kravet på saklighet"; och när Göran Palm skriver att den som vill att judar och icke-judar skall leva "på jämlik fot" måste "bekämpa statsbildningar av Israels typ" och att "den blinda och oförsonliga antisemitismen" numera "riktar sig mot de arabiska semiterna" (DN 8/8 1969); och när Umeå studentkår 1970 manar sina medlemmar att skänka pengar till al Fatah,

eftersom Israel är "en kolonial konstruktion" och för att sionisterna bygger ett "klassamhälle . . . där judarna måste ha makten för att ha det bra" (se Expressen 7/9 1970); och när Lars Hillersberg pryder omslaget på Ramis hatskrift *Judisk häxprocess i Sverige* (1990) med en teckning där krok nästa judar och andra korsfäster Radio Islams ansvarige utgivare; och när Folke Edwards, chef för Göteborgs konstmuseum, säger att "det ligger mer i vad Rami hävdar än vad vi velat tro" (Judisk Krönika nr 2 1993); och när Mats Nörklit i en dikt (DN 1/8 1993) förvränger Bibeln för att beskriva Israels försvar mot Hizballah på sommaren 1993: "Öga för öga! Tänder för tand/ Hämnden är ljuv när den tas med besked!/ Hundra av era för en från vårt land!/ Så ska vi skapa vår fred!"; och när Bosse Gustafsson beskriver Israel som "den skadligaste och farligaste statsbildningen i vår tid . . . Hur mycket får Israel kosta, i mänskligt lidande, i krig och krigsfara?" (Stockholms-Tidningen 7/5 1982); och när Eskil Block under rubriken "Som man ropar i skogen får man svar" utbrister i följande apologies: "För att förstå korstågen eller diskrimineringen av judar i Östeuropa bör man också ha i minnet att kristenheten i sekler har slagits för livet" (Kyrkans Tidning nr 40 1992); och när Karl Vennberg om två av Aftonbladets ledande Hitlerpropagandister under andra världskriget (Gunnar Müllern och Ture Janson) slår fast att "ingen av dem skrämde mig med sitt förflutna, en av dem kom jag nästan att älska" (Journalisten, december 1986);

och när man vet att så här har tjuotals av debattörer i Sverige under 25 år fördömt judar och den judiska staten, eller bagatelliserat brotten och hoten mot dem, eller vimsat omkring mellan oförenliga påståenden för att komma åt Israel;

och när vi sett hur antisemiter och andra, som *inte* drivs av antisemitism, under denna tid i praktiken förenat sig i en flod av angrepp och osanningar;

så får vi därmed bilden av en illvilja som tvingat fram rubriken "Judarna och deras fiender".

20. Om vänskap

Den här mosaiken om judarna och deras fiender rymmer *exempel*. Det finns många andra liknande fall, citat och vulgariteter. Radio-TV har jag i stort sett gått förbi av det enkla skälet att jag saknar utskrifter från t ex Marcus Öhlander, Gunnel Werner, Peter Werner och Titti Nylander, som radion gjort till korrespondenter i Mellersta Östern.

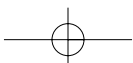
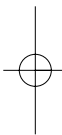
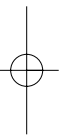
När framtida forskare i sina studier av 70- och 80-talen avlyssnar radions ljudband tror jag att de finner hur rapporterna ofta förvandlades till pamfletter. De svepte in arabisk extremism i barmhärtig tytnad och målade Israel som regionens buse och förtryckare.

Ahlmark är Israels advokat, skriar man väl som vanligt, han försvarar *allt* som judarna gör. Tidningslägg och böcker talar ett annat språk. Efter vissa besök i Israel har flera (eller de flesta) av mina artiklar varit kritiska, liksom åtskilliga sidor i brevböckerna med Lars Gustafsson och Georg Klein. Israels marsch mot Beirut var en sorg, liksom den brutalisering som ofta följt av ockupationen av Västbanken och Gaza. Likudåren var ibland plågsamma, falangisternas dödande i Sabra och Chatila en chock. Och redan i en bok 1970 (*Det hatade Israel*, tillsammans med Ernst Klein och Thomas Hammarberg) förordade jag en palestinsk statsbildning, i fred med och bredvid Israel.

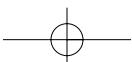
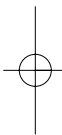
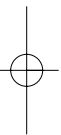
Men sånt räknas inte för Israels fiender, ty alla vet att min kritik föds i kärlek till den judiska staten. När däremot Sten Andersson oupphörligt kallar sig "vän till Israel" irriterar det ingen antiisrael, eftersom alla förstår att hans fraser är alibin.

På sätt och vis är detta rimligt: kritik som uttalas för att förbättra har ju ett helt annat syfte än kritik som avser att försvaga. Att ta avstånd från vissa israeliska aktioner och samtidigt beskriva Hafez Assad och Saddam Hussein som mördare är fundamentalt annorlunda än allmänna angrepp på Israel, vilka förenas med romantisering av arabiska diktatorer och terrorister.

Man behöver alltså inte vara antisemit för att fördöma Israel, men det hjälper. Man behöver inte heller ha kommit det judiska nära för att avslöja judarnas fiender, men sådan närhet gör livet till ett mycket större ögonblick.

GULFKRIGET OCH VÄNSTERN

NÄR JAG I JERUSALEM i januari 1991, natt efter natt, rusade upp med gasmask till hotellets översta våning och dess förseglade rum kände jag samtidigt en intensiv lättnad. Det är ju inte atombomber! Tänk om kriget mot Saddam Hussein hade kommit 1994 eller 1995! Då hade Israels folk – och Gulfstaternas, Saudiarabiens, Irans, Turkiets och Syriens – troligen hukat i förfäran i sina skyddsrum i väntan på kärnvapenangreppet.

Man trodde då att Irak befann sig två till fem år från produktion av egna atomladdningar. Idag anser flera experter att Saddam vid årsskiftet 1990–91 befann sig *mindre än ett år*, kanske fyra, fem månader, från tillverkning av de första laddningarna. Tror någon att Iraks diktator hade avstått från att använda sådana vapen om han med dem hade kunnat t ex slå sönder motståndsviljan i Saudiarabien genom att förstöra Riyadh och oljefälten? Tror vi att FN-alliansen hade vågat ladda upp med en halv miljon soldater i öknen söder om Irak om åttskilliga divisioner hade kunnat slås ut med atomvapen?

Och hade Israel avstått från att nyttja sina sannolika kärnvapen om landets ledning hade sett ännu en judisk katastrof närma sig? Kanske hade vi då fått bevittna historiens första krig där båda sidorna använt nukleära stridsmedel.

Detta är min första utgångspunkt. Sedan Kuwait ockuperats i augusti 1990 var det inte längre ett val mellan krig och fred. Det var ett val mellan ett förfärande men begränsat krig 1991 – eller ett nukleärt inferno några år senare. Vidare: om USA inte hade rest motstånd denna gång hade Gulfstaterna och Saudiarabien sannolikt angripits längre fram. Saddam Husseins makt över Arabiska halvön hade då dessutom inneburit att han behärskat hälften av världens oljetillgångar med dramatiskt nya möjligheter till ytterligare upprustning och utpressning.

Slutsatsen att kriget blev ofrånkomligt innebär inte alls att jag förnekar tragedin med tiotusentals stupade irakiska soldater och kanske lika många eller fler civila offer. Men hade man väntat några år hade antalet dödsoffer blivit ofantligt många fler.

Min andra utgångspunkt är att USA ledde motståndet mot Irak med en beundransvärd beslutsamhet och skicklighet. Jag talar då inte om perioden *före* den 2 augusti 1990. Flera amerikanska administrationer hade fram till den dagen, ibland på grund av sin rädsla för Iran, förletts att underskatta brutaliteten och cynismen i Bagdad. På ett skandalöst sätt sände Bushregeringen fel signaler till Saddam genom att i vissa avseenden stödjade honom och på andra sätt underlåta att reagera. Jag talar inte heller om läget *efter* eldupphör den sista februari 1991.

Idag är det uppenbart att FN-alliansen avslutade kriget några dagar för tidigt; det förstod jag inte själv när det skedde. Elittruppernas makt var på väg att brytas, och Saddams hemliga polisorganisationer började falla ihop. Iraks diktator måste ha blivit förbluffad då Bush avblåste kriget och lät honom åter bygga upp sin terrororganisation. Jag var förfärad över USA:s passivitet när Irak under flera veckor nyttjade sina återstående trupper till att massdöda främst kurder i norr. Jag diskuterar alltså enbart debatten om perioden mellan den 2 augusti 1990 och den 28 februari 1991.

När jag resonerar om "vänstern" menar jag svenska debattörer som är socialister av något slag, eller brukar gå deras ärenden, eller själva betraktar sig såsom stående klart till vänster om mitten i svensk politik. Och jag hänvisar främst till den debatt som fördes på tidningssidor i Stockholm; jag följde inte pressen på andra håll i landet så noga att jag kan avge omdömen om den.

Min analys gäller alltså Gulfkriget och vänstern, inte frågan om "moraliskt ansvar för åsikter" och annat sådant. Min principiella uppfattning är att ansvar för *politiker* utkrävs i allmänna val; ansvar för *debattörer* utkrävs i själva diskussionen genom argumentens styrka och när människor tar ställning för och emot. Det jag framför här och i bokens övriga kapitel är inlägg i debatten och naturligtvis inte någon önskan om munkavle på dem som jag anser tar miste i ideologiska frågor.

*

Efter en natt med Scudangrepp mot Israel kom jag ner i hotellobbny i Jerusalem och fick ett fax från Stockholm. Det var en lång artikel av Dagens Nyheters chefredaktör Arne Ruth om varför man borde inta en tredje ståndpunkt till kriget mot Irak (DN 20/1 1991). I det ögonblicket förstod jag att ett stort antal svenska så kallade intellektuella höll på att marschera upp till verbal kamp mot FN-alliansen. Om till och med den historiemedvetne Ruth inte begriper att motstånd mot Saddam Hussein är nödvändigt – vad förstår då de andra som ruttmässigt brukar ta avstånd från aktioner där Förenta staterna är drivande?

Plötsligt kände jag åter: Sverige finns inte. Eller rättare sagt: Sverige är "landet utanför", som Per T Ohlsson kallat sin skrift om Irakdebatten. Vad gäller citat och dokumentation kan jag hänvisa till åtskilliga sidor i den boken.

För att förstå vänsterns roll i diskussionen om Gulfkriget vill jag belysa fyra föreställningar: den pacifistiska frestelsen, Münchenandan, antiamerikanismen och Tredje världen-romantiken.

För det *första*: pacifismen inom vänstern. Den är sällan klart uttalad eller konsekvent men finns som en underström i många resonemang. Samma debattörer fascinerar visserligen ofta av så kallade nationella befrielseörelser och deras militära kamp, och av marxistiska gruppers antipacifistiska hållning till regimer som de bekämpar. Detta hindrar inte vänstern att i andra sammanhang föra fram tankar om att diplomatiska så kallade lösningar alltid skall föredras eller att kriget i sig självt är så förfärande att i stort sett ingenting kan göra det berättigat.

Olof Lagercrantz många inlägg byggde outtalat på värderingen att krig alltid är förkastligt. Vi behöver "ett förtvivlat avgrundsvrål av smärta", skrev han (DN 8/2 1991). Ingenting i Lagercrantz artiklar motsade slutsatsen att samma avgrundsvrål borde utstötas också inför alla andra krig.

I ett upprop skrev bl a Thomas Hammarberg och förre LO-ordföranden Gunnar Nilsson (DN 16/1 1991): "Det är absolut nödvändigt att ockupationen av Kuwait bringas att upphöra. Men det är av enorm betydelse att det sker med fredliga medel." De bortsåg från

att Kuwait inte kunde befrias med fredliga medel, att det svåra valet just gällde om man skulle godta Iraks aggression eller möta den med militära medel. Hans Göran Franck (Aftonbladet 1/1 1991) menade att FN eller Haagdomstolen borde tillsätta "medlare" för att få slut på kriget. Han avslöjade naturligtvis inte varför Saddam plötsligt skulle vilja underordna sig en medlings rekommendationer. Den lite vaga pacifismen uttrycktes ibland så förnumstigt att vi alla kan instämma: "Krig som medel att uppnå fred är till sist alltid ett misslyckande" (Carl Tham, DN 1/2 1991).

Men den viktigaste delen av den pacifistiska frestelsen var övertron på sanktionernas betydelse. När de allierade tycktes gå in för en militär lösning blev kravet att "fullfölja" de ekonomiska påtryckningarna på Irak ett dominerande tema för vänstern. Om FN hade gett sanktionerna längre tid att verka skulle Irak till slut ha dragit sig tillbaka från Kuwait, menade många.

De försökte knappast motivera varför Saddamregimen, som med öppna ögon gick in i en militär konfrontation med USA och FN, skulle ha gett upp inför ett ekonomiskt tryck, vilket med tiden hade blivit allt svårare att upprätthålla. Inte heller kunde de förklara hur den irakiska krigsmaskinen och dess hot mot grannländerna skulle reduceras med ett tillfälligt export- och importstopp.

Hyllandet av sanktionspolitiken blev i stället en metod att undgå de svåra frågorna. Efter eldupphöret har också några av de ledande krigsmotståndarna i debatten, t ex Anders Ehnmark (Expressen 2/3 1991) och P C Jersild (DN 16/3 1991), medgett att de här hade fel, att sanktioner av allt att döma inte skulle ha lett till avsett resultat.

*

För det andra: Münchenandan, alltså tanken från 1938 att om man gör eftergifter för en aggressiv diktator så veknar han, blir snällare och kanske nöjd med vad han uppnått. Inte så att dagens debattörer i likhet med Neville Chamberlain var beredda att lova "fred i vår tid" om man gav efter för Saddam Hussein. Men åtskilliga inom vänstern bar på en nästan desperat känsla av att vilken så kallad kompromiss som helst vore att föredra framför krig; t ex att Irak fick behålla delar

av Kuwait eller att Israel genast tvingades bort från Västbanken. På så sätt skulle Saddam "rädda ansiktet" (som det hette), vilket kunde leda till en avspänning.

P O Enquist karaktäriserade kravet på total irakisk reträtt från Kuwait som lika katastrofalt som kravet på total tysk kapitulation 1944. Han förordar alltså numera en fred med Tredje Riket, som troligen inneburit att Adolf Hitler kunnat sitta kvar som tysk diktator (Expressen 14/1 1991). P C Jersild menade (DN 7/2 1991) att man borde ge Saddam en Palestinakonferens som "vinst". Yrsa Stenius krävde gång på gång "en kompromiss" (Aftonbladet 21/1 och 29/1 1991).

Göran Palm påstod att Kuwait hade bedrivit "ekonomisk krigföring" mot Irak (Aftonbladet 31/1 1991). Och efter att ha förordat flera konkreta eftergifter för Irak förklarade Per Kågeson (DN 23/8 1990) att det var bättre att Saddam blev "folkhjälte i arabvärlden" än en "evig martyr".

Vänsterns debattörer hade här vissa svårigheter. *Dels* tvingades de medge att okupationen av Kuwait stred mot folkrätten, *dels* förordade de att eftergifter ändå borde göras, *dels* gav de intryck av att Saddam skulle nöja sig med en mindre framgång. Och liksom eftergiftspolitik mot Hitler 1938 underlättades av att man förringade Tjeckoslovakiens betydelse ("ett litet land långt borta") blev det lättare att offra delar av Kuwait sedan man i några snabba formuleringar förkastat en nation med en 250-årig historia: "detta tvivelaktiga aktiebolag" (P O Enquist i Expressen 30/1 1991) och "ett från arabisk synpunkt illojalt familjeföretag" (Christer Kihlman i DN 12/1 1991).

*

För det *tredje*: antiamerikanismen. Den vänder sig automatiskt mot den sida där USA befinner sig, eller föredrar åtminstone neutralism för att slippa hamna i samma läger som USA. Antiamerikanismen förstärktes naturligtvis av Vietnamkriget. Men redan i början av 50-talet rasade i Sverige debatten om en tredje ståndpunkt mellan Stalins Sovjet och det demokratiska Förenta staterna. För vänsterns folk framstod och framstår USA ofta som en otäckt segerrik bärare av det kapitalistiska system som de vill bekämpa och som en farligt fram-

gångsrik exportör av varor, idéer och kulturmönster som sägs hota både den europeiska identiteten och Tredje världen. USA har dessutom, i vänsterns världssyn, ersatt de gamla kolonialmakterna genom sitt ekonomiskt-politiska inflytande.

Antiamerikanismens företrädare i Sverige ser ibland med blandade känslor på Östeuropas befrielse från kommunismen och på Sovjetunionens sönderfall. De flesta gläds säkert åt att det sovjetiska förtrycket försvunnit från åtskilliga nationer. Men samtidigt inser de att detta utgör ett historiskt nederlag för vänstern, att de socialistiska föreställningarna blivit alltmer komprometterade och att "motvikten" mot USA försvagas eller ersätts av de kapitalistiska EU-staterna och Japan. I några uttalanden skymtar vi en nästan nostalgisk längtan till det kalla krig, som vänstern visserligen förr fördömde men som ändå innebar påtagliga begränsningar för amerikanskt inflytande.

De flesta inlägg på vänsterkanten under Irakkriget präglades av från USA-kritik. Förenta staterna är "angriparen", skrev Christer Kihlman (DN 12/1 1991). USA har dikterat konfliktens tidtabell, vilket är "ett nederlag för integriteten i FN:s fredsbevarande arbete", menade Carl Tham (DN 31/12 1990). Amerika har i årtal försökt manipulera Irak – detta var Arne Ruths huvudskäl mot kriget (DN 21/1 och 30/1 1991).

"Det var länge sedan USA stod för några västerländska värden", meddelade Ronny Ambjörnsson (DN 29/1 1991). Per Gahrton trodde att "krigets djupaste syfte" var att visa att "kapprustning och högteknologisk vapenproduktion fortfarande behövs" (Expressen 5/3 1991). "Förnuftets röst... kommer från Europa", sammanfattade Anders Ehnmark (Expressen 13/1 1991).

I arbetarrörelsens största tidning bedrev ett stort antal skribenter en systematisk kampanj mot Förenta staterna. "Sveriges intressen är inte desamma som USA:s", förklarade Aftonbladet på ledarplats (26/12 1990). USA är ju inte alltid "motståndare till politiska banditer", upptäckte Yrsa Stenius (Aftonbladet 21/1 1991), så varför denna gång? Jan Myrdal påstod som vanligt att den tiger som "Bush rider blir allt hungrigare" (Aftonbladet 7/2 1991). Och Karl Vennberg vandrade sin ungdoms stigar och tänkte "nostalgiskt tillbaka på Hitler", som ändå uppträdde ridderligt och lämnade tillbaka vär-

*

jan till en besegrad polsk officer – ett lika civiliserat beteende som nazisternas har alltså Amerika inte visat i Gulfkriget (Aftonbladet 1/3 1991).¹

För det *fyärde*: Tredjevärlden-romantiken, som ursäktar eller förminskar de otäckheter som sker i vissa diktaturer bland u-länderna. Väns-terners debattörer ser ofta de staterna som så outvecklade att man inte kan kräva av dem att de skall följa folkrättens regler eller andra av civilisationens lagar. Man talar i stället om deras "kulturmönster", som skulle förklara grymheter som vi annars aldrig godtar. Man gör de forna kolonialmakterna eller kapitalismen ansvariga för det förfall som u-landsdiktaturer ofta präglas av.

Tredjevärlden-romantiken har som vi vet lockat den europeiska vänstern att godta och hylla diktaturer i Tredje världen, åtminstone om de är "progressiva" eller befinner sig i konflikt med västmakter. Vänlandet med Kuba är ett avslöjande exempel på vänsterns blindhet, hyllningarna av Kina under kulturrevolutionen är ett annat. Tyranner i arabvärden har man ofta beskrivit med viss ömsinhet. De kallar sig ju ibland "socialistiska" och befinner sig ofta i strid med amerikanska intressen, eller åtminstone med Israel. Tredje världen-

¹ Efter Gulfkriget har vänstern i Sverige i regel uppträtt med långt mindre själv-säkerhet än före och under kriget. Det är numera alltför uppenbart att Saddam Hussein inte bara begår "brott mot mänskligheten" i termens juridiska mening utan också utgör ett hot mot hela Mellersta Östern. Men några av de mer dogmatiska skribenterna nyttjar fortfarande formuleringar, som visar att de ingenting har begripit av Iraks avsikter. Stefan Jonson, journalist på Dagens Nyheters kultursida, har i boken *De andra* (1993) beskrivit kriget på följande sätt:

"Men även en ny ordning behöver fiender. Och när de gamla sviker gäller det att finna nya. Och finns det inga nya, måste de uppfinnas. I januari 1991 invaderade Förenta staterna Irak. Krigsrapportörernas kör var till en början uni-sonst triumfatorisk. Landet gick i krigsrus."

USA hade alltså "uppfunnit" ockupationen och annekteringen av Kuwait samt Iraks febrila ansträngningar att skaffa kärnvapen. Berätta för FN-inspektörerna eller för motståndsrörelsen i Irak att hotet från Saddam Hussein är ett amerikanskt påhitt för att få kriga!

romantiken för ju ofta till den omvända rasismen: araber har aldrig haft demokrati, de dras till den starkaste etc. "Förståelsen" glider snabbt över i förakt.

"Den rika världen i sina pälsverk kunde riskfritt beskåda ett himmelskt krigsspektakel medan de andra folken, gapande efter vårt bröd, lärde sig att veta hut." Så löd Olof Lagercrantz sammanfattning av kriget (DN 4/4 1991). Kriget är en "konfrontation mellan den rika och fattiga världen", påstod Olle Svenning (Aftonbladet 19/1 1991). Konflikten handlar om oljan, skrev Lasse Berg (DN 31/12 1990), och är en följd av kapitalismen och Världsbanken. Nu ser vi "ett modernt korståg, med bilden av araber och muslimer som det ondas representanter", klagade Gunnar Fredriksson (Aftonbladet 18/1 1991); redan Joseph Conrad genomskådade "hela djävla hyckleriet" (Aftonbladet 23/1 1991).

Den motsatta utgångspunkten är naturligtvis att demokrati och fredlig samlevnad bör vara en utgångspunkt för *alla* länder, också i tredje världen, även om vi vet hur svårt det kan vara att tillämpa de idéerna i stater med massiv fattigdom. Människorna i u-länderna har samma rätt som vi andra att leva skyddade från inre och yttre terror. Jag kan helt instämma med Leif Zern: "Vi kan inte behålla vissa privilegier för oss själva som vi anser att andra klarar sig utan: demokrati, pluralism, tankefrihet" (Expressen 22/1 1991).

Och för ett land som Irak, med dess enorma oljeinkomster, blir själva begreppet u-land orimligt. Diktatorer i arabvärlden med väldiga ekonomiska resurser måste bedömas efter sina handlingar och de hot som de utgör. De militariserade diktaturerna i Tredje världen bör inte underskattas för att andra länder ibland är delansvariga för deras elände, eller för att deras vapen är importprodukter.

Vänsterns flitigaste debattörer hade sina specialiteter, och naturligtvis var deras åsikter inte identiska. Anders Ehnmark frågade "vilket krig?" när han upptäckte att fyra, fem olika argument framfördes för det (Expressen 7/2 1991). Att flera skäl leder i samma riktning anses annars stärka slutsatsen, men för Ehnmark var detta något skumt. Gunder Andersson skrev spalt efter spalt (Aftonbladet 18/1 1991) om att intellektuella inte har "något faktiskt ansvar" utan "kan tänka friare" än politiker. Karl Vennberg jämförde dem som nu ansåg kriget nödvändigt med de tyska författare som hyllade sitt

lands armé i början av första världskriget (Aftonbladet 28/3 1991).

P C Jersild beskrev konflikten som "en massmedial karneval" (DN 12/1 1991), och P O Enquist utfärdade en bannbulla mot alla oss som stödde de FN-allierade: "svenska krigsentusiaster har . . . vid sina skrivbord utvecklat en häpnadsväckande blodtörst . . . deras humanism har bombats till stenåldern" (Expressen 4/4 1991).

Gemensamt för vänsterns debattörer var dock att de alla låtsades ha blivit utlovade ett "kliniskt" krig. Sanningen om politiker och debatt i västvärlden är ju tvärtom att man ständigt avvisade illusionerna om de så kallade kirurgiska ingreppen.

*

Typiskt är hur just de personer som mest idogt kritiserade de allierade ofta har tillhört de mest populära när radio och TV skall belysa internationella konflikter. Fyra exempel:

Sverker Åström har ägnat stor del av sitt liv åt att med formalistiska argument krångla sig fram till ståndpunkter, som bestäms av andra och icke redovisade värderingar. Hans slutsatser har gång på gång inneburit kritik av demokratier, av demokratisk samverkan eller demokratiers motstånd mot diktaturer (se t ex s 18 och 139–145).

I stället för att glädja sig över att FN:s säkerhetsråd inte förlamades av något veto ägnade sig Åström denna gång åt att vantolka de legala grunderna för FN-aktionen. Att hans inflytande på debatten blev obetydligt beror på att andra, främst Inga Thorsson, sopade golvet med honom.

Maj Britt Theorin kan ingen beskylla för formalism. Hennes inlägg består nästan alltid av hurtfriska och meningslösa fraser om att krig aldrig löser några problem etc. Ibland undrar jag om Maj Britt Theorin någonsin har läst en bok i historia. Det tycks som om kampen mot nazismen har gått henne förbi och att hon ingenting förstått av västmakternas politik gentemot Sovjetimperiet. Om Theorins principiella avsky för militärt motstånd mot diktaturer fått råda i väst skulle troligen ingen enda demokrati ha överlevt.

Eftersom Maj Britt Theorin företräder en stark vänsterfalang inom socialdemokratin godtog eller uppmuntrade regeringen hennes ständiga kritik mot USA och FN-alliansen. Genom sin dåvarande of-

ficiella ställning på UD skapade hon därmed ytterligare oklarhet om den svenska positionen i Irakkriget.

Om Theorin är extremt förutsägbar är *Per Gahrton* extremt flexibel, för att uttrycka det vänligt. Han är den piggaste i landet på att formulera ständigt skiftande teorier om konflikter i arabvärlden. Till slut brukar han ändå landa i tesen att det mesta är Israels fel. "I grunden ligger ständigt den olösta Palestinakonflikten", skrev han också om Gulfkriget (Aftonbladet 4/3 1991). Tanken att Saddam angrep Kuwait för palestiniernas skull är en av vänsterns mest besynnerliga fördomar.

Och till slut *Wilhelm Agrell*. Låt oss lyssna på den prognos för kriget som han gjorde när USA laddade upp i Saudiarabien. USA:s tekniska överlägsenhet är, meddelade Agrell, "värdelös mot den irakiska miljonarmén". Det blir "ett låst läge" – och sedan drar Saddam in Israel i kriget. Då störtas Mubarak och kung Fahd medan Saddam Hussein enar och leder arabvärlden. Kriget blir alltmer utdraget och USA:s hemmaopinion sviker sin president. "George Bush tvingas dra sig ur med svansen mellan benen." Och Agrells slutsats var denna:

"Vinnare i konflikten: Saddam Hussein som får behålla Kuwait och blivit arabvärldens ledare. Förlorare: George Bush och USA som förlorat sitt dominerande inflytande i Mellanöstern" (Sydsvenska Dagbladet 24/8 1990).²

Charlatanen har alltså många ansikten och titlar: veteranambassadör, nedrustningsambassadör, arabexpert och fredsforskare. Gemensamt är den attraktion som de utövar på radio-TV:s programledare i Sverige. Radioprogrammet "Kanalen" bedrev under Irakkrigen en daglig propaganda mot USA och de allierade. Programledar-

² Ännu två och ett halvt år efter kriget förstod inte Wilhelm Agrell att han hade tagit miste. I en lång artikel (DN 7/10 1993) försökte han försvara sina tidigare misstag. Min opposition mot "krigslinjen", skrev Agrell, var "i hög grad en kritik mot den ihålliga retoriken och mot alla dem som valde att svälja den".

Det intressanta är att han inte med ett enda ord noterar att Iraks då frenetiska ansträngningar att skaffa egna atomvapen hejdades genom Gulfkriget. Ordet "kärnvapen" återfinns inte i Agrells artikel; men "fredsforskare" kallar han sig.

nas påstående och frågor var ofta så bisarra och barnsliga att det var genant att lyssna på dem – Amerikahat på daghemsnivå.

Men också detta är en del av bilden av vänstern under Irakkriget: de största megafonerna stod hela tiden redo.

*

Det finns ett par gåtor i polemiken om Gulfkriget. I svensk utrikesdebatt sedan slutet av 1940-talet har bl a två ambitioner varit dominerande. Den ena är motviljan mot kärnvapen, övertygelsen att sådana stridsmedel till slut kan förinta vår värld eller åtminstone göra stora delar av den obeboelig, att nedrustning av atomvapen är ett huvudmål och att spridning av kärnvapen måste motarbetas. I FN och på andra håll är Sverige känt för sina varningar för kärnvapenhotet i olika former.

Genom Saddamregimen konfronterades Sverige med risken att en ytterst aggressiv diktatur i tredje världen inom en inte avlägsen framtid skulle få fram egna kärnvapen. När Israel 1981 slog ut reaktorn i Osirak utanför Bagdad blev det omöjligt för Irak att skaffa atombomber under 80-talet. Då fördömdes Israels aktion, utan vilken Irak troligen hade förfogat över kärnvapen under Kuwaitkrisen.

Tio år senare utgjorde hotet att Irak på 90-talet skulle få atomvapen troligen ett huvudargument för USA. I den amerikanska debatten hade det perspektivet stor betydelse. Det intressanta är att för vänstern och den socialdemokratiska regeringen i Sverige tycktes den risken inte spela den minsta roll. Man nämnde den inte utan nonchaletrade frågeställningen (se också s 170–172).

Själv förde jag i Expressen, både 1981 och sedan Kuwait ockuperades, gång på gång fram hotet från irakiska kärnvapen som ett avgörande skäl för militärt motstånd. Men de som bemötte mina artiklar avstod beslutsamt från att kommentera just den saken. Frågan var tabu.

Undantaget är Anders Ehnmark, som inte gled undan. Hans replik var att man kan tänka sig en regional, nukleär terrorbalans mellan Saddam Hussein och grannarna, främst kanske med Israel (Expressen 13/1, 7/2 och 26/2 1991).

Har vi fantasi nog att föreställa oss den tanken? En fanatiker och

sadist med uttalat huvudmål att förinta den judiska staten skulle alltså tillåtas skaffa sig just de vapen som gör en sådan förintelse möjlig! Saddam Hussein har inte tidigare hejdats av att han drivit mellan en och två miljoner människor i döden genom krig som inte gett honom några som helst vinningar. Skulle han ha avskräckts av risken att Bagdad och Basra kan brännas sönder i en motattack?

I sin atomsäkra bunker skulle Saddam ha blivit hjälte i arabisk historia genom att definitivt utplåna sionismen i Mellersta Östern. Från ett hus i Sörmland går det väl an att rekommendera folken runt Irak att leva i nukleär terrorbalans med Irak. För dem som bor i Teheran, Riyadh, Damaskus eller Tel Aviv är perspektivet annorlunda.

Många i vänstern vände på hela frågan. Ett upprop från Författare mot kärnvapen påstod följande: "Ju längre kriget pågår, desto större är faran för att . . . kärnvapen skall komma till användning." (30/1 1991) P C Jersild varnade för att USA eller Israel "tillgriper kärnvapen" (DN 12/1 och 7/2 1991). Och Karl Erik Lagerlöf kritiserade de allierade för att de förstörde Iraks reaktorer (DN 4/2 1991).

Den andra svenska ambitionen från 40-talet och framåt har varit att stärka och prisa Förenta nationerna. FN har varit synonymt med hoppet om en framtida världsordning grundad på lag och fredlig samlevnad. Ständigt har vi beklagat att säkerhetsrådet inte kunnat ena sig om kraftfulla insatser mot stater som angriper andra.

För första gången sedan FN bildades lyckas så 1990-91 samtliga permanenta medlemmar i säkerhetsrådet samla sig kring effektiva motåtgärder mot en diktatur, som plötsligt och oprovocerat angripit, ockuperat och annekterat ett grannland. När ekonomiska sanktioner inte får Saddam Hussein att dra sig tillbaka enas säkerhetsrådet om militärt motstånd mot Irak. En allians på mer än 30 stater bildas för att inom ramen för FN:s resolutioner driva Irak ut ur Kuwait och för att "återställa internationell fred och säkerhet i området".

I enlighet med sina traditioner kunde man då ha väntat sig att Sverige och den svenska vänstern skulle uttrycka glädje över att FN äntligen levde upp till sin stadga. I stället har FN utsatts för skurar av angrepp. Beslutet att ta till vapen mot Irak är en katastrof för FN, har man sagt, FN har våldtagits av USA etc. Från dåvarande statsministern till femtonde debattören på Aftonbladets kultursida har FN beklagats och fördömts.

Den ofrånkomliga frågan är därför: har under alla dessa år den svenska vänsterns avsky för kärnvapen och förhoppningar om FN bara varit retorik, ett slags trossatser avsedda att skydda debattörerna från att behöva ta ställning till svåra frågor? Har antikärnvapen- och pro-FN-kampanjerna blivit ritualer för att värna den egna oskulden?

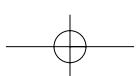
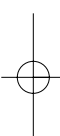
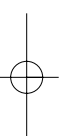
Har man, kort sagt, aldrig menat allvar?

Mitt svar är detta: debattörerna i den svenska vänstern speglar nationens egen traditionella brist på utrikespolitiskt ansvar. Två veckor efter krigsutbrottet i januari föreslog Sveriges statsminister eldupphör. Han brydde sig inte om att ammunition, drivmedel, reservdelar och vapen då skulle föras fram till Iraks trupper i och utanför Kuwait. En så kallad andhämtningspaus för Saddam Hussein just då kunde senare ha lett till hundra- eller tusentals dödade allierade soldater i onödan. Den risken blundade Ingvar Carlsson för, eftersom det inte fanns några svenska pojkar vid fronten.

Carlsson lever inte i världen men i sin egen värld, där välvilja härskar. Han stod lika vilsen inför Saddam Hussein som Chamberlain gjorde inför Hitler 52 år tidigare. Debatterna om tredje ståndpunkten 1951 och om Irakkriget 1991 berättar båda om provinsen som vägrade att se. För en nation som inte fört krig sedan början av artonhundratalet, är det svårt att medge att vissa diktatorer är så omedgörliga att deras aggressioner till slut bara kan hejdas på slagfältet. Den katastrof, som följde på Münchenavtalet, rusade ju vårt land förbi.

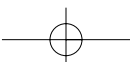
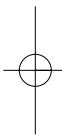
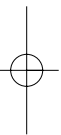
Sedan andra världskriget har det förblivit en svensk specialitet att låta andra rusta sig för eller utföra det ohyggliga dödande som skyddar också vår trygghet. Därför kan Sverige på samma gång kritisera de demokratier, som offrar egna soldaters liv, och i hemlighet glädja sig åt att samma krig undanröjer hoten mot oss alla. Vi har utmålat oss som moraliskt överlägsna samtidigt som västmakterna har förhindrat det kärnvapenkrig som skulle ha skakat även Sverige.

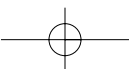
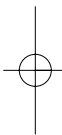
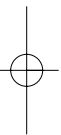
Denna dubbla bokföring är kanske Sveriges främsta bidrag till världspolitiken. Den har lett till ett klimat av ideologisk ansvarslöshet, som gjorde det lättare för vänstern att förbanna dem som reste motstånd mot Saddam Husseins tyranni.

DET GALNA KVARTSSEKLET

Om Raoul Wallenberg

SVERKER Åströms bok *Ögonblick* (1992) bär undertiteln "Från ett halvsekel i UD-tjänst". Han både berättar minnen från 1940 och framåt och försöker analysera vissa skeenden i svensk utrikespolitik. Bokens personförteckning rymmer 164 politiker och diplomater, svenska och andra.

Ett namn saknas: Raoul Wallenberg.

Wallenberg arbetade i den svenska utrikesförvaltningen under samma tid som Åström. Världens beundran för denne försvunne svenske diplomat från Budapest tvingade till slut vårt land, om än motvilligt, att göra sökandet efter honom till det mest omfattande enskilda ärendet inom UD under nittonhundratalet.

Men *Ögonblick* har ingenting att säga om Wallenberg, inget om de ideal han förkroppsligade eller de oerhörda resultat han uppnådde eller årtiondena därefter av nonchalans, omprövning och efterforskningar. Åström noterar alltså inte ens Wallenbergs existens.

Denna tystnad är inte slumpmässig utan oundviklig. För dem i världen, vilka ser kampen för demokratiska rättigheter som vår civilisations största uppdrag, är namnet Wallenberg helgat. Han övergav freden, tryggheten, karriären och pengarna i Sverige och begav sig 1944 till en av jordens farligaste platser: Ungern i nazisternas och pilkorsarnas våld.

Där riskerade han i varje ögonblick sitt liv. Med en fantasi och handlingskraft, som annars är okänd i den svenska diplomatins historia, lyckades Raoul Wallenberg rädda tiotusentals judar från att sändas till Auschwitz, eller till andra platser för utrotning.

Wallenberg för tanken till några av människans viktigaste och kanske mest ovanliga egenskaper: den kompromisslösa medkänslan med andra, förmågan att urskilja ondska, det moraliska och fysiska modet.

Men när hans namn kommer på tal i Sverige skymtar vi, bakom de rutinfraser av respekt som numera ändå uttalas, en sorts genans som liknar dold ovilja. Wallenberg tillhörde den värld som är vår, men övergav den för ett helvete, som inte liknar någonting som påminner om oss.

Det är naturligtvis ingen slump att Sverige i sin tur övergav Wallenberg efter andra världskriget. Vår minister i Moskva (Staffan Söderblom) försäkrade Stalin 1946 att "jag är personligen övertygad om att Wallenberg fallit offer för en olycka eller för rövare". Det var kanske den repliken som beseglade Wallenbergs öde.

Utrikesminister Undén blev alltid irriterad eller aggressiv när Wallenbergs namn kom på tal (se s 16). Det dröjde länge innan den svenska regeringen började agera effektivt.¹

Det är inte otur utan något mycket tristare att det blir småttiga dispyter i Sverige när Wallenberg förs fram i skilda sammanhang. Statsråd, talman och riksdagsmän vägrade resa till Israel när Wallenberg hyllades 1983 under några intensiva veckor; jag vet ty jag var där. Lång tid av obstruktion innan UD släppte viktiga dokument om honom. Åratal av formalistiska invändningar mot en gata i hans namn eller ett frimärke med hans bild. Den misstroagna förvåningen över att "utlandet" bryr sig mer om Wallenberg än vi själva gör. Etc.

Vårt är landet som vägrar skilja mellan det triviala och det avgörande. Wallenberg bröt mot regler och etikett därför att fienden hade brutit mot de flesta av mänsklighetens skrivna och oskrivna lagar. Han vägrade avvakta utredningar och "godkännanden" när han varje dag såg hundratals människor föras till slakt.

Att möta en förbrytare, Eichmann, som mer än nästan alla i historien står för massdöd och kallblodigt hat – men inte förlamas av hans makt utan i stället stå honom emot med list, uthållighet och avsky. Att avstå från allt annat när man ser det enda viktiga: rädda så

¹ Sverker Åström har försäkrat motsatsen: "De olika regeringarna efter kriget har utnyttjat alla tillfällen att få fram ett hederligt sovjetiskt besked" om Raoul Wallenberg (DN 4/2 1990).

Jag vet ingen annan som idag vågar påstå att Undén nyttjade "alla tillfällen" för att rädda Wallenberg under de första åren efter kriget. Naturligtvis är det just Sverker Åström som rusar fram och uttalar denna tjänstvilliga lögn, som politikerna försöker undvika.

många som möjligt *nu*, annars blir det för sent.

Att tala om "hjältar" är fånigt i vårt land; det låter gammaldags och överspänt. Ändå tror jag att ibland måste stora egenskaper sammanfattas med stora ord. Vi behöver föredömen – de får oss själva att växa, att se tydligare, att inte ge upp inför det hopplösa.

*

Sverker Åström har på omvänt sätt varit en typisk och flexibel företrädare för det officiella Sverige. Inställsamheten mot varje överhet. Ivern att motivera undfallenhet mot diktatorer och samtidigt förgyl-la neutralismen (se s 18 och 131). Oviljan att till exempel uttala kritik mot Sovjetunionen och glädjen att få angripa Israel – gång på gång har Åström uppträtt som tidsandans servile och något övernitiske ut-tolkare.²

I sin bok *Manilla* (1993) skriver Jytte Bonnier att hon bröt med Sverker Åström när hon "inte längre kunde klara av hans proarabiska hållning och allmänna opportunism". Jytte Bonnier är danska; det är intressant att så få svenskar har sett det uppenbara och reagerat som hon. Kanske har de sett det och funnit Åströms karaktär lugnande.

² Ett exempel är Sverker Åströms reaktion på Israels deportering av ett antal anhängare till Hamas. Denna organisations program är visserligen, skrev Åström (DN 16/1 1993), "kontroversiellt". Men Israel har kastat ut Hamasfolket för att "bli av med en rad högt utbildade palestinier som kan bli föredömen och ledare för sitt folk".

Föredömen? I Hamas program från 1988 sägs att araberna skall "höja Allahs fana över varje tum av Palestina" – Israel skall utplånas och kompromiss är otänkbar. Programmet fördömer "det förrådiska Camp David-avtalet" som gjorde fred mellan Israel och Egypten; att *inte* kämpa mot Israel är "högförräden".

Hamas påstår vidare att judarnas planer har "dragits upp i *Sions vises protokoll*", alltså den antijudiska hatskrift, som vid sidan av Hitlers *Mein Kampf* haft störst betydelse för nittonhundralets antisemitiska excesser. Programmet meddelar att "domedagen kommer icke förrän muslimer bekämpar judar och dödar dem. Då kommer judarna att gömma sig bakom klippor och träd, och klipporna och träden kommer att ropa: O, muslim, en jude gömmer sig bakom mig, kom och döda honom."

"Kontroversiellt", sade Åström om Hamas.

När detta skrivs har regeringen Bildt gett honom i uppdrag (tillsammans med Leif Leifland) att utreda följderna för Sverige av olika former av medverkan i den västeuropeiska unionen. Tanken är väl att Åström, efter att i årtionden ha smyckat fraserna kring neutraliteten, nu blivit lika pigg på att finna nya fraser om neutralitetens upphävande.³

*

Åström är inte ensam om att förtiga eller söka förminska Wallenberg. Låt Raoul Wallenberg vila i frid, skrev Gunnar Fredriksson (Aftonbladet 22/11 1985). Flera andra svenskar, t ex besättningen på ångaren "Bengt Sture" som sänktes 1942, försvann ju under andra världskriget, menade Fredriksson. Han gladdes åt att den svenska regeringen inte följde en riksdagsmans råd och bad president Reagan ta upp frågan om Wallenberg vid mötet med Gorbatsjov i Genève 1985.

Fredriksson har påstått att "ju kallare kriget har varit under alla dessa 40 år desto mer har Raoul Wallenberg utnyttjats". Det förhåller sig på motsatt sätt. När det kalla kriget var som kyligast på 40-talet struntade nästan alla, inklusive Sveriges regering, i Raoul Wallenberg. Det var däremot under avspänningens år på 70-talet som Wallenbergs namn spreds över världen.

Olof Lagercrantz påstod 1986 att "kulten av Raoul Wallenberg har till enda syfte att hålla rysshattet vid liv" (Tiden nr 3 1986). När en diplomat på svenskt uppdrag först räddar många tusen medmänniskor och sedan försvinner i Gulag har vi en skyldighet att söka finna honom, eller sanningen om honom. Men Lagercrantz, förblindad av

³ Ett typiskt exempel på Sverker Åströms stilkonst under det kalla kriget är hans uppsats "Den svenska neutralitetspolitiken" i boken *Svensk utrikespolitik under 1900-talet* (1958). Här ser vi honom luftigt filosofera i gränstrakterna till pekorale, systematiskt undvika de avgörande frågorna i väst-öst-konflikten, putsa upp ett antal plattheter så att de liknar tankar eller åtminstone konversation, moralisera över länder som inte är lika kloka som Sverige (alltså alla andra), och framför allt: fly från allt som kan framstå som ett ställningstagande.

På dessa 13 sidor, skrivna knappt två år efter Ungernrevolten, säger Åström naturligtvis inte ett enda ord om motsättningen mellan demokrati och diktatur.

sin avsky för antikommunismen, förstår inte denna enkla och tvingande moraliska förpliktelse.

Sökandet efter fakta om Wallenberg har fortsatt och intensifierats efter kommunismens fall i Sovjetunionen. Nu öppnas en del av arkiven. Demokratiseringen av Ryssland ger nya möjligheter att få fram dokument. Tror Lagercrantz fortfarande att det är "rysshaget" som driver oss?

Jag har sparat ett videoband från slutet av 1990; det är sällan en TV-dialog öppnar en avgrund. Pierre Schori och Kjell Grede samtalar om Raoul Wallenberg.

Plötsligt påstår Schori att visst har Sverige hjältar också idag: dagisfröknar som pressas av överinskrivning av barn, människor i industrin som drabbas av dålig arbetsmiljö. De och Wallenberg är alla "hjältar".

Det är en ståtlig replik, som borde göra upphovsmannen omöjlig i svensk politik. Den visar att Schori inte kan skilja mellan det unika och det relativt vanliga, att hans värdeskalor är så flytande att de kan föra honom vart som helst.

Wallenberg utmanade i Budapest, ofta ensam, historiens mest brutala mordmaskin: Tredje Rikets program för att utrota Europas judar. Wallenbergs gärning kan inte jämföras med vad någon annan svensk har utträttat, någonsin.

När därför Schori likställer honom med en dagisfröken och kallar båda "hjältar" avslöjar han alltså sin värderelativism. Ett viktigt och ibland påfrestande arbete för svenska barn liknar inte i något enda avseende upprepade handlingar vilka förutsätter att man ständigt tar risken att bli dödad när man räddar andras liv. Jag känner ingen kvinna eller man på något dagis som någonsin, ens när de varit pressade av överinskrivning eller nerskurna anslag, jämfört sin gärning med Raoul Wallenbergs. Tanken skulle bara mötas med ett generat skratt.

Vänner till Schori kan försvara hans resonemang med att han är politiker. Han ville äntligen bli nominerad på valbar plats i riksdagsvalet 1991. Därför nämnde han breda yrkesgrupper vid namn och försökte hejdlöst smickra dem.

Men bortsett från att sådan taktik knappast är effektiv – folklighet och servilitet är inte samma sak – så avslöjar parallellen något

helt annat. För många känns det viktigt att spela ner den moraliska laddningen i Wallenbergs gärning. Om alla är hjältar finns ju ingen hjälte.

Särskilt för människor, som just i likhet med Undén, Åström, Fredriksson, Schori och Lagercrantz, ofta har hånat motstånd mot diktaturer, känns det obehagligt att bli påmind om den man som offrade sig i sådant motstånd. Raoul Wallenberg tillhör en annan värld än de själva. Det som oroar äldre och yngre tredjeståndpunktare är att minnet av Wallenberg för tanken till detta andra Sverige, som ändå finns.

Om Sverige som särfall

Kylan inför Raoul Wallenberg – gör den Sverige till ett särfall? De som irriterats av hans vänner och berömmelse, eller demonstrerat sin likgiltighet inför hans öde, betraktas knappast som extremister, åtminstone inte i vårt land.

Östen Undén var den mäktigaste utrikesministern i Sverige efter demokratins genombrott, också den som tjänstgjort under längst tid.

Sverker Åström har de senaste trettio åren varit landets mest välkände diplomat, vars preciösa plattheter ständigt attraherar svenska radio- och TV-redaktörer.

Pierre Schori var kabinetssekreterare i nio år och drömmer om att bli näste utrikesminister.

Gunnar Fredriksson har i tur och ordning varit chefredaktör för två av socialdemokratins viktigaste dagstidningar.

Olof Lagercrantz var under många år en av chefredaktörerna för Sveriges största morgontidning.

Dessa fem har alltså haft ett avgörande eller betydande inflytande över svensk utrikespolitik eller utrikespolitisk debatt. De representerar en stor (oklart dock *hur* stor) opinion i ideologiska och internationella frågor. Det har säkert inte skadat dem (annat än i Undéns fall och då marginellt) att de stått som misstroagna främlingar inför sin störste landsman. Hur skall det förklaras?

Klyftan kan belysas med en jämförelse. Två utlänningar har i detta sekel genom beslut av kongress och president i Washington utnämnts till hedersmedborgare i Förenta staterna: Winston Churchill och Raoul Wallenberg.

Det är en storartad kombination.

Utän Churchill hade Storbritannien troligen slutit separatfred med Tyskland. Hitler hade då sluppit tvåfrontskriget och kunnat inleda sitt angrepp på Sovjetunionen tidigare, vilket sannolikt lett till

att både Leningrad och Moskva hade erövrats. Därefter hade Stalin-trogna styrkor enbart behärskat områden öster om Ural. Kanske hade också Sovjet då tvingats till avtal om vapenstillestånd.

Hitlerriket hade sen haft fritt fram att ockupera, eller på annat sätt totalt dominera, återstående självständiga stater i Europa, t ex Schweiz och Sverige. Senare hade Tyskland kunnat ladda upp inför den slutgiltiga attacken mot ett demoraliserat England.

De drivkrafter som förde USA in i andra världskriget hade där-efter saknats. Europa hade i stället förvandlats till en tysk fästning och ett nazistiskt slavläger, byggt på terror, folkmord och rasistisk galenskap.

Kanske hade det väldet varat i årtionden. Vi i Sverige hade troligen vuxit upp i ett tyskt protektorat, det vill säga de av oss som inte genast (av skilda skäl) hade mördats.

Genom att inspirera England till motstånd, och besegra de politiker i landet som ville separatfred, kom alltså Winston Churchill att rädda den europeiska civilisationen. Hans insats för demokratin i världen kan svårligen överskattas, oberoende av hans idéer i andra frågor, till exempel om det brittiska imperiet.

Raoul Wallenbergs storhet ligger på andra plan. Han räddade personligen fler judar från att förintas än någon av regeringarna på den europeiska kontinenten. Medan Churchill slog fast att *en* nation kunde avgöra historiens riktning visade Wallenberg att *en* människa kan utgöra skillnaden mellan liv och död för tiotusentals andra.

Anta i stället att regering och riksdag i vårt eget land under efterkrigstiden hade utsett två hedersmedborgare! Hade då de båda som hedrats av USA haft en chans i Stockholm? Säkert inte. Churchill hade varit utesluten; han var alltför konservativ och varnade på tok för mycket för faran från Sovjetunionen. Och om Raoul Wallenberg varit schweizare hade han naturligtvis inte hyllats av den svenska regeringen under de första årtiondena efter andra världskriget.

Vilka skulle då Palme, och kretsen kring honom, ha fastnat för efter 1968? Ho Chi Minh och Julius Nyerere? Eller två rimliga namn: Willy Brandt och Nelson Mandela? De båda första är lika tänkbara som de båda senare. Idag söker många glömma romantiseringen i Sverige av både diktaturen i Nordvietnam och den ekonomiska vanskötseln av Tanzania.

Tankeexperimentet belyser den svenska uppluckringen av viktiga värdeskalor och den klyfta i känslan av aktivt ansvar för demokratin i Europa som skiljer vårt lands historia från USA:s.

*

Själv tror jag inte att vi kan förstå svensk utrikesdebatt under de senaste decennierna utan att främst se den i ett unikt perspektiv, nämligen vårt eget.

Det är nästan femhundra år sedan som Sveriges huvudstad var ockuperad av en främmande armé och 180 år sedan som landet var i krig. Under två världskrig kunde Sverige upprätthålla sin neutralitet. Föreningen av geografi, tur och eftergifter besparade vårt land fasan att ockuperas av nazisterna.

Samtidigt hade vi under ungefär hundra år fram till början av 1970-talet en imponerande ekonomisk utveckling, som gjorde välfärdsstaten möjlig. I förening med det mirakel, som den oavbrutna freden varit, gav detta Sverige en känsla av moralisk och politisk överlägsenhet som liknat högfärd. Vi borde utgöra en modell för andra folk, eftersom vi på ett enastående sätt förenar allmän klokskap och fördomsfrihet med framsteg, frihet, stabilitet och brobyggande.

Det politiska klimatskiftet runt 1968 drabbade också andra länder, har man svarat, antiamerikanismen under Vietnamkriget och den marxistiska renässansen var vi inte ensamma om.

Det är sant men går förbi huvudfrågan. De flesta av de europeiska demokratier, där förståelsen för kommunismen och fiendtligheten mot USA blev påtagliga, var samtidigt medlemmar av Atlantpakten. Kritiken mot USA:s katastrofala krig i Vietnam blev sällan så stark att den kunde påverka regeringar och parlament att slita eller ens allvarligt försvaga banden mellan Europa och USA.

I det alliansfria Sverige däremot, där Palme jämförde bombningarna av Hanoi med Treblinka, förde kritiken till en mångårig diplomatisk kris med den ledande demokratin i världen. Samtidigt blev socialdemokraternas vänskap till Kuba och ett antal andra diktaturer mer uppseendeväckande än på de flesta håll.

Kritiken mot Israel nådde stormstyrka i åtskilliga länder på 70-

och 80-talen, men inget Natoland (utom möjligen Grekland under Andreas Papandreou) hyllade Arafat och några arabiska tyrannier så starkt och länge som Sverige. Som vanligt var det Palme som kastade fram Hitlerparallellen; nazisterna och israelerna uppträder "på precis samma sätt" (se s 96).

Socialisternas anspråk på utrikespolitisk hegemoni var de åren tydligare i Sverige än i nästan alla andra demokratier och slog också igenom på många tidningars kultursidor. Samtidigt var icke-socialisternas motstånd mot fördomarna och pretentionerna ofta svagare än i de flesta andra fria nationer. Det är svårt att tro att en extremist som Jan Myrdal i något annat folkstyre i någon del av världen skulle ha tagits på allvar. Men i Sverige publicerades hans tokerier stort uppslagna i de ledande socialdemokratiska, liberala och konservativa tidningarna.

Kanske är fallet Myrdal av större intresse än vi anar. Inte för att hans åsikter har hjälpt oss att förstå några internationella eller ideologiska skeenden; han har i regel förfalskat och därmed dolt dem. Inte för att den forskning som bedrivits bekräftar något annat än att mannen är en skojare.

Det viktiga är inte heller att han i svensk nittonhundratalshistoria måste betecknas som Raoul Wallenbergs motpol; någon skall väl stå med den skammen. Myrdals dragning till terror och folkmord påminner i konsekvens och envishet om Wallenbergs avsky för sådana katastrofer.

Fallet Myrdal är av övergripande intresse enbart för vad respekten inför honom har avslöjat om Sverige. Det belyser Sverige som särfall.

Om Myrdal och massmorden

En reklambroschyr från Månadsjournalen droppade in i mitten av 80-talet. Fem medarbetare i bisarra hattar – "Sveriges allra bästa skribenter" – hade samlats i ett naket, vitt rum. Bland dem stod Jan Myrdal i svart cylinder och såg oss i ögonen.

Vad gjorde han där?

Troligen skulle han kittla läsekretsen. Det finns en sorts lockelse hos en person som smädar och dömer andra samtidigt som han hylar massmördare. Myrdals närvaro i Månadsjournalen avslöjar den indiskreta skamlösheten inom delar av svensk borgerlighet. En revolutionär släpps in i finrummet, ty man vet att han avskyr socialdemokratin ännu mer än de borgerliga själva.

"För Svenska Dagbladet var det naturligtvis ett fynd att i sina spalter få denne kände vänsterpropandist att misstänkliggöra vänstern", som Karl Erik Lagerlöf skrev i Dagens Nyheter (22/2 1987).

Om Myrdal fick makten skulle liberala eller konservativa åsikter troligen få samma svängrum som i hans favoritländer, alltså inget alls. Men sånt kan de bortse från som definierar sin egen och andras politiska hållning med avståndet till Erlanders, Palmes och Carlsons parti.

Den enda punkt i inrikespolitiken, där Myrdal i regel varit pålitlig, har ju varit hans förakt för svensk socialdemokrati.

*

Hatet är ofta drivkraften hos Jan Myrdal. Läs följande text ur hans bok *Kampuchea hösten 1979* (1979). Som vanligt förnekade han Pol Pots folkmord, eller gillade det – "Rättfärdighet råder", förklarade Myrdal efter besök i landet 1978 (FiB-Kulturfront nr 16 1978). Som alltid angrep han Pol Pots motståndare, denna gång Vietnam:

Vietnams premiärminister "Pham Van Dong personligen är brottslig. Han är en man utan heder. Han är en man utan moral. Ty hans brott är oförlåtligt. Om jag vore kristen eller buddhist skulle jag med visshet se fram mot att han brann i helvetets eld; att han stektes i flott i evigheters evighet. Att hans ögon i årtusenden hackades av gamar..."

Språket är torterarens. Det påminner om åklagarens hets vid Moskvarättegångarna på 30-talet.⁴ Så talar aldrig en demokrat. Inte ens om Hitler kan jag tänka i Myrdals bilder och tonfall.

Ty njuta av ord om andras fysiska plåga gör bara den som själv känner dragningen till massmordet.

*

Två gånger i bokform (1970 och 1987) gav Jan Myrdal ut sin panegyrik över Albanien (*Albansk utmaning* respektive *Den albanska utmaningen 1968–1986*). Hans språk är självupptaget, fyrkantigt, dogmatiskt ofta över gränsen till det komiska, ungefär lika känsligt som ett kommunistiskt partimanifest. Myrdal argumenterar inte utan slår fast. Han lider inte av skepsis utan sluter regimen till sitt bröst.

Albanerna är inte förtryckta, berättar vår svenske vägvisare. "Ett land där hela folket är beväpnat och där det finns skarpa skott i varje stuga kan inte regeras av en liten klick mot folkets vilja." Bara två

⁴ Jan Myrdal har också uttalat sin förståelse för Stalin och rättegångarna på 30-talet. "Under den epok Stalin var den ansvarige politikern i Sovjetunionen var huvudsidan riktig... In på 50-talet hade Sovjetunionen ännu varit socialistiskt även om de mörka sidorna blivit alltmer framträdande" (FiB-Kulturfront nr 12 1977).

Om Stalins rättegångar skrev Myrdal: "Det är inte så att de 30-talsintellektuella bara följde partilinjerna när de hävdade att de åtalade var skyldiga till högförräderi... trots varje partilinjerna kan jag själv i en genomgång av materialet nu 1983 inte komma till annat än att Radek och andra var skyldiga till högförräderi och att deras motiv var tydliga och begripliga" (Expressen 12/8 1983).

Eller som Jan Myrdal uttrycker det i boken *Sidenvägen* (1977): positivt och negativt i Stalins gärning är som 70 till 30. Hans "historiska förtjänster anses (av de kinesiska kommunisterna) större än hans misstag och fel"; Myrdal instämmer naturligtvis.

grupper saknar vapen: "de reaktionära elementen, de gamla jordherrarna och deras lakejer".

Av hotet från Jugoslavien drog Enver Hoxha – diktatorn under fyrtio år – några avgörande slutsatser: "Partiet fick inte undergrävas. Partidemokratien fick inte antastas."

Myrdal medger att han var kritisk till regimen *före* besöken i Albanien. Vi var "inte bara okunniga, vi var fördomsfulla". Men efter studier på platsen nådde han klarhet. "Vi hade haft fel. Det var albanerna som hade haft rätt."

Ledarna i Albanien hade inte bara rätt, de var föregångare. "Albanerna – de albanska kommunisterna – har själva tvungits ta upp de stora och avgörande frågorna. Och de har gett svar som är betydelsefulla för oss."

Den stora uppgiften, skriver Myrdal i sina slutord, är att "övervinna de många tusen år av klassvälde och förtryck som bestämmer tankar och känslor". Detta diskuterar man öppet i Albanien, det är "hoppfullt". Därigenom kan man undvika misstag och "Albanien gå vidare på revolutionens väg".

Ibland är Myrdal mer konkret. Albanien är också för Sverige en "tankeställare om ett möjligt alternativ". Särskilt viktig borde denna utmaning vara för "gråsossar i Metall, föreningsbönder, centerungdomar ute i stödområdena och skiftesarbetande föräldrar i våra förorter". Egentligen är Albanien "ett förverkligande av vad miljöpartier och gröna kräver. Ren olivolja åt folket! En utveckling som bestäms av mänskliga behov."

Enver Hoxha är Albanien Engelbrekt, meddelar författaren, han förkroppsligar "nationens upprättelse, social revolution, ekonomiska framsteg och allmän upplysning".

Men den store hjälten är ändå Stalin som står staty överallt, noterar Myrdal förnöjt. De råd som Stalin gav 50 år tidigare har man följt. Albanien är "det mest jämlika landet i Europa". Lyckligtvis har "den religionsfientliga kampen" genomförts, annars hade nationen styckats upp som Libanon.

Det bör påpekas att de här citaten inte var tänkta som parodi. De utgör i stället den bild som Jan Myrdal på fullt allvar gav av terrorn, indoktrineringen och partiförtrycket i Albanien, Europas fattigaste och mest isolerade land.

Några år efter att Myrdal gett ut den senaste upplagan av sin lovsång gjorde albanerna uppror. När den europeiska frihetsvågen nådde Tirana vågade människorna där äntligen visa sin avsky för regimen.

Redan på Hoxhas tid visste nästan alla i väst att albanerna var underkuvade och levde i misär. De var slavar i en sluten värld, där individen ingenting betydde. Idag känner vi naturligtvis många fler detaljer i skrällen bakom de kulisser som Myrdal hade målat.

Några av oss visade, år efter år, att Myrdal ständigt gjorde sig till betjänt åt några av världens grymmaste regimer och ideologier. Visst underminerade våra artiklar hans trovärdighet hos många. Ändå ställde Kay Glans, när han i Svenska Dagbladet lugnt och utförligt hade redovisat Myrdals försvar för terror och massmord, en rimlig fråga (11/12 1987). Han noterade det "för den svenska mediavärlden så vanhedrande" att ingen skribent haft fler spalter i fler tidningar till sitt förfogande än Jan Myrdal.

Glans undrade helt enkelt varför Myrdal belönades för sitt hat och sin extremism.

*

Plötsligt på sidan 128 i *Den albanska utmaningen 1968–1986* (1987) beklagade Myrdal att Italien hade gått en annan väg än Albanien:

"Att krossa hitlerismen var nödvändigt för att folken i Europa skulle befrias. Men de italienska kommunisterna såg blott denna olikhet, de såg inte likheten med 1940 och de såg inte klart Storbritanniens och Förenta staternas klassintresse i kriget och de lämnade ifrån sig sina vapen och de blev 'lagliga' och för det lider det italienska folket än idag och för det svälter man i Syditalien än idag. I Albanien gick det annorlunda."

Alltså: Italiens kommunister borde efter befrielsen från fascismen själva ha tagit makten med våld och upprättat ännu en kommunistisk diktatur i Europa. Med ett penndrag avskaffade Myrdal friheten för ytterligare 60 miljoner människor i Europa.

Varför brydde sig så få om det?

*

Jan Myrdals inlägg om Albanien var alltså förfalskningar av fakta om ett av jordens minsta tyrannier. Hans rapporter från en kinesisk by blev en lika absurd hyllning till historiens största totalitära stat.

Han förde Mao-propagandan till Sverige och gick i god för dess sanningshalt. Sinologen Nils Olof Ericsson har senare granskat Myrdals påståenden och nått slutsatsen: "Det är svårt att finna något som skiljer Myrdals skildring från regimens officiella propagandabild" (Internationella Studier nr 3/4 1990).

Myrdal intygade till exempel i *Rapport från en kinesisk by* (1963) att kineserna numera hade tillräckligt med mat, där fanns ingen svält. Enligt Ericsson svält mellan 16 och 30 miljoner människor ihjäl i Kina åren 1959 till 1961. Senare har Myrdal medgett att hans skildring inte var analys och dokument utan snarare fiktion eller åtminstone propaganda (DN 27/10 1987):

"Jag lyssnade, iakttog, gjorde blott minnesanteckningar. När jag senare skrev drog jag mig personerna till minnes – såg dem! – och skrev ut historierna som strukturerade människoporträtt med kronologisk enhet. Jag 'ljög' naturligtvis inte, det var inte 'påhitt' det jag skrev. Men det tillfälliga blev med detta arbetssätt specifikt, det genomsnittliga typiskt. Jag höjde färgen och lade in dagar där det behövdes. Med partitagande."

Naturligtvis välsignade han också kulturevolutionen. Boken *Revolutionen går vidare* (1970) är packad med "intervjuer", det vill säga kineser som rabblar de aktuella teserna, denna gång sagan om rödgardisternas storartade insatser. Vid sidan av denna mekaniska propaganda, som kineser på platsen var tvungna att veva inför utlänningar på besök, gör Myrdal sina egna sammanfattningar.

Kulturevolutionen "stöds av fattigbönder och lägre mellanbönder". Om tvångsdeporteringarna av intellektuella säger Myrdal: akademikerna ville "själva komma ut i byarna. De skulle hjälpas övervinna föreställningen att intellektuellt arbete var finare än kroppsarbete." I Kinas "karga inland kan man se hur djupt revolutionen nu plöjer".

Ständigt hyllas Mao av Myrdal: "Det som gör att Mao Tsetung är

så betydelsefull att han kan betraktas som den tredje efter Marx och Lenin är att han ställde och löste problem med hur folket efter revolutionen kan säkra revolutionen" och inte åter bli en "förtryckt massa":

"Det som håller ihop Kina är diskussionen om Mao Tsetungs tänkande. Det är därför helt riktigt att säga att åkrarna ger mer skörd därför att människornas tänkande förändrats."

I byn Liu Ling hade kulturrevolutionen lett till

"att massorna återtagit den makt som apparaterna hade börjat lirka ur deras händer. Administrationen hade förenklats. Investeringarna höjts. Inkomstfördelningen ändrats. Tryggheten hade blivit större. Sjukvårdsreformen hade genomförts. Produktionen hade ökat och med dess ökning hade folkets standard ökat."

Ja, det stora med revolutionen är att "den mänskliga naturen" förändras:

"Alla Kinas hundratals miljoner är i rörelse, diskuterar medvetet landets framtid, fattar själva besluten, övervakar de ledande, formar under fortlöpande allmän kritik och diskussion sin utveckling. Ur detta växer en oerhörd kraft."

Med sådana hänförliga barnsligheter såg och ser Jan Myrdal på den största olyckan i Kinas moderna historia: miljoner mördade människor, tiotals miljoner uppsplittrade familjer, årslånga terrorvågor över landet, ekonomiskt sammanbrott.

*

Så här kan man fortsätta uppräkningsen av de politiska och mänskliga katastrofer som Jan Myrdal har välkomnat. Hans antisemitism har jag redan beskrivit (s 103–104). Hans förakt för demokratin som metod att fatta beslut ("pissa i valurnan") framgick bland annat av en debatt på Expressens kultursida på hösten 1986. Han har också försvarat Irans maning att döda Salman Rushdie, etc.

Men när den svenska pressen skrivit om Jan Myrdal har det ofta låtit som om vi närmat oss en intellektuell gigant. När Myrdal själv trätt fram på de största tidningarnas kultursidor har hans artiklar i regel varit groteskt långa, ständigt självförhärligande och nästan alltid djupt osakliga. Vanligen har de motiverat eller "förklarat" något förtryck eller skeende, om vilket han enbart kastat fram propagandabitar.

Ty när det inte gällt de oförrätter som Jan Myrdal själv har fått utstå och offentligt klagat över – som svårigheten att få mineralvatten på Alitalias flygplan eller middagsbord på Café Opera i Stockholm – rymmer hans inlägg oftast stöd till någon särskilt brutal diktator, eller krav att en demokrati skall fördömas.

När riksradion häromåret hade en nostalgitimme om 1968 framstod Myrdal som en lärare och nära nog profet, som fortfarande vördas.⁵ Och det förblir ett mysterium att svensk socialdemokrati motståndslöst kunde låta bilden av Gunnar och Alva Myrdal smutsas så länge och systematiskt av en son, som alla borde veta är mytoman.

Vad säger flatheten mot Jan Myrdal om Sverige? Kanske att massmord hos oss knappast blir annat än teori och startar debatter som är mer underhållning än anknytning till fattbar verklighet. Så har Sverige försvunnit från världen. Blodbadens och tyranniernas folk förtjänar säkert vårt medlidande – men vi tillhör dem inte och förstår dem inte.

⁵ Jan Myrdals position inom vänstern är av ikonkaraktär. I hans bok *Inför nedräkningen* (1993) blev Anders Ehnmark angripen. Ehnmarks analys av boken (*Moderne Tider*, april 1993) belyste skickligt de debatt- och stämninggrepp som Myrdal nyttjar och som skapar falskheten i hans skrifter och artiklar. Men till och med en så hård uppgörelse rymde följande passage:

"Som samhällskritiker har han (Myrdal) ofta haft rätt, när han inte tagit i så han kräcks. Få radikala människor skulle säga emot honom i någon huvudfråga där. Inget av de problem socialismen sades avhjälpa blev ju det minsta avhjälpt för att socialismen ramlade ihop lite överallt. Nej, samhällskritiken står sig ganska bra."

Naturligtvis kommer demokratiseringen av Östeuropa, om friheten där stabiliseras, att på sikt kunna "avhjälpa" en rad av de problem som "socialismen" (alltså kommunismen) påstod sig kunna lösa. Ehnmarks påstående att "samhällskritiken står sig ganska bra" hos Myrdal är obegripligt.

Därför har det varit få i vårt land som under detta galenskapens kvartssekel störts av Jan Myrdals propaganda, och kulten av honom. Eftersom ondskan inte finns, finns inte heller flirten med ondskan.

Om Palme, Castro och Honecker

Många svenskar tror att bedömningen av diktaturer, och graden av uppriktighet om deras mål och metoder, mest är en fråga om retorik. Sådant påverkar inte den praktiska politiken, menar de.

Så är det nog inte. Synen på tyrannierna formar förslag och attityder på många områden. Den dominerar det klimat, i vilket utrikespolitiskt tänkande pågår. Beslut som rör krig och internationella konflikter bestäms ofta av vår hållning till de länder, som styrs av förtryckare.

Viktigt kan också vara att våra ideal om balansen mellan individ och statsmakt påverkas av de åsikter som vi har om totalitära stater. De som avskyr sådana regimer nyttjar ofta sina kunskaper om diktaturerna till att här hemma undvika, eller varna för, politiska föreställningar och lösningar, som i förlängningen kan innebära hot mot pluralismen. De som dras till tyranner, eller till en neutral hållning inför tyranner, saknar inte sällan den hämningen.

Den synpunkten kan lätt överdrivas. Det är slående hur svenska socialdemokrater efter andra världskriget ofta har vältrat sig i illusioner om ett antal kommuniststater. Men samtidigt har de här hemma påtagligt stärkt demokratin genom att effektivt motarbeta de *svenska* kommunisterna och deras program. Att kommunistpartiet i Sverige varit så obetydligt beror i hög grad på SAP:s konsekventa kamp mot sina marxistiska konkurrenter. Denna stora insats för folkstyrelsen bör aldrig döljas hur kritiska vi än är till det största partiets attityder till flera internationella frågor.

Obestridligt är dock att förståelse för diktaturer blir skyggglappar vid utländska resor, och vid möten med makthavare i andra länder. Olof Palme avvisade alltså kommunism och kapitalism såsom likartade olyckor och kom ofta att jämställa Förenta staterna och Sovjetunionen, "kålsuparteorin". Han formulerade parallellen på

många sätt – vi ägnar oss inte åt antisovjetism, bedriv inte hets mot Sovjet, vi önskar varken antiamerikanism eller antisovjetism, kommunism eller kapitalism representerar inte drömmen om frihet för Europas folk, etc.⁶

Låt oss göra två nerslag i Olof Palmes resprogram som statsminister. Hur påverkades besöken på Kuba 1975 och i Östtyskland 1984 av hans glädje inför marxister i Tredje världen respektive hans ideologiska neutralism?

Sexton år efter sitt maktövertagande tog Fidel Castro emot den svenske regeringschefen. Det blev ett triumfatoriskt besök. De båda ledarna översköljde varandra med komplimanger och talade till folkmassorna på ett gigantiskt, gemensamt möte. Castro betygade sin svenske vän sin aktning. Palme återgäldade med flödande beröm på platsen.

Senare, när han kom hem till Sverige, bagatelliserade han irriterat alla frågor om de politiska fångarna på Kuba.

Det land som Palme besökte var (och är) en marxistisk diktatur, som försökte sprida kommunismen till andra länder, i Latinamerika och Afrika. Kampen mot och segern över Batistaregimen hade svikits när de demokratiska grupper, som deltagit i revolutionen, senare blev förföljda. Mängder av socialdemokrater och andra sattes i fängelse. Castro skaffade sig en personlig, total makt. Han byggde upp ett system för övervakning och trakasserier av politiska motståndare. Massmedier och skolor nyttjades konsekvent för indoktrinering och likriktning.

I statsministerns tal på massmötet i Santiago de Cuba den 29 juni 1975 fanns ingen hänvisning till den fundamentala skillnaden i styrelseskick mellan Sverige och Kuba. Tvärtom meddelade Palme att vad Kuba lärt oss är att "förtryckarna till slut störtas, att folkets krav ej kan förkvävas". Han syftade på Batista, inte på Fidel.

Palme citerade en svensk, socialdemokratisk ledare från 20-talet, som sagt att "en socialistisk revolution är en långvarig nydaningsprocess". Dock glömde han att meddela sina värdar att den processen måste ske under politisk frihet och efter hederliga val. I stället

⁶ Se s 17–21 i denna bok liksom citat och analyser i Ingemar Dörfers *Nollpunkten: Sverige i det andra kalla kriget* (1991).

förklarade statsministern att "vi vill lägga beslutanderätten över produktionen och dess fördelning i hela folkets händer och frigöra medborgarna från beroende av varje slags maktgrupper utanför dess kontroll". Med dessa marxistiskt inspirerade fraser ville han ge intryck av att Sverige och Kuba hade likartade värderingar om det ekonomiska system som bör eftersträvas.

Tre leven avslutade statsministerns tal: "Leve vänskapen mellan Sverige och Kuba!" (vänskapen mellan regeringarna?); "Leve solidariteten mellan folken!" (i Sverige är folket fritt, i Kuba var det straffbart för folket att kritisera regimen); "Leve det självständiga och oberoende Kuba!" (Kuba var helt beroende av Sovjets stöd).

Dagen därpå blev det värre. I den gemensamma kommunikén mellan Palme och Castro fick vi veta att dessa hade fört "intensiva och omfattande diskussioner". Båda regeringscheferna försäkrade att samtalen präglats av "stor sympati och ömsesidig förståelse och att åsiktsöverensstämmelse i de frågor som behandlats rådde". Med andra ord: Sveriges statsminister hade ingen enda gång med diktatorn rest frågor om kränkningarna av mänskliga fri- och rättigheter på Kuba, t ex att många av Palmes partivänner satt i fängelse.

"En regim som bygger på våld och förtryck är dömd att försvinna", står det också; gällde den principen även för Castro? Troligen inte, Palme tackade Fidel för "de bevis på tillgivenhet och vänskap" som han mottagit.

Båda länderna var också eniga om att "verka för fred och säkerhet i världen". Detta skrev alltså Palme tillsammans med Castro, som 1962 hade varit ytterst nära att kasta in världen i ett nukleärt inferno genom att placera sovjetiska kärnvapenrobotar på Kuba.

Avslöjande är också avsnittet om Kambodja. Palme-Castro uttalande sin djupa glädje över att frihetskampen för "de vietnamesiska och cambodjanska folken . . . hade krönts med seger". På sommaren 1975 hade Pol Pot utrymt de stora städerna, deporterat ungefär halva landets befolkning och inlett folkmordet; se s 203-208. Då visste man i väst så mycket om Pol Pot-katastrofen att det borde ha varit otänkbart för Sverige att, som kommunikén i Havanna, beskriva just Kambodjas utveckling som "en stor seger för folkens rätt att bestämma om sitt eget öde".

Sådan var stämningen under vissa år på 70-talet. Den leende in-

ställsamheten mot en enväldshärskare. Den gränslösa toleransen inför så kallade "vänsterdiktaturer". Den instinktiva känslan av obehag inför frågor om demokrati/diktatur.

När Palme återvänt till Sverige förklarade Gunnar Fredriksson, alltid redo att försvara "progressiva" tyranner, att "det är Kuba som frigjort sig från den diktaturen" (högerkrafterna). "De politiska fångarna på Kuba", försäkrade han, "är folk som samarbetade med USA och CIA till förmån för den amerikanska dominansen i Latinamerika." Dessutom består "det verkliga tvånget i de fattiga länderna av helt annat slag än hinder för att rösta på olika politiska partier eller att skriva i tidningar" (Aftonbladet 5/7 1975).

Fredriksson lyckades här i några snabba meningar uppträda som en nästan typisk företrädare för västligt medlöperi:

- 1) Att Kuba befriat sig från Batista var sexton år senare en godtagbar ursäkt för den nya, kommunistiska terrorn.
- 2) Fredriksson sammanfattade vänsterns förakt för "den formella demokratin" i u-länder. "Rösta på olika partier eller skriva i tidningar" är likgiltigt där, menade han. Det viktiga är att bekämpa undernäring och spädbarnsdödlighet – som om politisk frihet skulle motverka ekonomisk utveckling och sociala reformer.
- 3) De politiska fångarna var bara CIA-agenter, således motståndare till revolutionen och framstegen. Fredrikssons självsäkerhet här var lika påtaglig som hans likgiltighet för politisk förföljelse, det vill säga när den bedrevs av "socialister" i Tredje världen.

I debatten som följde visade Rolf-Erik Román (Sydsvenska Dagbladet 18/7 1975) att troligen var 500:e kuban (cirka 15 000) hade satts i fängelse av politiska skäl. Många av fångarna var demokrater och hade deltagit i kampen mot Batista. Arbetarens chefredaktör Karl Beijbom namngav flera fackföreningsledare som spärrats in av Fidel Castro.⁷

⁷ Gunnar Fredriksson medgav senare (Aftonbladet 11/7 1975) att ett antal fackföreningsledare satt i Kubas fängelser. Men jag har ingen anledning, skrev han i sin lilla motattack, att som många andra "uppmuntra de exilkubaner som inte har någontill övers för demokrati".

Dagens Nyheters politiske chefredaktör Sven-Erik Larsson, som var medlem av Palmes delegation vid resan till Kuba, slätade över. Visst var det en diktatur som Palme besökte, men "det är ingen ovanlig styrelseform" i Tredje världen (DN 6/7 1975). För en liberal publicist: när blev brott mot mänskliga rättigheter mer godtagbara för att de är talrika? Bakom den svensk-kubanska kommunikén "låg ett skickligt förhandlingsarbete", försäkrade Larsson; hade han själv deltagit i skrivandet?

"De massiva hyllningarna" för Palme var "märkliga", ansåg Sven-Erik Larsson. "Kilometer efter kilometer bildade människorna häck" etc. Larsson antydde att han hört talas om att sånt brukar organiseras i kommuniststaterna, "men i detta fall kunde man lätt observera att människorna med nöje medverkade".

Det kändes tryggt för DN:s läsare att veta att tidningens chefredaktör var sådan expert på utkommenderade massor i en totalitär stat att han "lätt" kunde se att dessa deltog "med nöje".⁸

*

Nio år senare var Erich Honecker värd för en liknande tillställning.

Juni 1984 besökte en svensk regeringschef för första gången DDR och dess partichef. Denna ryska lydstat, där hundratusentals sovjetiska soldater var stationerade, vilade (vilket alla visste och vet) på ett oerhört omfattande nät av hemliga poliser och angivare. Det östtyska samhället var genomsyrat av rädslan att bli misstänkt eller er-tappad som kritiker av regimen.

Genom politiska fångar, likriktning av massmedier och skolor

⁸ I den bok med anekdoter utifrån, som Pierre Schori kallat *Dokument inifrån* (1992), finns många sidor om Kuba. Inte ett ord här om Palmes, hans egna eller andra ledande socialdemokraters visiter i Havanna, då vänskap, beundran och enighet proklamerats. Allt detta glider Schori idag förbi.

Nu handlar allt om hur Castroväldet skall ersättas av demokrati. I boken hyllar Schori inte längre diktatorn (som han 1986 kallade "en av de största i samtidshistorien") utan dennes motståndare, dissidenterna: "dessa människor utgör en ovärderlig och väsentlig grund för det Kuba som vi alla önskar se: självständigt, demokratiskt och rättvist".

samt förföljelse av oliktankande behöll de styrande sitt grepp. Medlemmar av det kommunistiska partiet gynnades med många privilegier, inte minst ekonomiska. Hetsen mot västmakterna pågick hela tiden. Honecker stödde terroristgrupper från Mellersta Östern med militär träning. Regeringen hade spärrat in sin egen befolkning bakom taggtrådsgränser, mineringar och Berlinmur. Tyskar som i förtvivlan försökte fly DDR-eländet blev skjutna vid muren, på åkrar och vid hav och floder.

Den verkligheten var som bortblåst när Palme träffade Honecker. I stället bröt ett ovärdigt gullande ut i Stralsund, där mötet skedde. Samtalen hade "förlöpt mycket bra", sammanfattade Palme. Behovet av avspänning ser annorlunda ut från tysk horisont än "från Texas eller Kalifornien", sade den svenske statsministern med en spark mot USA (SvD 30/6 1984). "Du vet, man möter en massa statsmän. Men jag måste säga att med Honecker fick jag mycket god kontakt. Jag tror att han uppriktigt vill nedrustning" (Aftonbladet 30/6 1984). "Problemet" mellan Sverige och DDR kunde möjligen vara underskottet i handeln och vårt lands goda förbindelser med Willy Brandts socialdemokrati.

Och Honecker prisade naturligtvis Palme tillbaka. "Palme hyllad som fredshjälte", var Aftonbladets rubrik från Stralsund (30/6 1984). TV, tidningar och radio i DDR var fyllda med inslag om Palme – "dock alltid samma officiella version" (Expressen 1/7 1984).

Ingen antydning gjordes om att terrorn i DDR skulle ha diskuterats mellan statsledarna eller att Sveriges regeringschef med kraft fördömt Berlinmuren. Den avsky som svenska demokrater kände för Honecker tycks inte i något avseende ha speglats i dialogen. Låt oss gå till Olof Palmes officiella middagstal under besöket.

Detta anförande publicerades i dess helhet i partitidningen Neues Deutschland. Ingen censur behövde göras av så älskvärda synpunkter, och jag har naturligtvis jämfört det tryckta talet med den officiella UD-versionen.

Honnörsorden i Palmes anförande var hela tiden arbete för "fred", "avrustning", "avspänning", "försoning", "förståelse", "förtroende" och "vänskap" liksom motstånd mot "krig" och "kärnvapen". Det enda värdeord som *inte* återfinns i texten är: FRIHET. Berlinmuren varken nämns eller antyds. Naturligtvis finns i talet ingenting

om likriktningen, de politiska fångarna eller angiverisystemet i DDR.

Fundera ett ögonblick på innebörden av denna flathet mot diktatorn i ett grannland, som tjänstgjorde som fängelse för 17 miljoner undersåtar. Här kommer den demokratiskt valde regeringschefen för en av världens mest stabila folkstyrelser. Han uttrycker ingen som helst stolthet över friheten som idé och styrelseform. Statsministern besöker ett land, där hans egna partivänner fängslas, avskedas och hålls under strikt uppsikt. Palme kritiserar inte detta, noterar inte ens skillnader i samhällssystem mellan de båda länderna.⁹

Vilka slutsatser drog dissidenter och andra DDR-medborgare, som hoppades på liberalisering, av Olof Palmes ord när de läste talet i partitidningen? De var naturligtvis vana vid fraserna och hoppades väl att Palmes kritik hade redigerats bort av Neues Deutschland. Men en del begrep nog att detta var det officiella Sverige på den tiden: en man som reste omkring för att inhösta beröm för Palmekommissionens hugskott och inte ville störa den hjärtliga atmosfären med prat om terror.

När Palme var på officiellt besök i Östafrika hösten 1971 stod han vid Zambezifloden och såg ut över södra Afrika på andra sidan. "Detta är gränsen för mänsklig anständighet", utropade han då.¹⁰ Det var en korrekt beskrivning av den förnedring som är rasförtryck och apartheid. Men såg han inte i Berlinmuren en annan "anständighetens gräns"? Hur skall man annars beteckna skjutklara soldater överallt där Östtyskland vette mot Västtyskland?

⁹ När partiordföranden uppträdde med sådan diskretion i DDR är det inte konstigt att andra socialdemokrater drog slutsatsen att de kunde gå ännu längre. Förra biskopen Lars Carlzon var ordförande i förbundet Sverige-DDR. I dess medlemsblad skrev Carlzon själv 1990 (när alltså den kommunistiska diktaturen hade fallit i Östtyskland): "Vår beundran kvarstår för allt det goda som ändå utträttats under DDR:s fyrtio år."

¹⁰ På samma resa talade Palme i Tanzanias huvudstad vid kongressen för det enda tillåtna partiet där. Bredvid sig hade han då bl a landets vicepresident Abeid Karume, som bedrev ett omfattande och välkänt skräckvälde på Zanzibar. Karumes systematiska brott mot mänskliga rättigheter, bl a många mord på politiska motståndare, kritiserades naturligtvis inte av Palme. (Se Andres Küngs bok *Sådan är socialismen*, 1982.)

Nog begrep Palme skillnaden mellan en nation, som låter sina militärer bevaka en gräns mot olovligt intrång, och en regim, som tvingar sina soldater att öppna eld mot egna medborgare när dessa vill lämna sitt land. Men att nämna det i Stralsund var otänkbart, ty Palme hade en annan dagordning.

Om Palme och kärnvapnen

Vilken var då Sveriges dagordning 1984?

I boken *Nollpunkten: Sverige i det andra kalla kriget 1979–1986* (1991) har Ingemar Dörfer sammanfattat den så här i en kritisk analys:

- ” • Sverige erbjuder den tredje vägen mellan kommunism och rå kapitalism. Den demokratiska socialismen är framtidsvägen för jordens folk.
- Världsläget i allmänhet och det säkerhetspolitiska läget i Europa i synnerhet kan inte bedömas utifrån enbart västliga informationskällor. En negativ bild av Sovjetunionen är en djävulsbild och hindrar en framgångsrik dialog och korrekta relationer med detta land. Fredsforskning är en fruktbar metod att komma förbi dessa traditionella djävulsbilder.
- Tal om verkliga styrkeförhållanden i Europa är ett militariserande av tänkandet och förhindrar fortsatt avspänning. Inga amerikanska euromissiler bör baseras i Europa för att motverka den sovjetiska SS 20-uppbyggnaden.
- Krav på fred och frihet också i Östeuropa är korstågsanda och förhindrar fortsatt avspänning. Den europeiska situationen kommer att förbli låst och förstelnad.
- Det är vapnen och rustningsdynamiken som skapar spänningar och krigsrisker, inte de reella politiska motsättningarna mellan staterna.
- Kärnvapenavskräckning är av ondo som försvarsdoktrin. Kapprustningen är farlig och kan leda till kärnvapenkrig. Reaganadministrationen rör sig i riktning mot en *warfighting*

strategy och försöker dessutom begränsa ett kommande kärnvapenkrig till Europa. Natos doktrin bör i första hand förändras till icke första användning av kärnvapen. Genom sin upprustning stör Reaganadministrationen jämvikten och innebär egentligen det större hotet mot freden.

- Gemensam säkerhet är det stora alternativet till kärnvapenavskräckning.
- Ett kärnvapenfritt Europa är önskvärt. Ett steg på vägen är kärnvapenfria zoner i Norden men också i Centraleuropa.
- Kärnvapenfrysning, helst i FN-regi, är en metod att bryta den onda rustningsspiralen.
- Det är viktigt att tala om rustningsläget i allmänhet och dess allmänna hot mot freden, inte det svenska läget med ubåtskränkningar i synnerhet med det specifika hotet mot den svenska freden. Tal om specifika hot mot Sverige måste tonas ned eftersom det ifrågasätter kalsuparteorin, försämrar Sveriges förhållande till den ena sidan och hotar Sveriges roll som fredsmäklare."

Jag behöver inte påstå att Dörfers *samtliga* punkter ger en helt rättvisande bild av socialdemokratins säkerhetspolitiska filosofi i början av 80-talet. Men om hans sammanfattning i grunden skulle vara falsk är det omöjligt att förstå varför Olof Palme t ex lät bli att uttrycka kritik vid sitt besök i DDR 1984. Om Dörfer däremot någorlunda korrekt har fångat innebörden i statsministerns dagordning förklarar det den svenska tystnaden om förtrycket.

Ty i sin rapport 1982 hade Palmekommissionen föreslagit att en korridor, som var fri från slagfältskärnvapen, skulle upprättas på båda sidor av gränsen i centrala Europa mellan länderna i Nato och Warszawapakten. I december samma år hade tanken upprepats i den skrivelse, som Sverige överlämnade till ESK-staterna. Man ansåg att zonen skulle rymma ett område på 15 mil på respektive sida av blockgränsen.

Västmakterna avvisade helt förslaget. Det skulle undergräva Natom doktrinen om *flexible response* vid gränsen mellan de två tyska sta-

terna, menade de. Kärnvapenavskräckningen var ju grunden för Atlantpaktens försvar av Europa. Väst ansåg att förslag om kärnvapenfria korridorer, frysning av kärnvapen eller andra liknande förändringar i Natos doktrin skulle allvarligt försvaga demokratiernas förmåga att göra motstånd. Därmed kunde också avskräckningens fredsbevarande funktion riskera att urholkas.

Sovjetblocket anslöt sig däremot till Palmekommissionens idéer. De kommunistiska staterna utvidgade förslaget till 25 mil breda korridorer på båda sidor av gränsen. Då skulle zonen täcka nästan hela Västtyskland och troligen leda till avlägsnande av (eller avrustning av) trupper från USA, England och Frankrike.

Just detta var, som Dörfer påpekar i sin bok, Kremles mål också för kampanjen mot de robotar som Nato ville placera ut som svar på de sovjetiska SS 20-missilerna. Syftet var naturligtvis att undergräva Natos trovärdighet.

Palmekommissionens förslag, som blev Sveriges, låg alltså nära den sovjetiska ståndpunkten och stod i klar motsättning till Natos strävanden. Ingemar Dörfers bok analyserar även andra kontroversiella frågor, där Sveriges förslag hade stora likheter med sovjetiska ståndpunkter.¹¹

Klyftan mellan väst och Palmelinjen var djupare än så. Demokratiernas strategi byggde på djup misstro mot Sovjets ambitioner. En diktatur behöver inte redovisa sina bevekelsegrunder inför det egna folket. Väljarna där kan inte utkräva ansvar av regimen. De härskande kan när som helst kasta om sin politik utan att ta hänsyn till den egna opinionen, eftersom "opinion" i vår mening inte existerar där.

Regeringen i en totalitär stat kan begå de grövsta aggressioner och skändligheter utan större hänsyn till det egna folkets åsikter. "Stödet" från "folket" skapar man i efterhand genom indoktrinering och skärpt förföljelse av oppositionen. Därför kan demokratier sällan lita på diktaturer.

¹¹ Sveriges nuvarande ambassadör i Moskva, Örjan Berner, bekräftar den bilden i sin bok *Sovjet och Norden* (1985): "I själva verket har det varit så att Stockholms utrikespolitiska linje på för Moskva viktiga områden, det vill säga rustningsfrågor i Norden och i Europa, sällan löpt så parallellt med de sovjetiska ståndpunkterna som under 80-talet."

I de fria staterna upprätthålls däremot en ständig och öppen dialog mellan regeringar, som är minutiöst bevakade av oppositionen i det egna landet. Massmedier skriver vad de vill utan hänsyn till vad de styrande anser. Fria partier har ofta mer gemensamt med partivänner över nationsgränserna än med konkurrerande organisationer hemma. Folkrörelser och medborgare är inte betjänar åt makt-havarna utan bestämmer själva sina åsikter.

Därför har det – såvitt jag vet – ännu inte hänt att två demokratier gått i krig mot varandra. Däremot uppstår ofta krig mellan parter, där det *ena* landet (eller blocket) eller *båda* länderna (eller blocken) är diktaturer. För nationer, vilkas bakgrund är de europeiska katastroferna under nittonhundratalet, borde misstron mot tyranniet vara given. Sverige skilde sig från de flesta fria stater i Europa genom att Undén-Palme-linjen avvisade sådan misstänksamhet.

Den svenska socialdemokratins utrikessyn var att förtroendet mellan blocken kunde öka radikalt genom olika militärpolitiska konstruktioner, till exempel kärnvapenfria korridorer. Västs inställning var däremot att främst demokratiernas styrka och enighet skulle avskräcka Sovjet från äventyrligheter. En sådan politik kunde ge oss tid att invänta det som vi intensivt hoppades till slut skulle inträffa: tyranniets urgröning och fall.

1989 års revolutioner var en nästan ofattbar triumf för både västs strategi och värderingar och för kommunismens motståndare i Warszawapaktens länder. När Östeuropas stater hade brutit sig ut ur bolsjevismen och Sovjetunionen upplösts fanns äntligen förutsättningar för den typ av samverkan, som diktaturen förr hade gjort otänkbar.

Svenska socialdemokrater låtsas ibland att det just är Palmekommissionens idéer som till slut har segrat. Titta, nu börjar Europa äntligen praktisera den gemensamma säkerheten, utropan de glatt.

Men de teorier om "gemensam säkerhet", som Palme lade fram i början av 80-talet, *utgick från att maktblocken och Sovjetimperiet fanns kvar*. Det som nu kan växa upp bygger tvärtom på att kommunismen *inte* dominerar någon viktig del av Europa.

Inte ens en så ytlig debattör som Pierre Schori kan vara i god tro när han envist hävdar att Palme (och han själv) fick rätt. Den svenske statsministern trodde att tystnad eller diskretion om det totalitära

eländet skulle bana väg för säkrare fred. Västmakterna, och många i Sverige, ansåg tvärtom att bara med frihetens utbredning kunde freden säkras och förankras. Det var "misstron" som tvingade fram rustningarna, och misstron från väst var i nästan alla avseenden befogad.¹²

Ingvar Carlsson vill ännu inte se detta samband. Hans egen historiebeteckning avser att dölja SAP:s misstag. Carlsson menar att Palme-kommissionens rapport och dess följder ledde till att "hotbilden ersattes av idén om gemensam säkerhet. Vem tror att de demokratiska revolutionerna i Östeuropa 1989 och sovjetmaktens upplösning 1991 hade kunnat äga rum utan den förskjutningen?" (DN 15/11 1993).

Ledaren för Sveriges största parti har alltså inte begripit att bland annat Sovjets ekonomiska sönderfall, den ökade oppositionen i främst imperiets utkanter och Natos sammanhållning och beslutssamma rustningar fick Gorbatsjov att kasta om den ryska strategin. När Ingvar Carlsson i stället påstår att revolutionerna i Östeuropa

¹² Efter frihetsvågen i Europa på hösten 1989 skrev Pierre Schori: "Idag talar både Bush och Gorbatsjov som Palme och har slagit in på den gemensamma säkerhetens väg, Palmekommissionens kungstanke" (DN 11/12 1989).

Detta är "ett förbluffande försök att förfälska nutidshistorien", svarade Nordal Åkerman (DN 20/12 1989), eftersom de svenska förslagen gällde ett radikalt annat läge. Gorbatsjovs närmaste medarbetare har ju förklarat att "all sovjetisk utrikespolitik före 1985 inte bara var felaktig utan kriminell", skrev Åkerman. "Palmegruppens avsky för antikommunismen" belyser i stället farorna när man förhandlar med "gangsterregimer". Om man "använder Gorbatsjovs påtagliga fredsvilja till att motivera sin egen godtrogenhet gentemot Brezjnevsregimens propagandautspel, innebär det att man låtsas tro att ingenting har inträffat i Sovjet de senaste åren".

Och Olle Svenning noterade något ännu värre i Aftonbladet (17/11 1993), när han recenserade Timothy Garton Ashs bok *In Europe's name: Germany and the Divided Continent* (1993). Egon Bahr var inflytelserik medlem av Palmekommissionen och en ledande säkerhetspolitiker i tysk socialdemokrati. Svenning skriver om Bahr, dennes parti och 80-talet: "SPD-politiken under oppositionsåren kom i praktiken att tjäna som skydd för härskarna i DDR och som hot mot medborgarrättsrörelserna i Östeuropa". I boken *Nollpunkten: Sverige i det andra kalla kriget* (1991) analyserar Ingemar Dörfer Egon Bahrs roll i samband med Palme-kommissionen.

1989 och 1991 inte kan tänkas utan Palme-kommissionen bidrar han till en fortsatt infantilisering av bilden av det forna Sovjetunionen.

Skillnaden i filosofi mellan svensk socialdemokrati och västmakterna är här oerhörd. För Undén-Palme-linjen var friheten inte likgiltig men sekundär i bedömningen av de flesta länder i världen. Av den ideologin följde både en selektiv diktaturkritik (se s 15–24) och en svensk motvilja mot Natos doktriner.

Den förklarar också falskheten i det middagstal som Olof Palme höll i Stralsund i DDR den 29 juni 1984.

*

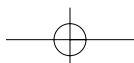
Däremot gladdes den svenska "fredsrörelsen" när Olof Palme ständigt pläderade för kärnvapenfria korridorer i Europa. I de grupperna var det lätt att bli populär genom att angripa västliga doktriner om avskräckning som medel att bevara freden.¹³

Det intressanta med fredsrörelsens insatser är just att den ofta kritiserat de Natovapen, som hindrade sovjetiska framstötter under så lång tid. Samtidigt har den varit förbluffande likgiltig inför den spridning av kärnvapen till fanatiska diktaturer, som nu blivit ett allt tydligare hot mot hundratals miljoner människor.

När Israel 1981 slog ut en irakisk kärnreaktor utanför Bagdad fördömdes handlingen i Sverige av regering, opposition och nästan alla massmedier. Idag är det uppenbart för nästan alla att Israels flygattack mot reaktorn blev en välsignelse för hela regionen. Den hindrade Saddam Hussein att ta in kärnvapen i kriget mot Iran eller senare mot FN-alliansen under Gulfkriget (se s 123–124 och 133–135).

Det förra kapitlet beskriver samma paradox i debatten om FN-alliansens militära motstånd mot Irak. Konstigt nog var det särskilt svårt för dem, som alltid ogillat Natos kärnvapen, att stödja ambitionen att slå ut Iraks nya och omfattande projekt för egen kärnvapentillverkning. Idag tror alltså experterna att Saddam Hussein bara var några få månader från sin första atombomb när Irakkriget bröt ut

³ Jag syftar självfallet *inte* på Svenska Fredskommittén, som i årtionden och systematiskt tjänstgjorde som en sovjetisk propagandorganisation.

i januari 1991. Men detta ökade knappast förståelsen inom den svenska fredsrörelsen för USA:s och FN:s insatser; Inga Thorsson är här ett undantag.

På 90-talet har vi sett hur Irak och Iran energiskt strävat efter att skaffa egna atomvapen. Pakistan har kanske redan tillverkat sina första laddningar. Upplösningen av Sovjetunionen har skapat ytterligare flera kärnvapenmakter. Hur väl eller illa bevakade är deras lager av atomvapen och plutonium?

Och vilka diktaturer har fått (eller får snart) tillgång till ett antal ryska kärnvapenexperter, som nu erbjuds svindlande löner utanför sitt hemland? Har den svenska fredsrörelsen engagerat sig med demonstrationer, uppvaktningar, marscher, artiklar och politiska krav för att motverka de här nya hoten?

Under 1993 blev faran för nordkoreanska kärnvapen akut. Regimen i Pyongyang drog sig undan internationell kontroll av sina anläggningar. Har man där redan tillverkat atombomber? Kommer man senare att exportera laddningar till t ex Iran? Inte har jag sett fredsrörelsens ledare träda fram med upprepade och uppmärksammade varningar för de katastrofer som kan följa av Nordkoreas nukleära ambitioner.

Medierna blev däremot ivrigt nyttjade av åtskilliga i fredsgrupperna när de under sommaren 1993 försvarade plogbillsaktivister, som i en Saabhangar i Linköping försökte hamra sönder vapenfästena på ett Jasflygplan. Det tycks viktigare att motverka svenska vapensystem (som alla vet bara kommer att användas defensivt för att skydda en demokrati) än att varna för nordkoreanska atombomber (som bara kommer att nyttjas av diktaturer i angrepps- och terror-syften).¹⁴

¹⁴ Fredsrörelsen i väst fick ofta öppet stöd av så kallade fredsforskare. Två gästforskare vid bl a Sipri, Aaron och Regina Karp, har i sommarumret 1993 av tidskriften *Internationella studier*, som utges av Utrikespolitiska Institutet, riktat en förödande kritik mot fredsforskningens antivästliga inriktning: "den försvarade många av de mest repressiva och aggressiva sidorna hos Sovjetunionen och dess allierade . . . Inom fredsforskningen skapades ett klimat som dominerades av motstånd mot antikommunismen."

Aaron och Regina Karp visar att denna hållning gjorde det omöjligt för freds-

Fredsrelsens prioriteringar speglar den svenska vänsterns. Dess felbedömningar har alltså fortsatt in i 90-talet. Det handlar i båda fallen om en fundamental oförmåga att se skillnaderna mellan diktatorers och demokratiers mål och metoder. Indignationen förr över de fria nationernas försvar skär mot tystnaden eller försiktigheten nu inför de mest brutala tyranniernas upprustning.

forskningen "att hantera den snabba utvecklingen under 80-talet". De menar också att dess

"antivästliga fördomar inte är mindre uttalade nu då den inriktar sig på nya hot mot fred och säkerhet. Detta syns allra tydligast i de smärtsamma mödor som ägnas spridningen av massförstörelsevapnen. Hellre än att kritisera regionala maktens strävanden att förvärva sådana väljer fredsforskarna att betona behovet av mer drastiska nedrustningsåtgärder i väst", etc.

Om Tingstens frånvaro

En av Artur Lundkvists hatartiklar om Herbert Tingsten hyllades av Karl Vennberg med följande omdöme:

”Men kanske blir det i detta porträtt Tingsten kommer att finnas kvar för eftervärlden, på samma sätt som Gustaf af Geijerstams odödlighet består av Strindbergs nidporträtt i Svarta fanor” (Aftonbladet 26/10 1983, omtryckt av Vennberg i boken *På mitt samvete*, 1987).

Om någon ber mig ta ut en enda mening från åren efter 1968 för att med den belysa epoken tror jag att orden ovan av Vennberg ligger bra till. Tingsten: nittonhundralets främste publicist i Sverige, samtidigt den mest kunnige och passionerade kritikern av tidens totalitära läror och stater. Han skulle alltså leva vidare i en spottloska från Artur Lundkvist, medlöparen till stalinism och kommunism!

Så triumferande kände sig många skribenter på vänsterkanten under denna tid.

Paradigmskiftet var definitivt, trodde de, trots att vissa ideologiska tecken i skyn var oroande. Väljarnas kyla inför socialismen var påtaglig, även om Palme var tillbaka. Och flera debattörer kritiserade envetet socialisternas utrikkessyn. Men vänsterns dominans över ett antal kulturredaktioner och avdelningar på radio-TV hade vuxit fram förbluffande snabbt och lätt. Anpassningen från en stor del av kulturvärlden och det skrivande Sverige hade varit så omfattande att skiftet tycktes permanent.

Idag kan vi ironisera över denna hybris. Men det var inget skämt att länge leva i dess närhet. Trots mångas motstånd såg vi hur fundamentala värderingar om demokrati definierades om eller värderades bort (vilket ofta är samma sak). De nationer, som bar upp friheten i världen, var ständigt måltavlor för hån och förkastanden. Gangster-

ledare, draperade till politiker i ett antal länder, möttes av svensk förståelse eller beundran.

Vi bör också minnas att många av dem som bedrev denna i djupaste mening antiliberala propaganda, och deras lärjungar, fortfarande har viktiga positioner i massmedier, politik och förvaltning. Åtskilliga har visserligen snabbt eller stegvis sökt smälta in i en ny ideologisk miljö efter 1989 och 1991 års revolutioner i Europa – men för hur länge? Vart blåser de när vinden åter ändrar riktning?

Minnet av Tingsten var alltså reducerat till ett nidporträtt av honom, trodde Vennberg. Ingenting tycktes han ha lärt av sitt eget förflutna. När Hitler var som starkast förlöjligade Vennberg dem som reste motstånd mot nazismen. "I vad mån Hitler utvidgat sitt rike med rätt eller orätt, må vi förtröstansfullt lämna åt historien att fastställa", skrev han efter krigsutbrottet 1939.¹⁵

När Stalins välde hade brett ut sig och cementerats tio år senare raljerade Vennberg på liknande sätt om antistalinisterna. Se på s 242 hur han till exempel sparkade undan Eyvind Johnsons varningar! Hur vågade *den* mannen krympa Tingsten till en fotnot i presshistorien? Och hur kom det sig att den politiske debattören Vennberg fortfarande togs på allvar?

Tanken att Tingsten definitivt skulle kunna förvandlas till ett skällsord verkar löjeväckande idag. Ändå förstår jag att Vennberg kunde hysa sådant hopp. Ty den tjuogoåriga utrensningen av Tingsten från debatt, bokutgivning och litteraturlistor hade varit effektiv.

⁵ De som är intresserade av Karl Vennbergs hållning till nazismen bör läsa Karl Erik Lagerlöfs doktorsavhandling om *Den unge Vennberg* (1967). I ett brev 1936 skrev Vennberg: "Jag vet att Hitler och Mussolini gett sitt lands ungdom något att leva för, ett obönhörligt och ofrånkomligt krav, undandraget all reflexion och analys. Livets jämvikt kan inte återställas på annat sätt. Friheten är ett gudomligt privilegium, som bland människorna bara leder till trist förfall."

Men långt viktigare är vad han senare publicerade i artikelform, under andra världskriget. Det var främst i tidskriften *Ariel* som Vennberg uttalade sin förståelse för Tredje Riket. Det övriga Europa hade isolerat Tyskland, klagade Vennberg 1940 (han var då 30 år), det var Versaillesfredens skuld att nazismen växte fram. Utlandet hade rest "kompakta murar av hån och fiendskap kring tysk livsvilja". "Det kunde ha varit en historisk uppgift av enastående räckvidd för ett litet, högt kultiverat folk som det svenska att försöka förstå Tyskland och föra dess talan inför

Det nya ideologiska klimatet gjorde förträngningen lika möjlig som det blev omöjligt att förneka Tingstens storhet, när hans ord och värderingar åter nådde den svenska allmänheten.

Några yngre journalister sade mig sedan Tingsten-antologin hade kommit ut: tänk att någon i Sverige har skrivit med sådan kunskap, eld och glädje! Det är konstigt: varför har man undanhållit oss unga allt detta?

Tingsten har inte alls undanhållits, svarade en irriterad Anders Ehnmark i några artiklar. Han fann Tingstens återkomst "en smula hysterisk". "Jag kan dock inte minnas att Tingsten nånsin var frånvarande i svensk debatt"; jag uppfattar hans "närvaro i det seriösa samhällstänkandet som permanent" (Moderna Tider nr 3 1992). Ja, tesen om undanträngningen är "absurd", menade Ehnmark, "Tingsten har inte varit nämnvärt frånvarande i svensk debatt" (Arbetet 8/3 1992).

Ehnmarks åsikt tycks vara att även om bara ytterst få nämnde Tingsten med uppskattning under 70- och 80-talen, trots att han förvandlades till en föraktfull glosa för så många (inklusive för den tidning där han varit chefredaktör), också om hans böcker försvann från boklådorna och från de flesta läroplaner i de flesta läroanstalter, även om ett par generationer hann växa upp utan att läsa en enda bok (eller en enda artikel) av Tingsten så fanns han ändå hela tiden kvar där, var till och med "permanent" närvarande i debatt och tänkande, jag antar också bland dem som knappast kände hans namn,

världen under själva den inre omvälvningens blodiga, förvirrade och smärtfyllda dagar." Lagerlöf påpekar att Vennbergs argumentering var identisk med Fredrik Bööks.

Ibland nyttjade Vennberg ett språk som starkt påminner om den senare tredje ståndpunkten inför USA/Sovjet. "Skulden kan ligga hos Tyskland *eller* England, hos nazismen *eller* imperialismen", skrev Vennberg i oktober 1939. Jag hör inte till dem, meddelade han i september 1940, "som anser, att allt gott härrör från England och allt ont från Tyskland".

Lagerlöf sammanfattar Vennbergs politiska vacklan under denna tid: "Vi har tidigare sett att V:s kommunistiska orientering inte hindrat honom från en dragning till ideologier med reaktionär anknytning. Individens underordnande under helheten var ett viktigt motiv för honom 1938 och senare."

än mindre visste vad han stod för.

Denna Ehnmarks föreställning – en senkommen antites till Vennbergs – är så metafysisk att den påminner om de kristna betraktelser, vilka hävdar att Guds existens bevisas av hans skenbara frånvaro. Ja, i själva verket är Guds frånvaro en bekräftelse på hur nära han står oss.

Men eftersom Ehnmark också vet att villkoren för Gud respektive debattörer skiljer sig åt är det något annat, och mycket mer konkret, som han vill antyda. Det han meddelar oss är förtjusande: när Anders Ehnmark i åratal skrev artiklar i Norrskensflamman, Ny Dag och FiB-Kulturfront hade han i själva verket (även om ingen märkte det) ständigt Tingsten i tankarna.

Varför blir vänsterskribenter i Sverige så konstiga när Tingsten kommer på tal? Svaret är troligen att de har på känn att Tingstens grad av närvaro är mätare på något annat, kanske på utvecklingen just av en kulturkamp, där värderingen av friheten och den rationella kritiken av ofriheten drar upp gränserna. Lennart Berntson, som själv för många år sedan hade sympatier för leninismen, har insiktsfullt sammanfattat processen:

”Tingsten faller offer för det ideologiska klimatomslag, som sätter in från 1960-talets slut. Hans fall sätter punkt för den liberala, eller riktigare socialliberala, intelligentians dominans i svenskt kultur- och medialiv. Efter honom marginaliseras en hel generation av publicister, författare och forskare . . . Berättelsen om denna drastiska scenförändring i Sveriges intellektuella liv återstår att skriva” (Sydsvenska Dagbladet 8/2 1992).

Berntsons iakttagelse är, tror jag, avgörande. Den förklarar både varför det förr var viktigt att uttala besvärjelsen att Tingsten aldrig måtte återkomma (Vennberg) och idag är angeläget att dölja att han någonsin varit borta (Ehnmark). De anar det samband som Lennart Berntson har beskrivit.

Men de vill inte erkänna det, ty i så fall skulle de tvingas formulera alternativet till sin egen gärning.

Om Jämförelsen

Också en annan tanke i Tingsten-debatten avvisar en nödvändig metod för att inhämta kunskap. I sitt inlägg i Arbetet (8/3 1992) skrev Anders Ehnmark att "hatet" mot Olof Lagercrantz liknar "hatet" mot Palme. "Brist på lojalitet är den anklagelse som ligger i luften. De har ställt sig på fel barrikad och svikit sin klass."

Kanske har sådant hat funnits i vissa, extrema borgerliga kretsar, "förtal i slutna rum" som Ehnmark kallar det. Men debatten om "vänsterns skuld" har (såvitt jag vet) inte smutsats av sådan hets. Som liberal känner jag bara en trött likgiltighet inför så enfaldiga begrepp som "klassvek"; det viktiga är ju vilka *värden* man stöder eller sviker, inte vilken socialgrupp man kommer från. Min egen kritik mot Lagercrantz ligger knappast "i luften" utan bedrivs helt öppet. Den gäller synen på diktaturerna.

"De tar vägen över Tingsten för att slå mot det fenomen i den kulturella opinionsbildningen, som Olof Lagercrantz så väl gestaltar. Vi kan kalla det kulturradikalismen", fortsatte Ehnmark.

Plötsligt hade han förvanskat också begreppet "kulturradikalism", som i Sverige alltid eller främst har förknippats med kämpande demokrater, bland andra Tingsten och Hedenius. Om kulturradikalismen haft något "projekt" har det varit att undergräva förtryck och auktoriteter, som byggt sina små och stora välden på våld, förlegade traditioner eller klassfördomar. Vad utrikespolitikern Lagercrantz ofta ägnade sig åt var motsatsen: att leta efter perspektiv där han kunde prisa kommunismen och fördöma främst Förenta staterna.

Den här insinuationen ("de tar vägen över Tingsten . . .") har varit så populär att den bör granskas ännu ett ögonblick. Gunnar Fredriksson utbrast: "Varför måste hyllningar av idolen (Tingsten) kombineras med så gemena tarvligheter mot Olof Lagercrantz?" (Afton-

bladet 30/10 1992). Expressens ledarsida manade: "Sluta använda Herbert Tingsten som förevändning för uppgörelserna!" (23/3 1992). Och Svante Nycander föreslog: "Studera i stället likheterna mellan Tingsten och Lagercrantz. Där hittar vi det viktigaste som är värt att föra vidare" (DN 31/1 1992).

Det första svaret här är givet och framgår av kapitlet "Tingsten – tystnad och återkomst". I slutet av 60-talet inträffade en dramatisk förändring i synen på förtryck. En av DN:s chefredaktörer underblåste detta idéskifte med tidigare otänkbara lovsånger till totalitära orgier i världens största land.

Om man därför diskuterar Tingstens roll i svensk debatt under främst 40- och 50-talen, och tystnaden om honom under 70- och 80-talen, är det oundvikligt att jämföra hans gärning med efterträdarens. Förträngningen av Tingsten från mitten av 60-talet till 1992 blir obegriplig om man inte lägger hans analys och fördömanden av kommunismen bredvid Lagercrantz förståelse för den.

Sådant är "tarvligheter" bara om man menar att det är tarvligt att citera Lagercrantz. Men därmed har man också godtagit min tes: att hans hyllningar till Mao är unika i tidningens historia.

Jämförelsen är ingen "förevändning", den är ofrånkomlig. Att leta efter "likheter" mellan de båda chefredaktörerna när ämnet för diskussionen är de totalitära staterna är däremot meningslöst. Där finns ju knappast några likheter. Skillnaderna dominerar totalt.

Sluta jämföra! utropade alltså flera av dem som ogillade den här debatten. Den uppmaningen handlar ytterst om *synen på Jämförelsen*.

När vi tänker och känner är jämförelser mellan upplevelser, personer, bilder och argument ofta avgörande. Jämförelsen innebär att granska alternativ, att pröva styrkan i skilda synsätt och att belysa olika erfarenheter, att finna språk för en känsla och en övertygelse. Jämförelsen kan ge kontur och klarhet; i bästa fall kastar den ljus över delar av våra liv. Den är ofta drivkraften i demokratin och nästan alltid i ekonomin. Med jämförelsen kan vi lägga olika epoker bredvid varandra och bryta vår historielöshet.

Att jämföra är att försöka överblicka. Metaforen, debattören, doktorsavhandlingen, författaren, domaren, förälskelsen, barnet, tekniker, pläderingen, regissören, tidskritikern, läraren, diagnosen, historikern, forskaren om kosmos och DNA – alla jämför. Att jämföra

är att tänka. Klandra människor för att de jämför och du ber dem att avstå från bruket av sitt förnuft.

Utan jämförelser avstannar samtalet, och mörker sänker sig över scenen. Kanske kan en religiös profet uthärda (och till och med föredra) en kultur utan jämförelser. Troligen kan tyrannen som vadar i blod lugnas av att jämförelser är förbjudna. Men i ett fritt samhälle som tror på värdet av kunskap, på ambitionen att förstå, på utblicken och på människornas beroende av varandra är varje bannlysning av jämförelsen en fara eller en fånighet.

Om Tivvlet och en skvader

På Huddinge sjukhus våren 1986 blev jag alltmer gripen av några Beethovensymfonier med Herbert von Karajan som dirigent. Vissa dagar kunde jag ligga timtals med hörlurar och lyssna på dem. Om-
töcknad först av cortison och sedan av cellgift lät jag mig ytterligare
bedövas av de disciplinerade passioner, som är Beethoven/Karajan.

Georg Klein kom på besök några gånger. Jag sade till honom, lite barnadumt:

– Det är så konstigt med von Karajan, som gick in i nazistpartiet 1933, gjorde karriär i Tredje Riket och dirigerade i Hitleruniform. Han var naturligtvis en skurk och jag älskar hans musik. Hur går det ihop?

Jag minns inte om Georg mumlade om "hur sammansatt en människa kan vara", eller något liknande. Men jag kommer ihåg att han stirrade på mig med oerhörd förvåning – som om han hade hört fel. Sen ställde han motfrågan:

– Varför, undrade Georg Klein, är det så konstigt? Varför skulle en stor konstnär inte kunna vara en politisk bedragare?

*

Ja, varför är det konstigt? Stora konstnärer kan uppenbarligen bedra oss i politiska frågor, även om jag råkar finna det "gättfullt" (på s 31–32). På vilket sätt är detta ett mysterium?

Troligen för att många av oss bär på en naivt idealistisk föreställning om att män och kvinnor, som i dikten ser och skildrar människors vånda, också borde se (och ibland skildra) människors vånda i de stater, där härskarna måste pina andra för att stanna vid makten. Vi inbillar oss att den känslighet i poesi och skönlitterär prosa, med vilken de betvingat sina läsare, också borde ge utslag i språket när de

möter mördare som kallar sig politiker.

Ibland går vi längre i sådana tankar: diktarna borde nyttja sina insikter om lidandet till att slå larm om folkens lidande i tyrannierna. Varför söker inte de stora författarna med sina ord stärka åtminstone de egna läsarna för att därmed öka motståndet? De som i sina böcker gett oss bilder av "ondskan" måste väl också ha något viktigt att säga oss om onskan som politiskt system.

Så borde det vara, så är det alltså inte. Visst har vi Hjalmar Söderberg, Eyvind Johnson, Vilhelm Moberg och några till bland de stora döda svenska författarna i vårt eget sekel. De förkroppsligade den idealistiska föreställningen om diktaren som demokrat, stridsman och samvete. I andra länder finner vi åtskilliga som på grund av historiens kastningar betytt ännu mer. Émile Zola och Alexander Solsjennitsyn gjorde större insatser än nästan alla politiker för att fälla regimer och i grunden förvandla den egna nationen.

När Czeslaw Milosz analyserade kommunismen och "själar i fångenskap" förändrade han långsiktigt vår civilisations sätt att se på den moderna diktaturen, liksom Havel, Konrad, Klíma och många andra som levde kvar i förtrycket. Som motvikt till en Gabriel García Márquez (som jublat över Castro) finns ofta en Mario Vargas Llosa (som avskytt Castro och andra diktatorer). Sydafrika har författare (André Brink, Nadine Gordimer, J M Coetzee och andra) vilka tjänstgjort både som uthållig motståndsrörelse hemma och utåt som världsambassadörer för "det andra Sydafrika": de som också i det vita samhället såg, avskydde och urholkade rasvåldet. Och i andra kulturer finns diktare/frihetshjältar med namn som sällan når oss.

Kampen mot fascism, falangism och nazism kom ofta att stärkas och symboliseras av författare: George Orwell, André Malraux, Federico García Lorca, François Mauriac, Albert Camus, Arnulf Øverland, Thomas Mann och många andra. Åtskilliga drevs i döden. Det vanliga i främst Hitlers, Francos, Stalins och Maos riken var ju att tvingas tiga, eller fängslas, eller avrättas. Som någon sade: i diktaturerna går det åt många poeter.

Men ett antal andra berömda intellektuella i väst gick åt motsatt håll och drogs till fascismen: W B Yeats, Ezra Pound, T S Eliot, Henry Williamson, James Burnham, Oswald Spengler, Ernst Jünger, Martin Heidegger, Charles Maurras, Louis-Ferdinand Céline, Jean Cocteau,

Filippo Marinetti, Luigi Pirandello, Gabriele d'Annunzio, Giovanni Gentile och andra. Även George Bernard Shaw och Lincoln Steffens tillhörde dem men övergav senare fascismen för att i stället bli berömda medlöpare till Sovjetunionen.

Också i demokratierna på 1990-talet har vi sett diktare äntra de mest skilda barrikader. Vad Enzensberger och Biermann i Tyskland, eller Agneta Pleijel och Per Wästberg i Sverige, sade om Gulfkriget vägde i sak ofantligt mycket tyngre än hundra andra författares samlade fördömanden av FN-alliansen.

Men de här exemplen besvarar inte alls Georg Kleins fråga ("varför skulle stora konstnärer inte kunna vara politiska bedragare?"). Knut Hamsun hyllade Hitler och blev landsförrädare. Pablo Neruda böjde knä för Stalin och framstår i sina memoarer som en politisk idiot. Detta försämrade varken Hamsuns romaner eller Nerudas dikter. Ezra Pounds fanatiska judehat under andra världskriget gjorde honom knappast mindre banbrytande som poet. Att T S Eliot var antisemit hindrar inte att många av oss ser honom som seklets märkligaste lyriker.

George Bernard Shaws dramatik blev nog inte sämre av att författaren var en av Lenins och Stalins mest skamlösa propagandister. Och ingenting i Karl Vennbergs lyrik blir mindre gripande eller bestående för att han i andra sammanhang först hånade motståndet mot nazismen och sen fördömde alliansen mot kommunismen. Att Artur Lundkvist var en av Sovjets främsta försvarare i Sverige rubbar inte den oerhörda betydelse, som hans introduktioner av utländska författarskap fick för litteraturen i vårt land.¹⁶

I David Cautes och Paul Hollanders böcker om dem som (åtminstone under en del av sina liv) skönsminkade Sovjet, Maos Kina och

¹⁶ Peter Weiss skrev vid ingången till det galna kvartsseket följande försvar för kommunismen:

"Den socialistiska världen, knappt ett halvt århundrade gammal, står mot en tusenårig värld, som rustat sig till det yttersta för att behålla sitt herravälde. Ideologiskt sett har den västliga världen intet nytt att bjuda. Den kan inte längre göra sig gällande annat än genom sin potential av kapital och vapen" (DN:s kultursida 7/9 1966).

Allt här är förvrängningar. Sovjet stod knappast mot en "tusnårig värld" men mot en allians av nationer, där demokratierna dominerade. Demokratin som sty-

andra kommuniststater vimlar det av diktare och andra konstnärer, essäister och filosofer. På s 254–262 redovisar jag några teorier om vad som drev dem.

Ändå är det svårt att förstå varför genier som Herbert von Karajan och John Berger inte spy i ursinne över barbariet. Men min egen begränsade förmåga att leva mig in i medlöparnas känslvärld ändrar ingenting. Dragningen till tyrannerna tycks en gång för alla vara en sjuk, som drabbar både mobben och delar av parnassen.

*

Däremot ser jag hur ohållbara vissa "förklaringar" kan vara. I debatten om Tingsten/Lagercrantz prövade Leif Zern en vanlig teori med ovanlig energi. "Diktens sanningar är aldrig korrekta. Det händer att de förstärker våra tvivel och ökar osäkerheten i världen", skrev Zern, och han har rätt (Expressen 2/3 1992).

Men därefter påstår han att allt Lagercrantz "skriver är genomsyrat av tvivel". Dikten och politiken befruktas varandra hos honom, får vi veta. Därför är Lagercrantz teser "nästan alltid oförenliga med politikens maximer". Motsatsen skulle vara min (Ahlmarks) ideologiska trångsyn att "rätt och fel står skrivet i programmet" – här är "världen en arena, där de goda slåss mot de onda".

Zern går ännu längre. Han uppfattar Lagercrantz "tvivel och själv-tvivel som en tillförlitligare kompass än den rättfärdiges blinda övertygelse."

Det grundläggande fel som Zern gör är hans val av utgångspunkt: Lagercrantz artikelsierier om Kina dominerades inte alls av "tvivel". Det är tvärtom *bristen* på tveksamhet och på alternativa tolkningar

relseform var då ett drygt halvsekel gammal (eller äldre i några länder). Denna allians rustade sig främst för att avskräcka Sovjet från angrepp. "Ideologiskt sett" hade väst, bland mycket annat, de mänskliga fri- och rättigheterna "att bjuda". Den kunde "göra sig gällande" inte bara genom kapital och vapen utan främst genom medborgarnas stöd till den förda politiken, uttryckt i fria val under fri debatt.

Men den teaterbesökare som tillåter minnet av en enfaldig Sovjetapologes att färga upplevelsen av *Mordet på Marat* har helt i onödan förstört en god kväll.

som min kritik utgår från. Dagens Nyheters dåvarande chefredaktör blev yr av glädje inför rödgardisterna och kulturrevolutionen. När han forslades omkring i den kulissvärld, som värdarna hade byggt upp för prominenta gäster som skulle duperas, sög han i sig de flesta lögner som en svamp.

Han ifrågasatte inte alls det som Zern nedsättande kallar "politikens maximer". I stället föll han för de uslaste av maximer och blev en svensk megafon för dem. Detta har jag utförligt visat (från s 26 och framåt). Zern går förbi samtliga exempel.

Man måste vända upp och ner på Zerns artikel för att göra den rimlig. "Tvivel och självtvivel" är förvisso en bättre kompass under PR-resor i diktaturerna än "den rättfärdiges blinda övertygelse." Exakt detta har hela tiden varit kärnan i *kritiken* mot Lagercrantz Kinasynt, inte i försvaret av den. Hur kan Leif Zern, som ofta är så klok, läsa så fel?

Egentligen gör han saken ännu mer betänklig. När Zern och andra rycker ut till försvar för en känd politisk pilgrim, tvingas de, för att fullfölja sitt svåra uppdrag, att lansera en nästan total värderelativism.¹⁷ Därmed förnekar de indirekt storheten i den typ av samhälle, som de själva aldrig skulle kunna tänka sig att lämna eller öppet förnedra.

Ja, samma personer brukar (med rätta) ställa till ett väldigt rabalder, när någon söker begränsa en enda av den svenska demokratins grundläggande friheter. Då är det inte tal om att spefullt avvisa de "kopplingar mellan idéer och handling", som Zern (också med rätta) beskyller mig för att tro på.

I vissa frågor är det nog så att "rätt och fel står skrivet i programmet", nämligen om man granskar de värderingar som tillsammans blir ett slags antitotalitärt program: det är grymt och fel med tortyr, politiska fångar, massdödande i avsikt att utrota eller underkuva, indoktrinering via massmedier och skolor, deportationer av folkgrupper, utsvältning som följd av avsikt eller likgiltighet. Att stå sådana favor mot är sannerligen ingen "blind övertygelse". Däremot är det en *övertygelse*; de som *saknar* den är blinda.

¹⁷ I debatten om Gulfriget (se s 130) avvisade Leif Zern just den värderelativism som han här tvingades ty sig till.

Jag framhärdar alltså i att anse det "gåtfullt" att diktare, som löpt med förtryckarna, kunnat förena sin känslighet inför litteraturen med en ibland närmast total okänslighet inför terrorn. Detta är ett "fantasifoster", replikerade Zern när han avvisade gåtan. "Ahlmark ser en skvader, sammansatt av en känslig diktare och en politisk idiot med mössan i hand inför tyranner och förbrytare."

Sant, en sådan skvader ser jag. Eller rättare sagt: västerlandet i vårt eget sekel vimlar av sådana skvadrar, stora och små, och de har varit del av tidens förbannelser.

Om det politiskt korrekta

Viktigt att genomskåda är socialisternas ständiga försök att monopolisera radikalismen genom att upprepa "den som är mot oss är höger"-anklagelsen. Det greppet har tagits så ofantligt ofta att jag tvingas återkomma till det i ännu ett perspektiv; *doktrinen om sällskapet* har jag redan analyserat på s 55–57.

Insinuationerna har haglat om att Tingsten exploateras av "nyliberalerna eller Timbros kennel" (Rolf Alsing i radion 1/3 1992). Boken blir "en grundbult i högerns vitala och starka idéoffensiv" (Per Wirtén i Arbetaren nr 8 1992), nyttjas av "Timbrohögern skummande av revanschistisk självrtäffärdighet" (Yrsa Stenius i Aftonbladet 22/3 1992) och av debattörer präglade av "dogmatisk marknadsdyrkan" (Karl Erik Lagerlöf i DN 4/3 1992). Ahlmark är "Ratios hantlangare" (Karl Vennberg i Aftonbladet 4/3 1992) och "slutgiltigt enrollerad som Timbroman" (Sven-Eric Liedman i Ord och Bild nr 3 1992), etc.¹⁸

Det viktiga här är inte att fråga sig varför det skulle vara fel att ge ut en bok på ett förlag, bland vars författare finns till exempel Erik Dahmén, Agneta Pleijel, Torgny Segerstedt, Herbert Tingsten, Maciej Zaremba, Knut Wicksell, Mats Svegfors, Hans Zetterberg, David Ingvar, Adam Smith, F A Hayek, Kay Glans, Theodor Kallifatides, Montesquieu, Alexis de Tocqueville, Hans Bergström, Carl Rudbeck, Lennart Berntson, Håkan Holmberg och Isaiah Berlin. Något vettigt svar på den frågan går ju inte att få. Skribenter som ständigt ojar över Timbro men inte bemöter sakskaalen i den bok de säger sig bedöma visar bara att de har svårt att tänka självständigt.

¹⁸ Ibland blir den typen av rutinpolemik riktigt underhållande. En och samma artikel av Arne Ruth (DN 28/2 1992) både band mig vid "den nya högerns rättfärdiga gravallvar" och anklagade mig för "övertalningsknep: skuld genom anknytning". Beskyllningarna tar alltså ut varandra; Ruth får välja *ett* av greppen nästa gång.

En viktig fråga är dock: *varför* har de svårt att tänka just självständigt?

Idag på nordamerikanska universitet förekommer som bekant ofta ett gruppträck, som brukar kallas "det politiskt korrekta" (*political correctness, PC*): attityder eller åsikter som sammanfaller med vad en "progressiv" opinion påbjudit. Det kan gälla frågor om feminism, sionism eller etniska attityder, liksom konkreta ställningstaganden om ett pågående krig, en just utkommen bok eller hållningen till en aktuell regering eller debattör.

Klokt folk i USA och Kanada bryr sig naturligtvis inte om sådana dumheter. Kollektivt anbefallda värderingar är ju motsatsen till fritt tänkande och skapande.

En gång gjorde jag misstaget att i förväg visa arrangörerna det tal som de hade bett mig hålla på ett av dessa universitet. "Du ska veta att de här sidorna inte är politiskt korrekta hos oss. Men missförstå mig inte: du bestämmer ju själv vad du ska säga", menade professorn som hade fått läsa dem.

Naturligtvis byggde jag ut just det avsnittet, skärpte argumenten och sammanfattningarna. På mottagningen efteråt kom folk fram och tackade för att jag haft "modet" att bemöta de fördomar och värderingar, som just då blommade hos ett antal studenter (och hos några av deras lärare).

Varför blev jag så irriterad den gången? Jag kände en djup olust både över professors påpekande i förväg om det "korrekta" och den patetiska synpunkten efteråt att "mod" erfordras för att i ett fritt samhälle säga sin mening. Senare förstod jag att situationen alltför starkt hade påmint om Sverige under det senaste kvartsseket.

Klockor ringde och det ekade genom rummet och huvudet. Det här var ju fosterlandets förbannelse och feghet! Bristen på pluralism, ambitionen från vänstern att utsträcka "hegemonin" till ännu en redaktion eller debatt, och andras krökta ryggar inför de övermodiga.

Vänsterns debattörer i Sverige anar säkert att de i Herbert Tingsten möter en helt annan livshållning. Han var ju nästan alltid djupt självständig, gick sällan i takt med något parti eller intresse. Han var heller inte oroad när hans åsikter i en fråga råkade sammanfalla med vad vissa politiker eller intressegrupper krävde. "Mer än någon annan insåg han vikten av att det politiska handlandet var förbundet

med en kvalificerad diskussion om rätt och orätt, förnuft och oförnuft", som Lennart Berntson skrivit (Sydsvenska Dagbladet 8/2 1992).

Därmed förblir Tingsten provokativ inte bara genom sina åsikter utan genom sin karaktär. Maciej Zaremba noterade i radion (1/3 1992): "Han var ju inte rädd att hamna i något slags läger", medan de flesta av oss har "bitankar om var man blir placerad. Var ställer man sig?"

Zaremba har rätt: rädslan att "ställa sig fel" har haft högkonjunktur efter 1968. När Tingsten försvann från Dagens Nyheter kom detta dels att direkt förskjuta opinionsbildningen i landet, dels att upplevas som en symbolhandling, på flera plan. Lars Lönnroth har försökt sammanfatta skiftet:

Det var "katastrofalt för vårt intellektuella debattklimat att så många av 68-generationens ledare i reaktion mot sina akademiska lärofäder avvisade själva den upplysningsanda, den vetenskapliga lidelse, den tro på förnuftet och den logiska argumentation, som var drivkraften både för Herbert Tingsten och Bertrand Russell" (SvD 20/2 1992).

Här ser vi en tänkbar förklaring till gnället om det förslag som har återintroducerat Tingsten. Vänsterns skribenter försöker fösa ihop sina motståndare i fållor som inte finns, till exempel tanken att levande och döda författare hos Ratio och Timbro är en konspiration mellan likasinnade bakåtsträvare. Därmed påstår de också att alternativet till deras egen socialism och diktaturförståelse måste vara "högern".

De som inte är med oss är mot oss, är en slogan för de enkelspåriga. Vänstern i Sverige är mer konkret: de som inte är med oss tillhör det konservativa eller nyliberala blocket av lakejer till kapitalism och överklass.

Åtskilliga skribenter har underkastat sig denna förhåvelse. När de på kultursidor kritiserat en socialist har det i regel skett under bugningar och med ständiga försäkringar om att deras egna invändningar är väsensskilda från "högerns".¹⁹ Oron att råka i onåd hos de etablerade har varit komiskt tydlig.

Ty samtidigt som vänsterfolket²⁰ kan säga vilka råketer som helst

om sina motståndare är man hyperkänslig inför kritik av de egna. Vänstern kräver två privilegier: 1) att utan precisering få avge kränkande omdömen om andra; och 2) att själva skyddas mot en energisk argumentering som tydligt visar att de tagit miste i avgörande frågor.

När Sven-Eric Liedman (i Ord och Bild nr 3 1992) klagade över "det kollektiva överfallet" på *Utrota varenda jävel* av Sven Lindqvist noterade han belåtet att de flesta som yttrat sig om boken varit "högaaktningfulla, positiva". Det var underförstått att berömmet skall ses som något naturligt, det ingår i traditionen numera. Att några få på allvar granskade Lindqvists ohållbara teser om Förintelsen och blå-

¹⁹ Redan efter Sovjets militära inmarsch i Tjeckoslovakien 1968 kunde vi bevittna vändan hos de socialister, som då tvingades ta avstånd från den kommunistiska supermakten. I ett upprop (Aftonbladet 3/9 1968) protesterade ett 60-tal författare, skådespelare, journalister, konstnärer och andra mot Sovjets ockupation. Men deras olust också över den egna protesten var tydlig:

"Vi vänder oss mot det hyckleri borgerliga och socialdemokratiska politiker gör sig skyldiga till när de samtidigt som de uppskattande talar om liberaliseringsprocessen i det kommunistiska Tjeckoslovakien fördömer hela den kommunistiska samhällsordningen."

Demokratiska politiker i Sverige hade alltså dels glatt sig över liberaliseringen av Tjeckoslovakien, dels uttryckt avsky över att denna Pragvår hade krossats i augusti av stridsvagnarna – vari ligger hyckleriet? Undertecknarna (Leif Nylén, Leif Zern, Göran Sonnevi, Suzanne Osten, Lena Granhagen, Torsten Ekblom, Stefan Böhm, Britt Edwall, Karl-Erik Welin, Christer Strömholm och många andra) ansåg det således 1968 förgripligt att fördöma "hela den kommunistiska samhällsordningen".

²⁰ För resonemangets skull bortser jag här från en grundläggande språkförbistring. Historiskt sett har "vänstern", också i vårt land, tjänstgjort som en samlingsbeteckning på de krafter som stått mot "högern". Under årtiondena före det demokratiska genombrottet var det främst liberalerna som avsågs, men också den demokratiska arbetarrörelsen.

Under åren efter andra världskriget har däremot begreppet "vänster" i svensk debatt i växande utsträckning nyttjats för socialistiska rörelser och grupper. För att inte skapa oklarhet anpassar jag mig här till denna språkutveckling. Med "vänstern" menar jag alltså (vilket också klargjorts i ett par tidigare kapitel) svenska politiker, debattörer och organisationer, som är socialister av något slag eller brukar gå deras ärenden.

te omkull korthuset var däremot oväntat, ett etikettsbrott.

För oss som aldrig tillhört "högern" och inte är "nyliberaler" utan tvärtom har kritiserat dessa grupperingar känns det besynnerligt att få veta att vi ändå är del av dem. Socialisterna försöker helt enkelt definiera bort socialliberalismen.

Avsky för diktaturer oberoende av deras ideologiska färg, krav på nära samverkan mellan demokratierna, stöd åt marknadsekonomin, övertygelsen att "social rättfärdighet" bör vara en ledstjärna när ett samhälle utvecklas, jämställdhet mellan kvinnor och män – det är åsiktspaket som socialister avskyr, eftersom det undergräver doktrinen om "den som är mot oss är höger". Men ungefär så vill jag skissera min egen ideologiska hållning. Den finns alltså inte, om man får tro vänstern.

Därmed antyder jag inte ett ögonblick att de som tillhör "högern" kan mötas med de förolämpningar som är gängse bland kultursidor-nas socialister. Kravet på rationell argumentering upphävs inte av att ideologiska motståndare (och demokrater) verkar vara framgångsrika eller i flera frågor står långtifrån den egna åsikten.

Lennart Berntson och Lars Lönnroth har alltså rätt i att vänstern under sina glansår vände sig av med att resonera logiskt och med respekt för fakta. Det förklarar åtskilliga av de tirader om Timbro, vilka numera fått karaktär av besvärjelser.

Dock återstår frågan om Vietnam. Är det så att Amerikas eländiga krig i Sydostasien byggde upp en sådan avsky för allt som USA stod för att det gör villfarelserna under det senaste kvartsseket begrip-liga?

Om Vietnam och det förflutna

När folk ur vänstern försökt tjusa till Herbert Tingstens försvinnande ur svensk debatt har de gett intressanta bilder av sig själva. Håkan Arvidsson påstår, utan reservationer, att Tingsten bara var intresserad av Europa:

Tingstens perspektiv "hade ingen plats för tredje världens befrielseproblematik och det var en frågeställning som mer än någon annan dominerade den generation som vid denna tidpunkt drog åt vänster. Det var eurocentrismen i Tingstens synfält som begränsade hans inflytande på 60- och 70-talens radikala strömningar och det tycker jag fortfarande är förståeligt . . . När antikolonialismen och befrielseströrelserna svepte som en vind över Afrika, Asien och Latinamerika fanns inte mycket användbar kunskap att hämta hos Tingsten" (Sydsvenska Dagbladet 8/4 1992).

Under de sista åren på 1950-talet arbetade Torbjörn Vallinder hos Tingsten som vikarie på Dagens Nyheters ledarsida. Som statsvetare har han i årtionden studerat Tingstens skrifter. Vallinders replik till Arvidsson var avslöjande (Sydsvenska Dagbladet 27/4 1992).

Tingstens första favoritnation, från doktorsavhandlingen och framåt, var Förenta staterna som han ofta skrev reportage, analyser och böcker om, påpekade Vallinder. Det andra land som han ständigt och kärleksfullt återkom till var Israel, också i artiklar och i bokform.

Han var en av de första svenskar som beskrev och fördömde rasförtrycket i Sydafrika; det blev som vanligt artikelserier och en bok. Befrielsekriget i Algeriet på 50-talet mot det franska väldet stöddes av Dagens Nyheter – "Tingsten dundrade på i lysande ledare" (Sven Öste DN 2/2 1992).

Han skrev från Indien, Japan och Centralamerika. 1949 gjorde han

en längre studieresa till Sydamerika; resultatet blev åter ett antal artiklar och en bok. Tingstens första reportageresa efter avgången som chefredaktör gick till Australien.

Dessutom publicerade han mängder av kritiska analyser om kolonialismens och imperialismens idéer och världssyn. Rasismen granskade och förkastade han regelbundet, utförligt och med stor beläsenhet.

Torbjörn Vallinder kunde därför summera att Tingsten ingående hade skildrat politik och samhällsutveckling i en rad viktiga länder i fem utomeuropeiska världsdelar: Nordamerika, Sydamerika, Asien, Afrika och Australien. "Däremot skrev han såvitt bekant aldrig något om Antarktis."

Varför hittade då vänstern föga "användbar kunskap" hos Tingsten? Förklaringen är ideologisk. Den gäller mindre nedvärderingen av en person än av den idé och livsform som Tingsten symboliserade: demokratin. Hans analyser och polemik återkom ständigt till frågan hur människor skall kunna leva i frihet och värdighet och utan materiell nöd. Det var folkstyret han sökte, fann och värnade i åtskilliga länder, också utanför Europa. Det var de systematiska kränkningarna av mänskliga fri- och rättigheter som utlöste Tingstens ursinne i mängden av inlägg och bokkapitel om apartheid, rasismen i Afrika och den amerikanska södern, imperialisternas människosyn, fransmännens kontroll av Algeriet, angreppen på Israel.

Att den kunskapen kändes mindre "användbar" för marxister är förståeligt. De allmänna förkastanden av USA, demokratierna och kapitalismen, som dominerade vänsterpropagandan från slutet av 60-talet, liknande inte Tingstens engagemang i Tredje världen.

Vänstern glorifierade revolutionära regimer av olika slag. Tingsten hoppades alltså att demokratins värden och institutioner skulle prägla också utvecklingsländerna. De nationer som visade att det var möjligt gjorde honom entusiastisk.

Naturligtvis visste Tingsten att USA och Europa ofta hade vägrat att stödja, och ibland bekämpat, demokratins anhängare i Tredje världen. Inte sällan hade de slagit vakt om auktoritära härskare där, eller själva utövat förtrycket, eller bedrivit hänsynslös exploatering. Detta fördömde Tingsten, eftersom han aldrig föll för missuppfattningen att folkstyrets värderingar var oviktiga eller skadliga i länder

som kämpade mot fattigdom eller alltför stort beroende av stormakter. Hans mening var i stället att människor i Tredje världen hade samma rätt som européer och nordamerikaner till ett liv i frihet. Den "omvända rasismen" – att andra folk och raser gott kan leva under regimer som vi aldrig skulle tolerera i våra egna samhällen (se bland annat s 21, 30–31, 56–61, 129–130 och 203) – framstod för honom som en kränkning.

Just här öppnar sig än en gång klyftan mellan vänstern och de liberalt sinnade. Kanske tänkte Håkan Arvidsson på den när han föraktfullt talade om Tingstens "eurocentrism".

*

Men det var kriget i Vietnam som i många länder, inte minst Sverige, utlöste den häftigaste kritiken både mot Amerika och demokratin.²¹

Före detta staterna kom alltså att liera sig med reaktionära regeringar i Saigon. Stödet till dem trappades sen upp med en så brutal och omfattande krigföring att den förödde delar av Sydostasien och undergrävde demokratis anseende på många håll i världen.

Bombningarna och annan bekämpning av gerillan kunde inte heller uppnå det fastslagna målet: att hindra Sydvietnam att bli kommunistiskt. Att USA:s fiasko i Vietnam under lång tid kom att dominera främst unga människors bild av väst var förståeligt. Däremot är det fortfarande svårbegripligt att den amerikanska ledningen tillät sitt misslyckande att få så väldiga proportioner.

Det är därför naturligt att kritiken mot kriget blev omfattande och

²¹ Det bör noteras att Tingsten i *Dagbok från Amerika* (1968) också analyserade USA-debatten om Vietnam. På våren 1992 beskrev Arne Ruth den boken med bl a följande omdömen:

"Tingsten tecknade stämningläget med lågmäld skärpa . . . Det mest anmärkningsvärda var hans balanserade beskrivning av amerikansk Vietnamdebatt denna kaotiska höst. Han redogjorde för oppositionen utan ett spår av nidteckning. Och i sista meningen noterade han, för ordningens skull, att han instämde med ledande kritiker som William Fulbright, Arthur Schlesinger och John K Galbraith" (DN 13/2 1992).

Under sina sista år fick dock Tingsten, på grund av tilltagande blindhet, allt svårare att läsa om och följa aktuella debatter och skeenden, däribland Vietnamkriget.

hätsk i nästan alla fria nationer, inte minst i USA självt. Det går också att förklara – även om det var mindre naturligt – att diktaturen i Nordvietnam blev glorifierad och fick starkt politiskt stöd i omvärlden. Regeringen i Hanoi kom att framstå som ett offer för supermaktens aggression och som *underdog* på slagfältet.

Visseligen var det beklämmande att kommunistiska förtryckare blev heroiserade i väst när de tog över Sydvietnam. Men det märkliga var två andra fenomen.

För det första kom Vietnamkriget att helt dominera den svenska bilden av Förenta staternas utrikespolitik. Ändå var det USA som genom Nato och den egna militära närvaron i Västeuropa under årtionden hade utgjort det stabiliserande skyddet för demokratierna i vår egen världsdel.

I två världskrig hade Förenta staterna gett avgörande stöd åt länder som byggde på frihet. Utan USA:s massiva militära insatser i kampen mot nazismen hade antingen Hitler vunnit kriget eller hade Sovjet erövrat också den hälften av Europa, som nu kom att befrias av västmakterna. Marshall-hjälpen senare initierade den ekonomiska utveckling i Västeuropa, som blev grunden både för medborgarnas välfärd och för demokratiernas politiska motståndskraft mot kommunismen.

I praktiken vilade också Sveriges frihet på USA:s beslutsamhet att möta ett sovjetiskt angrepp mot de länder i Europa, som på 40-talet inte hade underkuvats av kommunister. Men i årtal av svensk debatt framställdes nu USA av vänstern enbart som en aggressiv makt i sydöstra Asien men aldrig som en garanti för Västeuropas frihet.

Det förblir den svenska Vietnamrörelsens heder att den övertygade många om grymheterna i kriget i det forna Indokina. Men det är också rörelsens skam att den inte kunde hålla två saker i huvudet samtidigt: att USA förde ett orättfärdigt krig i Vietnam och att USA förde en rättfärdig politik i Europa. I själva verket kom socialisterna att nyttja katastrofen i Vietnam till att utmåla USA som en generell imperialistisk nation med skadligt inflytande nästan överallt där landet hade politiska, ekonomiska eller strategiska intressen.

Detta för till fenomen nummer två. Slutsatserna av kriget i Vietnam kom av vänstern att vidgas till ett underkännande av hela det idé- och samhällssystem som är västvärldens. Blandekonomi, social

samverkan, fria val under fri debatt, samarbete mellan demokratier, motstånd mot kommunism – detta ideologiska program beskrevs som imperialistisk dominans, som utsugning både av det egna folket och av länderna i tredje världen, som metod och svepskäl för klassförtryck och som avgörande hinder för nedrustning och utrikespolitisk avspänning.

Ett antal av kommunismens fördomar blomstrade i debatten. Ordval och synsätt smittade språk och tänkande hos politiker, journalister och debattörer som tidigare *inte* haft sympatier för marxism. Det ledde till systematiskt beröm av de auktoritära regimer som vänstern utnämnde till "progressiva".²²

*

Här väntar viktiga uppgifter för den historiska och statsvetenskapliga forskningen. I vilken utsträckning och på vilket sätt kom Vietnamkriget att bidra till den socialistiska vänsterns dominans i så många massmedier och debatter? Skulle de omfattande hyllningar-

²² Den deformation av utrikesdebatten, som Vietnamkriget förde till, brukar vänsterdebattörer idag försvara *dels* med påståendet att det inte är konstigt att nyanser försvinner under ett avskyvärt krig, *dels* med motfrågan: vad sade du själv om Vietnam på 60-talet?

Jag tvingas därför besvara båda synpunkterna med *en* hänvisning. Det är särskilt viktigt under ett krig att *inte* rensa bort nyanserna. Vad jag menar framgår av min egen sammanfattning av Vietnamkriget (riksdagens första kammare 21/3 1968). Det var ett tal som helt ägnades "några av de mänskliga, moraliska, maktpolitiska och militära eländen som är en följd av kriget i Vietnam".

Där finns hård kritik av Förenta staterna: det omfattande och utdragna lidandet för stora delar av befolkningen som följd av krigföringen, risken att konflikten vidgas till t ex Laos och Kambodja, USA:s stöd åt en korruperad regim i Sydvietnam, de tragiska följderna av att överdriva Vietnams politiskt/strategiska betydelse för USA ("krigets omfattning blir krigets motivering"), etc.

Men talet noterar samtidigt att kritiken i USA mot kriget i regel är sakligt överlägsen den svenska och att beskrivningen av konflikten som en imperialistisk reaktion på en folklig resning är falsk. Polemiken mot USA har vidgats till "brutal antiamerikanism, ofta i marxistiska termer", till illusioner om FNL:s avsikter och till "idealisering av den hårda diktaturen i Nordvietnam", etc.

na till totalitära stater och idéer, som den här boken ger exempel på, ha kunnat ske i vårt land också *utan* Vietnamkriget?

Vilka mekanismer i massmedierna under det senaste kvartssekel har påverkat rekryteringen av så många journalister med marxistisk inställning (se s 233–234)? Vilka faktorer kom att förmå ett stort antal tidningar och fria skribenter att tuga om eller prisa några av de värsta gangsterregimerna i världen (i Mellersta Östern) medan fördömandena haglade över den enda demokratin där, Israel? Hur skall man förklara att borgerliga partier i Sverige vann flera val från 1970 och framåt (och tre gånger erövrade eller behöll regeringsmakten) samtidigt som en dominerande del av kultur- och massmediadebatten byggde på marxistiska eller socialistiska tolkningar av ekonomi och utrikespolitik?

På vilket sätt kom undervisningen vid främst universiteten att snedvridas av vänsterns nedvärdering av demokratins institutioner? Hur kom till exempel kursplaner och litteraturlistor att förändras under trycket från 1968 års idéer? Hur försköts radio-TV-tidningars perspektiv på och värderingar av de rörelser, som öppet lierade sig med diktaturer?

Vilka av de faktorer, som diskuteras på s 252–262 (eller andra), tycks ha varit drivkrafter för svenska medlöpare? Och det vanrykte som marxismen hamnat i *efter* Sovjetväldets fall – hur har det speglats i den allmänna debatten, på tidningarnas kultursidor, i radio-TV och bland skribenter som i årtal gladda sig över det mesta som kunde uppfattas som "socialism"?

Ett intressant ämne för en framtida doktorsavhandling borde också vara "borgerlighetens skuld", alltså anpassningen till vänsterns dominans i åtskilliga massmedier. Med den följde en påtaglig oförmåga att försvara demokratiska värden i ett politiskt klimat, där dessa inte aktades. Tre exempel:

Statsråd ur tre borgerliga partier lät libyska soldater få militär träning vid det statliga företaget Telub i Småland (se Ingvar Hedlunds bok *Ska Sverige utbilda terrorister?* 1980, efterskrift av Olle Wästberg). De tyckte väl att man för god betalning kunde följa upp Palmes tidigare samarbete med Libyen och hans vänligheter om dess ledare ("min vän Jalloud", alltså premiärministern). Expressens avslöjanden och Wästbergs debatter i riksdagen satte stopp för skandalen.

Efter att ha mött och intervjuat Rumäniens diktator Nicolae Ceausescu skrev Svenska Dagbladets dåvarande chefredaktör Gustaf von Platen:

”När man träffar presidenten i ett långt avspänt samtal gör han inte intryck av någon hänsynslös maktmänniska. Han verkar tvärtom vara en klok politisk tänkare med en sällsynt verbal talang, en behaglig resonör med en nästan småborgerlig framtoning. En man klädd i oklanderligt grått” (12/2 1979).

Inte ett ord i von Platens artikel om att Ceausescu (”en patriotisk rumän”) förödde sitt land ekonomiskt, fördummade det med personkulten, paralyserade det med den politiska terrorn och hade byggt kommunistvärldens kanske mest omfattande organisation för angiveri.

Gustaf von Platen avslutade sin artikel om Ceausescu: ”Vi borde snarast möjligt be honom hit till Sverige!” Så skedde också i början på 80-talet, då Rumäniens diktator i Stockholm hedrades med att få Serafimerorden av Sveriges borgerliga regering.

Folkpartiet i Sverige godtog 1979 att Freiheitliche Partei Österreich (FPÖ), som då leddes av förre SS-mannen Friedrich Peter och senare av Hitlerbeundraren Jörg Haider, valdes in i (och sen förblev medlem av) Liberala Internationalen. På 80-talet vägrade folkpartiet att aktivt stödja de holländska liberalernas krav på uteslutning av FPÖ för dess nazistsympatier.²³ Det belyser hur demokrati-tanken hade försvagats också i det svenska, liberala partiets bedömning av andra länder och deras politiska organisationer.

Listan kan naturligtvis göras mycket längre. Kay Glans har gett viktiga perspektiv på borgerligheten och kulturvännern (Smedjan nr 5 1992). Det är fortfarande riskabelt för icke etablerade kulturskribenter att stöta sig med kulturvännern, hävdar Glans, därför anpassar de sig. Att vara ”till intet förpliktande vänster” har blivit den vanligaste politiska stilen bland yngre skribenter. Han menar också att borgerliga intellektuella lärde sig leva med vänsterhegemonin på

²³ Först på 90-talet, när ett antal ”liberaler” lämnade FPÖ, måste också FPÖ lämna Liberala Internationalen.

de flesta kultursidor genom att pålägga sig "självcensur".

Borgerligheten, skriver Glans, bär spår av det som "psykoanalysen kallar identifikation med aggressorn". Den har varit utsatt för ett så långvarigt tryck, intellektuellt och politiskt, att den "delvis accepterat motståndarens perspektiv". Det finns ett vanligt, svenskt ord som, antar jag, täcker ungefär samma fenomen: feghet.

*

Den som vägrar lära av historiens misstag är dömd att upprepa dem, heter det ofta. När en nation, ett politiskt parti, en tidning eller en debattör har utlöst katastrofala handlingar respektive gjort förskräckliga uttalanden är det viktigt att i efterhand granska det som hänt, försöka förstå drivkrafterna och motverka dem för framtiden.

På omvänt sätt är det något betänkligt med partier och skribenter som bara surfar vidare på nästa våg. Nästan omärkligt anpassar de sin argumentering till ett nytt tidsklimat. Ofta angriper de "beslut-samt" företeelser i det förflutna som de en gång prisade – men utan att medge att de själva varit del av förvillelsen. Det svenska kommunistpartiet ger mängder av exempel på sånt hyckleri; det gör också skribenter, som *inte* varit anslutna till eller trogna en politisk organisation.

Den här boken tar inte upp C-H Hermanssons, Lars Werners eller Gudrun Schymans förflutna, eller deras försök att ljuga bort det. Den saken har redan granskats i böcker och bokkapitel av många bedömare – Staffan Skott, Olle Wästberg, Andres Küng, Håkan Holmberg, Anders Johnson och Andres Käärrik, Hans Lindquist, Ulo Ignats, Sven Landin, Enn Kokk, Jörgen Hermansson och andra.

Marxistiska partiers betydelse för svensk politik har nästan alltid varit starkt begränsad. Deras förnedring är dessutom så massiv och övertydlig att den lätt tråkar ut en betraktare. Efter att ha matats med fakta om dessa partiers ständiga diktaturhängel vill man bara utbrista: tack gode Gud att de aldrig fick någon makt!

Särskilt för nationer, som härjats av krig, förtryck och folkmord, är klarspråk om tidigare katastrofer nödvändigt för att landet i framtiden skall kunna leva i sanning. Österrike har ofta sökt dölja de många medborgarnas entusiastiska stöd för anslutningen till Tredje

Riket 1938 genom att kalla sitt land för nazismens "första offer". I Frankrike har man skylt kollaboratörernas insatser för den tyska ockupationsmakten genom att överdriva motståndsrörelsens omfattning. Och i flera nu befriade östeuropeiska stater, inte minst i Baltikum, förnekar man gärna hur aktiva tusentals landsmän var när de under tysk ledning utrotade judarna.

Även i länder som levit i fred finns skäl att öppna för analysen, som få kan vara stolta över. Själva har vi knappast lärt mycket av Sveriges kallsinnighet mot flyktingar undan nazismen på 30-talet eller anpassningen till Hitler-Tyskland i början av 40-talet. Tragedier och otäcka tendenser under de åren har förbluffande sällan fått spela någon viktig roll i den svenska diskussionen. I stället har ligkiltigheten lagt sig som en våt trasa över stora delar av vår nutidshistoria.

Idag har den tredje stora demokratiseringsvågen under nittonhundratalet förändrat världen. Skall vi i Sverige då låta bli att granska landets egen debatt om demokrati-diktatur *före* dessa omvälvningar?

Vänsterns debattörer har ett starkt egenintresse av att hindra varje uppgörelse om det förflutna.²⁴ Det är slående hur de kastar mellan helt oförenliga synpunkter när de möter den typen av kritik. När vi andra belyser grova misstag i socialisters utrikespolitiska bedömningar får vi ofta höra, i bittra eller sarkastiska tonfall, hur lätt det är

²⁴ Biskop Claes-Bertil Ytterberg visar hur det kan låta. Med anledning av Gudrun Schymans tidigare medlemskap i en stalinistisk våldssekt, Marxist-Leninistiska Kampförbundet (MLK), gjorde han följande principiella uttalande i Sveriges Radio (7/1 1993):

Det finns "en fara för att det också går konjunkturen i vad som är rätt och fel och jag är lite rädd för någon sorts modern McCarthyism där man då börjar gräva i det förgångna. Jag tycker människor ska bedömas efter vad de gör och säger i nuet".

Ytterberg förstår inte *just därför* att det "går konjunkturen i vad som är rätt och fel" kan man inte enbart bedöma en människa efter vad hon "gör och säger i nuet". Granskningen av det förflutna handlar ju bl a om att få veta mer om en persons karaktär, ideologiska hållfasthet och demokratiska övertygelse. Detta måste tex inflytelserika debattörer och partiledare finna sig i i ett fritt samhälle. Sådan debatt har naturligtvis ingen som helst likhet med den förföljelse och de lögnery som Joe McCarthy ägnade sig åt.

att ha rätt "i efterhand" och när man "tittat i facit". När vi därför *också* redovisar vad vi själva har sagt om totalitära regimer, kanske under årtionden, möts vi av klagan över "egenrättfärdighet" och "högfärd". Hur kritiken än utformas hittar alltså vänstern någon floskel att slänga fram för att undvika sakfrågorna.

Av oron inför historieskrivningen följer också ilska omdömen om artiklar och böcker som tar upp "vänsterns skuld". De invektiv och krampaktiga ironier, som till exempel Kay Glans har beskjutits med, handlar om att han sakligt sammanfattat flera pinsamma tendenser i svensk debatt under de senaste tjugofem åren. Jämför Glans analyser med socialisternas oförskämdheter om honom – den bilden bekräftar betydelsen av att granskningen fullföljs.

För pålitliga demokrater i vårt land finns flera goda skäl att inte låta skiten sopas under mattan.

Om Enquist och Pol Pot

I boken *Kartritarna* (1992) diskuterar P O Enquist sitt stöd till en av vår tids värsta massmördare, Pol Pot. Han citerar själv (helt korrekt) vad han skrev i Expressen den 15 maj 1975. Enquists boksidor om den artikeln är ett av de ytterst få tillfällen då en ledande debattör ur den svenska vänstern i efterhand resonerar kring ett eget, förfärande ställningstagande. Därför skall jag försöka följa hans tankegång så långt det går.

Enquists välkända omdöme om Pol Pot och Kambodja löd på följande sätt:

”I årtal våldtog västerländsk imperialism ett asiatiskt land, dödade nästan en miljon människor, förvandlade en vacker kambodjansk kulturstad till ett ghetto, till ett horhus. Men folket reste sig, gjorde sig fritt, kastade ut inkräktarna, fann att denna fina stad måste återställas. Då utrymde man huset och började städa upp. Man började skura golv och väggar, eftersom inte människor skulle leva i förnedring här, utan i fred och med värdighet. I väst flödar då krokodiltårarna.

Horhuset utrymt, städning pågår. Över detta kan bara hallickar känna sorg. Dock lär oss allt detta att kampen inte är ett historiskt monument, ett livlöst minnesmärke; den pågår.”

Tankegången rymmer två led. Det första är att USA begick skamligt våld mot Kambodja; jag instämmer i det. Det andra handlar om Pol Pots maktövertagande och tvångsmässiga folkförflyttning, som Enquist på alla punkter (såvitt jag kan läsa) stöder och prisar.

En uppenbar svaghet i denna text är att det första tankeledet knappast har något samband med det andra. Om USA ”våldtog” Kambodja – vad säger att inte nästa regim våldtar landet, men troligen på annat sätt?

Den saken diskuterar inte Enquist i sin artikel 1975, inte heller i sin bok 1992. Annars är det ju en av vårt sekels förfärligheter – kanske den allra mest tragiska – att det så ofta hänt att en brutal eller tyrannisk regim ersätts av andra brutala eller tyranniska härskare. Utan att i övrigt göra paralleller mellan Europas och Kambodjas moderna historia borde ju vår egen världsdels upprepade katastrofer – Hitlerriket som i Östeuropa ersattes av Sovjetväldet – vara en tillräcklig varning.

Befrielse betyder inte att frihet införs. Befrielse från utländskt eller inhemskt tyranni innebär lika ofta (kanske oftare) att en ny diktatur etableras.

Det påpekandet är banalt, ändå avgörande. Pol Pots soldater och kommissarier kom alltså att mörda mellan en och två miljoner av ju miljoner människor i Kambodja, tills de besegrades av Vietnamstöd- da trupper. Den regim som tog makten 1975 försökte starta från år noll, ville bygga ett helt nytt samhälle genom att utrensa varje man eller kvinna (eller barn) som gjorde motstånd eller ansågs alltför präglad av en passerad civilisation. För att förverkliga utopin måste man döda de människor som skulle leva i den.

Detta var ännu en variant av marxismen. Ingen kan ursäkta svenska debattörer med att de då stod oförberedda på ideologiskt ursinne i socialismens namn.

Vad säger Enquist idag om sin artikel igår? Han finner sina egna ord "värdefulla och på sitt sätt tänkvärda". "De erfarenheter och kunskaper jag hade" sade mig att "de raderna var fullständigt riktiga och sanna", menar författaren. Men historien utvecklades på annat sätt, som gjorde att jag (Enquist) fick "helt igenom fel".

Den 15 maj 1975 gick det alltså inte att förutse, eller ens ana, att ett nytt elände skulle ersätta ett gammalt; det är tanken. Men Enquist diskuterar inte alls vad man redan då visste om Pol Pots framfart, eller den försiktighet i omdömena som kunde ha varit naturlig för dess sympatisörer i väst, eller de impulser som fick honom att genast omfamna den regim som med våld drev Phnom Penhs befolkning ut på landsbygden.²⁵

Läs nogga fortsättningen i boken 1992:

"Jag hade rätt, och fick fel. Jag läser ofta tankfullt om de här raderna.

När man får fel ska man inte bara kasta bort det, då kan det ha stort värde, då får man tänka efter.

När man gör fel på goda grunder gäller det att försöka bli klokare. Gör man fel av ren dumhet, då är fallet inte så svårt. Men har man haft goda grunder, då får man tänka efter.

Jag bevarar alltså raderna, inte som fornminne, men som ett arv jag gett mig själv, och inte bör förnilla."

Detta är viktiga synpunkter, som stegrar intresset för fortsättningen. Men just här lämnar Enquist läsarna i sticket, eftersom han inte infriar något enda av de löften som texten ger. Man skall "tänka efter", upprepar författaren – men sen kommer (såvitt jag ser) inte en enda tydlig tanke om vad som gick snett. Det gäller att "bli klokare". Förvisso, men vilka lärdomar drar då Enquist själv sjutton år senare av sin felbedömning?

Hans entusiasm inför Pol Pot är ett "arv" som han inte vill förnilla, får vi alltså veta. Låt oss därför själva ta reda på vad Enquist visste om den första månaden efter Pol Pots maktövertagande. "På flygplatsen i Köpenhamn köper jag svenska tidningar. De rasar över den kambodjanska befrielseerörelsens utrymning av Phnom-Penh", säger han själv i *Kartritarna*.

Vad skrev svenska tidningar om Kambodja veckorna före den 15

²⁵ Några veckor senare (Expressen 9/6 1975) försökte Enquist i en lång och snårig artikel bemöta sina kritiker. Han återkom då till sin förståelse för Pol Pot och varnade för att tillämpa västerländska idéer på Kambodja. Denna kulturrelativism uttryckte Enquist på följande sätt:

"Det finns en typ av fast, obönhörlig moralism som bara är ett utslag av kulturimperialism; vi direktöversätter våra värderingar till andra kulturer och finner att de andra är mindervärdiga om de inte varit läranktiga och anpassat sig till vårt sätt att se."

Är alltså lidandet mindre när kambodjaner massdödar andra kambodjaner än när liknande massakrer sker i t ex Europa? Om inte, varför är det fel att protestera? (Enquist kallar ju kritiken för "kulturimperialism".) Det som hänt "lär oss kanske till sist vikten av att inte alltid använda våra måttstockar, lär oss vikten att försöka lyssna, försöka förstå", skriver Enquist i samma artikel. Är det inte *motsatsen* som vi lärt oss: att söka tillämpa ungefär *samma* måttstockar? Varför skall just asiater behöva leva i skräck?

maj 1975 och främst under de dagar då Enquist troligen formulerade sin artikel?

*

Ledarartiklarnas överskrifter talar om "Fasorna i Kambodja", "Kambodja – en blodsväg mot kommunistdiktatur", "Nu kastas masken", "Skräckbildernas Kambodja", "Skakande rapporter", "Den förmörkade bilden av Kambodja", "Kambodja under omstörtning", "Skräckvælde i Kambodja", etc. Rubrikerna är hämtade ur små och stora tidningar i Sverige, av olika politisk färg.

Sådant är propaganda och förenklade sammanfattningar, kan Enquist svara, det duger inte. Det borde ändå ha utgjort en varning och en maning att läsa de rapporter som trängde ut.

Journalister i Phnom Penh, vilka överlevde på franska ambassaden där, gav förfärande bilder efter att ha lyckats ta sig till Thailand. Sydney Schanbergs rapport i New York Times (tryckt också i Svenska Dagbladet 9/5 1975) påstår att ungefär fyra miljoner människor, de flesta till fots, tvingats ut ur städerna "i en gigantisk flykt med svåra umbäranden . . . Inga undantag har gjorts – även de mycket gamla eller mycket unga, de sjuka och skadade har tvingats ut på vägarna – och många av dem kommer inte att klara strapatserna . . . Sjukhus fyllda med skadade tömdes till sista patient. De tog sig fram haltande på kryckor, bärande varandra på ryggen eller rullande i sjukhus-sängar . . ."

Herman Lindqvist i Expressen visade hur Pol Pot nästan genast började terrorisera befolkningen i Phnom Penh. Gerillan uppträdde på liknande sätt i andra städer. Hans skildring berättar om plundringar och serier av stölder. På ledarplats förklarade Expressen (9/5 1975) att det "vanvettiga" beslutet att evakuera huvudstaden "genomdrevs med stor brutalitet . . . Det nya Kambodja har fått den sämsta tänkbara start."

Uppgifter i Newsweek, refererade i svensk press, meddelar att tusentals officerare, som kämpat för regeringssidan i Kambodja, hade skjutits av den nya regimens styrkor. Under rubriken "Nytt helvete" skriver Kvällsposten (9/5 1975) att "utvecklingen i Kambodja borde kunna krossa en del illusioner om vad kommunistiskt maktöverta-

gande innebär". Olof Santesson (OS) talade i en huvudledare i Dagens Nyheter (9/5 1975) om "en skrämmande hårdhänt operation. Allt det gamla tycks ryckas upp med rötterna, mycket av det kommer att förtvina och dö . . ."

En socialdemokratisk landsortstidning sammanfattade med stor klarsyn: "Det nya Kambodja befinner sig av allt att döma på blodsväg mot något som kan utvecklas till en ohygglig tragedi" (Nya Norrland 9/5 1975). I en annan socialdemokratisk tidning skrev man: "De röda khmererna har . . . visat en bestialitet och ett främlingshat som är i det närmaste ofattbart" (Sydöstra Sveriges Dagblad 10/5 1975). Västgöta-Demokraten noterade att evakueringen av Kambodjas städer "till sin omfattning och sättet varpå den skett saknar motstycke i något land" (10/5 1975).

Värmlands Folkblad frågade: "Behandlar man sjuka och sårade människor på det sätt man gjort, visar man sådan otrolig brist på humanism, hur ska man då inte förfara mot dem man betecknar som politiska motståndare?" (10/5 1975). Och Norrländska Socialdemokraten menade att "en obarmhärtig utrymning av städerna, till och med av sjukhusen, är en revolutionstaktik utan motstycke" (10/5 1975).

Göteborgs-Posten skrev att befrielsen snabbt övergick "i ett skräckvälde av så tragiska mått att till och med observatörer som tidigare glorifierat de segrande revolutionärerna nu erkänner hela vidden av det nya eländet" (10/5 1975). Pol Pot "går av allt att döma fruktansvärt hänsynslöst fram", sammanfattade Skånska Dagbladet (10/5 1975). Tidningen Dagens slutsats av skilda rapporter var att "massarkebuseringar" pågick i Kambodja (10/5 1975). Nerikes Allehanda talade samma dag om en "vanvetlig folkomflyttning".

"Offren i människoliv och lidande tillmäts ingen vikt", ansåg Västerbottens-Kuriren (10/5 1975), och Svenska Dagbladet beskrev den dagen Phnom Penh som "en stad i skräck". Vestmanlands Läns Tidning noterade att "kvar i den kambodjanska huvudstaden är bara gerillasoldaterna och deras familjer. Det är tydligen de som är folket" (12/5 1975).

Flera tidningar hänvisade till de rapporter som Olle Tolgraven lämnat i den svenska radion. Jag hittar bara *en* tidning, som kommer i närheten av P O Enquists förståelse för Pol Pot. Norrskensflamman

(10/5 1975) hånade socialdemokraten Tolgraven som en man "känd för ett trofast borgerligt tänkande". Utrymningen av Kambodjas huvudstad försvarades av stalinisterna i Luleå med frågan: "är det humanare att svälta ihjäl på en kontorsstol än att bidra till att rädda liv genom att hjälpa till med sådden av ris?"

Jag hävdar naturligtvis inte att Enquist hade läst alla eller de flesta av dessa tidningar, men några såg han väl. Han skrev ju själv att den svenska pressen "rasar" mot Pol Pot. Däremot bekräftar den här genomgången (liksom naturligtvis mängder av utländska tidningar) från veckorna före den 15 maj 1975 att det redan då var allmänt känt att något ohyggligt var på gång i Kambodja. Trots detta prisade Enquist utrymningen av Phnom Penh och kommenterar nu hyllningen med att när man haft fel "på goda grunder, då får man tänka efter".²⁶

Låt oss därför tänka efter. Enquist vill pröva historiens exempel, säger han, "mot våra egna små privata skitbeslut", söker alltså föra samtalet om 15-maj-1975-artikeln vidare i andra historiska perspektiv. Han börjar med baltutlämningen och pratar lite hit och dit. Jag har svårt att förstå att de sidorna i *Kartritarna* kan förklara stöd till Pol Pot på något annat sätt än det allra mest banala: det kan finnas skäl åt olika håll, vi vet inte så mycket, ibland improviserar vi beslut på lite lösa grunder.

Därefter skriver Enquist ett utförligt och intressant kapitel om Aksel Larsens svek och tjallande efter arresteringen under andra världskriget, och skeendet därefter. På vilket sätt kastar det ljus över Enquist? Det är inte lätt att se ett samband. Enquist frågar visserligen vad som "händer med en människa vars ideologi tas ifrån henne" och försöker beskriva "tomheten under ett bortlyft moralsystem".

²⁶ Naturligtvis har Anders Ehnmark ryckt till P O Enquists försvar för Pol Pot-artikeln. Han påstår att Enquists omdöme gäller "tidpunkten för de röda khmerernas intåg i Phnom Penh" (Expressen 14/10 1992). Som framgår av min genomgång ovan av svensk press är tidpunkten *inte* knuten till Pol Pots "intåg" men till dess våldiga och brutala deportering av miljoner människor ut från städerna i Kambodja.

Man får inte flytta "ett citat från före folkmordet till efter folkmordet och låtsas att det gäller folkmordet", skriver Ehnmark. Det är sant. Men citatet gäller tiden då folkmordet faktiskt hade inletts och då svensk och internationell press energiskt varnade för den katastrof som var på väg.

Dessa sammanfattningar handlar om Larsen och de kommunistiska lögnera i Europa; inte belyser de, ens indirekt, Enquist och Kambodja?

Eller gör de det?

Boken *Kartritarna* talar om det "nihilistiska mörkret" när ett politiskt trossystem tas ifrån människor (i det tidigare Sovjetimperiet). Skriver Enquist då också om sig själv, om den intensiva viljan att tolka allt till det bästa när en politisk rörelse, som man önskar välgång, tar makten och genast börjar missbruka den? Antyder han här hur smärtsamt det kan vara att vända sig bort från en sådan rörelse? Och när avfallet ändå kommer – menar Enquist att nihilismen faller ner över den som tidigare trott men som nu fördömer?

Enquist skriver inkännande om "det frånvarande samvetet" när Aksel Larsen en november natt under kriget blev förrädare, att detta blev hans helvete "men också helvetet kan man taga till vara". Kan-ske skall de orden om Larsen läsas tillsammans med omdömet om Pol Pot-panegyriken ("som ett arv jag gett mig själv och inte bör för-snilla").

I så fall: vad förklarar parallellen? För Enquist fanns ju inget tryck från fångenskap, ockupation, isolering eller förhørsledare. Han valde själv, i total frihet och med tillgång till en skäligen klagörande nyhetsförmedling, att i skrift försvara utrymningen av Phom Penh och andra städer ("horhuset utrymt, städning pågår") framför att vänta ett tag, läsa lite mer, och tänka efter.

De flesta andra i Sverige, inklusive tidningar som Enquist annars står nära, kunde någorlunda tydligt se att Kambodja drabbats av en ny fasa.²⁷ En genomgång av debatten på våren 1975 visar i själva ver-

²⁷ Ett undantag här är riksdagsledamoten Birgitta Dahl. Ännu ett par år efter Enquists artiklar (i tidskriften *Vietnam Nu* nr 2 1977) utgick hon från att varningar om skrällen i Kambodja – flyktingrapporter och dokumentation av annat slag – "varit lögn eller spekulatör":

"Det var helt nödvändigt att evakuera Phnom Penh. Vi minns hur vi veckorna före befrielsen levde i ångest över situationen för de miljoner människor som levde sammanfösta i svält och stinkande elände i Phnom Penh. Det var nödvändigt att snabbt få igång livsmedelsproduktionen och det måste kräva stora offer av befolkningen."

Men problemet har varit, sade Birgitta Dahl, "att vi faktiskt inte har kunskaper,

ket att också socialdemokratiska ledarskribenter i Sverige under dessa galna år med kraft kunde avvisa regimer, vars mördande blev alltför tydligt och skräckinjagande. Men Enquist menade att Kambodja gick mot fred och värdighet.

Inte hjälper *Kartritarna* någon att förstå det. Tvärtom, när texten slingrar sig fram överger författaren oss. Vi som läser Enquist för att begripa mer om det politiska klimat, som vi såg och ser som en kränkning, får ingen som helst vägledning.

Vad värre är: han överger sig själv. Det "arv" han gett sig blir, med hans eget ord, försnillat. Ty Enquist bara *låtsas* analysera ett stort och tankeväckande misstag. I själva verket koketterar han med det.

direkta vittnesbörd, för att kunna avvisa de lögnaktiga påståendena om Kambodja". Svenska Kommittén för Vietnam, Laos och Kambodja hade nämligen inte fått resa till landet för att undersöka läget.

(Ursäkterna för Pol Pot under folkmordet var ingen engångstanke hos Birgitta Dahl. Den 10 november 1976 försäkrade hon i radions Obs-kulturkvarten att kritiken mot Kambodja är "lögn eller spekulation". Pol Pot vill "få igång livsmedelsproduktionen". Birgitta Dahl medgav att hon inte fick undersöka saken på platsen, men "vi är medvetna om att det kan vara svårt att ha tid och resurser att ta emot utländska besökare när så många andra omedelbara problem måste lösas".)

Inneböörden i Birgitta Dahls artikel och radioinlägg är oerhörd. Hon avvisar mängder av vittnesbörd om folkmordet i Kambodja, försvarar deporteringarna och utgår automatiskt från att nästan alla kritiska påståenden är "lögnaktiga". Därefter erkänner Dahl att hon ingenting vet i saken men skulle vilja resa till Kambodja för att kunna "avvisa" påståendena! Så slappt kunde en ledande socialdemokrat handskas med ett par års förfärande rapporter om massmord i ett land, vars folk hon förväntades företräda i svensk debatt.

Birgitta Dahls försvar för Pol Pot försvagade inte hennes ställning i socialdemokratin. När Olof Palme återkom som regeringschef 1982 gjorde han henne till statsråd.

Om Ehnmark och en upptäckt

I sin bok *Political Pilgrims* gör Paul Hollander en förbluffande iakttagelse. Pilgrimerna från väst har ofta varit mest entusiastiska i sin omfamning av en viss diktatur när förtrycket där varit särskilt hårt. De har blivit betydligt mer skeptiska när terrorn har mildrats.²⁸

På 1930-talet sköt eller svälte Stalin ihjäl miljoner människor och höll Sovjetunionen i skräck med sina skådeprocesser. Då var medlöparna från Europa och USA särskilt ivriga att komma på visit för att sen i väst beskriva härligheterna i öst. Det var under Kinas kulturrevolution – den troligen värsta terrorn under Maoåren – som hänförelsen bland pilgrimerna blev extra påtaglig och vältalig.

Hollander menar naturligtvis inte att medlöparna *sökte* död och förbrytelser för att få något otäckt att fira. Däremot drogs de till en samhällsform som radikalt skilde sig från den civilisation som de kom från (se också s 258–262 i den här boken). Stalins och Maos riken, särskilt i de feberartade tillstånd när utrensningarna svepte som stormvindar över länderna, var definitivt "annorlunda".

Hollander hänvisar också till Adam Ulams förklaring 1966 till varför Sovjetsystemets dragningskraft på intellektuella i väst kom att minska efter Stalin:

"... en intellektuell finner ofta en morbida fascination inför de puritanska och undertryckande aspekterna av Sovjetregimen, också inför den enorma självsäkerhet som den utstrålade och som skilde sig så iögonenfallande från den demokratiska världens ursäktande och

²⁸ Jag utgår från 1990 års pocketupplaga av *Political Pilgrims*. Iakttagelsen att kommunistiska diktaturer ofta har varit mest attraktiva för medlöpare när de varit som mest brutala diskuteras bl a på s 5–6 och 11–12 samt i 1989 års förord av författaren.

tvekande bild av sig själv. När denna fasad av självtillit började kollapsa, först efter avslöjandena om Stalin 1956 och därefter som en följd av splittringen i kommunistlägret, började många intellektuella i väst att släppa sin lojalitet till den tidigare idolstaten, som nu helt uppenbart var mycket mer human än den hade varit under Stalin."

Överförd till Sverige ser vi genast att Ulams sammanfattning är som ett porträtt av Jan Myrdal. Hur den passar på andra som haft eller har sympatier för kommunismen har jag svårt att bedöma. Slutkapitlet i *Maktens hemligheter* (1986), Anders Ehnmarks bok om Machiavelli, tvingar fram frågor om ett liknande fenomen, men i ett annat perspektiv.

Ehnmarks fokus låg på kommunismen i Polen när 70-tal gick över i 80-tal. Nytt, skrev han, var att motståndsrörelsen i Östeuropa "på 70- och 80-talen visade frihetens nödvändighet". Händelserna i Polen blev "något så förbluffande som en autentisk arbetarrevolution framväxande under socialismen, mot socialismen och så småningom även krossad av socialismen".

Det polska lärostycket är faktiskt mycket egendomligt, försäkrar Ehnmark, "där tar 1900-talssocialismen slut".

Gjorde den? "1900-talssocialismen" är väl här en synonym för "realsocialismen", som är detsamma som "kommunismen". Tog den slut med bildandet av Solidaritet i Polen?

Kommunismen lyckades under ytterligare ett drygt årtionde att styra och förnedra en kvarts miljard människor i Sovjetunionen och slå sönder ett grannland i Asien, Afghanistan. Ett antal tidigare självständiga nationer i Europa tvingades dessutom fortsätta att leva under ockupation eller i en sorts påtvingad politisk symbios med supermakten. Sen tog "socialismen" i Europa äntligen slut – om man med det menar att de kommunistiska regimerna bröt samman.

Kanske förlägger Ehnmark slutet till de händelser, då kommunismens oförmåga att få medborgarnas stöd demonstrerades på ett obestridligt sätt. Han skulle i så fall syfta på en sorts "moralisk" slutpunkt. "Förbluffande", skrev han, var motståndet i Polen. Förvisso, men det var inte första gången. Under till exempel upproret i Ungern 1956 reste sig ett folk, arbetare och andra, mot inhemska och utländska förtryckare. De slogs ner.

Tog inte "1900-talssocialismen" slut där? Min fantasi var (och är) sannolikt otillräcklig: hur kunde någon i väst efter blodbadet i Budapest 1956 undgå att se att Sovjet hade skapat ett brutalt imperievälde, byggt på militär överlägsenhet och på förkatt och fruktan för de egna folken? Jag medger att min egen samhällssyn i mycket formades av det jag upplevde runt sjuttonårsåldern. Men jag inbillar mig inte att Ungernrevolten innebar något radikalt nytt för att det var nytt för mig.

Anders Ehnmark blev sjutton under Pragkuppens år 1948, då Sovjet befäste sin allmakt i Östeuropa. Sen följde, bland annat, Slanskyprocessen 1952, resningen i Östberlin 1953, upproren i både Ungern och Polen (Poznan) 1956, Berlinmurens upprättande 1961, liberaliseringen av Tjeckoslovakien 1968 och samma år Warszawapaktens militära inmarsch där.

Belyste inte flera av dessa tragedier "något så förbluffande som en autentisk arbetarrevolution framväxande under socialismen, mot socialismen, och så småningom även krossad av socialismen"? Visade de inte "frihetens nödvändighet"?

Naturligtvis, för de flesta av oss. Men tydligen inte för Ehnmark, som såg Solidaritets framväxt långt senare som insiktens ögonblick. Är det alltså så att Ehnmark med orden "där tar 1900-talssocialismen slut" bara menar att den då tog slut *för honom*?

Var alltså den tid, då Lech Walesa började spela en huvudroll på den europeiska scenen, också de år då Ehnmark förstod att kommunismen var ett av nittonhundralets helveten, och det mest utbredda? I så fall borde han förklara för oss hur han kunde bevittna (eller läsa om) den rad av katastrofer, som bolsjevismen då redan hade verkställt, utan att komma till den slutsats som Solidaritet banade väg för.

Om denna tolkning av Ehnmarks ord är riktig pekar den på en vanlig deformation av socialisters texter. Många på vänsterkanten låtsas inte sällan diskutera ett historiskt skeende, när de i själva verket bara skildrar sin personliga utveckling. En hederlig beskrivning av hur de själva subjektivt upplevt kommunismen skulle ha ett mycket större allmänt intresse än dessa omöjliga försök att objektivisera en historiesyn, som har anpassats till de egna misstagen.

Terrorn var naturligtvis långt mer brutal och omfattande under

Stalintiden än under de 35 åren av fortsatt kommuniststyre i Östeuropa. Anta att någon i Polen med Lech Walesas beslutsamhet och ledarförmåga i början av 50-talet hade bildat en facklig organisation med klart antikommunistisk inriktning! Efter hur många timmar hade han/hon arresterats? Efter hur många dagar hade han skjutits eller försvunnit? Hur många av hans kamrater hade avrättats eller deporterats till Gulag?

Med andra ord: på vilket sätt åskådliggjorde Jaruzelski-regimen, som ville *undvika* massdödande, socialismens elände och "frihetens nödvändighet" (Ehnmarks ord), medan tidigare kommunistiska härskare, som överlevde med hjälp av omfattande mördande, *inte* bevisade den saken?

Ett svar från Ehnmark finns i en tidigare bok av honom, *Arvskifte* (1983). Han försökte där förklara varför de så kallade solidaritetsrörelserna i väst blev mer kritiska mot Sovjet under 70-talet. "När det gäller Sovjet finns alltid en stor fördröjning mellan skeende och upptäckt. Något hände dock på 70-talet. Sovjet expanderade mera, och mera öppet."

De här meningarna är intressanta, inte för vad de visar utan för vad de döljer. Den "fördröjning mellan skeende och upptäckt", som Ehnmark talar om, är en starkt förskönande omskrivning. Kommunisterna, och socialister som stod kommunismen nära, upptäckte helt enkelt inte vad som hände i och runt Sovjet mellan 1917 och 1979. Skeendet pågick men ögonen såg inte. Munnen rabblade dialektiken eller förhoppningarna.

Också tankens fortsättning är intressant. "Något hände" alltså på 70-talet, vilket rubbade den gamla tilliten och/eller tvingade socialister att uttala stark och offentlig kritik. Ehnmark syftar på Afghanistan – "Sovjet expanderade mera, och mera öppet".

Angreppet på Afghanistan var förvisso förfärande.²⁹ Men kom-

²⁹ Åtskilliga bland dem i vänstern, som var kritiska mot Sovjets ockupation av Afghanistan, fann det angeläget att betona att *andras* protester mot kriget hade betänkliga motiv. Sara Lidman skrev (DN 5/7 1984): "... jag går inte med i någon demonstration organiserad av Svenska Afganistankommittén... Och jag känner igen Afganistankommittén på gången. På människosynen. Det statiska hånet. Taktiken. De kallar sig revolutionära och gör inte annat än hjälper fram högern, en grym, hemsk, nygamal höger".

munismens expansion i Europa på 40-talet hade varit mycket *mer* omfattande (tio nationer) och var alls inte mindre "öppen" än ockupationen av Afghanistan. Tvärtom, det strömmade ut detaljerade rapporter om förtrycket från de flesta av de härtagna länderna i Östeuropa. Varför upptäckte inte Ehnmark att Sovjet var en imperialistisk makt när erövringarna skedde i vår närhet utan först när Kreml beordrade angrepp på ett land i Asien?

Det lär vi inte få något svar på. Låt oss i stället återgå till Machiavelliboken för att diskutera den tidpunkt när det *borde* ha blivit uppenbart för en någorlunda påläst, utomstående betraktare att kommunismen byggde på lögn, terror och korruption. I så fall kan man undra om den stunden inföll redan i början av 20-talet efter Lenins uppbyggande av en totalitär stat, som vilade på likriktning genom våld, eller med den framtvingade svältkatastrofen i Ukraina följd av Moskvarättegångarna på 30-talet, eller med Stalin/Hitler-pakten 1939, eller med Pragkuppen 1948, eller med arbetarnas uppror i Östberlin 1953, eller så orimligt sent som med Ungernrevolten 1956.

Anders Ehnmark påstår däremot att först med Lech Walesa ytterligare 25 år senare förstod han "att friheten var ett problem av annat slag än befrielse". Därefter kom han att se på Machiavelli på ett delvis nytt sätt.

Inte begriper jag att det var bolsjevikernas övergrepp mer än 60 år efter deras statskupp i november 1917, vilka till en intellektuell i Sverige överbringade nyheten att frihet och befrielse inte alltid hör samman. Visst har kommunismen ibland inneburit "befrielse", främst när Röda armén besegrade Nazi-Tyskland i ett antal länder.

Men "frihet" har den aldrig stått för.

*

Hur skall då friheten bevaras?

I samma bokkapitel tycks Ehnmark mena att vi ännu är långt från svaret på den frågan. Befrielse leder i regel till nytt förtryck (eller till ny ojämlikhet, vilket verkar vara ungefär detsamma för honom). När "klassamhället skjuter rygg" tvingas folket till ännu ett uppror. Drömmen om frihet är "gläntor i historien, då krafterna ligger i balans och ett ögonblick av frihet är möjligt".

Ehnmark har glömt det avgörande. Slutsidorna i *Maktens hemligheter* är som en tavla, där mer än halva landskapet ligger i mörker. Ty nittonhundratalet har ju fört till en revolutionerad nyordning: DEMOKRATIN. Den typen av styrelse visar både hur befrielsens värden kan bevaras och hur frihet och förnyelse kan förenas.

Har inte det demokratiska statsskicket gjort tanken på upprepade revolutioner onödig? Styrelse genom allmän och lika rösträtt under politisk frihet – detta sätt att regera stater gör det möjligt att i fredliga former avsätta och tillsätta ledare, förändra politiken, öka (eller minska) jämlikheten och förhindra maktansamling.

Resultaten blir förvisso inte alltid lyckade eller heroiska. Men folkstyrelsen rymmer alltid *möjligheten* till rättelse genom att alla har rätt att bilda opinion för en förändring.

Att Machiavelli inte såg den utvägen är förståeligt; men Ehnmark? Också här bör vi göra en utflykt till *Aroskifte*. Ehnmark diskuterade i den boken tre värden, som kan vara viktiga vid bedömningen av ett land eller en internationell konflikt:

- a) Den nationella suveräniteten.
- b) Utveckling och modernisering.
- c) Demokrati.

Ehnmark sade sig ha svårigheter vid tillämpningen av alla tre punkter, minst med a) och mest med c). "Med demokratin kan det till och med vara så att det viktigaste är att få bort den från plattformen, för att inte svika de demokratiska krafterna."

Det låter rörigt. Ehnmark nämnde därefter en rad fall – Pol Pot, Uganda, Afghanistan, Etiopien, Vietnam, Iran och Chile – och fann till slut att a) och b) måste respekteras (dvs nationell suveränitet respektive utveckling och modernisering). Däremot är det "bättre att demokratin lämnas utanför än att man . . . hänger sig åt illusioner".

Ehnmark klagade över att "fiktionerna" är så många vad gäller demokratin, och man "menar olika saker". Folk som gillar "internationell solidaritet" kan bli överens om a) och b) men inte om c). Så c) fick strykas. "Också med despotierna, åtminstone de upplysta despotierna, har vi gemensamma intressen."

När Anders Ehnmark utrett den saken var han äntligen redo att ta

slutlig ställning till Nordkorea, som han besökt. Han medgav att landet hade många fel, främst förtrycket och den förfärliga nepotismen runt Kim Il Sung. Men Ehnmarks slutsats blir ändå att

“... Nordkorea är en vän i världen, en modig liten nation som bjuder sina mäktiga grannar spetsen, en ostasiatisk igelkott som vi har mycket gemensamt med, ändå, som hävdar sin självständighet... med kraft och konsekvens och dessutom utvecklar sitt land på ett häpnadsväckande sätt.”

Så kan det gå om man utesluter de demokratiska värdena i bedömningen av ett land. Sedan Albanien befriades från kommunismen verkar Nordkorea vara den nation, som är mest isolerad och där personkulten är mest hysterisk. När den kommunistiska regimen faller där kommer vi att få läsa skakande detaljer inte enbart om årtionden av terror utan också om misären, korruptionen och de ekonomiska missgreppen. Ingenting talar för Ehnmarks tes att Nordkorea “utvecklar sitt land på ett häpnadsväckande sätt”. (Jag antar att han med “häpnadsväckande” menar något positivt.)

Här bör vi jämföra Nord- och Sydkorea. På ena sidan gränsen ett slutet och efterblivet tyranni, byggt på kommunistiska dogmer och en uppskruvad fruktan både för omvärlden och de egna medborgarna. På andra sidan ett allt öppnare land, som de senaste årtiondena haft en förbluffande snabb ekonomisk tillväxt.

Under 90-talet (alltså efter att *Arvskifte* kom ut, det bör noteras) har Sydkorea dessutom i huvudsak utvecklats till en folkstyrelse med fria val. Ehnmark kan kanske i nästa bok berätta för oss om han fortfarande anser att Nordkorea på något värdefullt sätt “bjuder sina mäktiga grannar spetsen”.

I motsats till det kommunistiska Albanien har Nordkorea länge varit ett hot också mot internationell fred och säkerhet. Kommunisterna där startade Koreakriget och exporterar nu avancerade robotar till några av de värsta terrorstaterna i världen (Iran och Syrien). Kanske har Nordkorea redan tillverkat sina första atomladdningar. I flera år har man anat risken att just Nordkorea kommer att utlösa en extremt farlig nukleär kapplöpning mellan flera länder i Asien och Mellersta Östern.

Nordkorea var "en vän i världen", skrev alltså Ehnmark. Också med 1983 års perspektiv: *vän till vem?* "En modig liten nation . . . en ostasiatisk igelkott . . ." – denna löjeväckande metafor nyttjar han alltså för att beskriva ett land, som redan då var en av jordens mest destruktiva stater och dess kanske hårdaste diktatur.

"Styrelseskicket tycks mig förfärligt, men jag håller på Nordkorea ändå, av skälet som jag nämnt" – det är kapitlets slutmening. Vad Ehnmark säger är att han i stort sett struntar i styrelseskicket, ty bara då kan han "hålla på" Nordkorea.

Genom att operera bort demokrati-begreppet landade också Machiavelliboken tre år senare i ohållbara slutsatser. Ehnmark skrev att "liberaler alltid har trott att friheten kan uppnås utan befrielse". Jag undrar det. Befrielseörelser i totalitärt eller auktoritärt styrda stater har liberaler hyst förståelse för eller beundrat och ofta stött med mer än ord.

Vad liberaler däremot vänder sig mot är tanken på våld mot demokratiskt valda regimer. Också om en sådan regering skulle visa sig inkompetent och korrumperad finns ju chansen att i nästa val avsätta den – om man nämligen kan övertyga en majoritet av befolkningen om det.

Jag medger naturligtvis att den islamska fundamentalismen har komplicerat diskussionen i några av de länder som den drabbat. I Algeriet härom året tycktes alternativet vara att upphäva demokratin genom att ogiltigförklara ett fritt val, eller upphäva demokratin genom att godta valresultatet.

Men på nästan alla andra håll i världen har lösningen på frihetens problem faktiskt varit frihet, i meningen demokrati. Den slutsatsen är möjligen platt, men inte osann. Den sammanfattar både vårt århundrades hemskhet (att befrielse lätt leder till nytt förtryck) och välsignelse (att demokratin är en styrelse som inte sällan visat sig vara stark, öppen, lyhörd och pragmatisk).

Jag har inga som helst sympatier för en deterministisk historiesyn, som tror att demokratin nu måste gå segrande fram över världen. Det kommer många nya och svåra bakslag. Och spridningen av kärnvapen till ett antal fanatiska diktaturer är ett hot, vars omfattning och följder vi inte ser idag.

Jag vågar inte ens antyda något svar på den avgörande frågan: är

demokratin ett tillfälligt mirakel och ett underbart historiskt experiment, som nästa århundrade kommer att döma till undergång? Eller blir demokratin en allt starkare och mer "slutgiltig" styrelseform i stora delar av världen?

Klart är dock att det som vårt eget sekel redan har sett i en rad europeiska länder, i Nordamerika, Australien och Israel, i delar av Latinamerika under vissa perioder, i Japan och Indien efter andra världskriget och i flera andra nationer är något långt mer än "gläntor i historien, då krafterna ligger i balans och ett ögonblick av frihet är möjligt".

På ett besynnerligt sätt har Anders Ehnmark lyckats underskatta kraften och segheten hos både demokratin och dess fiender.

PS

Tio år efter *Arvskifte* gav Anders Ehnmark ut boken *Resan till Kilimanjaro* (1993). Här är beskrivningen av demokratin radikalt annorlunda. Han talar nu om "en defensiv kvalitet hos även den dåliga demokratin: den kunde avstyra något värre, även om den själv fungerade illa". Ehnmark anknuter till den indiske Harvardekonomen Amartya Sen, skildrar "den dåliga demokratin livräddande förmåga" och skriver:

"Denna demokrati har en negativ potential, som fulländningens anhängare förbiser, nämligen att genom en aldrig så ofullkomlig makt-delning, men däremot ett utrymme för kritik, en aldrig så formell möjlighet att utkräva ansvar, dock göra fursten rädd. Det är det lilla, som egentligen är något stort."

Han ansluter sig till Sen också när denne jämför Indien och Kina. Ehnmark påpekar:

"Sedan den halvdana demokratin infördes i Indien 1947 har ingen hungersnöd ägt rum där. I Kina däremot, där demokrati aldrig förekommit, kan staten i värsta fall låta katastrofen ha sin gång. Histori-

ens största kända hungersnöd utspelade sig i tysthet där 1958 till 1961, medan hängivna utländska beundrare flockades i huvudstaden. De visste inget. Mer än tjugo miljoner människor kan ha dött”.

Vi kan jämföra bilderna av demokratin i de två böckerna. Den ena (*Arvskifte*) utkom sex år före revolutionerna i Östeuropa och tog ställning för Nordkorea. Den andra (*Resan till Kilimanjaro*) kom fyra år efter frihetsvågen och prisar till och med den dåliga demokratin.

Här speglas en väldig förändring av det politiska landskapet. Anders Ehnmark, som är en lyhörd kännare av tidens skiftningar, ger oss hopp: kanske är de galna åren snart förbi.

Om Baltikum och en svensk trojka

I slutet av 1950-talet blev jag första gången medlem av en kommitté för Baltikums självständighet. Också på den tiden återkom hela tiden frågan: hur får vi en socialdemokrat att ställa upp på manifestationer för baltisk frihet?

Några gånger lyckades exilbalter i Sverige övertyga en riksdagsman ur det största partiet att närvara och göra ytterst försiktiga markeringar. Det mest uppmärksammade exemplet är Olof Palmes tal – när han var oppositionsledare – vid firandet av Estlands självständighetsdag 1980. Men det vanliga var frånvaro och kyla.

Den politiken inleddes när Sverige i början av 40-talet erkände Sovjetunionens annektering av Estland, Lettland och Litauen. Den fullföljdes av Östen Undén – ”den politiska mogenheten hos dessa folk”, sade Undén om Baltikum, var inte ”särskilt markerad”.

Paradoxalt nog blev Sten Andersson, utrikesminister när balterna lyckades frigöra sig, det mest dogmatiskt antibaltiska statsrådet efter Undén. I en riksdagsdebatt med Hadar Cars (22/10 1987) avvisade han kallt Europarådets maning till demokratierna att vid ESK-konferensen i Wien fördöma brotten mot mänskliga och nationella rättigheter i de baltiska staterna. Året därpå (17/5 1988) vidhöll han sin linje: ”Ett krav idag, riktat mot Sovjetunionen, på att de baltiska folken skall få en omedelbar självbestämmanderätt skulle . . . verka i den rakt motsatta riktningen.”³⁰

³⁰ Socialdemokrater utanför regeringen kunde uttrycka sig mer aggressivt. Partiets säkerhetspolitiska talesman, Sture Ericson, har inte sällan gjort uttalanden, som verkar vara karikatyrer på vänsterns fördomar. I riksdagens utrikesdebatt 1988 angrep han moderaternas riksdagsman Gunnar Hökmark:

De finns ”som eftersträvar ökad turbulens i det baltiska området. En moderat ledamot av riksdagens utrikesutskott ansåg för tre veckor sedan i en tidnings-

Det slutliga fiaskot för den svenska linjen blev utrikesminister Anderssons resa till Moskva och Baltikum på hösten 1989. Hans tes, lanserad i svensk TV före resan och upprepad i de baltiska staterna, var att "Estland är inte ockuperat". I ett TT-uttalande hade han varnat balterna: "Får deras otålighet fullt politiskt genomslag äventyras inte bara deras eget arbete utan också hela reformprocessen i Sovjetunionen."

I Vilnius senare förklarade han att i Baltikum finns krafter som vill ha en snabb frigörelse från Sovjetunionen, "men dessa är i kraftig minoritet". Vid den tiden visste nästan alla att de partier, som företrädde en överväldigande *majoritet* av ester, letter och litauer, krävde så snabb självständighet som möjligt. Baltiska ledare blev naturligtvis ursinniga på Andersson och protesterade.

Vid hemkomsten från Moskva och Baltikum vägrade utrikesministern i riksdagen, trots att Håkan Holmberg pressade honom, till och med att ställa sig bakom utrikesutskottets uttalande från våren samma år. Införlivandet av de tre baltiska staterna i Sovjet hade skett "under tvångsmässiga former", sade riksdagen men alltså inte Andersson (16/11 1989).

A-pressens korrespondent i de baltiska länderna, Tommy Svensson, skrev i en krönika att "Sveriges utrikesminister verkar trivas bättre hos makthavarna i Kreml än hos frihetskämparna i Baltikum". Andra socialdemokratiska tidningar försökte däremot skydda utrikesministern i den omöjliga situation som han hade försatt sig i. Den borgerliga pressens kritik var nedgörande.

Statsminister Ingvar Carlsson försvarade sin utrikesminister: "Jag har inte den minsta kritik mot Sten Andersson." På en konferens beskrev han själv Sovjets kolonisering av Baltikum: "Det var sovjetiska medborgare som kom in där och som . . . och dom blev en del av

artikel att Sverige bör agera för att bryta loss Estland, Lettland och Litauen från Sovjetunionen. Det vore betänkligt om sådana utrikespolitiska stolligheter spreds utanför extremmoderatens krets."

Ericson kallade också Hökmark för "äventyrlig aktivist". (En mer utförlig dokumentation av socialdemokratiens bristande förståelse för Baltikums frihetskamp under främst hösten 1989 finns i Andres Küngs promemoria "S och Baltikum", Timbro, januari 1990.)

Sovjetunionen." En tidigare medarbetare till Carlsson, Anders Isaksson, kommenterade statsministerns försök att dölja den baltiska tragedin:

"I genren förskönande omskrivningar utgör Carlssons version av det självständiga Baltikums undergång ett svårslaget rekord, i sin sliska förljugenhet egentligen mera cyniskt än Sten Anderssons brutala förnekande av historiska fakta. Pröva statsministerns formuleringar på Nazitysklands ockupation av Norge: det var några tyskar som kom in där . . ." (Dagens Industri 24/11 1989).

Det är onödigt att här fortsätta skildringen av den svenska regeringens vinglande i den baltiska frågan under hösten 1989. Uttalanden gjordes, omtolkades, togs tillbaka, upprepades, formulerades på nytt och doldes – trojkan Carlsson-Andersson-Schori (naturligtvis assisterad av Sverker Åström) vinglade fram mellan gamla ståndpunkter, prestigemässiga låsningar och de nya realiteter som Östeuropas frigörelse skapade. Steg för steg pressades socialdemokraterna till allt rimligare positioner, medan de samtidigt spred dimma över scenen för att dölja förflyttningen.

Vad vi bevittnade var Undén-Palme-linjens sammanbrott. Dess anhängare tvingades äntligen möta både tyranniets och befrielsens verklighet i några av våra grannländer.

Närmare ett halvsekel av doktrinbygge i neutralistisk anda konfronterades plötsligt med en snabb, historisk process, som blåste bort det officiella hyckleriet om kommunismen. "Vi ägnar oss inte åt anti-sovjetism", hade alltså Palme förklarat fem år tidigare. Lyckligtvis ägnade sig andra, främst USA och Nato i väst och många av de förtryckta i öst, åt antisovjetism. Så befriades Europa från bolsjevismen.

För att rätt uppfatta Carlsson-Andersson-Schori måste vi ha i minnet att de samtliga är fostrade i den världsbild som Östen Undén skisserade och Olof Palme färglade. Därmed blev det omöjligt för dem att ens ana vidden av de många eländena som var Sovjetsystemets. De såg inte intensiteten och omfattningen av förtrycket, deformationen av de människor som gick dessa regimers ärenden, lögnerna om ekonomin, militariseringen av samhället, miljöförstörelsen och falskheten i propagandan mot andra länder.

Därför var det också naturligt för vice statsminister Ingvar Carlsson (i skriften *Vad är socialdemokrati?*, tillsammans med Anne-Marie Lindgren, 1983) att prisa kommuniststaternas ekonomiska framgångar:

”Såväl Sovjetunionen som länderna i Östeuropa har genomfört en snabb industrialisering och har en hög bruttonationalprodukt. Det finns åtskilligt att invända mot systemet i dessa länder, men de bevisar ovedersägligen att kapitalismen inte har monopol på att skapa materiellt välstånd.”

Förklaringen till Sten Anderssons haveri om Baltikum är densamma: han förstod aldrig det sovjetiska systemet och ville heller inte se att det höll på att upplösas. Andersson trodde att han kunde dribbla sig igenom ett dramatiskt skede i världshistorien med uttalanden, som gång på gång stred både mot varandra och mot verkligheten. Med rutincharm och de vanliga glidningarna försökte utrikesministern sedan dämpa upprördheten över vad han faktiskt sagt.

En vecka menade Andersson att de båda tyska staternas förening var ett otyg, nästa vecka stödde han den. Ena dagen påminde Rumäniens nya ledning om fascisterna, dan efter hade han motsatt åsikt.

I Moskva diskuterade han med Sovjets utrikesminister frågor om äganderätten, ”oss socialister emellan” (Andersson). Regeringschefen i Kreml var kommunist men också demokrat, meddelade Sveriges utrikesminister. Så kom han plötsligt på att lite hemmapolemik brukar hjälpa upp läget: ”Det är en välsignelse för detta land att Bildt och Westerberg och andra inte är landets utrikesministrar, och det är också en välsignelse för Baltikum!” (riksdagen 16/11 1989). Socialdemokraterna i kammaren applåderade.

Tredje mannen i svensk utrikespolitik under åren då Sovjetväldet föll sönder var Pierre Schori, kabinettssekreteraren. Också han var 1989 kallsinnig till kraven på baltisk självständighet. I en TV-intervju (Magasinet, TV2, 6/4 1989) påpekade programledaren, Olle Stenholm, att de flesta i Baltikum faktiskt önskar självständighet. Schori svarade att de balter

”jag har talat med accepterar efterkrigstidens sk realiteter, och Hel-

singforskonferensen 1975 fastslog nuvarande gränser i Europa såsom gällande. Så jag tror nog att de ser det som att få autonomi, ökad självständighet, inom Sovjetunionen.”

När Stenholm frågade om inte nationell självbestämmanderätt skulle gå före Helsingfordokumentet svarade kabinetssekreteraren: ”Nej, inte det här fallet, för det (Helsingforsavtalet) var mycket precist . . . Det är den verklighet vi har att leva med nu.” Han förnekade också att folkfronterna i Estland, Lettland och Litauen begärde nationell frihet. De framställer

”inte sådana krav. De kommer hit i stället och vill ha kulturellt utbyte, de vill ha samarbete på miljöområdet . . . De är oerhört ansvarfulla. De skulle inte vilja kasta över ända de möjligheter till ökad frihet som de nu äntligen fått i Lettland genom att gå en äventyrsväg”.

Till slut försäkrade Schori att balterna inte heller *kommer* att kräva egna stater – ”jag tror faktiskt inte att det kommer gå dithän under överskådlig framtid, att de ansvariga också inom folkfronterna kommer att kräva detta (alltså nationell självständighet)”. Och fem månader senare förklarade Schori att Sverige inte vill ”bidra till någon separatism där (i Baltikum). Vi har erkänt den nuvarande situationen . . .” (SvD 5/9 1989).

I början av 70-talet var Schori ansvarig utgivare och en av redaktörerna för den socialdemokratiska idétidskriften Tiden. En ledare där förklarade bl a att Nixon var värre än Hitler:

”Efter att ha saboterat freden (i Vietnam) har den amerikanske presidenten frigjort en barbarisk hämningslöshet som till och med överträffar Hitler-Tysklands illdåd. Det är viktigt att komma ihåg att det är själva det amerikanska systemet som möjliggör Nixons folkmordspolitik. Det är ett system som alstrar brutalitet och människoförakt och genom sin makt utgör en fara för en hel värld” (ledare i Tiden nr 10 1972).

Nixon var visserligen mer barbarisk än Hitler, fick vi alltså veta, men det är ”det amerikanska systemet” som driver fram folkmord, brutalitet och människoförakt. Vad i det ”amerikanska systemet” syftade

Schori och de andra på – demokratin, konstitutionen, partiväsendet, kapitalismen, storföretagen, USA:s krigsmakt, rasproblemen, massmedierna? De preciserade inte. Men att Schoris avsky inte enbart eller främst gällde Vietnamkriget utan var långt mer övergripande var uppenbart.

Intressant som jämförelse är att Pierre Schori 1982 (för att stötta upp Bodströmdoktrinen, se s 18–19) förklarade att "vi skulle inte ägna oss åt systemkritik av andra länder" (DN 11/11 1982). När USA angrips gäller alltså kritiken, enligt Schori, "det amerikanska systemet". Men när risk föreligger att kommunistdiktaturer förkastas ingriper Schori för att stoppa just "systemkritik".

Vad gäller det ekonomiska systemet var det viktigt för Tiden under Schoris ledning att markera distans till båda blocken:

"... vi finner inte skäl att låta ett avståndstagande från Sovjetsystemet innebära något som helst godkännande av kapitalismen. Vi anser den vara en klart överreklamerad vara" (ledare i Tiden nr 4 1973).

Få har tvekat om Pierre Schoris värderingar. Han hade klippkort på flyget till Havanna. 1974 instämde han med en rapport, som påstod "att Kuba är på väg att få sitt system att fungera, att bli ett socialistiskt mönster för Latinamerika" (Tiden nr 8 1974).

Och 1981 (i boken *I orkanens öga*) släppte Schori nyheten att Castro gått in för demokrati. I ett tal 1980 hade nämligen diktatorn, enligt Schori, betonat "vikten av, ja t o m visheten av att respektera partipolitisk pluralism . . ." Den slutsats som Fidels svenske vän då drog var att därmed "tycks revolutionären Castro ha accepterat parlamentarismen som metod". Som vanligt var Schori oförmögen att skilja mellan propaganda och realiteter. Ännu 1986 förklarade han att Castro "är en av de största i samtidshistorien . . . har närmast en renässansfurstes drag" (se s 21).

Schoris hänförelse inför marxister i uniform gjorde honom till någon sorts hedersrevolutionär i Latinamerika. Romantiseringen av den kubanska diktaturen var länge hans enda självständiga bidrag till svensk utrikespolitik. När sandinisterna förlorade valet i Nicaragua och Castro öppet angrep Gorbatjovs liberala anfäktelser började marken gunga under Schori.

Sten Anderssons debacle i Estland, Lettland och Litauen blev Schoris räddning. Denne fick uppdraget att lotsa socialdemokratin undan chefens blamager. Han utförde det med nästan samma iver som han förr omfamnade Kuba. Jag förnekar inte alls att Schori därmed gjorde en viktig insats för både balter och svenskar. Han bröt femtio år av socialdemokratisk fientlighet mot Baltikum.

Ändå vet alla att Schori kan ingen lita på. Ena året hyllar han en prokommunistisk regim i Karibien och nästa år en antikommunistisk omvälvning i Baltikum. Revolution som revolution, tycks han mena. Ideologisk hållfasthet skall vi inte söka hos denne före detta kabinetssekreterare, som pratat mer ideologi än någon av sina företrädare.

Ty vad händer när vinden vänder? Vilket folk utsätts nästa gång för Schoris entusiasm eller aversion? På vilka möten kommer han i framtiden att avskjuta sina revolutionspoem? Ingen vet.

Men vi kan vara förvissade om att den mannen fortsätter att jaga efter vind med stålblå ögon.

Om sveket mot Bosnien

En världsbild faller ihop och ersätts inte av någon annan.

Så måste vänstern ha upplevt Sovjetunionens upplösning, Östeuropas återkomst till historien, den oerhörda framgången för USA:s och Natos militära och politiska strategi, avskyn i flera av de befriade länderna inför varje form av "socialism", de skakande detaljerna om korruptionen och förtrycket också i Tredje världens marxistiska regimer.

Att självförtroendet bland socialister knäcktes är naturligt.

Det gjorde vänsterns debattörer ovilliga att ta ställning till nya konflikter. Inför katastrofen i Bosnien var socialisterna påtagligt rädda att uttala åsikter – "kanske tar vi fel en gång till?" Kriget i forna Jugoslavien blev ännu ett exempel på deras oförmåga att skilja mellan det avgörande och det mindre viktiga.

Ingen av de gamla reflexerna duger här. När detta skrivs har USA ännu inte engagerat sig med kraft; antiamerikanismen ger alltså ingen vägledning. Israel har i ord och handling stött muslimerna, vilket gjort antisionisterna förvirrade. Pierre Schori har följaktligen tjuvat om hur "komplicerad" situationen är och hoppats att FN upprättar "skydds-zoner". I övrigt har han glidit undan.

Gunnar Fredriksson, som ofta skriver utmärkta böcker och i regel extremt nonchalanta artiklar, har meddelat oss att världen nu präglas av "ett sammelsurium av hundratals obegripliga krig" som jag (Fredriksson) "banne mig inte har någon skuld i" – "det är inte konstigt att vi står handfallna". Han avvisar varje militärt stöd till Bosniens muslimer med en elegant analys: "Att sätta igång med att bomba och skjuta på alla som man tycker illa om förefaller idiotiskt" (Aftonbladet 2/4 och 2/1 1993). Fredriksson ger här en god bild av vänsterns moraliska sammanbrott – man försöker inte ens längre diskutera ett stort europeiskt krig på ett seriöst sätt.

På Dagens Nyheters kultursida utvecklade Leif Nylén sitt försvar för tystnaden (24/4 1993). "Bättre att tiga om man inte vet vad man ska säga", var rubriken. Det är en klok maxim, som Nyléns redaktion borde ha tänkt på i flera andra utrikesfrågor under det senaste kvartseket, från Kinas kulturevolution till Gulfkriget.

Men nu gällde det Bosnien, och Nylén undrade vem som här är "imperialistisk förtryckare". Och vad är "folkligt motstånd"? frågade han hjälplöst.

Om inte mordandet i Bosnien varit så förfärande skulle Nyléns inlägg mest ha verkat patetiskt. Han traskar fortfarande omkring med sina gamla etiketter men vet inte på vilka parter han skall klistra dem. Det är inte händelserna på marken i Bosnien – främst fälttåget mot muslimerna, deras kvinnor och barn – som Nylén granskar. Han lever i en verbal skenvärld där inget längre stämmer.

Visst kan man hjälpa honom att ta ställning genom att ge förslag till svar på Nyléns frågor. Angripare, och därmed "förtryckare", är serberna. De syftar till att bygga ett Storserbien i främst de centrala delarna av forna Jugoslavien. Kan inte Nylén kalla det för "imperialism"?

Men den typen av dialektik blir ovärdig inför hemskheterna i Bosnien. Flera miljoner människor på flykt, ett par hundratusen dödade. De politiska ledarna i London, Paris, Bonn och Bryssel som vägrat att agera. Det har luktat München lång väg. Åter har Europas demokratier låtit en aggressiv militärmakt ockupera och annektera delar av grannarnas territorier.

Särskilt motbjudande blir då den relativisering av förbrytelseerna, som kan ske också i moraliska termer. Håkan Arvidsson har (i Moderna Tider, augusti 1993) på ett ovanligt cyniskt sätt demonstrerat ett sådant allmänt avståndstagande. "Alla parter har syndaregister utan ände", skrev han, det finns ingen moralisk hållning till kriget eftersom deltagarna i det är omoraliska. Rubriken är "En konflikt utan goda". Ingen av delstaterna i forna Jugoslavien har någon rätt till självständighet. Den enda lösningen är en "statskonstruktion av samma eller liknande slag som det nyss övergivna Jugoslavien".³¹

³¹ Till och med Slovenien, vars självständighet är både framgångsrik och erkänd av nästan alla, borde ingå i en ny jugoslavisk statsbildning, enligt Håkan Arvidsson

Arvidsson vägrar alltså att förstå att en bestämd hållning till kriget i Bosnien inte handlar om att rentvå någon part från misstankar om brott. Naturligtvis har serber, kroater och muslimer begått förfärande övergrepp; ingen grupp är "ren". Moralen skall i stället tillämpas på *handlingarna*.

Arvidsson hånar "västvärldens romantiskt vilseförda intellektuella, som tror sig utkorade att välsigna varje konflikt med upphöjda moralismer". Denna råa floskel tillämpar han på de människor, som i allt djupare oro försöker nyttja sina klart redovisade värderingar för att beskriva och tolka ett omänskligt skeende och därefter dra politiska slutsatser.

På ett klagörande sätt har Per Svensson (Expressen 19/8 1993) visat vad Arvidssons bedömning innebär. Ett moraliskt ställningstagande gäller inte primärt "*någon*", skrev han, utan främst "*något*, för en uppsättning värden och normer". Ofta men inte alltid leder det till stöd för en sida i konflikten, men "detta partitagande är sekundärt, villkorligt och provisoriskt".

Man kan till och med säga att om vi saknar ett generellt förtroende för någon av flera krigförande är det *särskilt* viktigt att ta ställning i kraft av värden, som vi gjort allmänna och försökt objektivisera. "Just när man inte kan lita på någon, när alla eller de flesta aktörers göranden och låtanden är mer eller mindre tvivelaktiga, är det nödvändigt att slå vakt om och instrumentalisera moralen i politiken" – den klarsynen hos Per Svensson är en nödvändig utgångspunkt för en bedömning av Bosnien.

I namn av en sådan moral måste vi då tala klarspråk om de oerhörda angreppen mot Bosniens muslimer: massmord, beordrade våldtäkter på tiotusentals kvinnor, sönderstyckandet av en före detta jugoslavisk delstat, kvävningen av och skjutandet mot bosniska städer.

1993. Här är han konsekvent. När jag i juni 1991 utförligt argumenterade för det då angripna Sloveniens rätt till en egen stat (Expressen 29/6 1991) svarade Arvidson (Moderna Tider, september 1991) att jag var "lätsinnigt tvärsäker" och gav uttryck för "den nynationalistiska mentaliteten".

Borde alltså Serbien ha ockuperat Slovenien (där det knappast finns några serber) för att hålla landet kvar i federationen?

*

Förenta Nationernas och västmakternas politik i Bosnien har varit skandalös. För det första införde de ett vapenembargo som främst drabbar muslimerna, det vill säga man har hindrat majoritetsgruppen i landet att försvara sig mot serbers (och kroaters) angrepp. För det andra vägrade Nato att med egna flygangrepp slå sönder serbiska militära ställningar på t ex bergen runt Sarajevo.

Denna kombination är oerhörd. Muslimerna har utsatts för ständigt belägring, beskjutning och fördrivning utan att skyddas av egna eller andras vapen. De serbiska angräparna kunde koncentrera sig på att slakta och förnedra civila. Talet om "en ny världsordning" fick sitt hänfulla eko i sveket mot Bosnien.

Kort tid efter kommunismens fall i Europa avslöjade alltså demokratierna sin nya oförmåga att fatta beslut. Under åtskilliga veckor kunde t ex serbiskt artilleri beskjuta den medeltida staden Dubrovnik. Det hade troligen varit lätt för europeiska och/eller amerikanska krigsfartyg att besvara den elden. Från havet utanför hade de kunnat slå ut de serbiska ställningar som gjorde livet till ett helvete för folket i den kroatiska kuststaden.

Utan att utsätta egna soldater för stora risker hade USA/EU då gett en signal till Belgrad: vi godtar inte terror mot Kroatien och Bosniens civila. Men genom att vägra göra militärt motstånd ens från väl skyddade fartyg blev Natos budskap det motsatta: omvärlden kommer inte att ingripa.

Därefter förflyttades huvudscenen till Bosnien-Hercegovina. När serber inför hela världen sköt prick på åldringar och barn, när läkare tvingades operera i bosniska källare utan att patienterna ens kunde bedövas, när infångade muslimska kvinnor först skändades med gruppvåldtäkt och sen knivskars till döds av flinande soldater – vilket Europa såg vi då träda fram?

Vi såg ett förlamat Europa, upptaget av EU-debatt och sin egen ekonomiska kris. När president Clinton ville flygbomba serbiskt artilleri sade hans allierade i Europa nej. Signalen blev åter tydlig: vi beklagar att ni bosnier plågas ihjäl, men vi har ingenting lärt av till exempel det spanska inbördeskriget.

Vapenembargo mot Spanien på 1930-talet drabbade ju republiken

men inte Francos trupper. När demokratierna vägrade att ingripa kunde falangisterna krossa den sköra demokratin med hjälp av Hitler och Mussolini.

Budskapet från Spanien var givet: de fria staterna gör inte motstånd. Så uppfattade man läget i Berlin och Rom. Det bidrog till att inleda andra världskriget. Den spanska republikens fall blev förspelet till den stora katastrofen.

Har Sarajevo blivit vår generations Guernica? Demokratiernas beslutsvånda under 1992 och 1993 tvingar fram den parallellen. I det största europeiska kriget efter 1945 har väst förvandlat sig till en papperstiger.

Det måste upprepas: sammanhållningen i Nato under 45 år hindrade sovjetisk aggression, stabiliserade demokratin i Västeuropa och bidrog till kommunismens sammanbrott. Med kriget i Bosnien har alliansen mellan Europa och Amerika urholkats, åtminstone tillfälligt. Begriper inte dagens västmakter vilka risker de tar genom att inte agera samfällt och beslutsamt?

Förstår de inte hur farliga slutsatser, som härskare i andra länder med latent eller öppna konflikter, nu har dragit? De som planerar aggression i forna Sovjet, i Mellersta Östern eller i Kambodja har säkert piggnat till när demokratierna stått paralyserade.

De som frenetiskt arbetar på att sprida kärnvapen till nya diktaturer har också följt dramat i Bosnien med intresse. Vi kan bara ana hur generalerna i Pyongyang och mullorna i Teheran har tolkat skeendet i forna Jugoslavien.

Och var slår serberna till nästa gång om de tror att väst bara protesterar i ord. Kommer angreppet att riktas mot Kosovo? Om Serbien börjar bedriva etnisk rensning där – vad gör Turkiet? Om Turkiet ingriper – kommer Grekland att stå passivt? Vad händer då i Makedonien? Bristen på reaktion från väst har ökat risken för ett stort Balkankrig senare.

Under inbördeskriget i Spanien var det främst vänstern som varnade och såg hoten torna upp sig. Inför tragedin i Bosnien 55 år senare stod vänsterns ledande debattörer länge passiva. Dock tryckte Dagens Nyheters kultursida under hösten 1993 en rad viktiga artiklar om katastrofen. När detta skrivs tycks känslan av solidaritet med de angripna öka i Sverige.

Under kriget i Bosnien har Europas politiker, oavsett partifärg, kryptt till dvärgar. Vapen löser inga problem, har statsminister Carl Bildt svarat när han fått frågan om militärt stöd till Bosniens förföljda. Så brukar annars pacifister låta när de glömmet de många försvarskrig då vapen faktiskt har "löst" problemet, nämligen att rädda de angripna.

Bildt hade rätt om kommunismen, visade tydligt sambandet mellan fred och frihet och höll fast vid sin övertygelse när Palme hetsade mot honom. Han såg klart om Gulfkriget. Men Bildt är tondöv inför antisemitismen och har bagatelliserat rasismen i Sverige som ett "randfenomen". Han är naturligtvis inte lika okänslig inför etnisk rensning som inför etniska fördomar. Men sådana konflikter passar inte in i hans maktpolitiska scheman.

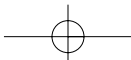
Vem har sagt att det blir bättre om man bombar mera, undrade Bildt polemiskt på våren 1993 när Margaret Thatcher krävde ett militärt ingripande från väst. Fler vapen gör ont värre, menade Sveriges statsminister och avvisade henne föraktfullt. När en europeisk högerledare börjar låta som Maj Britt Theorin har vi skäl att bli nervösa.

"Emotionellt nonsens", utbrast Englands försvarsminister Malcolm Rifkind om Thatchers kritik. Sunday Times svarade att det uttalandet förblir en skam för honom. Idag styrs Europa av "robotartade politiska pygméer" av Rifkinds sort, sammanfattade tidningen.

Vänstern är alltså inte alls ensam om sin förnedring. Alla borde lyssna på analyser och maningar från den grupp av franska filosofer och författare, som ofta blivit demokratiernas samvete på senare år. De borde lära av de amerikanska politiker och kolumnister, som tycks förstå mer om Europas villkor än européerna själva.

I Paris på våren 1993 träffade jag åter Bernard-Henri Lévy, som flera gånger besökt Bosniens huvudstad och där gjorde den lysande TV-filmen "En dag i Sarajevo's död". Han trodde att många av västs diplomater i hemlighet uppskattar den serbiske presidenten Slobodan Milosevic. De är rädda för Balkans uppsplittring i småstater, misstänkte Lévy, och Storerbien löser ett antal problem.

Den demokratiska senatorm Joe Biden, tidigare presidentkandidat i USA, reste också till Bosnien. Hans slutsats 1993 blev att Europa präglas av en "nedslående mosaik av okunnighet, ängslighet, självbedrägeri och hyckleri".

Och Jim Hoagland sammanfattade i Washington Post vår världsdels nygamla likgiltighet med ord som borde få oss att lystra. När ett annat folk slits sönder är det lätt att hitta undanflynkt, skrev han:

– Det finns alltid skäl att vara passiv när andra pinas. Men inbillas aldrig att deras lidande inte långsamt förändrar oss alla, inifrån.

Om journalister och den antijudiska rockaden

En troskyldig 68-aktivist frågade för ett par år sen: vilka på 70-talet hade *inte* Che Guevara på väggen hemma? Svenska Dagbladets politiske redaktör Håkan Hagwall svarade helt korrekt: *de flesta*. Den socialism, som kom att dominera så mycket av medierna och debatten under de här åren, fick aldrig stöd av mer än en ganska liten minoritet av svenska folket.

Men förbluffande många i den minoriteten fick alltså viktiga positioner i radio-TV-tidningar. Dagens Nyheters politiske redaktör, Hans Bergström, har i en uppsats ("Med medierna mot 2000-talet – en orättvis betraktelse" i boken *Nerikes Allehanda 150 år*, 1993) belyst hur en klyfta mellan allmänhetens och journalisternas samhällssyn öppnade sig under de här åren:

" 1989 uppgav sig 22 procent av journalistkåren stå vänsterpartiet kommunisterna närmast bland de politiska partierna (maktutredningens journalistundersökning). Samma år som kommunismen faller samman i allt sitt elände runtomkring vårt land uppges sig alltså nära en fjärdedel av de svenska journalisterna närmast stödja kommunistpartiet. Andelen bland 40-talisterna var 24 procent och bland journalister födda på 50-talet, journalishögskolegenerationen, hela 30 procent! Hälften, 47 procent, i denna generation uppges sig stödja kommunisterna eller miljöpartiet. Bland medierna var andelen vpk-are störst hos kvällstidningarna samt Sveriges riksradio, båda med 29 procent. Maktutredningen finner dessutom att journalisterna genomgående ligger till vänster om genomsnittsväljaren för varje parti, den vpk-röstande journalisten till vänster om den vanlige vpk-väljaren, osv.

Så sent som 1968 var det blott 3 procent av journalisterna som i en motsvarande undersökning uppgav sig vara kommunister. Kommunistpartiets andel i hela väljarkåren har legat ungefär still under åren

mellan de båda undersökningarna. Förklaringen till kommunismens popularitet bland journalister ligger alltså inte i en allmän samhällsutveckling utan helt och hållet i rekryteringen till journalistyrket under 70- och 80-tal."

Också den genomgång av åsikter i olika sakfrågor som maktutredningen har gjort, skriver Hans Bergström, visar att "journalistkåren avviker dramatiskt från allmänheten. Främst rör det sig om en röd-grön tendens." Och han ställer den ofrånkomliga och pinsamma frågan: hur kan en "journalistkår med så massiv övervikt för ett samhällsperspektiv i nära anknytning till kommunister och miljöpartister klara att informera om de två största svenska frågorna under 90-talets första hälft: kravet på restaurering av ekonomin samt EU-frågan"?

Själv undrar jag dessutom: är det möjligt för journalister med "ett samhällsperspektiv i nära anknytning till kommunister och miljöpartister" att ge en insiktsfull bild av det politiska förtryckets mekanismer, av klyftan mellan demokratiers och diktaturers agerande, av utrikespolitiska skeenden och av de krig och kriser som totalitära stater orsakar? Kan de flesta av sådana skribenter skilja mellan viktigt och oviktigt i den propagandastorm som alltid bryter ut när en internationell konflikt närmar sig?

Den mest uppmärksammade reportern i Sverige under de senaste tjugo åren är troligen Jan Guillou. Många journalister tycks se honom som en förebild. Det stör dem inte alls att han (se s 107-109) skrivit en hyllningsbok om Husseins Irak, att han berömt detta lands förestående demokratisering och humanitära fängelser samt gått i god för regimens välvilja mot kurder, judar och shiamuslimer. Inte heller bryr sig många om att Guillou kallat världens samtliga demokratier (inklusive Sverige) för den "den högljudda och extremistiska minoritet", som i FN röstade mot resolutionen sionism är rasism. Det var alltså diktaturerna som uppträdde klokt och balanserat.

Att bli totalt duperad av Saddam Husseins gangstervälde och beteckna världens folkstyrelser som extremister har varit fullt i sin ordning under denna epok. I de flesta andra demokratier skulle sånt ses som bevis på djup omdömeslöshet och undergräva skribentens trovärdighet.

Gång på gång är det samma bild som tränger fram: toleransen mot diktaturens medlöpare är i Sverige ofta större än förståelsen för de pålitliga demokrater som varnar.

*

Lika oroande är hur radikalt den antijudiska propagandan har förskjutits på höger/vänster-skalan under nittonhundratalet.

Under seklets första 45 år återfanns den stora majoriteten av svenska antisemiter någonstans på den borgerliga sidan, inte minst inom dåvarande bondeförbundet. Högern och Sveriges nationella ungdomsförbund bröt visserligen med varandra bland annat på grund av partiets starkt avvisande hållning mot Hitler-Tyskland. Både Arvid Lindman och Gösta Bagge tog bestämt avstånd från nazism och antisemitism.

Men motstånd mot judiska flyktingar och förståelse för "det nya Tyskland" var inte ovanliga inom partiets väljarkår. Bland åtskilliga konservativa grupper och personer var misstänksamheten mot det judiska tydlig.

Det kulturella inflytandet från Tyskland blev stort i Sverige redan före sekelskiftet, och sympatier dröjde kvar också efter Hitlers maktövertagande 1933. Nationalism och protektionism skapade ibland ett klimat som uppmuntrade antijudiska fördomar. Med den judiska gårdfarihandeln ökade antalet antisemiter bland köpmännen, konkurrenterna.

Rasbiologin fick många beundrare i början av seklet, också i flera politiska partier. Den traditionella, kristna antisemitismen hade påverkat åtskilliga präster. Och majoriteten av studenterna på ett stort möte i Uppsala ("Bollhusdebatten") gjorde i februari 1939 ett uppmärksammat uttalande mot så kallad import av intellektuella, vilket i praktiken var ett hårt slag mot judiska flyktingar från Nazi-Tyskland.

Inom bonderörelsen stod stereotyperna om judar för just de begrepp som man särskilt ogillade: socialism, kapitalism, kosmopolitism, "degenererad stadskultur" (se t ex Mattias Tydéns studie "Antisemitism i Sverige 1880-1930" i boken *Judiskt liv i Norden*, 1988). Bondepresen blev inte sällan forum för judefientliga uttalanden,

vilket påverkade flera ledande politiker i bondeförbundet.

Visst var Arthur Engberg, statsråd och länge riksdagsman för socialdemokraterna, en av den tidens mest kända antisemiter. Han var knappast ensam i sitt parti om en sådan hållning. Några socialister kopplade ihop kapitalism med judendom – Karl Marx antisemitism hade påverkat en del också i Sverige. Och t ex Bengt Lidforss och August Strindberg förde samman radikalism och antisemitism, men den idéströmningen blev aldrig särskilt stark.

Som vanligt med antisemitismen kunde denna stollarnas religion tillfredsställa helt olika intressen: "av köpmän förknippades detta 'judiska' hot med den ohämmade frihandeln, av socialdemokrater sammankopplades det med kapitalism, och av bönder och högermän associerades det med socialism och med ett omvälvande, modernt samhälle" (Tydén).

Ändå är det helt uppenbart att *motståndet* mot nazismens judehat främst fanns bland socialdemokrater och liberaler. Antisemitismen sågs av dem som en reaktionär och hotfull villfarelse, som den socialdemokratiska vänstern och liberalerna alltid borde bekämpa.

I uppsatsen "Socialism och antisemitism" (1959), omtryckt i boken *Tyranniet begär förtroende*, belyste Herbert Tingsten antisemitismen hos ett antal socialistiska tänkare, bland andra Karl Marx, Charles Fourier, Joseph Proudhon och Georges Sorel.

Men han påpekade samtidigt det uppenbara att

"antisemitismen som politisk rörelse främst uppburits av propagandister och partier som haft konservativa eller reaktionära mål och appellerat till borgare och bönder, medan socialdemokratin som politisk maktfaktor bekämpat antisemitismen. Detta är den avgörande synpunkten."

Också i Sverige, skrev Tingsten om bland annat mellankrigstiden, har "socialdemokraterna med ytterst få undantag varit lika klart liberala i denna punkt som liberalerna".

Därefter dödades en tredjedel av det judiska folket i Förintelsen. Rapporterna från utrotningslägren slog världen med fasa. Då borde den gamla traditionen – att med kraft bemöta judehatet varhelst det dök upp – ha ytterligare förstärkts. Den naturliga slutsatsen också

för dagens vänster skulle ha varit att i alla sammanhang hålla sig borta från antijudiska demagoger och formuleringar.

Och den borde ha sett till att kritik mot Israel aldrig färgades av antisemitiska fördomar.

*

Det blev tvärtom. När forskarna längre fram kommer att kvantifiera antijudiska uttalanden i Sverige från slutet av 60-talet och framåt blir troligen slutsatsen att åtminstone 80 till 90 procent av dem har gjorts av debattörer på vänsterkanten. Jag hänvisar till kapitlet "Judarna och deras fiender" i den här boken (s 81–119). När jag gick igenom ett par privata arkiv med 25 års artiklar, böcker och uttalanden, som på olika sätt var antijudiska, blev det helt uppenbart: vänsterns dominans är överväldigande.

Visst hittar man också högerextremister som Christopher Jolin och de grupper han står nära. Vissa av dem, t ex Vitt Ariskt Motstånd, stödde även Ahmed Rami och hans nynazistiska propaganda i Radio Islam. Anna-Lena Lodenius och Stieg Larsson har i sin utmärkta bok *Extremhögern* (1991) analyserat de organisationerna.

Sverige har hittills varit förskonat från framgångsrika högerextrema partier av det slag man har i till exempel Österrike (FPÖ), Tyskland (republikanerna) och Frankrike (Nationella fronten). Ingen Jörg Haider (som prisat Hitlertiden), Franz Schönhuber (som själv varit SS-officer) eller Jean-Marie Le Pen (vars förkunnelse varit öppet antisemitisk) har hittills trätt fram i vårt land. Och ingenting som påminner om den nyfascistiska våg, vilken svepte över stora delar av Italien i kommunalvalen i november 1993, har ju drabbat Sverige.

Den hets mot flyktingar och muslimer, som ny demokrati bedrivit, är dock kränkande och djupt oroande. Särskilt allvarligt är att partiledningen fört fram lögnen om muslimska "ritualmord", en fördom som påminner om viss hets mot judar. När detta skrivs har Ian Wachtmeister, Bert Karlsson eller Vivianne Franzén ännu inte sökt exploatera antijudiska stämningar.

Med några undantag har i stället de välkända namnen bland judarnas fiender i Sverige på senare år varit knutna till (eller befunnit sig i närheten av) socialistiska organisationer eller redaktioner, eller

till skribenter som i andra sammanhang verkat för socialistiska värderingar, eller som själva betraktar sig som del av "vänstern". Förr var det tydligt att antisemitismen var en vidskeppelse bland många borgerliga. Idag är det uppenbart att den förvrider tänkande och skrivande hos åtskilliga socialister.

Ännu värre är kanske att just de grupperna och tidningarna också har varit de mest passiva i *motståndet* mot den nya antisemitismen. Nämn någon enda debattör eller politiker ur arbetarrörelsen som gång på gång, öppet och kraftfullt, under det senaste årtiondet har avslöjat och bekämpat antijudiska fördomar! Vem har här varit 80- och 90-talens Svante Foerster?

Att övertala kända vänsterskribenter att engagera sig mot Radio Islam var länge mycket svårt. Och den antisionism, som nyttjat antijudiska perspektiv i agitationen, har totalt dominerats av folk från vänstern. Recensionerna av *Det eviga hatet* (1993) belyste vänsterns irritation över att bli påmind om sin nuvarande hållning till antisemitismen. I den boken analyserade en rad författare nynazism, judehat och Radio Islam. Det blev omöjligt att längre förneka att Svenska Kommittén Mot Antisemitism från första stund 1987 hade haft rätt om Ahmed Rami.

Det obestriddliga i bokens teser fick flera vänsterskribenter att uttrycka ilska över tillbakablickarna. Min egen genomgång av debatten under fem år ansåg Yrsa Stenius vara att "smäda . . . dem som haft fel" och uttryck för "egenrättfärdighet" (Aftonbladet 6/2 1993).

Vad hon kräver är mycket enkelt: en ständig frisedel för begångna misstag. För ett knappt halvsekel sen var det självklart för vänstern att citera, lyfta fram och fördöma vad t ex Sven Hedin och Fredrik Böök hade skrivit eller hur vissa journalister och politiker vägrat att ta avstånd från Tredje Riket. Därmed gjorde man landet och demokratin en stor tjänst. Ett halvsekel senare jämrar man sig över det "självrättfärdiga" i att granska reaktionerna på nazistisk och anti-judisk hets.

Det eviga hatet sprids nu till skolor och bibliotek över hela landet. Den vill förvandla skandalen kring Radio Islam till lärdomar om gammalt och nytt judehat, och om Hitler-rikets värderingar.

Är detta meningsfullt i Sverige? Möjligen kan man säga att upplysning om antisemitism är *särskilt* viktig i ett land där man inte för-

står att nazism är nazism förrän man fått två (eller tre) domstolsutslag på saken. Det nödvändiga och det omöjliga med *Det eviga hatet* är väl att den är en historielektion inför en nation, som står utanför historien.

Kanske ser vi här den mest motbjudande bekräftelsen på socialisters svek mot demokratin under det senaste kvartssekket. Ett antal av dem har utlöst en ideologisk rockad, som gjort antisemitismen mer salongsfälig i vänstern än någon annanstans i svensk debatt.

Om mina förebilder

En människas karaktär är hennes öde, heter det. Lika tydligt, inte minst i politik och skrivande, är att en människas förebilder i ungdomen ofta stakar ut hennes väg genom livet.

Begreppet "förebilder" ligger främst på det plan där värderingar och känslor går samman. Några personer som griper tag i oss och därefter i årtionden lever i vår närhet också när de är döda.

Tysta eller påstridiga följeslagare; de blir till livshållning.

Jag är född med andra världskriget men minns inte nazismen. Ändå har inget skeende format mig mer, i efterhand. Växte sen upp med kalla kriget, som blev bekräftelse och uppdrag på ett nästan överspant sätt.

Nu var det 50-talet och tre uppror skulle förenas i en världsbild. Ungern blev beviset på fasorna i den totalitära staten. Algeriet gav moderna bilder av kolonialismens arrogans. Sydafrika var den oerhörda kränkningen: att döma en människa efter hennes hudfärg.

Jag anade att här fanns samband men förstod dem inte. Hjälp fick jag knappast av föräldrar eller skolor. Där var idealen "borgerliga" i en instängd mening. Det gällde att tänka och uppträda utan att stöta andra.

Då kom "förebilderna" till undsättning. Herbert Tingsten visade alltså hur kampen mot tyranniet måste föras, med passion och lärdom. Vilhelm Moberg frustade av stridsglädje, och alla förtryckare var hans fiender.³¹

³¹ Den svenska vänstern kommer nog aldrig att förstå Vilhelm Mobergs storhet, vilket Arne Ruth har bekräftat på ett ovanligt sätt.

"I Västeuropa ebbade sanningssägartraditionen ut med 60-talet", skrev Ruth i Dagens Nyheter (15/11 1993). Är det början på en självkritisk uppgörelse med det förfall som följde på 68-revolten? Knappast, ty nästa mening löd: "Vilhelm Mo-

Eyvind Johnson var långt mer tillbakadragen, men allt han tog i utstrålade civilisation och omtanke. Ingemar Hedenius lärde mig att misstro dem som dolde sig bakom gudliga eller världsliga kraschanser, i statskyrkan och i statsverket.

Vald den kvartetten kunde egga! Löp inte med tiden, sade de, ty tiden kan vara slapp eller ond. Lita på din egen synskärpa, också om alla andra säger att kejsaren har ståtliga kläder. Bygg ditt eget rum och vidga det när kunskaperna ökar och faran närmar sig.

De här fyra kallades för liberaler och kulturradikaler. Ibland drabbade de samman. Partitrogna var de sällan. De gick inte i takt med annat än sitt eget samvete.

Vald de lärde oss var detta: förbannelsen är nazism, fascism, kommunism och andra läror som vill förvandla människor till bödlar eller offer. Vilka har varit förebilder för svenska gymnasister under det senaste kvartssekle? Gissningar här kan bli en svidande tidskritik.

Goda förebilder leder inte alltid till goda insatser. Vi kan missförstå idealen och tillämpa dem på ett inskränkt eller upphetsat sätt.

Och dåliga förebilder är ingen livstidsdom. Den som bryter sig ut

berg, Sartre och Heinrich Böll tillhörde de sista någorlunda trovärdiga intellektuella hjältarna".

Sartre! Det är mannen som 1952–56 öppet och intensivt tog parti för Sovjetunionens politik och system, alltså under några av dess terrorår. (Han ändrade kurs först när Sovjet hade krossat Ungern-revolten).

På 60- och 70-talen romantiserade Sartre Kina och Kuba. Han hypnotiserades av de kubanska ledarna. Castro äter mest, fastar längst och kräver minst sömn, meddelade Sartre, som dyrkade Ledarens geni: idealitet och järnvilja.

Vilhelm Moberg – kompromisslös antinazist och antikommunist – likställs alltså av Arne Ruth med Jean-Paul Sartre, som gång på gång gav röst och prestige åt några av de hårdaste totalitära regimerna i vårt sekel. Detta ger en bild av vänstern och tyranniet. Till och med när Ruth introducerar en artikelserie till stöd för Salman Rushdie kallar han en man, som hyllat Stalin, Mao och Castro, för "trovärdig intellektuell hjälte".

Fyra dagar senare trängde dock "sanningssägartraditionen" in på DN:s kultursida. Torsten Ekbohm polemiserade mot tredje ståndpunkten, Birgitta Trotzig och Artur Lundkvist. Det förhöll sig så, skrev Ekbohm, "att det var de västliga intellektuellas svek och ovilja att gå till rätta med östdiktaturerna som banade väg för en mörkman som McCarthy" (19/11 1993). Vilhelm Moberg skulle ha instämt.

ur ett ideologiskt fängelse kan bli desto mer övertygande efter omvändelsen; se Geijer, Koestler eller Robert Kennedy!

För att återknyta till ett tidigare kapitel: två gånger i vårt sekel har vågor av demokratisering brutits och blivit terror. Med första världskriget föll kungaväldena. Folkstyret triumferade. Sedan kom Lenin, Stalin, Mussolini och Hitler.

När Nazityskland besegrats kom en ny våg av befrielse. Den bröts av kommunismens väldiga utbredning i främst Europa och Asien.

De senaste åren har åter varit frihetens. Kommer denna våg att vara? Kanske ser jag fel. Men etniska rensningar, rasistisk och antisemitisk renässans, islamsk fundamentalism, spridning av kärnvapen till fanatiska diktaturer, befolkningsexplosion, Rysslands kaos och amerikansk tveksamhet att utöva ledarskap – nog är detta tecknen på kommande ofärd.

Varje generation står övergiven i försöken att tolka sin egen tid. På demokratins seger följde demokratins kris, skrev alltså Tingsten på 30-talet. Det betyder inte att vi kan säga detsamma om 90-talet.

Men vad mina förebilder talar om är VAKSAMHET. De bars av en förening av pessimism och krav på handling: om vi inte ständigt skyddar vår civilisations värden kan dessa snabbt gå förlorade.

Konstigare än så är nog inte det jag tror på.

*

Låt mig stanna vid en av de fyra. Under skoltiden hörde jag det offentliga hånet av honom. Det var något inskränkt och nästan skunt med Eyvind Johnsons politiska förkunnelse, fick vi veta av tredjeståndpunktarna i Sverige.

Hans vårtal till Uppsalas studenter 1951 var särskilt fånigt, om man fick tro dem som ansåg att president Truman och Stalin var ungefär lika farliga. Talet är som en "spark med en SA-stövel", skrev Karl Vennberg med sedvanlig precision (*Morgon-Tidningen* 20/5 1951; omtryckt i skriften *Tredje ståndpunkten*, 1951). Johnson lägger fram "några habila förfalskningar" och förgrovar ytterligare den amerikanska nidteckningen av Sovjet, påstod han.

Och ingen kan ju anklaga Vennberg för att någonsin ha nidtecknat Hitlers eller Stalins riken.

Nu kan vi åter läsa Johnson som politisk tänkare i en underbar volym från Bonniers. Urval och inledning har gjorts av professor Örjan Lindberger, den främste Johnsonkännaren. Boken heter *Personligt Politiskt Estetiskt* (1992) – utan skiljetecken mellan de tre orden. Ty för Eyvind Johnson hörde dessa sfärer samman, menar Lindberger. "Frihetlighet och social medvetenhet" kom att bli Johnsons måttstock genom åren, skriver han, och motståndet mot totalitära läror är tråden i hans författarskap.

Och äntligen finns här på nytt det förfärliga vårtalet för över fyrtio år sen. Vad säger det?

Eyvind Johnson talar alltså 1951, när halva Europa hade erövrats av Sovjet och en stor del av Asien förlamades av Stalins paranoia. Det året påstår Johnson att det finns europeiska fängelser fyllda av politiska fångar. "Välregisserade upptåg och manifestationer, som kallas rättegångar" sänder härskarnas kamrater till avrättning. Om Amerika inte vore starkt, menar han, skulle Sverige inordnas som provins i protektoratet Europa.

Ja, vad vi än i övrigt säger om USA: dess "styrka är den för närvarande enda fullviktiga garanten för vår egen trygghet". Trots västerlandets alla uppenbara fel rymmer detta ändå möjligheten att "göra världen bättre och samtidigt ta hänsyn till individerna".

Om kommunisterna i väst är Johnson kortfattad. De försvarar ett system som tystar opposition med död och slavlager – "rörelsen i deras själar liknar ofta den som finns i nazisternas, de hitlertrogna".

Om tredjeståndpunktarna är Eyvind Johnson mer utförlig. De kallar sig "fredsvänner", säger han, men det språk som de angriper USA med liknar kommunismens. Samma ordval hyllar Sovjet och Kina, de är "neutrala medlöpare".

De som vägrar stödja väst fruktar den ångest som finns i världen, påminner Johnson. "De talar bara inte om vad det är för makt som väcker och håller den vid liv." De undertecknar fredsappeller, som inspirerats av den stat där alla friheter förintats. Och de menar "att det riket är fredens enda säkra värn".

Vi påstår inte, säger Johnson, att vår västliga värld är *bra*. "Men vi vet att den är bättre än slav- och vasallrikenas värld, de olyckliga, överfallna, förrådade folkens fosterland."

Dessa ord är självklara idag. Hundratusentals vittnen, som förr

levde i terror, har bekräftat allt som Eyvind Johnson sammanfattade. Att hans Uppsalatal 1951 fick så ursinniga reaktioner säger en del om det politiska klimatet i delar av Sverige på den tiden. Ett par årtionden senare kom medlöperiet och antiamerikanismen att förenas med romantisering av Tredje världens "progressiva" diktaturer.

Boken *Personligt Politiskt Estetiskt* rymmer också flera inlägg från tiden runt andra världskriget. Stalin, Hitler och Franco skildras som massmördare. "Neutralitet här är samma som omänsklighet", skrev han 1938.

Att kort sammanfatta Eyvind Johnsons bilder av diktaturerna gör honom inte rättvisa. Hans språk är i regel antiretoriskt och dämpat av milda ironier. Det bearbetar hela tiden den avgörande frågan: att kunna skilja mellan det fundamentala och det mindre viktiga, att erkänna det förfärande och motstå det.

Den politiska tradition som Johnson skrev i var alltså även Tingsstens, Hedenius och Mobergs. På 1990-talet har några av dessa döda giganter åter trätt in i debatten. De har gjort mer för svensk demokrati än nästan alla andra.

Glöm aldrig de glåpord som tredjeståndpunktarna en gång besköt dem med.

Om Ruth och mina "motiv"

Under Tingsten-fejden frågade mig Arne Ruth gång på gång: vad är dina "motiv" för att kritisera Lagercrantz hyllning till Kinas kulturrevolution? "Motiven är en gåta", kungjorde han själv (DN 28/2 1992).

Verkliga eller påhittade gåtor intresserar mig. Det vore lätt, och helt korrekt, att avfärda Ruths fråga med att hänvisa till de fakta och värderingar som jag redan anfört. Ett sådant svar vore för övrigt att anknyta till en gammal DN-tradition. En signerad ledare om ATP-striden ("Debatten kring Dagens Nyheter" 16/11 1958) avslutade Herbert Tingsten med en programförklaring: "de argument vi anför är de motiv som driver oss".

Det är vackra ord; jag gick och mumlade dem som nittonåring under veckan som följde. Men jag kan också gå framåt i tiden och hänvisa till artiklar på Dagens Nyheters kultursida månaderna *efter* Tingsten-debatten där. Då publicerade DN, med introduktion av Arne Ruth (DN 17/8 1992), fasansfulla detaljer om rituell kannibalism i Kina under den kulturrevolution, som Olof Lagercrantz höll lovtal till medan den pågick. Författaren Zhen Yi "har brutit ett tabu som blockerat kunskapen om graden av grymhet under kulturrevolutionen", skrev Ruth.

Några månader senare (10/12 1992) kritiserade Ruth Jan Myrdals försvar för Irans dödshot mot Salman Rushdie. Ruths avslutning löd: "Den som mäter mänskliga rättigheter med olika skalor i olika delar av världen fullföljer det sämsta i den europeiska traditionen." En förträfflig iakttagelse! Om DN hade förstått dess innebörd under det senaste kvartsseket hade mina "motiv" för att kritisera tidningens fallit bort.

Ändå vill jag ge ett mer personligt svar till Ruth eftersom han tycks sikta på min grundläggande ideologiska övertygelse.

Därför bläddrar jag vidare i egna klipp från 1957 till 1962. "Glöm aldrig diktaturen" handlar om förtrycket i Östeuropa, Spanien, Portugal, Kina och Sydafrika liksom om USA:s stöd till diktatorer i Centralamerika; jag kritiserar UD för att man här tiger. Ett inlägg fördömer västs beslut att sända generalen från nazitiden Hans Speidel till Norge som Natobefälhavare där. "Mördarna i Kreml" heter en krönika om avrättningarna av de ungerska upprorsledarna Imre Nagy och Pal Maleter. En annan angriper Artur Lundkvist som hade fått Leninpriset.

En ledare i tidskriften Liberal Ungdom döpte jag till "De onda staterna". Den handlar om likriktningen i Sovjet och Kina; en annan varnar för Chrusjtjovs hot mot Västberlin och Finland. "Mot ofrihet var ofrihet än förekommer" är en programartikel om varför demokrater måste kritisera *alla* sorters diktaturer (samtidigt som vi bör öka u-hjälpen och fördjupa det ekonomiska samarbetet i Västeuropa). Några inlägg tar avstånd från de politiker, t ex Östen Undén och Birger Hagård, som vägrat att stödja Algeriets frihetskamp. Och så vidare.

Det här skrevs *innan* jag hade rätt att rösta första gången. Några andra inlägg från samma tid står jag idag främmande inför. Argumenten för taktiska atomvapen till det svenska försvaret rymde en grotesk felbedömning av farorna vid en ytterligare spridning av kärnvapen. Men kritiken mot diktaturerna kan jag fortfarande instämma i. Vad var "motivet"?

Ta riksdagsåren! Protokollen från mina debatter där rymmer mängder av fördömanden av Portugals kolonialkrig och förslag till stöd åt Sydafrikas grannar; inlägg om Vietnamkrigets eländen, massakrerna i Biafra och de politiska fångarna i juntans Grekland; interpellationer om förtrycket av judar i Sovjet, Syrien och Irak; upprepade krav på stöd till Östpakistan (senare Bangladesh) före, under och efter angreppet från Västpakistan; massor av kritik av de diktaturer som angripit Israel genom krig eller med hatfyllda FN-resolutioner; och den moraliska nödvändigheten att ta avstånd från allt slags förtryck - "Ian Smith och Tito, Papadopoulos och Chou En-lai, Franco och Bresjnev", o s v. I några hundra tal runtom i Sverige lade jag under de åren in avsnitt om den majoritet av jordens befolkning som levde i tyranni.

Under partiledartiden bad jag i regel folkpartiets ombudsmän att se till att jag på mötena fick frågor också om Sovjet och kommunismen och om Israels rätt att leva. Även när föredraget främst handlade om den ekonomiska krisen, arbetsmarknadspolitikerna eller småföretagen ville jag ogärna lämna talarstolen utan att få förbanna diktaturerna. Varför?

Och under femton år *efter* partipolitiken handlade närmare hälften av mina många artiklar i Expressen om förtryck: de totalitära staternas hets mot den egna befolkningen, deras hot mot världen och grannländerna, krig som hade utlösts av icke-demokratiska ledare och deras propaganda, rasismen och antisemitismen, andra idéer som för till terror eller medlöperi samt de eftergifter som uppmunttrar tyrannerna. Motivet?

Motiven har varit att *jag sett och ser diktaturen som upphovet till det mesta av det världens onda som människor utlöser.*

Plågandet av den egna befolkningen är det första. Den bilden är nästan outhärdlig: brutala vakter och propagandister som driver hyggligt folk till likriktning, skräck, sammanbrott, fängelse, tortyr och död. Jag vet ingenting som är mera ovärdigt än att förbrytare placeras i presidentpalatset i stället för i fängelse.

Det andra är de krig som stater, vilka bygger på förtryck, ofta tvingar fram. Demokratier brukar inte skjuta på varandra. Det är nästan alltid den brist på hämning och ansvarsutkrävande som följer av ofriheten i ett land, som utvecklas till väpnade konflikter. I kärnvapenåldern är diktaturerna därmed ett hot också mot att mänskligheten får överleva.

Det tredje motivet handlar om hur tyrannierna ofta förhindrar internationell ekonomisk samverkan. Framför allt tvingar de egna och andra länder att satsa enorma belopp på rustningar. Därmed blir diktaturen – trots att ett antal icke-demokratiska stater haft en imponerande ekonomisk tillväxt – även ett hinder mot att effektivt bekämpa fattigdomen, hungern och sjukdomarna i världen.

Jag har ibland fått höra att mitt ursinne över diktaturerna verkar överspänt, och att jag överdriver demokratins dygder. Själv menar jag att de som *inte* ser konflikten demokrati-diktatur som den avgörande frågan i världspolitikerna är historielösa.

Demokratin avvärjer naturligtvis inte automatiskt ett antal hot

mot oss. Men *utan* frihet kan farorna inte mötas med framgång. Demokratier kan förvisso uppträda cyniskt, kortsynt, egoistiskt och svekfullt. Ett färskt exempel är passiviteten inför massmorden på Bosniens muslimer (se s 226-232). Politikernas önskan att bli omvalda leder ofta till att de undviker svåra problem, vars lösningar rymmer kortsiktiga risker för populariteten.

Men när demokratier är hotade och/eller styrs av framsynta ledare kan de fria staterna fatta beslut som stegvis lyfter hundratals miljoner människor ur olika slags misär och ger stora delar av jordens befolkning ett rikare liv.

Framför allt kan de hindra barbarerna från att slutgiltigt segra.

*

Dock måste jag medge att de här skälen, även om de är starka och tillräckliga som svar, inte helt förklarar intensiteten i min avsky för medlöparna. Under den första rättegången mot Radio Islam anade jag psykologiska mekanismer som säkert också spelar en roll.

Kanske kan Arne Ruth förstå mig just här. Hans insikter om antisemitismen är stora. Jag beundrade hans uppgörelse med förnekarna av Förintelsen (i Expressen på våren och sommaren 1981). När judiska gravplatser angreps i Stockholm drygt tio år senare var det Ruth som skrev den mest skarpsynta analysen av gravskändningars innebörd (DN 27/11 1992). Det är ytterst ovanligt med en skribent, som är påtagligt kunnig om och känslig inför antijudiska fördomar, men som samtidigt blir så ilsken när medlöperi angrips. Arne Ruth är nästan unik här.³²

Dag efter dag satt jag med Henrik Bachner och Jackie Jakubowski och lyssnade i Stockholms tingsrätt hösten 1989. Runt oss kunde vi se nynazister, skinheads och medlemmar av Bevara Sverige Svenskt.

³² Dock inte *helt* unik; se Michael Hancock! Han har i Expressen och Judisk Krönika publicerat en rad inlägg, som tydligt och med emotionell kraft avslöjar antisemiter.

Samtidigt kan han uttala bisarra omdömen om kommunister. Eftersom jag (Ahlmark) har kallat både C-H Hermansson och Ahmed Rami för "extremister" säger sig Hancock bli "förbannad". Ty David Ben Gurion var också "socialist" – var han

Det var den längsta rättegången på åratals i Europa mot antisemitismen.

Bleka av sorg och ursinne satt överlevande från Auschwitz med sina fångnummer tatuerade på armarna bredvid Ahmed Ramis hånleende supportrar. Samtidigt förhöordes vittnen i frågan om huruvida Förintelsen hade ägt rum eller kunde skyllas på judisk lögnaktighet!

I rättssalen hörde vi under två hela dagar en frustande professor Jan Bergman från Uppsala. Det är en *mitsva* (aktiv religiös förpliktelse för judar), mullrade han, att döda icke-judar. Han försökte också rädda Ramis påstående att judarna är särskilt ivriga på att mördra icke-judiska barn (se s 113–114).

Detta var naturligtvis en tillvitelse i klass med anklagelsen från medeltiden om judiska ritualmord på kristna. Denne Uppsalaprofessor vågade nyttja vittnesstolen till att – under ed! – utveckla sitt eget hat mot judar.

Med stigande äckel såg jag Bergman skämma ut sig själv och sitt universitet. Vad hade han gjort i ett annat land i en annan tid? Tredje Riket såg hans föregångare i anpassning och illvilja. De rensade ut judiska kolleger och studenter vid tyska lärosäten och gav den ideologiska motiveringen för särslagarna. De gjorde karriär i kryperi och bidrog med de eufemismer, som på såphal akademisk prosa både dolde och motiverade folkmordet.

Jan Bergman påminde oss om att även så kan ondskan se ut i det tjugonde seklet: doktorshatten som krymper eller sväller till en svart uniformsmössa.

Varför blev jag sjukskriven efter rättegången? Jag tror det var skammen. Frustrationen över att timme efter timme tvingas lyssna på antijudiska tirader och inte själv ha rätt att svara. Den kvävande känslan av att smutsas ner inifrån när man delar rum med en politisk drägg. Efter Förintelsen kan ju ingen icke-jude komma ifrån sitt an-

därmed "andlig förfader till Radio Islam?" (Expressen 26/2 1992).

Hancock skämtar inte. Ingen har tyvärr berättat för honom om skillnaden mellan demokratisk socialism (ofta kallad socialdemokrati; Ben Gurion var en av dess ledare) och totalitär socialism (ofta kallad kommunism; Hermansson var en av dess ledare). Det är modigt att uttala sig om nittonhundratalets historia utan att känna till ett par av seklets avgörande idéströmningar.

svar: detta får aldrig hända igen, i någon form, någonstans.

Varför just skam? Jag ser antisemitiska utbrott som personliga kränkningar och handlar därefter. Den reaktionen är nog mer intuitiv och skräckfylld än jag själv förstår. Jag tillhör ju den kristet-europeiska kulturkrets, som bland mycket annat har producerat bödelarna.

Min skam är naturligtvis inte mördarens, eftersom jag inte har dödat. Men jag skrev till Georg Klein, att jag lever i ett yttre rum, där bleka avbilder av allsköns demoner har stämt träff. Såg jag mördaren inom mig när jag betraktade professor Bergman i vittnesbåset?

Det vägrar jag att tro. Ty lika lite som *alla* judar är skyldiga när *några* judar begår brott bör alla icke-judar misstänkas när ett antal icke-judar blir anpasslingar eller förbrytare. Kanske påminde i stället figurerna runt Radio Islam om något mera metafysiskt. Det är en gammal tanke att gott och ont för en ständig kamp inom varje mänskliga. Ansvar i våra liv ligger i att hindra de destruktiva krafterna att ta över.

För vissa, de helgonlika, är detta uppdrag lika självklart som att dag följer på natt. De bär godheten inom sig som vore den luften i lungorna.

Men för de flesta av oss är saken svårare. Aggressioner, egoism och bristande fantasi kan föra oss ut på åtskilliga sluttande plan. Kanske symboliserar antisemiterna den dragning till grymheten, som vi ibland känner att vi faller för eller inte motverkar, i andra sammanhang. Judehatarna ger då bilder av något som vi avskyr i oss själva. Hinnan av civilisation är så tunn, den brister så lätt.

"Skammen" – är den känslan att vi måste ARBETA för att inte närma oss förtryckets utkanter? Min ovilja mot medlöparna är kanske att jag ser att de *inte* arbetar och inte heller bryr sig om var de hamnar.

Den här gången var det en rättegång mot nynazister som tvingade fram sådana känslor. Det kunde också ha varit en process mot någon Ku Klux Klan-hövding som hetsat mot svarta, eller en ledare för de röda khmererna, eller någon Maokommissarie som eldat rödgardister till sadism, eller en officer som lät folk försvinna i Pinochets Chile, eller någon i grekjuntan för tjugofem år sedan, eller en befälhavare för bosniska serber som beordrat våldtäkter och mord på muslimska

kvinnor, eller en tortyrledare i Syrien, Irak eller Iran – eller den faktiska rättegången mot Honecker, där den åtalade plötsligt frigavs så skandalöst.

Varhelst vi ser att någon gör sig och andra till redskap för att pina oliktankande och "undermänniskor" bör åtminstone de som jamsat med eller bara ryckt på axlarna känna skam.

Detta kan vara en bit av det "motiv", som Arne Ruth har efterlyst. Medborgarna i demokratier är så ofantligt gynnade av slumpen och friheten. Vi glömmer ofta att med privilegier följer förpliktelser.

Vårt uppdrag är att försöka slå sönder de kulisser som förtryckare i andra länder alltid bygger upp för att dölja sig. I folkstyrelser kan sådan debatt föras utan att vi råkar i fara. I tyrannierna riskerar man sitt liv genom att avslöja härskarna.

Jag menar, kort sagt, att det är en plikt att resa motstånd.

Om andra förebilder och motiv

Mycket i "68 års idéer" bröt igenom före 1968. Den här gången syftar jag inte på de europeiska ideologer, som under ett par hundra år låtit utläggningar om den "sanna" folkviljan motivera ett upphävande av nästan alla friheter. Inte heller tänker jag på den kommunistiska och marxistiska propaganda, som funnits också i Sverige under större delen av nittonhundratalet, eller på de tredje-ståndpunktare, som var särskilt aktiva under de första åren av det kalla kriget.

Jag talar om Göran Palm, som spelade en stor roll för tusentals unga människor under 60- och 70-talen. Hans bok *En orättvis betraktelse* (1966) gav kraft åt idéer som snart skulle dominera delar av debatten.

Framför allt är det svårt att överskatta hans betydelse för upplösningen av det traditionella demokrati/diktatur-begreppet. I Rosa Luxemburgs efterföljd beskrev han de flesta av jordens länder som "en förening av diktatur och demokrati":

"Enligt samma modell skulle västmakterna kunna kallas auktoritära demokratier eller diktaturdemokratier. Det kunde tilläggas att diktaturinstrumenten slår betydligt hårdare i Östeuropa, men i gengäld är de betydligt mer reaktionära i Västeuropa."

Tro inte att så sensationella påståenden underbyggdes med utförlig argumentering och en tydlig begreppsapparat. Palm bara slarvade till några formler och försökte sen smitta läsarna med sin egen förtjusning. Också med denna ytlighet kom han att föregripa ett oräkneligt antal artiklar, programskrifter och debattböcker, där hånet av den liberala demokratin blev ett huvudtema.

Palm fortsatte med att placera jordens länder i fyra kategorier, en indelning som inte har något som helst analytiskt värde. Men den

gav bilder av ett politiskt systemskifte som nu började växa fram i debatten – *En orättvis betraktelse* blev ju genombrottsboken för en yrvaken och obildad socialism:

”De dåliga diktaturerna är självfallet de som arbetar för folkmajoritetens sämsta (Paraguay, Spanien), de bra diktaturerna är de som arbetar för folkmajoritetens bästa (Kina, Guinea) och blandstaterna är de som har starka demokratiska organ som motvikt mot sina reaktionära diktaturinstrument (Italien, Mexiko) eller de som kompenserar sina svaga demokratiska instrument med hjälp av progressiva diktaturorgan (Tjeckoslovakien, Kenya). Finns det en fjärde grupp av stater tycks inte heller den bestå av demokratier utan av stater som inte alls fungerar (Indien).”

Det är inte meningsfullt, sammanfattade Göran Palm, att ”dra skiljelinjen demokrati-diktatur mellan olika länder utan bara inom varje enskilt land”. I en lika uppmärksam pampflett två år senare, *Indoktrineringen i Sverige* (1968), kritiserade han utförligt de skolböcker, som använde ordet ”demokrati” som beteckning på de västliga stormakterna. Palm angrep antikommunismen i vissa läroböcker, som sakligt beskrev hur regimerna i Sovjetimperiet och Kina upprätthölls med våld.

I sin nya bok jämförde Göran Palm indoktrineringen i Kina respektive i Sverige. Skälet att den kinesiska propagandan var mer intensiv än den svenska handlar, enligt Palm, inte om demokrati-diktatur utan om att Kina måste ”bygga upp ett nytt samhälle från grunden, i Sverige nöjer man sig med att lappa och laga på det gamla egendomssamhällets grund”.

Ytterst handlar det om att familjebegreppet ”står i klar motsättning till socialismen”. Den äktenskapliga kärleken, omsorgen om de närmaste, familjens egendom, benägenheten att skilja mellan det privata och det kollektiva – ”det är givet att ett socialistiskt samhälle inte ostraffat kan acceptera sådana attityder. Ska det i frihetens namn gräva sin egen grav?”

Nej, så självutplånande kan socialismen inte vara, svarade Palm själv. Därför är det naturligt att indoktrineringen i Kina är mer ”personligt närgången” än indoktrineringen i Sverige. Detta skrevs alltså under Maos kulturrevolution som försvar för en terror, som bland

annat stympade miljontals familjer i Kina.

Läsare som nu på 1990-talet för första gången möter Palms politiska texter från 60-talet tror nog att karln redan då sågs som en kuf. De bör veta att han i stället blev en kultfigur inom vänstern, att hans böcker var oerhört omskrivna och beundrade och att Göran Palm under flera år (vid sidan av Jan Myrdal) sågs som epokens ledande ideolog.

Kort sagt: Göran Palms antidemokratiska tokerier togs på fullaste allvar av tusentals högljudda anhängare i Sverige.³³

*

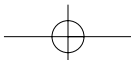
Vad driver en medlöpare? Vad är hans eller hennes "motiv"?

Jag har i den här boken antytt några faktorer, som troligen spelat en roll i Sverige. Vårt lands långa neutralitet, som gjort de europeiska katastroferna överkliga. Ett klimat av konformism som dragit med sig personer som inte "vill komma på efterkälken" (Lagercrantz ord). Den slående kontrasten mellan de vackra fraserna om "pluralism" och den öppna irritationen mot skribenter som sökt nyttja pluralismens rättighet att opponera. Risken för likriktning av debatten i ett land, som både är relativt litet och skäligen homogent.

En förbluffande snedrekrytering efter 1968 av journalister med starka sympatier för vpk och senare miljöpartiet. Den oerhörda påverkan på utrikesdebatten som kombinationen Palme/Lagercrantz

³³ Numera kallar sig Göran Palm "ekosocialist" – "man vidgar begreppet solidaritet till att omfatta också djur och växter". Människan däremot är "en ganska perifer och delvis parasitär figur", vilken (liksom tigrar och lejon) "gör väldigt mycket mindre nytta än t ex metmaskarna". Religionerna har blivit "pinsamt människocentrerade" – "inga kristna kan föreställa sig hundar i paradiset eller myggor eller tallar", etc etc – allt enligt uttalanden i en lång intervju i TV 2 den 12/5 1993.

För 25 år sedan var det rimligt för Göran Palm att människor förtryckte människor i stor skala i ett antal länder. När kvartssekllet var slut ansåg Palm att "människofixeringen" var vår tids vidskepelse, som borde ersättas av omtanken om myggor och metmaskar. Hos Palm är det alltså *inte* fråga om att värna naturen och miljön i avsikt att skydda kommande generationer av människor. Tvärtom är det fortfarande *omsorgen om människan* som han angriper, också denna gång i ett perspektiv som ligger modoflosklerna nära.

kom att få. Det dramatiska genomslaget för Vietnamdebatten, som inte balanserades av Natoländers insikt om USA:s avgörande roll för Västeuropas frihet.

Känslan av att "kapitaliststaterna" i grunden är utsugare av både den egna befolkningen och Tredje världen och att därför någon sorts marxistisk lösning måste sökas, även om den bara kan förverkligas på bekostnad av mänskliga fri- och rättigheter. Bristen på samlat och envist motstånd från borgerliga partier och debattörer.

De psykologiska behov, som har frestat till medlöperi bland många intellektuella, diskuteras i åtskilliga böcker. Jag har redan sammanfattat Arthur Koestlers briljanta uppsats om den egna blindheten i *Vi trodde på kommunismen*, där före detta Sovjetsympatisörer sökte beskriva vad som hade drivit dem (s 51). Men medlöparna har främst skildrats av motståndare eller utomstående betraktare. I Sverige har vi Jytte Bonniers *De ville så väl* (1989), där hon gör några viktiga iakttagelser.

De intellektuellas miljö är ofta en värld av abstraktioner, skriver hon och försöker belysa det ideologiska landskap som väntar på varje generation av världsförbättrare, idealister eller utopister. Jytte Bonnier skildrar några berömda européer, som löpt med förtryckarna (t ex Koestler, Ignazio Silone, Stephen Spender och Klaus Mann): en är "engagerad" säger hon, en annan "utopist", en "idealist", en "troende", två "naivister". Kanske är "aningslösa idealister" en god beteckning för gruppen, är hennes sammanfattning.

Hon menar också att skaran av *fellow travellers*

är full av "klassens ljus som alltid är på jakt efter en övertygelse. De är i grunden kyliga människor som söker sig till kommunismens värmande eld. Kommunismen som bot för ett inre tomrum, en andlig sterilitet."

Jytte Bonnier belyser skillnaden mellan utopisterna i vårt århundrade och det förra. Artonhundratalets utopister

"förförde en del men bedrog ingen . . . lovade kanske runt och höll tunt men de krävde inga offer. Vilka offer kommunismen krävde och fick medlöparnas underskrift på – det vet vi."

Men Jytte Bonniers huvudtes är att *vi måste tala om saken*. Vi kan inte stärka den kollektiva moralen i vårt samhälle "med detta skelett i garderoben". Ämnet kan aldrig slutbehandlas, eftersom medlöperiet förändrar sig med tidens gång. Vi måste öppet resonera om fenomenet så att inte våra barnbarn gör om "min egen generations misstag därför att de aldrig har hört talas om saken".³⁴

Det svåra är naturligtvis att generalisera om en så stor och brokig samling av debattörer, som prisat förtryckare och/eller angripit dem som gjort motstånd. Vad förenar Pierre Schori och Göran Palm? Vilka gemensamma egenskaper kan förklara att P O Enquist, Jan Myrdal och Birgitta Dahl drogs till Pol Pot? Varför pratar just Sven Lindqvist, Gunnar Fredriksson och Per Gahrton strunt om Förintelsen och det judiska?

Vad fick Arne Ruth, Jan Guillou, Sverker Åström och Anders Ehnmark att så envist och emotionellt ta avstånd från FN-alliansens försvarskrig mot Saddam Hussein? Varför var både Olof Palme och Olof Lagercrantz besatta av att småda antikommunismen?

Jag syftar alltså inte på likheter (och ibland olikheter) i uttalande åsikter utan på inre motiv, karaktär, syn på eget land och på helt andra samhällsformer, bilden av sin egen roll (som den varit/är respektive "borde" ha varit).

Vad har drivit dem och andra? Är det över huvud taget möjligt att generalisera?

David Caute i *The Fellow Travellers* (1973) och Paul Hollander i *Political Pilgrims* (första upplagan 1981, den senaste 1990) har tagit på sig ett svårt uppdrag när de försökt finna gemenskaper bland några hundra medlöpare från åtskilliga länder. I deras böcker beskrivs ett stort antal författare och andra som dragits till, "förstått" eller hänfört skildrat Stalins Sovjet, Maos Kina, Castros Kuba eller något annat kommunistland. Lincoln Steffens, Lion Feuchtwanger, Le Cor-

³⁴ På svenska finns också Andres Kungs *Vindens barn* (1983). Den rymmer främst mängder av avslöjande citat från kända medlöpare i olika länder.

Kay Glans gör i sin uppsats "I österled - svenska politiska pilgrimer" (i boken *Vänsterns moraliska skuld*, 1991) en sammanfattande analys, som anknyter till de internationella huvudverken. Han ger också några viktiga exempel från svenska resenärer i diktaturens tjänst.

busier, Stephen Spender, Romain Rolland, Theodore Dreiser, Arnold Zweig, Heinrich Mann, Louis Aragon, Anatole France, Ilya Ehrenburg, Maxim Gorkij, Ernst Toller, Bertold Brecht, Erwin Piscator, Julian Huxley, Sidney och Beatrice Webb, Edmund Wilson, Upton Sinclair, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Harold Laski, Paul Robeson, Isadora Duncan, Edgar Snow, Pablo Picasso, Julien Benda, Paul Langevin, Felix Greene, Joan Robinson, Noam Chomsky, Hewlett Johnson (domprost av Canterbury) och många fler – går det att beskriva dem, eller ett antal av dem, med hjälp av gemensamma förklaringar?

Cautes bok skildrar framför allt de västmedborgare som fascinerades av Sovjetunionen på Stalins tid. Det är en välskriven och utförlig skildring av ett av de mest eländiga kapitlen i modern historia: hur intellektuella i många länder svek sina kunskaper och privilegier för att bli propagandister åt en massmördare.

Bokens undertitel är "PS till Upplysningstiden". Med detta menar Cauté att de som prisade Stalin återvände till delar av sjuttonhundratalets vision av ett rationellt, utbildat och vetenskapligt grundat samhälle, som sökte öka de gemensamma resurserna och ständigt förbättra den mänskliga naturen i en riktning som objektiva och fördomsfria sinnen kunde utstaka.

För medlöparna representerade Ryssland på 30-talet just denna mentala och fysiska vilja att genomföra Det Stora Experimentet. De västliga demokratierna sågs däremot som förrädare av sina egna ideal, skriver Cauté. De hade sjunkit ner i en dy av egennytta, återupplivade fördomar och klassegoism.

I Sovjet hade Förnuftet ersatt Gud. Och förnuftets högsta utvecklingsstadium var Vetenskapen. Stalins västliga beundrare anslöt sig till Planen, som de dyrkade.

Paul Hollander avvisar Cautes teori om att medlöparna är eftersläntrare till en missförstådd upplysningstid. Han menar att attraktionskraften hos de sociala och politiska system (främst Sovjet), som det här gäller, går långt utöver rationalismens teman och gränser. Medlöperiet har rymt strävan efter "helhet", efter en känsla av identitet och gemenskap, efter avsikten med livet.

Detta sökande speglar mycket mer än missnöje med ett politiskt system, kapitalismens avarter och sociala orättvisor. Det handlar i

stället om "civilisationen och dess missnöjen" – längtan efter ett universum, som har både mål och mening.

Hollander hänvisar också till Lewis Feuers kritik av Cautes teser. Upplysningstidens män och kvinnor, skriver Feuer, var "fiender till varje form av despoti". De skrev aldrig hyllningar till preussisk eller rysk trädedom utan behöll sin skepsis gentemot de mer grandiosa politiska anspråken.

*

Political Pilgrims är standardverket om det politiska medlöperiet. Det är en förbluffande rik, överraskande och djärv analys av psykologiska mekanismer som fört till alla dessa svek mot frihetens värden. Den rymmer mängder av exempel och citat, preciseringar och förskjutningar i tolkningarna.

Att summera boken är komplicerat, inte minst därför att detta har varit svårt också för Paul Hollander själv. Han för en ständig dialog med egna och andras invändningar och prövar sina teser mot de många förändringar som medlöperiet genomgått mellan åren 1928 och 1978, det halvsekel som Hollander försöker överblicka.

De mer konkreta kapitlen handlar om 30-talets våg av västliga resenärer till Sovjet, om medlöparnas upptäckt av Tredje världen (bl a Kuba, Vietnam och Albanien), om de drömmar som omgett pilgrimsfärderna till Maos Kina, om den "gästfrihetens teknik" som de totalitära staterna har nyttjat för att lura besökarna och samtidigt stärka deras självkänsla.

Det är ledsamt att denna bok ännu inte har översatts till svenska. Ty *Political Pilgrims* gör det lättare att känna igen de reflexer, perspektiv och formuleringar, som medlöpare i skilda länder och årtionden har nyttjat för att skyla terrorn.³⁵

³⁵ Paul Hollander skiljer mellan *fellow travellers* (icke partianslutna sympatisörer till Sovjet och kommunismen på 30- och 40-talen) och *political pilgrims* (ett bredare begrepp som rymmer västliga, okritiska resenärer i en lång rad totalitära stater). Jag är inte övertygad om värdet av denna distinktion utan använder i den här boken de båda termerna i stort sett synonymt och det svenska ordet "medlöpare" som samlingsbegrepp.

Hollanders förklaring till så många intellektuellas medlöperi är att deras främlingskap inför det egna landet i väst har gjort att de känt sig starkt attraherade av radikalt annorlunda samhällsformer, som de då bedömt på ett okritiskt eller entusiastiskt sätt. Denna teori ger han mängder av exempel på. Hollander diskuterar, varierar, nyanserar och försvarar sin tes boken igenom. Låt mig försöka sammanfatta ett par av kapitlen.

Ju mer förfrämligad en västlig intellektuell känner sig i sin egen nation, desto mer sannolikt är det att han till slut börjar beundra andra sociala och politiska system, vilka utgör en motpol till hans/hennes eget samhälle. Intensiv alienation är den enskilda faktor, som mer än någon annan förklarar medlöperiet under olika perioder. Så länge som detta starka avståndstagande från väst kvarstår kommer rese- närernas känsla alltid att ta över deras intellekt. Därför säger rese- skildringar av politiska pilgrimer mer om författarna än om de sam- hällen de beskriver.

Intellektuella har tenderat att vara hårda eller oförsonliga mot bristerna i det egna landet och samtidigt förbluffande generösa och oinformerade om andra samhällen. Kylan gentemot "det egna" är förutsättningen för idealiseringen av "det andra" – eller rättare sagt: de *kan* inte idealisera totalitära stater utan att redan tidigare ha känt sig hemlösa i och kritiska mot det västliga systemet.

När väst var drabbat av massarbetslöshet och ekonomisk kris på 30-talet tycktes Sovjet stå för stabilitet, ordning, rationalism och social rättvisa. När väst hamnade i moralisk kris under kriget i Sydost- asien blev Kinas, Kubas och Nordvietnams attraktionskraft som störst.

Vissa medlöpare har letat efter en utopi i kommunistvärlden. Andra har sökt mer konkreta framsteg i form av ekonomisk eller administrativ organisation. Romantiken kring marxistiska länder i Tredje världen rymmer ännu ett fenomen: underutvecklingen fick oskuldens dragningskraft.

Det är en av vår tids paradoxer att intellektuella, som en gång var sekulariseringens förtrupp, nu ofta har blivit dess offer. De har inte kunnat godta de sekulära villkoren, som erbjudit så litet av "förtroll- ning".

Det är alltså inte bara så att själva resandet kan vara oemotstånd-

ligt för dem som letar efter samhälleliga lösningar på personliga problem. Det är också så att många intellektuella söker en ny sorts "harmonif": någonstans på jorden måste ett samhälle finnas som förenar alla våra mål, värderingar och ambitioner; som avskaffat knappheten, frustrationen och konflikten; och som maximerat lyckan, friheten och självförverkligandet.

Eftersom de kapitalistiska samhällena inte kan svara mot den intellektuelles behov av "mening" i livet har de ofta byggt upp en fientlighet hos honom. Attraherade av kommunismen har den blivit vars dagliga liv känts moraliskt tomt och som sett sin egen alienation som en spegling av de många människornas hemlöshet inom västvärlden.

Intellektuella söker inte sällan ett stort "mål", vilket kan förklara deras motvilja mot pluralistiska, demokratiska och kapitalistiska samhällen. Demokratin är ju knappast "målsökande" – medlöparna beundrar därför ledarna för de diktaturer, som erbjuder totala lösningar i stället för kompromisser och förhandlingar.

Viljan till *tro* präglar därmed deras attityder lika mycket som behovet att kritisera.

Marxismen har varit det tjugonde århundradets religion. Medlöparna har haft en märkvärdig förmåga att pendla mellan moralisk indignation och absolutism (vad gäller kritiken mot det egna samhället) och en förunderlig moralisk relativism (när de beskrivit de totalitära stater som de bestämt sig för att stödja).

Det är tydligt att vi har överskattat de intellektuellas rationalism och skepsis samt underskattat just deras behov att tro.

*

Hollanders exempel på denna tes är i första hand amerikanska pilgrimer, i andra hand medlöpare från de stora europeiska nationerna. Kan teorin tillämpas också på Sverige? Göran Palm, Jan Guillou, Jan Myrdal, Olof Lagercrantz och många till har ju själva så många gånger formulerat sin avsky för västerlandet. Detta förklarar säkert deras beredskap att ty sig till tyrannier, som är västs motsats.

Men gäller Hollanders psykologi också många andra svenska medlöpare, som *inte* uttryckt samma frustration inför den egna na-

tionen? Framför allt: hur tolkar vi motiven hos ledande politiker i vårt land, som Olof Palme och Pierre Schori? Kan deras fascination inför till exempel Castros Kuba förklaras av en grundläggande (och inte redovisad) känsla av avstånd till och motvilja mot vårt eget lands (eller Västeuropas) samhällssystem?

Frågan öppnar oroande perspektiv. Politiska ledare, som känner främlingskap inför det samhälle de är satta att styra medan de eggas av politiska system, där likriktningens harmoni råder – rymmer denna bild en sanning? Eller gäller för dessa välfärdsstatens administratörer att deras slit och retorik i det egna samhället bärs av samma allvar, som deras pilgrimsfärder till system som demokrater i stället borde fördöma?

Eftersom medlöperiet i Sverige under det senaste kvartsseket har varit så utbrett har, besynnerligt nog, frågorna om dess drivkrafter bara sällan blivit ställda. Själv är jag osäker på svaren. Min preliminära åsikt är nog att åtskilliga svenska, verbala omfattningar av diktatorer bättre förklaras av *kombinationen* av ett antal drivkrafter (främst bland dem som nämns på s 254–255) i *förening med* Hollanders tes än av en enda storslagen och övergripande teori.

Ett problem här är att så få av de forna, svenska pilgrimerna i efterhand öppet och hederligt har analyserat sina tidigare misstag. Vem blir här en svensk Koestler, som låter oss ana motiv och känslvärld hos dem som under ett antal år gick förtryckarnas ärenden?

På andra punkter är det lättare att bedöma Hollanders sammanfattningar. De länder som västliga pilgrimer väljer ut för sina hyllningar bör 1) ligga relativt långt borta eller vara tämligen okända; 2) präglas av ett revolutionärt eller postrevolutionärt samhällssystem; 3) kunna göra anspråk på att vara bärare av något slags marxistiskt arv; 4) vara fientliga till USA; och 5) trots växande styrka befinna sig i något slags underläge, det vill säga ha *underdog image*.

Helst bör de också vara, eller kunna utmålans som, offer för västligt maktmissbruk. (Uppenbart är dock att samtliga krav här inte behöver uppfyllas för dem som vill svärma för diktaturer i den muslimska världen. Det marxistiska arvet i t ex Khomeinis Iran var ju inte påfallande.)

Slående är också Hollanders parallell mellan religiösa och sekulära pilgrimer. Också de senare söker sig till de heliga platserna i sin

politiska religion. Det kan vara Lenins eller Maos grav, Kremles mur, en kommun i Kina, en sockerskörd på Kuba, en institution för omskolning av prostituerade, en ny fabrik, en folkdansfestival, ett vibrerande massmöte eller något annat som konkretiserar drömmarna och symboliserar det nya.

Därefter återvänder pilgrimen till sitt hemland, andligt uppfräschad och förnygrad. Resan fungerar antingen som en bekräftelse på och ett förkroppsligande av en redan etablerad tro, eller som det möte vilket leder till omvändelsen.

Det här kan vi beskriva med ironi eller förakt, i passionerad polemik eller med forskarens kyla, eller i sorg. Men låt oss aldrig glömma vad det handlar om. Ett antal berömda eller någorlunda kända personligheter i väst har sen 20-talet lovordat just de regimer, som har beordrat och verkställt fler mord än några andra i den mänskliga historien.

Enligt färska och pågående vetenskapliga studier har *diktaturerna under nittonhundratalet dödat tre gånger fler inom sitt eget folk än alla krig och inbördeskrig tillsammans, under samma period.*

De två nationer, som mördat flest, är Sovjetunionen (drygt 60 miljoner dödade egna medborgare i icke-krigssituationer, enligt dessa analyser) och Kommunistkina (knappst 40 miljoner dödade).³⁶ Det är samma länder som haft den största reseströmmen av bedårade västliga intellektuella! Dessa politiska turister har gått i god för det stortartade i de kommunistiska supermakternas "reformer" och handlingskraft.

Och tro inte att det enbart varit cynismen bland Stalins och Maos betjänter, som duperat medlöparna. Vi bör påminna oss den replik, som en av de politiska pilgrimerna fick av sin forna guide i Kina, när de åter möttes 1979: "Vi ville bedra er. Men *ni* ville bli bedragna."

³⁶ Siffrorna bygger på de beräkningar, som hittills gjorts av professor Rudolph J Rummel vid Hawaiiuniversitetet och redovisats i Wall Street Journal Europe 8/9 1993 av Arnold Beichman vid Stanforduniversitetet i Kalifornien. Jag har senare, i boken *Det öppna såret* (Timbro, 1997), utförligt redovisat och diskuterat R J Rummels forskning och slutsatser.

Om motstånd

Den här boken har sällan stannat vid udda debattörer, som varken haft makt eller kunnat skada på annat sätt, eller journalister som bara blivit lästa av sekternas folk, eller politiker i "avgrundens" partier. Deras ord ger aldrig bilden av ett lands ideologiska klimat. (Däremot kan *reaktionen* på dem visa något viktigt.)

Dem jag har belyst är makthavare och debattörer med visst eller mycket stort inflytande, eller med en bred eller åtminstone inte obetydlig läsekrets. Analysen gäller främst dem som varit eller är statsministrar och andra statsråd, uppmärksammade riksdagsmän, kabinetssekreterare och ambassadörer, chefredaktörer, uppburna författare, professorer, biskopar samt kända debattörer och journalister i företrädesvis stora tidningar.

De har format "tidsandan", eller formats av den. Det är omöjligt att förstå Sveriges hållning till diktaturerna utan att lyssna på dem som denna bok lyfter fram för kritisk granskning.

Jag har tagit upp de perspektiv, personer och böcker som intresserat mig och då haft hjälp av klipp och uttalanden som återfinns i några arkiv. I regel har jag inte haft ambitionen att "kvantifiera", eller systematiskt gå igenom årtal av lägg från många dagstidningar och tidskrifter, eller granska protokoll, göra intervjuer och liknande. Sådant, hoppas jag, kommer idéhistoriker, statsvetare och andra forskare att ägna sig åt längre fram.

Vänstern och tyranniet ger ändå konturen till ett märkligt skede i vår nutidshistoria. Jag är svensk och således expert på opportunisterna. Just därför tror jag att de 25 åren efter 1968 främst har handlat om något annat: om en till ideologisk medvetlöshet gränsande okunskhet om de faser som alltid följer av tyranni, och av de idéer som skapar tyranni.

Snabbheten i genombrottet i Sverige för en relativistisk syn på mot-

satsparet demokrati-diktatur berodde däremot främst på mångas önskan att anpassa sig, "att inte hamna på efterkälken". De kan naturligtvis hamna var som helst när politiska vindar ändrar riktning.

Förhoppningen är att åtskilliga har lärt sig något av det förfall som de varit del av. Ännu viktigare är att unga människor nu lovar sig själva: *vi* skall aldrig bli som *dom*. Måtte de säga ifrån nästa gång och tänka på Jytte Bonniers ord (i boken *Manilla*, 1993): "Tiden kan bara löpa ifrån dem som har löpt med tiden."

Men slutsatsen om Sverige blir knappast optimistisk. Det är svårt att *inte* känna förakt för en epok där några av idolerna var Mao, Castro och Arafat. Kommer baksmällan efter denna tid att nu tjänstgöra som vaccinerings?

Det bör vi inte lita på. Dragningen till totalitära idéer och stater kan vara öppen eller latent, utbredd eller begränsad till smågrupper. Men den finns alltid där, i bästa fall bara som en försmak eller en viskning. Känn er aldrig säkra på att svenska politiker och "intellektuella" i fortsättningen trotsigt säger ifrån om förtryckare i andra länder.

Avgörande blir i stället om flera stora tidningar, några ledande politiker och en betydande del av svenska folket envist visar sin avsmak inför nästa våg av medlöperi. Då får den inte samma genomslagskraft som det galna kvartsseket.

Återigen, det viktiga är att resa motstånd.

Personregister

- Agrell, Wilhelm, 132
 Alexandersson, Bengt, 37
 Alsing, Rolf, 186
 Aly, Götz, 66 f, 75 f
 Ambjörnsson, Ronny, 128
 Andersson, Gunder, 130
 Andersson, Sten, 20, 87–90,
 119, 219–222, 225
 d'Annunzio, Gabriele, 182
 Arafat, Yasir, 21, 88–90, 148,
 264
 Aragon, Louis, 257
 Arvidsson, Håkan, 39, 72,
 191, 193, 227 f
 Assad, Hafez, 98, 111, 119
 Avineri, Shlomo, 65 f, 73
 Axelsson, Sigbert, 112 f, 117
 Bachner, Henrik, 66, 73, 75,
 78, 98, 248
 Bagge, Gösta, 235
 Bahr, Egon, 169
 Barbie, Klaus, 99
 Batista, Fulgencio, 57, 158,
 160
 Bauer, Yehuda, 66 f, 68, 73,
 77, 91, 105
 de Beauvoir, Simone, 257
 Beckman, Staffan, 116
 Beckman, Vanna, 117
 Begin, Menachem, 87, 92, 95,
 97
 Beichman, Arnold, 262
 Beijbom, Karl, 160
 Benda, Julien, 257
 Ben Gurion, David, 248 f
 Bennett, John, 104
 Benson, Ben, 115
 Berg, Lasse, 130
 Berger, John, 183
 Bergman, Jan, 99, 104,
 113–115, 249 f
 Bergström, Hans, 186, 233 f
 Berlin, Isaiah, 186
 Bernanos, Georges, 32
 Berner, Örjan, 167
 Bertson, Lennart, 176, 186,
 188, 190
 Biden, Joe, 231
 Biermann, Wolf, 182
 Bildt, Carl, 17, 142, 222, 231
 Block, Eskil, 118
 Bodström, Lennart, 18
 Bohr, Niels, 69 f
 Bonnier, Jytte, 38, 141, 255 f,
 264
 Brandell, Ulf, 33
 Brandell, Inga, 60
 Brandt, Willy, 146, 162

- Branting, Hjalmar, 36
 Brecht, Bertolt, 257
 Brenner, Lennie, 110
 Bresnev, Leonid, 169, 246
 Brink, André, 181
 Britton, Sven, 117
 Broberg, Gunnar, 72
 Browning, Christopher, 66 f,
 75
 Bruchfeld, Stéphane, 102
 Burnham, James, 181
 Bush, George, 124, 128, 132,
 169
 Butz, Arthur, 104
 Bäck, Karl-Gunnar, 99
 Böhm, Stefan, 189
 Böll, Heinrich, 241
 Böök, Fredrik, 30, 32, 175,
 238
 Camus, Albert, 181
 Carlsson, Ingvar, 22, 135,
 149, 169, 220–222
 Carlsson, Kent, 116
 Carlzon, Lars, 163
 Cars, Hadar, 219
 Cary, Joyce, 32
 Casteberg, Sigvard, 105 f
 Castro, Fidel, 21, 57, 158–
 161, 181, 224, 241, 256,
 261, 264
 Caute, David, 182, 256–258
 Ceausescu, Nicolae, 90, 197
 Céline, Louis, 181
 Chai Ling, 58
 Chamberlain, Neville, 126,
 135
 Chapman, Colin, 115
 Chomsky, Noam, 257
 Chou En-lai, 246
 Chrustjov, Nikita, 246
 Churchill, Winston, 16, 145 f
 Clinton, Bill, 229
 Cocteau, Jean, 181
 Coetzee, J M, 181
 Conrad, Joseph, 130
 Dahl, Birgitta, 207 f, 256
 Dahmén, Erik, 186
 Dalai Lama, 21
 Dante, Alighieri, 32
 Dawidowicz, Lucy, 66 f
 Dayan, Moshe, 97
 Deak, Istvan, 67
 Dostojevskij, Fjodor, 32
 Dreiser, Theodore, 257
 Dreyfus, Alfred, 86
 Duncan, Isadora, 257
 Dworsky, Björn, 87 f
 Dörfer, Ingemar, 158, 165–
 167, 169
 Edwall, Britt, 189
 Edwards, Folke, 118
 Ehnmark, Anders, 39, 126,
 128, 130, 133, 155, 175–
 177, 206, 209–218, 256
 Ehrenburg, Ilja, 257
 Ehrenkrona, Olof, 186
 Ehrling, Martin, 97
 Eichmann, Adolf, 140
 Ekbohm, Torsten, 189, 241
 Ekman, Ulf, 99
 Elam, Ingrid, 72
 Elfsberg, Claes, 61
 Eliot, T S, 181 f
 Engberg, Artur, 236

- Engelbrekt, 151
Englund, Peter, 73, 75
Engman, Hans, 105 f
Engström, Claes, 95
Enquist, Per Olov, 69 f, 127,
131, 201–208, 256
Enzensberger, Hans Magnus,
182
Ericson, Sture, 219 f
Ericsson, Nils Olof, 153
Erlander, Tage, 17, 149
Eshkol, Levi, 92
Evans, Richard, 67
Fahd, Kung, 132
Faurisson, Robert, 103 f, 113
Felderer, Dietlieb, 104
Feuchtwanger, Lion, 256
Feuer, Lewis, 258
Foerster, Svante, 238
Forser, Tomas, 72
Fourier, Charles, 236
France, Anatole, 257
Franck, Hans Göran, 126
Franco, Francisco, 15, 20, 57,
181, 230, 244, 246
Frank, Anne, 113
Franzén, Lars-Olof, 28, 30
Franzén, Vivianne, 237
Fredriksson, Gunnar, 117,
130, 142, 144 f, 160, 177,
226, 256
Frick, Carl, 97
Friedlander, Saul, 66
Fulbright, William, 193
Gahrton, Per, 84–86, 117,
128, 132, 256
Galbraith, John Kenneth, 193
Garton Ash, Timothy, 169
Geijer, E G, 242
af Geijerstam, Gustaf, 173
Gentile, Giovanni, 182
Gide, André, 32
Gilbert, Martin, 66
Glans, Kay, 66, 73–75, 152,
186, 197 f, 200, 256
Goldhagen, Daniel, 67
Gorbatjov, Michail, 142, 169,
224
Gordimer, Nadine, 181
Gorkij, Maxim, 257
Graml, Hermann, 66
Granhagen, Lena, 189
Grede, Kjell, 143
Green, Julien, 32
Greene, Felix, 257
Grenholm, Carl-Henrik, 112
Gripenstedt, Johan August,
36
Gromyko, Andrej, 16
Grönlund, Lennart, 102
Guevara, Che, 233
Guillou, Jan, 60, 107–109,
111, 234, 256, 260
Gustafsson, Bosse, 118
Gustafsson, Lars, 87, 117, 119
Gustav Vasa, 36
Göthe, Erik, 101
Habash, Georges, 112
Hagwall, Håkan, 233
Hagård, Birger, 246
Haider, Jörg, 197, 237
Hammarberg, Thomas, 119,
125
Hamsun, Knut, 32, 182

- Hancock, Michael, 248 f
Hansson, Svante, 75
Havel, Vaclav, 181
Hawatmeh, Nayef, 84, 112
Hayek, F A, 186
Hedberg, Olle, 10
Hedenius, Ingemar, 19, 31,
41, 177, 241, 244
Hedin, Sven, 30, 238
Hedlund, Ingvar, 196
Hegel, Friedrich, 65
Heidegger, Martin, 181
Heim, Susanne, 66 f, 76
Heimerson, Staffan, 95, 97
Herbert, Ulrich, 66
Hermansson, Carl-Henrik,
198, 248 f
Hermansson, Jörgen, 198
Herzl, Theodor, 110
Hilberg, Raul, 66, 73
Hillersberg, Lars, 118
Hitler, Adolf, 20, 46–49, 51,
65 f, 68 f, 70, 76, 95, 97,
100, 105, 115, 127, 135, 141,
145 f, 148, 174, 181 f, 199,
213, 223, 230, 235, 242, 244
Hjalmarson, Jarl, 17
Hjärpe, Jan, 117
Hoagland, Jim, 232
Ho Chi Minh, 146
Hoel, Sigurd, 13
Hollander, Paul, 182, 209,
256–261
Holmberg, Håkan, 186, 198,
220
Holmkvist, Ivo, 72
Holmqvist, PeÅ, 117
Holst, Johan Jørgen, 90 f
Honecker, Erich, 90, 161 f,
251
Horn, Arvid, 36
Hoxha, Enver, 151 f
Husák, Gustav, 90
Husseini, Saddam, 22, 33, 61,
90, 107–109, 114, 119,
123–127, 129, 132–135,
170, 234, 256
Huxley, Julian, 257
Hägglöf, Gunnar, 109
Hägglöf, Ingemar, 16
Hökmark, Gunnar, 219 f
Ignats, Ulo, 198
Ilicki, Julian, 114
Ingvar, David, 186
Irving, David, 104
Isaksson, Anders, 221
Isaksson, Folke, 52
Isaksson, Olov, 116
Jakubowski, Jackie, 86, 106,
248
Jalloud, Abd as-Salam, 196
Janson, Ture, 118
Jersild, P C, 126 f, 131, 134
Jihad, Abu, 89
Jünger, Ernst, 181
Johnson, Anders, 198
Johnson, Eyvind, 174, 181,
241–244
Johnson, Hewlett, 257
Jolin, Christopher, 105 f, 237
Jonson, Jonas, 58 f, 114
Jonsson, Stefan, 129
Joyce, James, 32
Jönsson, Per, 31

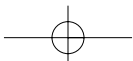
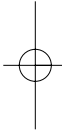
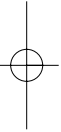
- Kahle, Sigrid, 61
Kallifatides, Theodor, 186
von Karajan, Herbert, 180,
183
Karlsson, Bert, 237
Karlsson, Ingmar, 109–111
Karlsson, Sture, 117
Karp, Aaron, 171
Karp, Regina, 171
Karume, Abeid, 163
Kastlund, Åke, 115
Kennedy, Robert, 242
Khomeini, Ruhollah, 20, 261
Kihlman, Christer, 127 f
Kim Il Sung, 215
Klein, Georg, 114, 119, 180,
182, 250
Klein, Ernst, 119
Klima, Ivan, 181
Koestler, Arthur, 51, 242, 255,
261
Kokk, Enn, 198
Konrad, György, 181
Küng, Andres, 163, 198, 220,
256
Kågeson, Per, 127
Kälvemark, Torsten, 109, 114
Käärik, Andres, 198
Lagercrantz, Olof, 25–32,
34–39, 54 f, 101, 125, 130,
142–145, 177 f, 183 f, 245,
254, 256, 260
Lagerlöf, Karl Erik, 38, 134,
149, 174 f, 186
Landin, Sven, 198
Landsbergis, Vytautas, 22
Langevin, Paul, 257
Laqueur, Walter, 66
Larsen, Aksel, 206 f
Larsson, Göran, 115
Larsson, Stieg, 237
Larsson, Sven-Erik, 161
Laski, Harold, 257
Le Corbusier, 256
Leifland, Leif, 142
Lenin, Vladimir Illitj, 48, 154,
182, 213, 242, 262
Le Pen, Jean-Marie, 99, 237
Leuchter, Fred, 104
Lévy, Bernard-Henri, 231
Lidbom, Carl, 97, 109
Lidforss, Bengt, 236
Lidman, Sara, 212
Liedman, Sven-Eric, 186, 189
Lindberger, Örjan, 243
Lindgren, Anne-Marie, 222
Lindman, Arvid, 235
Lindquist, Hans, 198
Lindqvist, Herman, 204
Lindqvist, Sven, 10, 65–79,
99, 189, 256
Lodenius, Anna-Lena, 237
Lorca, Federico García, 181
Lundborg, Johan, 34
Lundkvist, Artur, 19, 32, 173,
182, 241, 246
Luxemburg, Rosa, 252
Lönnroth, Lars, 74, 188, 190
McCarthy, Joseph, 52, 57,
105, 199, 241
Machiavelli, Nicolò, 210,
213 f
Maleter, Pal, 246
Malraux, André, 181

- Mandela, Nelson, 146
 Mann, Thomas, 32, 181
 Mann, Heinrich, 257
 Mann, Klaus, 255
 Mao Tsetung, 26–28, 57 f,
 153 f, 181 f, 209, 241, 250,
 253, 256, 258, 262, 264
 Marianne (Nordström),
 syster, 115
 Marinetti, Filippo, 182
 Márquez, Gabriel García, 181
 Marx, Karl, 154, 236
 Mauriac, François, 181
 Maurras, Charles, 181
 Mayer, Arno, 66 f, 75 f
 Meir, Golda, 92, 97
 Mercado, Sergio Ramirez, 87
 Messing, Ulrica, 116
 Michman, Dan, 67
 Milosevic, Slobodan, 231
 Milosz, Czeslaw, 181
 Moberg, Vilhelm, 181, 240 f,
 244
 Montesquieu, 186
 Mubarak, Hosni, 132
 Mussolini, Benito, 45, 48,
 174, 230, 242
 Müllern, Gunnar, 118
 Myrdal, Jan, 39, 101, 103 f,
 128, 148–156, 210, 245,
 254, 256, 260
 Myrdal, Alva, 155
 Myrdal, Gunnar, 155
 Möller, Yngve, 16
 Nagy, Imre, 246
 Nasser, Abdul Gamal, 117
 Neruda, Pablo, 32, 182
 Neuman, Ricki, 71
 Nilsen, Rolf, 73
 Nilsson, Gunnar, 125
 Nilsson, Martin, 116
 Nilsson, Mårten, 37
 Nilsson, Stig, 106
 Nilsson, Torsten, 17
 Nixon, Richard M, 29, 223
 Nolte, Ernst, 99
 Nordlund, Erik, se Jolin, Ch
 Nordvall, Michael, 72
 Noriega, Manuel, 22
 Nycander, Svante, 30, 33, 38,
 40, 54–58, 178
 Nyerere, Julius, 146
 Nylander, Titti, 119
 Nylén, Leif, 189, 227
 Nörklit, Mats, 97, 118
 Oftedal, Ma, 116
 Ohlin, Bertil, 24
 Ohlsson, Per T, 125
 Ohrlander, Gunnar, 99
 Olsson, Jan Olof, 41
 Ortega, Daniel, 21
 Orwell, George, 181
 Osten, Suzanne, 189
 Oxenstierna, Axel, 36
 Palm, Göran, 117, 127, 252–
 254, 256, 260
 Palme, Olof, 15, 17, 20 f, 23,
 36 f, 87, 89, 96, 146–149,
 157–170, 173, 177, 196,
 208, 219, 221, 231, 254,
 256, 261
 Palme, Susanne, 88
 Papadopoulos, Georgios, 246
 Papandreou, Andreas, 148

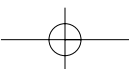
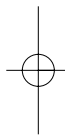
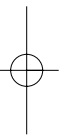
- Peres, Shimon, 90, 92, 96
Peron, Juan, 57
Peter, Friedrich, 197
Pham Van Dong, 150
Picasso, Pablo, 257
Pinochet, Augusto, 20, 250
Pirandello, Luigi, 182
Piscator, Erwin, 257
von Platen, Gustaf, 197
Plejfel, Agneta, 182, 186
Poliakov, Leon, 66
Pol Pot, 149, 159, 201–208,
214, 256
Pound, Ezra, 181 f
Proudhon, Joseph, 236
Proust, Marcel, 32
Quisling, Vidkun, 98
Rabin, Yitzak, 90, 92
Radek, Karl, 150
Rami, Ahmed, 85 f, 100 f,
103 f, 106, 111–113, 117 f,
237 f, 248 f
Reagan, Ronald, 142, 165 f
Rifkind, Malcolm, 231
Rimmerfors, Einar, 111
Ringberg, Åke, 117
Robeson, Paul, 257
Robinson, Joan, 257
Rolland, Romain, 257
Román, Rolf-Erik, 160
Rosenberg, Göran, 101, 104
Rudbeck, Carl, 186
Rummel, Rudolph J, 262
Rushdie, Salman, 101, 103,
154, 241, 245
Russell, Bertrand, 188
Ruth, Arne, 28, 33–35, 37 f,
54–56, 125, 128, 186, 193,
240 f, 245, 248, 251, 256
Sachs, Nelly, 32
Salazar, Antonio de Oliveira,
15, 20
Santesson, Olof, 35 f, 205
Sartre, Jean-Paul, 241, 257
Schanberg, Sydney, 204
Schlesinger, Arthur, 193
Schori, Pierre, 18, 21–23, 40,
109, 143–145, 161, 168 f,
221–226, 256, 261
Schwartz, Nils, 102
Schyman, Gudrun, 198 f
Schönhuber, Franz, 237
Segerstedt, Torgny, 36
Segerstedt, Torgny T, 38, 186
Seidel, Gill, 110
Sem-Sandberg, Steve, 72
Sen, Amartya, 217
Shamir, Yitzak, 92, 115
Shaw, George Bernard, 182
Silone, Ignazio, 51, 255
Simenon, Georges, 32
Sinclair, Upton, 257
Sjöberg, Stanley, 116
Skoog, Åke, 115
Skott, Staffan, 198
Skovdahl, Bernt, 34
Slansky, Rudolf, 211
Smith, Adam, 186
Smith, Ian, 246
Snow, Edgar, 257
Soares, Mario, 58
Solsjenitsyn, Alexander, 35,
181
Sonnevi, Göran, 189

- Sorel, Georges, 236
Speidel, Hans, 246
Spender, Stephen, 51, 255,
257
Spengler, Oswald, 181
Stagh, Marina, 60 f, 97, 107
Stalin, Josef, 14, 16, 33, 45 f,
48 f, 51, 57, 127, 146, 150 f,
174, 181 f, 209 f, 213,
241–244, 256 f, 262
Steffens, Lincoln, 182, 256
Stenholm, Olle, 222 f
Stenius, Yrsa, 53, 127 f, 186,
238
Streicher, Julius, 104
Strindberg, August, 173, 236
Strömholm, Stig, 114
Strömholm, Christer, 189
Svegfors, Mats, 186
Svenning, Olle, 130, 169
Svensson, Evert, 115
Svensson, Per, 228
Svensson, Tommy, 220
Söderberg, Hjalmar, 181
Söderblom, Staffan, 140
Sörlin, Sverker, 72
Tham, Carl, 126, 128
Thatcher, Margaret, 231
Theorin, Maj Britt, 131 f, 231
Thorsson, Inga, 131, 171
Thunell, Sören, 102
Tingsten, Herbert, 9, 13–15,
18 f, 23 f, 25 f, 29–36,
38–41, 45–51, 53–57,
59, 61, 173 f, 176–178,
183, 186–188, 191–193,
236, 240, 244 f
Tingsten, Gerd, 41
Tito, Josip Broz, 246
de Tocqueville, Alexis, 186
Tolgraven, Olle, 205 f
Toller, Ernst, 257
Trotzig, Birgitta, 241
Truman, Harry, 242
Tunström, Göran, 102
Tydén, Mattias, 235 f
af Ugglas, Margaretha, 23
Ulam, Adam, 209
Undén, Östen, 15 f, 23 f, 36,
140, 144 f, 168, 170, 219,
221, 246
Unell, Suzanne, 72
Vallinder, Torbjörn, 191 f
Vargas Llosa, Mario, 181
Vennberg, Karl, 19, 39, 118,
128, 130, 173–176, 182,
186, 242
Vergès, Jacques, 99
Verwoerd, Hendrik, 57
Vizinczey, Stephen, 67
Vougt, Allan, 18
Vysjinskij, Andrej, 16
Wachtmeister, Claes-Adam,
101
Wachtmeister, Ian, 237
Walesa, Lech, 211–213
Wallenberg, Raoul, 16, 40,
52, 139 f, 142–146, 148
Webb, Beatrice, 257
Webb, Sidney, 257
Wedén, Sven, 17
Weiss, Peter, 182
Welin, Karl-Erik, 189
Weman, Gunnar, 114

Werner, Lars, 198
Werner, Gunnel, 119
Werner, Peter, 119
Westerberg, Bengt, 18, 222
Wicksell, Knut, 186
Wiesel, Elie, 94, 101, 105, 117
Williamson, Henry, 181
Wilson, Edmund, 257
Wirtén, Per, 186
Wistrich, Robert, 66, 68, 73
Wästberg, Olle, 196, 198
Wästberg, Per, 182
Yeats, William Butler, 181
Ytterberg, Claes-Bertil, 199
Zachrisson, Dennis, 101
Zaremba, Maciej, 186, 188
Zern, Leif, 39, 72, 74, 130,
183-185, 189
Zetterberg, Hans L, 186
Zhen Yi, 245
Zündel, Ernst, 104
Zola, Émile, 86, 181
Zweig, Arnold, 257
Åberg, Berit, 72
Åkerman, Nordal, 169
Åström, Sverker, 18, 109, 131,
139-142, 144 f, 221, 256
Öhlander, Marcus, 119
Öste, Sven, 101, 191
Øverland, Arnulf, 181

RÖSTER UR DEBATTEN OM
VÄNSTERN OCH TYRANNIET

"Per Ahlmarks uppmärksammade bok . . . vibrerar av hetta och ett lidelsefullt polemiskt temperament som inte står Herbert Tingstens långt efter.

Tingsten är hans lärofader och inspiratör. Vad Ahlmark skriver om honom präglas av beundran och tacksamhet men även av varm vänskap och saknad. Också formuleringarna kan påminna om Tingstens när det kommer an på slagkraft och konsten att leverera korta och färgstarka omdömen, inte sällan med aforistisk pregnans . . .

Vänsterns intellektuella och moraliska förräderier är inte enbart en svensk företeelse. Det är ett internationellt fenomen. Många ledande europeiska författare och impulsgivare har varit långt ute i svärmerier för sovjetiska och andra socialistiska terrorregimer. Kanske är det snarare frågan om ett de intellektuellas förräderi än om vänsterns."

Lars Gyllensten i Finanstidningen 8/4 1994

"Han kan inte skilja på stort och smått utan angriper allt med samma frenesi. Stalinister, socialister, socialdemokrater, konservativa liksom liberaler av annan statur än Ahlmarks egen, släpas inför domarskranket, där de konfronteras med löst och självsvåldigt sammanfogade citat för att slutligen avfärdas med hånfulla kommentarer. Det är i bokstavlig mening en McCarthyistisk teknik . . .

Det är i längden tröttande att läsa all denna självvrätfärdighet, att sida upp och sida ner följa med i dessa hämndlystna utfall mot allt och alla som misshagat den felfrie liberalen."

Håkan Arvidsson i SvD 3/2 1994

"McCarthyismen står i uppslagsböcker som beteckning för reaktionära strömningar med starka inslag av rasism och främlingshat. Den relativt ensamme och alldeles privat arbetande Ahlmark har ägnat sitt liv åt att bekämpa dessa företeelser. När han nu ger oss ett antal smakprov på vad svenska opinionsbildare tämligen ostraffat kunnat tillåta sig genom åren, då kopplas han samman med McCarthy. Säg bara inte att tokvänstern spelat ut sin roll! Någoting måste fortfarande vara ruttet i staten Sverige."

Knut Ahnlund i SvD 2/3 1994

"Arvidsson beskyller Ahlmark för McCarthyism. Man undrar dock vilka brister han finner i text Ahlmarks dokumentation av Lagercrantz Maokult. Eller anser han att Lagercrantz hade rätt?"

Ahlmark visar dessutom hur Anders Ehnmark och andra alltid anpassat sina åsikter till det för dagen gångbara i den intellektuella offentligheten. Tycker inte Arvidsson att det är något skumt med alla dessa omvändelser i rätten tid?"

Magnus Eriksson i SvD 10/2 1994

"Det uppskruvade tonläget saknar inte retorisk kraft; boken kan ge effekt. Människor som inte är bekanta med de debatter som den bygger på får otvivelaktigt en bild av att landet varit från sina sinnen . . .

Ahlmark släpper inte in den tredje ståndpunkten i anständighetens rum. Det är därför han jagar medlöpare djupt in i demokraternas och diktaturkritikernas led. Det är därför han anfaller inte bara den minoritet som faktiskt tog avstånd från de demokratiska traditionerna i väst utan hela det senaste kvartsseket: själva tiden var galen."

Tomas Lappalainen i Aftonbladet 11/2 1994

"Vad har då Per Ahlmark gjort som är så fult? Såvitt jag kan förstå har han bara påpekat en för alla uppenbar skandal, nämligen att svenska intellektuella, från Olof Palme och hela raden framöver, under det senaste kvartsseket har identifierat sig med, eller på olika sätt tagit totalitära samhällssystem och deras härskare i försvar."

Lars Gustafsson i SvD 10/2 1994

"Ahlmark återvänder inte tomhänt från arkiven. Knappast någon politisk gangster av format har undgått svenska ärebetygelser . . .

Fastnar vi i en debatt om skulden till den galna debatten drar vi på oss en tempoförlust. Ahlmark inbjuder till en sådan läsning. Han har åtskilligt av intresse att säga om hur det kom sig, men han tillför färre idéer om hur vi skall komma vidare. Han är krigaren som kämpar

ner. Han utövar självkritik åt andra. Så öppnar man nog inte för en dialog.”

Hans Schöier i Frisinnad Tidskrift nr 2 1994

”Trots att kommunistromantiken dominerat kulturdebatten i ett kvartssekel och styrt rekryteringen av journalister inom massmedierna, har vänsterpartiet och miljöpartiet aldrig fått någon folklig förankring. Sten Anderssons och Pierre Schoris servila bugande inför Kremles herrar har folk också vänt ryggen till liksom Olof Palmes hjärtliga omfamningar av Fidel Castro och dennes andliga bröder i tredje världen. Vanligt folk har alltid sett på dylika potentater med avsky och kanske rädsla.”

Clas G Johnson i Östgöta-Correspondenten 22/3 1994

”Inte minsta självkritik eller självironi kan spåras hos Per Ahlmark. Man lyfter på hatten för hans uthålliga engagemang, men man avstår från att buga sig.”

Bo Degerman i Dala-Demokraten 18/2 1994

”Det är skillnad på antinazister som var det 1933 och sådana som blev det 1943. Det är skillnad på antikommunister som var det före 1990 och sådana som blev det just då.

Det är i själva verket den skillnad som gör om man skall kunna omfatta ett statsråd, en biskop, en författare eller en chefredaktör med respekt. Det är naturligtvis inte mindre viktigt beträffande dem som pretenderar på sådana positioner . . .

Och då har det onekligen stor betydelse när och hur uppbrottet skedde. Det är lättare att sluta vara kommunist eller nazist eller antisemit än att sluta vara opportunist.”

Håkan Hagwall i SvD 4/2 1994

”Hans upprördhet, berättigad eller inte, har drivit honom att samla ett stort och viktigt material. Mycket av kritiken mot boken har han

själv bemött i förväg . . .

Vi är alla mer eller mindre våra egna försvarsadvokater. En person med dialektisk talang kan hitta på en sinnrik apologi, medan han senkbart ägnar sig åt något helt annat. När jag läser skribenter som Anders Ehnmark, P O Enquist, Sven Lindqvist och Jan Myrdal är jag på min vakt. Väjer de för frågor som skulle påminna om deras tidigare misstag? Vad är ärlig analys, vad är rökridåer eller advokatyr?"
Svante Nycander i DN 15/2 1994

"Felet Ahlmark gör är att pressa och förvränga yttranden i stället för att försöka förstå vad som sägs. Därför blir det bara pannkaka."
Anders Ehnmark i Expressen 16/3 1994

"Få böcker har berört mig så djupt som Per Ahlmarks . . . Han har noga dokumenterat och angett källa och tidpunkt för uttalanden och skrivna ord från kända svenskar som uttryckt saker om Castro och Pol Pot, om Albanien och Sovjetunionen, som borde få varje rättänkande svensk att rodna . . . 68-vänsterns mediadominans lade en gråsvart asfalt över den fria debatten under alltför många år."
Mats Tunehag i Dagen 22/3 1994

"'Vänsterns' kulturknuttar debatterade Kambodja, palestinierna, Sydafrika och Latinamerika, medan arbetet med att förbättra levnadsvillkoren för svenska arbetare genom att reformera samhället skedde i riksdagsutskott, fackföreningsexpeditioner och kommunfullmäktige. Enbart ordföranden i minsta metallklubben betydde mer för fler människor än Olof Lagercrantz fåniga slickande av Mao."
Hagge Geigert i Röster i Radio-TV nr 9 1994

"Bokens tristaste och hämndgirigaste avsnitt påminner närmast om ett rättegångsprotokoll som Ahlmark gärna hade justerat vid en drömd domstolsuppgörelse om den svenska vänsterns skuld."
Björn Sandmark i Bohuslänningen 17/2 1994

”Per Ahlmark är inte så dum att han plockar ihop citat som inte håller för närmare granskning. Han har citerat det belysande och karaktäristiska – och det är naturligtvis det som gör uppståndelsen kring hans bok. Innehållet kan inte vederläggas och författaren kan inte avfärdas som en förstockad reaktionär.”

Allan Sandström i Blekinge Läns Tidning 17/3 1994

”Slutligen några rader om mitt mest flagranta medlöperi: när jag 1979 gjorde en intervju med president Ceausescu i Bukarest fällde jag en del insmickrande politiska omdömen om honom som jag ångrar djupt. Liksom jag hoppas att nästan alla västvärldens ledande politiker ångrar sina än mera flagranta hyllningar för den rumänske diktatorn vid den tidpunkten.”

Gustaf von Platen i SvD 15/3 1994

”Hyllningar till tyranner, eller undfallenhet och ovilja att se förtryck, måste fördömas. Men vad borgerliga debattörer inte vill se är att man kan vara demokrat och ändå tycka hjärtligt illa om marknads ekonomi. Projektet att förena demokrati och socialism återstår att förverkliga. Ska det lyckas är det inte så dumt om vi har intellektuella värda namnet, det vill säga folk som använder sitt intellekt och inte faller i farstun för stalinism och andra diktatorsystem.”

Ahto Uisk i Arbetaren nr 11 1994

”Ahlmark utför i *Vänstern och tyranniet* ett intellektuellt rensningsarbete som vi knappast sett maken till sedan Hedenius och Tingsten. Det var då en fröjd att vakna med Dagens Nyheter. Inte bara dumskallarna hängdes ut och avslöjades utan också tyrannerna. Hos Ahlmark återskapas nu denna eggande tid.

Det är en stor sak att kämpa i en sådan tradition och att kunna påvisa, med en förkrossande samling citat och med övertygande resonemang, hur ofta vänstern förbrutit sig mot de ideal som den sagt sig omfatta . . .

Hur ska vi då skapa mångfald och allsidighet? Hur ska vi undvika

att en bok som Ahlmarks blir utskäld på samma tema i alla de fyra, stora Stockholmstidningarna, inte för att den är dålig utan därför att den blir en utmaning i det röda eller rosa klimatet på redaktionerna?"

Åke Ortmark i SvD 3/3 1994

"Kanske allra plågsammast är att en systematisk historieförvrängare som stalinisten Jan Myrdal under drygt tre decennier har tillåtits smeta ner praktiskt taget alla större tidningars kultur- och debattsidor. Här kan såväl Dagens Nyheter som Svenska Dagbladet gott ta åt sig av Ahlmarks pekpinnar – vi som inte förmått värja oss mot magister Myrdals kändisskap."

Per Jönsson i DN 4/2 1994

"Hans granskning av intellektuellas – och jag har själv hört till dessa intellektuella – knäfall inför auktoritära regimer är tankeväckande. Men liksom Jan Myrdal brister Per Ahlmark i självkritik, i granskning av sina egna ideal, och alla som anser sig ha helt rätt gör mig rädd.

Naturligtvis föredrar jag Ahlmarks demokrati framför Myrdals socialism."

Lars Åke Augustsson i Ordfront magasin nr 2 1994

"Jag saknar i Ahlmarks bok också de röster som trots allt kämpade mot tyranniet och för demokratin. De brottslingar och feiga medlöpare som passerar revy i hans bok verkar ha fått uppträda alldeles ensamma på scenen. Så var det ju inte."

Ernst Klein i Östgöta-Correspondenten 7/2 1994

"Det är en genomarbetad och grundlig bok, skriven med det allvar och den återhållna vrede som ämnet motiverar. Argumentationen är stram och nyanserad – men kombineras på många ställen med en salt och stimulerande polemik som gör läsningen till en fest."

"I själva verket har Per Ahlmark dominerat den svenska kulturdebatten under ett par månader, en aktningsvärd prestation som måste ha varit svårartat störande och känts ytterligt retsamt för dem han angrep, nämligen en stor del av det tongivande och normalt dagordningsbestämmande kulturetablissemanget."

Niklavs Lapukins i *Upsala Nya Tidning* 5/2 och 9/4 1994

"En analys av en skribents idéutveckling måste bygga på ett definierat stoff, exempelvis alla artiklar, eller alla böcker under en bestämd tid. Eftersom Ahlmark laborerar med 'det galna kvartsseklet' som tidsenhet borde han ha granskat och vägt *allt* som de förgräpliga skribenterna skrev under perioden för att kunna ge ett rättvist omdöme . . . Men ett citat ger ingen karaktär och en dåre gör ingen tidsanda."

Cecilia Garne i *Expressen* 21/2 1994

"Per Ahlmark är, för att uttrycka sig milt, ingen okomplicerad person. Diktsamlingar och andra böcker svämmas över av tvivel och självförakt. Han gjorde säkert rätt som lämnade politiken. Hans liv är fullt av uppbrott.

Men när han skriver om konflikten demokrati-diktatur är han helgjuten och övertygad och befriande klar.

Jag är glad att jag skriver i samma tidning som Per Ahlmark."

Staffan Thorsell i *Expressen* 1/3 1994

"Min gapiga pubertet sammanföll med min tid som kommunist. Jag träffade aldrig någon i opposition, bara likasinnade. Borgarna – där ingick också sossarna – var några tråkiga och mesiga slisp-gossar och morsgrisar i skolan som strök efter korridorrens väggar. Vi andra gick stöddiga i mitten."

Eva Meiton Kuritzén i *DN* 31/3 1994

"Eftersom den politiska polariseringen drevs av Vietnamkriget så formerades en motsättning höger-vänster så att liberalerna var för allt som vi var emot och högerungdomen stod på Strandvägens balkonger och skanderade 'Bomba Hanoi' när vi andra traskade förbi där nere i våra återkommande demonstrationer . . .

Som en följd av denna polarisering trasslade borgerligheten in sig i egenartade ställningstaganden också när det gällde fascistdiktaturer och apartheid och afrikanska kolonialkrig."

Jan Guillou i Aftonbladet 11/4 1994

"De som en gång etablerat sig i den kulturella eliten möts med respekt även när de uttalar sig på områden de inte behärskar. De gavs makt och mandat att leda opinionen under 'det galna kvartsseklet'. Demokratins värde har återupprättats, när vi sett följderna av enpartidemokratiernas diktatur.

Men vart styrs opinionen nästa gång?"

Anders Wettergren i Göteborgs-Posten 5/2 1994

"Jag har aldrig . . . hävdad att marxismen skulle ha varit det enda sättet att bemöta eller förstå det sena 60-talets och 70-talets problematik. Däremot har jag velat framhålla att för många gick vägen till politisk mognad under denna period via marxismen och ibland också över leninism och maosism."

Håkan Arvidsson i SvD 15/2 1994

"Jag menar att en fri press måste bygga på att dess utövare tar ansvar för vad de säger och kan ställas till ansvar för vad de sagt. Det gäller särskilt skribenter i fria länder som inte stått under någon pressupifrån och som haft alla möjligheter att informera sig. De bör inte förutsättas vara rena ignoranter, man bör kunna vänta ett minimum av urskillning från dem. Annars blir allt meningsutbyte i dagspress, massmedier och böcker en ren fars."

Knut Ahnlund i DN 14/3 1994

"Ingen, bokstavligt talat ingen, kunde undgå att se – om man bara ville – vad som skedde och pågick. Men vänsteretablissemanget drabbades av en kollektiv, långvarig, intellektuell härdsmalta. Män- niskor som förväntades ha skallen till arbetsredskap slutade tänka. För många var väl helt enkelt det opportunistiska trycket så starkt, att ryggarna mjuknade som välkoka makaroner.

Men skammen är oerhörd."

Hans Holm i Norrköpings Tidningar 4/3 1994

"Hur många gånger har Ahlmark inte fått frågan varför han enga- gerar sig så mycket mot antisemitismen. Lika ofta blir han förvånad över frågan och svarar – så osvenskt! – med en motfråga: Varför har så få andra gjort det?"

Jackie Jakubowski i Hallands-Posten 22/2 1994

"Ingen förmår i detta land hata som Per Ahlmark! Ingen har så långt minne som han – och aldrig någonsin förlåter han!

Ahlmarks hetta är någonting annat än den fesljumma enighet, som så ofta uppstår i olika svenska debatter."

Björn Kumm i Arbetet 14/2 1994

"Min tanke är att vänsteruppsvinget, som bröt ut för ett kvartssekel sedan, långt ifrån att vara ett parentestecken, som Ahlmark vill göra det till, markerar en ödesdiger kontinuitet i de intellektuellas um- gänge med samhällsmakten under hela den moderna epoken. I efter- hand kan man tycka att det var något som kulminerade just då – det mesta har trots allt lagt sig. Men i så fall blev det kulmen på en nor- malitet."

Anders Björnsson i SvD 28/3 1994

"Ahlmarks bok är av den sort som sätter tankar i rörelse och på tryck. Han skriver med en kraft och briljans som inte är vanliga i svensk politisk prosa. Att även det dämpade uttrycket kan vara uttrycksfullt

har han inget sinne för.

Hans iver kommer av ett ständigt övertryck, av ett humant och osentimentalt patos. Den källan ber vi honom att inte täppa till."

Harald Wigforss i *Upsala Nya Tidning* 5/4 1994

"Per Ahlmark har en vass penna och ett starkt engagemang mot diktaturer. Den kategoriska tonen gör det emellertid svårt för läsaren att känna sig inbjuden till diskussion i ett angeläget ärende. I stället handlar det om uppläxning."

Pontus Mattsson i *Västerbottens Folkblad* 15/2 1994

"Över huvud taget är det ett memento för en finländsk läsare att jämföra det liberala, öppna kulturklimat Ahlmark gisslar som diktaturvänligt och manipulativt med den hukarmentalitet och den defaitism som då präglade våra medier och vårt politiska liv."

Hufvudstadsbladet (Helsingfors) 18/4 1994

"Arvet från Grundvig och Kierkegaard gör också att vi inte i samma grad som i Sverige tror på att frälsningen ska komma från ovan, vare sig det är från det gamla preussiska systemet eller från ett nytt och vansinnigt, uttänkt av en Pol Pot, en Castro eller vad de nu heter, de tyranner Ahlmarks svenska intellektuella har lagt sig platta inför . . .

Om Hjalmar Söderberg hade kunnat läsa Ahlmarks bok skulle han sucka: så kämpade jag alltså förgäves . . . Läser man Ahlmark måste man säga som det är: att Söderberg dessvärre inte hade någon som vågade axla arvet efter honom under 'det galna kvartsseket'. Han förblev ensam i sin kamp mot det han tidigt kallade 'tidens usla makter'. Ahlmarks utvalda intellektuella är alla anti-Söderberg. De förrådde min morfar såsom de förrådde Zola och hans heroiska dreyfusarder."

Henrik Stangerup i *Politiken* (Köpenhamn) 8/4 1994 och i *Smedjan* nr 2 1994

"Denna debatt är oerhört intressant och har konsekvenser långt utanför Sveriges gränser.

Jag vill se Ahlmarks argumentering som ett enastående lärostycke om hur historiskt betingade våra politiska idéer är i frågan om vad som är 'comme il faut'. Ahlmark visar hur lätt vi alla faller ner i strömmen av politisk korrekthet och därmed blir slavar under våra mentala reflexer . . . i stället för att kritiskt undersöka förutsättningarna för vår upplevelse av världen.

Jag vidhåller att detta är ett väldokumenterat angrepp på en hel tidsanda och en pinsam bok för det officiösa Sverige under den perioden."

Bernt Hagtvet i Aftenposten (Oslo) 5/6 1994

"Bakom dömandet ligger en rättslidelse och en medkänsla för förtryckets offer som är värd djup respekt. Men som skildring av en period av samtiden – 'det galna kvartsseket' – är denna bok en parodisk förenkling. Att Ahlmarks version är den korrekta är lika sannolikt som att han är den enda friska människan i ett svenskt dårhus . . .

Rent metodiskt är detta arbete givetvis en fars. Citattekniken är löjeväckande, överdrifterna bisarra. Språket löper ideligen iväg med honom."

Sverker Sörlin i DN 5/2 1994

"När Sverker Sörlin recenserar Ahlmarks bok förtiger han att DN, inklusive dess nuvarande kulturchef Arne Ruth, utsätts för hård kritik. Han ger dessutom en felaktig bild av bokens innehåll. Ahlmarks korta genmäle refuserades med motiveringen att man inte vill ha repliker på recensioner. En sådan princip finns naturligtvis inte . . . Det rimliga förhållningssättet när man själv är angripen, är att vara generös med replikrätten för att undvika misstanken att man stryper debatt . . ."

"Maktkoncentrationen inom media gör replikrätten ännu mer angelägen. Författare som för kontroversiella resonemang kan bli felaktigt återgivna och helt nergjorda i ett fåtal tongivande organ."

Kay Glans i SvD 31/3 och 21/4 1994

"Tingsten ville tro att det abstrakta förnuftet skapar friheten. I verkligheten är den främst beroende av moralisk karaktär och därmed förbundna, sakta framvuxna institutioner . . . Men med vilket nedlåtande avfärdade inte Tingsten traditionell moralisk fostran."

Claes G Ryn i SvD 22/3 1994

"Att Tingsten i grunden var en moralist har Ryn tydligen inte alls förstått. Tingstens allmänna utgångspunkt var vad Ingemar Hedenius har kallat den intellektuella moralens maxim: att inte tro på något som det inte finns förnuftiga skäl att anse vara sant. Maximen påverkade Tingsten i hög grad i hans kamp mot de totalitära diktaturerna. För honom var dessa regimer inte bara allmänt avskyvärda utan också intellektuellt och moraliskt genomruttna."

Torbjörn Vallinder i SvD 6/4 1994

"Ahlmark gör inte upp med det han kallar det galna kvartsseklet, tiden efter 1968. Han försöker suddas ut det ur historien, förvandla det till en intellektuell massgrav . . .

Det är Ahlmark mot världen.

Han har skrivit en vedervärdig bok. Att den är sann och riktig ändrar ingenting."

Curt Bladh i Sundsvalls Tidning 9/2 1994

"Ahlmark recenseras nu av dem han anklagar. Oberoende av hur långt den enskilde recensenten i dag står till höger, var han i alla fall vänster då och kan inte gärna plädera för fällande dom i skuldfrågan, eftersom det är han själv som sitter på de anklagades bänk. Det är inte lätt att få en objektiv bedömning då."

Lars Westerberg i Helsingborgs Dagblad 23/2 1994

"Man må raljerande angripa eller tona bort Per Ahlmark hur mycket man vill. För mig framstår han som en av vår tids få innehavare av just civilkurage."

Gunnar Andersson i Jönköpings-Posten 1/3 1994

”Många andra brännmärks i Ahlmarks bok med samma citatkonst. Ahlmark har här bara en like, Ahmed Rami arbetar med samma metoder.”

Ingmar Karlsson i SvD 24/2 1994

”Per Ahlmark har ägnat sitt vuxna liv åt arbete för demokrati och mot antisemitism och rasism. Ahmed Rami har drivit en antisemitisk radiostation och fällts av svenska domstolar för hets mot folkgrupp. Att jämföra dem är absurt och kränkande.

Vi protesterar mot Ingmar Karlssons nedsmutsning av det offentliga samtalet. Det är pinsamt att en man med hans brist på omdöme svarar för utrikespolitiska analyser åt den svenska regeringen.”

Salomo Berlinger, Håkan Holmberg, Georg Klein och Gabriel Romanus i SvD 8/3 1994

”Vad Ahlmark därmed förtränger ur bilden av 68-vänstern är inslaget av ungdom, självträffadighet, uppriktigt rättspatos, längtan (efter gemenskap och auktoritet) och skuld (över att upptäcka sig leva i överflöd i en nödställd värld). Vad han därmed underskattar är kraften i historiens mest förföriska utopi (modernitet och gemenskap, frihet och ordning, jämlikhet och individualitet). Vad han därmed inte ser är ignoransens idealitet och idealitetens ignorans.”

Moderna Tider maj 1994

”Ahlmark är inte någon märkvärdig sanningssägare – utom i Sverige. I de stora kulturländerna vimlar det av skribenter av Ahlmarks typ, dvs hederliga intellektuella. Man kan läsa dem i tidskrifter som *New York Review of Books*, *Times Literary Supplement*, *Die Zeit* och *Nouvel Observateur*. I Sverige hör Ahlmark däremot till undantagen.”

Kristian Gerner i Judisk Krönika nr 2 1994

”Det som bekymrar mig är något annat. Leder debatten kring Ahlmarks bok, om historiens värderingar, i sig nyttig, men medvetet

bort från fokus: som är, också nu, demokratifrågan? Och om det inte var avsikten, har det blivit effekten: genom att tala om historien mörklägga dagens hot mot den politiska demokratin?

Misstron mot parlamentarismen och politikerna finns i dag inte i första hand hos folket, utan hos det ledande skiktet: inom nomenklaturen är politikerföraktet chict.”

P O Enquist i Expressen 16/3 1994

”Just dessa tokigheter kommer nog inte att på nytt vinna brett gehör. Men lockelsen att finna enkla svar på svåra frågor, se ned på den västerländska demokratin och sätta kollektiv framför individ finns där hela tiden.”

Vestmanlands Läns Tidning 4/2 1994

”Detta har naturligtvis ingenting med demokrati och humanism att göra. Knappast heller med liberalism. De smädelse som väller ut ur Ahlmark är bara motbjudande.”

Aftonbladet 27/2 1994

”Mest användbart är personregistret, här kan man snabbt hitta den eftersökte personen och slå upp dennes bisarra tankar. Det är, vid närmare eftertanke, så man bör läsa den [boken]. Ett uppdukat smörgåsbord, bara att ta för sig. Så hoppa över det sega köttet och gå rakt på patén!”

Erik Kristow i Nya Wermlands-Tidningen 25/5 1994

”Och minns Zarah Leander. Hon var länge verksam som sångare och skådespelare i Nazityskland. Det fick hon lida pin för i decennier i Sverige efter andra världskriget . . .

Ska då inte dagens vänsterproffs behöva svara för sitt usla fögderi?

För sin glorifiering av regimer som förvandlade sina länder till slaktarbodar? Ska vi släta över all devot underdånighet gentemot

dem? Varför Zarah, en politisk oskuld, men inte de medvetna diktaturfansen?"

Matti Hägström i Barometern 10/3 1994

"Vendettateorin må vara sann eller falsk. Motiven bakom boken må vara av ädlaste eller smutsigaste art. Varje bok skall bedömas efter sitt innehåll. De naiva diktaturbeundrare som Ahlmark effektivt avslöjar med genanta direktcitat kan inte springa ifrån vad de faktiskt har skrivit."

Hans Lindquist i Falu-Kuriren 10/2 1994

"Ahlmark uppfattar inte Vietnamkrigets avgörande betydelse för skredet i opinionen. Därför kan han inte förstå Tingstens relativa bortfall ur svensk debatt som annat än resultatet av en illasinnad intrig från främst Olof Lagercrantz' sida. Snarare förhöll det sig så att Tingstens analyser från 40- och 50-tal inte gav svar på de nya komplikationer som uppstod i och med Vietnamkriget."

Leif Larsson i Västerbottens-Kuriren 16/3 1994

"De som försöker förmå Enquist, Anders Ehnmark, Jan Myrdal, Olof Lagercrantz, Pierre Schori med flera att diskutera uppenbara politiska missbedömningar av olika diktatorer, de utpekas som skurkar. Det gäller författaren Kay Glans, som först drev debatten om vänsterns skuld, det gäller idag i hög grad Per Ahlmark."

Henric Borgström i Sydsvenska Dagbladet 3/3 1994

"Kanske kan man finna en delförklaring i en parallell mellan kristendom och marxism. Föreställningarna har samma struktur: de pekar ut det onda i tillvaron, de ger en enkel förklaring på komplicerade skeenden, och de utlovar ett bestämt slutmål. Determinismen har kanske en särskild lockelse: vi vet hur det ska gå, vi vet att den rätta och goda sidan (dvs vår, inte den andra) till slut vinner. Liberalismen kan med sin modell av det öppna samhället inte ge annat besked än

att samhället aldrig blir 'färdigt'."

Nils-Eric Sandberg i DN 13/2 1994

"Ahlmark, en osvensk intellektuell typ med engagemang och patos i blicken, har gått till läggen för att faktiskt se vad som sagts och skrivits . . .

Det blev omgående ett oherrans liv – dock inte från de (i boken) anklagades sida, vilka nu för första gången i en offentlig debatt höll sig tysta. Det är synd ty det skulle (skrivet utan ironi) vara intressant att nu få höra vad som drev en del av dem att stödja Pol Pot eller ha Albanien som föredöme."

Staffan Stolpe i Nerikes Allehanda 11/3 1994

"Jag har sett att Per Ahlmark flera gånger krävt att jag ska svara på hans kritik mot mig i en bok, där han enligt uppgift skäller ut ett hundratal personer.

Ett skäl att jag inte gjort det är att jag inte har läst boken.

Jag är väl inte redovisningsskyldig inför honom.

För övrigt är jag inte sämre demokrat än Ahlmark.

Efter vad jag förstått kritiserar han något jag skrivit om Kuba.

Egendomligt. Jag har nog skrivit ännu värre saker."

Gunnar Fredriksson i Aftonbladet 8/5 1994

Författaren

PER AHLMARK har i 45 år – i tal, artiklar, debatter och böcker – fördömt många slags diktaturer och extrema läror: kommunism, fascism, nazism, apartheid, militärstyren, kolonial- och feodalvälden, enpartisystem och muslimska terrorregimer. 1992 samlade han Herbert Tingstens klassiska artiklar om totalitära stater och idéer (*Tyranniet begär förtroende*, Ratio). Den boken ledde till en förnyad debatt om vänsterns skuld och till en renässans för Tingsten.

Två år senare utkom *Vänstern och tyranniet* (Timbro, 1994). "Det galna kvartsseklet" är den svenska vänsterns hyllningar till totalitära stater och rörelser, från slutet av 60-talet och långt in i 90-talet. Den utlöste det årets hetaste ideologiska debatt och har format mycket av det senaste decenniets debatter om medlöperiet i Sverige. Senare kom *Det öppna såret* (Timbro, 1997), som bland annat visar hur demokrati respektive diktatur påverkar krig, massmord och hungersnöd. Den ställer samman forskning från de senaste årtiondena och är den första bok någonsin som tvinnar samman fakta från tre områden till en banbrytande slutsats.

Per Ahlmark (född 1939) har varit riksdagsman, partiledare, arbetsmarknadsminister och vice statsminister. Under 30 år medarbetade han i Expressen; sedan 1997 är han fristående kolumnist i Dagens Nyheter. På senare år har han publicerat bl a tre diktsamlingar, en roman och två brevväxlingar (med Lars Gustafsson respektive Georg Klein). 1983 grundade han Svenska Kommittén Mot Antisemitism och 1997 Vänskapsförbundet Sverige-Taiwan. Under de senaste femton åren har Ahlmark föreläst världen över om idéer som leder till förtryck och terror.

